

5604

ΧΙΑΚΑ
ΧΡΟΝΙΚΑ

ΕΤΗΣΙΟΝ ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑ

ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΟΝ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΑΜΑΝΤΟΥ

ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΕΝ ΧΙΩΙ

ΤΕΥΧΟΣ Α'

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΤΥΠΟΙΣ Π. Δ. ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΥ
1911

XIAKA XPONIKA

ΧΙΑΚΑ
ΧΡΟΝΙΚΑ

ΕΤΗΣΙΟΝ ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑ

ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΟΝ

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑΙ

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΑΜΑΝΤΟΥ

ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΕΝ ΧΙΩΙ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΤΥΠΟΙΣ Π. Δ. ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΥ
1911

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Τὰ *Χιακὰ Χρονικὰ* εἶναι ἀφιερωμένα εἰς τὴν ἔρευναν ἀποκλειστικῶς χιακῶν ζητημάτων ἱστορικῶν, λαογραφικῶν, τοπογραφικῶν, γλωσσικῶν κλπ. καὶ εἰς τὴν ἀνάπτυξιν γενικωτέρου διαφέροντος ὑπὲρ αὐτῶν. Ὡς ἔχουσι σήμερον τὰ πράγματα εἶναι πολὺ δύσκολον νὰ συλλεχθῶσι καὶ ἐρευνηθῶσι πλεῖστα ἔγγραφα καὶ ἄλλα μνημεῖα τῆς χιακῆς ἱστορίας ἐσπαρμένα εἰς τὰς βιβλιοθήκας τῆς *Εὐρώπης*. Διὰ τῶν *Χιακῶν Χρονικῶν* ἐλπίζεται ὅτι θὰ εὐκολυνθῇ ἡ ἔρευνα αὕτη συνεπικουρούντων πολλῶν λογίων.

Ἄλλὰ τὰ *Χιακὰ Χρονικὰ* ἐπιδιώκουσι καὶ τὴν βελτίωσιν τοῦ ἀσφνκτικοῦ ἐπιστημονικοῦ περιβάλλοντος ἐνταῦθα. Νομίζω μάλιστα ὅτι παρόμοια τοπικὰ δημοσιεύματα ὀργανούμενα πανταχοῦ ἢ πολλαχοῦ τῶν ὑφ' Ἑλλήνων οἰκουμένων χωρῶν δύνανται ἀνυπολόγιστον ἐθνικὴν ὠφέλειαν νὰ παράσχωσιν. Ὅτι δὲ τὰ *Χιακὰ Χρονικὰ* θὰ ἀποβῶσιν εἰς τὴν *Χίον* καὶ τὴν ἱστορίαν αὐτῆς πολὺ ὠφέλιμα εἶμαι τελείως πεπεισμένος.

Τὸ πρῶτον τεῦχος τῶν *Χιακῶν Χρονικῶν* περιέχει τὸ πλεῖστον μέρος τῆς ἀγγελθείσης διὰ τῶν χιακῶν ἐφημερίδων ὕλης, πρὸς τούτοις δὲ καὶ ἄλλα τινὰ δημοσιεύματα. Δι' οικονομικοὺς λόγους ἀναβάλλεται μέρος τῆς ὕλης διὰ τὸ δεύτερον τεῦχος, χάριν τοῦ ὁποίου ἐπικαλοῦμαι καὶ ἐντεῦθεν τὴν προθυμίαν τῶν εἰδικῶν ἀνδρῶν καὶ ἰδία τῶν κατεχόντων ἱστορικὰ μνημεῖα, οἷον ἔγγραφα, νομίσματα κλπ.

*Ἐν τέλει ὀφείλω νὰ εὐχαριστήσω θερμῶς τοὺς παρασχόν-
τας τὴν ὕλην τοῦ πρώτου τεύχους, ὡς καὶ πάντας τοὺς ὅπως-
δήποτε παραθαυρόντας με εἰς τὸ ἔργον. Τὰς δύο εἰκόνας
τοῦ Πιτυοῦ καὶ τοῦ πύργου αὐτοῦ παρεχώρησέ μοι λίαν εὐ-
γενῶς ὁ φιλόπατρις Κύριος Γ. Χωρέμης.*

Ἐν Χίῳ

Κ. Ἄμαντος

Καθηγητής

ΤΙΝΑ ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗΣ ΚΑΤΑΣΤΑΣΕΩΣ
ΤΗΣ ΧΙΟΥ ΑΠΟ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΑΤΩΝ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΩΝ ΧΡΟΝΩΝ
ΜΕΧΡΙ ΤΗΣ ΔΕΚΑΤΗΣ ΕΚΤΗΣ ΕΚΑΤΟΝΤΑΕΤΗΡΙΔΟΣ

Ἡ Χίος εἶναι ἐκ τῶν ἐπαρχιῶν τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου, ὧν ἡ ἱστορία κέκτηται ἀδιαφιλονίκητον σπουδαιότητα ὑπὸ ἐκκλησιαστι-
κὴν ἔποψιν κατέχει μάλιστα ὑπὸ ταύτην τὴν ἔποψιν τὴν πρωτεύου-
σαν θέσιν ἐν ταῖς νήσοις τοῦ Αἰγαίου Πελάγους μετὰ τὴν Ρόδον.

Ἡ ἐκκλησιαστικὴ κατάστασις τῆς Χίου εἶναι σχεδὸν πάντῃ ἄγνω-
στος κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας μ. Χ. ¹⁾

Εἰκάζομεν ὅμως ὅπως ἄσφαλῶς ὅτι ὁ χριστιανισμὸς διεδόθη
ἐν τῇ νήσῳ ταύτῃ μόλις κατὰ τὴν Γ' καὶ Δ' ἑκατονταετηρίδα. Πρὸς
ὑποστήριξιν τῆς εἰκασίας ἡμῶν ἔχομεν παράδοσιν τινα, ὅτι ὁ Ἀπό-
στολος Παῦλος, ἐπιστρέφων ἐκ τῆς Ἰλλυρικῆς, προσωρμίσθη μὲν εἰς
Χίον, ἀλλὰ δὲν ἀπεβιβάσθη ²⁾. Ἡ ὑπαρξίς ἐπισκοπῆς ἐν τῇ νήσῳ
κατὰ τοὺς δύο τούτους αἰῶνας (Γ' καὶ Δ') δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ
διαμφισβητηθῇ, καίτοι δὲν ἀναφέρονται ἐν αὐτῇ ἐπισκόπων ὀνόματα
κατὰ ταύτην τὴν περίοδον, ὡς δὲν ἀπαντῶσι καὶ ἱστορικαὶ εἰδήσεις.

Ἡ ἐπισκοπὴ Χίου προσλαμβάνει συγκεκριμένον χαρακτῆρα μόλις
περὶ τὰ μέσα τῆς Ε' ἑκατονταετηρίδος, ὅτε ἀπαντῶμεν τὸ πρῶτον
ἤδη ἐπίσκοπον Χίου, ᾧ ὄνομα Τρύφων.

Παρεκάθισε δὲ οὗτος ἐν τῇ Δ' οἰκουμενικῇ συνόδῳ (451)· ἦν
μάλιστα ἐκ τῶν διαπρεπεστέρων πατέρων τῆς συνόδου ταύτης ³⁾. Ἡ
Χίος ὑπῆρξεν ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας ἐπισκοπὴ τοῦ Ρόδου, ἀριθμου-

¹⁾ Βλαστοῦ, Χιακά, Β', 3-4.

²⁾ Lequien, Oriens Christian., Α' ἐν τῷ προοιμίῳ τοῦ περὶ ἐπισκο-
πῆς Χίου κεφαλαίου.

³⁾ Ἐνθα ἀνωτέρω, Α' Ι καὶ ἐν κεφ. περὶ Χίου.

μένη τρίτη ἐν ταῖς ὑπὸ τὸν μητροπολίτην τοῦτον τελούσαις δώδεκα ἐπισκοπαῖς ¹⁾. Τοῦτο δὲ δηλοῖ προιοῦσαν αὔξησιν καὶ ἐπίδοσιν τῶν κατοίκων τῆς νήσου, ὡς ἐπίσης καὶ ἡ παρεδρία ἐπισκόπων αὐτῆς ἐν τῇ Γ' καὶ Ζ' οἰκουμενικῇ συνόδῳ ²⁾.

Εἰδήσεις περὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς καταστάσεως τῆς Χίου ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τῆς Δ' ἑκατονταετηρίδος καὶ ἐφεξῆς δὲν σπανίζουσιν· ἐκ τούτων παρατίθενται ἐνταῦθα αἱ κυριώτεραι κατὰ χρονολογικὴν τάξιν ³⁾.

Ὁ τῷ 1315 ἐπισκοπεύων ἐν Χίῳ, κατηγορούμενος ὑπὸ τοῦ ἰδίου ποιμνίου καὶ τῶν κληρικῶν αὐτοῦ, προσεκλήθη ὑπὸ τῆς ἐνδημούσης ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἱερᾶς Συνόδου, ὅπως ἐνώπιον αὐτῆς ἀπολογηθῆ εἰς τὰ προσαπτόμενα αὐτῷ καὶ τῷ χαρτοφύλακι τῆς ἐπισκοπῆς αἰτιάματα, προσεκλήθησαν δὲ καὶ ἐκ τῶν κατηγορῶν ὁ οἰκονόμος, ὁ πρωτέκδικος, ὁ πρεσβύτερος Νικήτας βεστάρχης, τετιμημένοι δι' ἐκκλησιαστικοῦ ὄφφικίου, καὶ Λέων ὁ Καλόθετος, ἐκ τῶν ἐγκρίτων πολιτῶν, ἵνα ἐλθόντες ἀναπτύξουσιν ἐν συνόδῳ τὰ κατὰ τοῦ ἐπισκόπου αὐτῶν αἰτιάματα, ἅπερ ὑπέβαλον τῇ Μεγάλῃ Ἐκκλησίᾳ ἐγγράφως ⁴⁾. Ἄτυχῶς ἀγνοοῦμεν τὸ ὄνομα τοῦ ἐπισκόπου, ἀλλ' οὔτε περὶ τῆς ἐκβάσεως τῆς κινήσεως ἀγωγῆς πληροφοροῦσιν ἡμᾶς αἱ ὑπ' ὄψιν πηγαί.

Ὁ μητροπολίτης Σμύρνης (δὲν ἀναφέρεται τὸ ὄνομα αὐτοῦ) μὴ ἀπολαμβάνων τὰ πρὸς συντήρησιν ἐκ τῆς ἑαυτοῦ ἐπαρχίας, ἀνεστατωμένης ὑπὸ πολεμίων ἀλλοφύλων, γνώμη τῆς Ἱερᾶς Συνόδου ἔλαβε τῷ 1318 λόγῳ ἐπιδόσεως τὴν ἐπισκοπὴν Χίου στερουμένην γνησίου ἀρχιερέως «καὶ μὴ ὑποκειμένην τῷ Ρόδου διὰ τὴν τότε συμβᾶσαν ἀνωμαλίαν καὶ σύγχυσιν», ἵνα ἐκ τῶν εἰσοδημάτων αὐτῆς ἔχη τὰ χρειώδη τοῦ βίου ⁵⁾. Ἄγνωστον ἐπὶ πόσον ἐκράτησε τὴν ἐπισκοπὴν

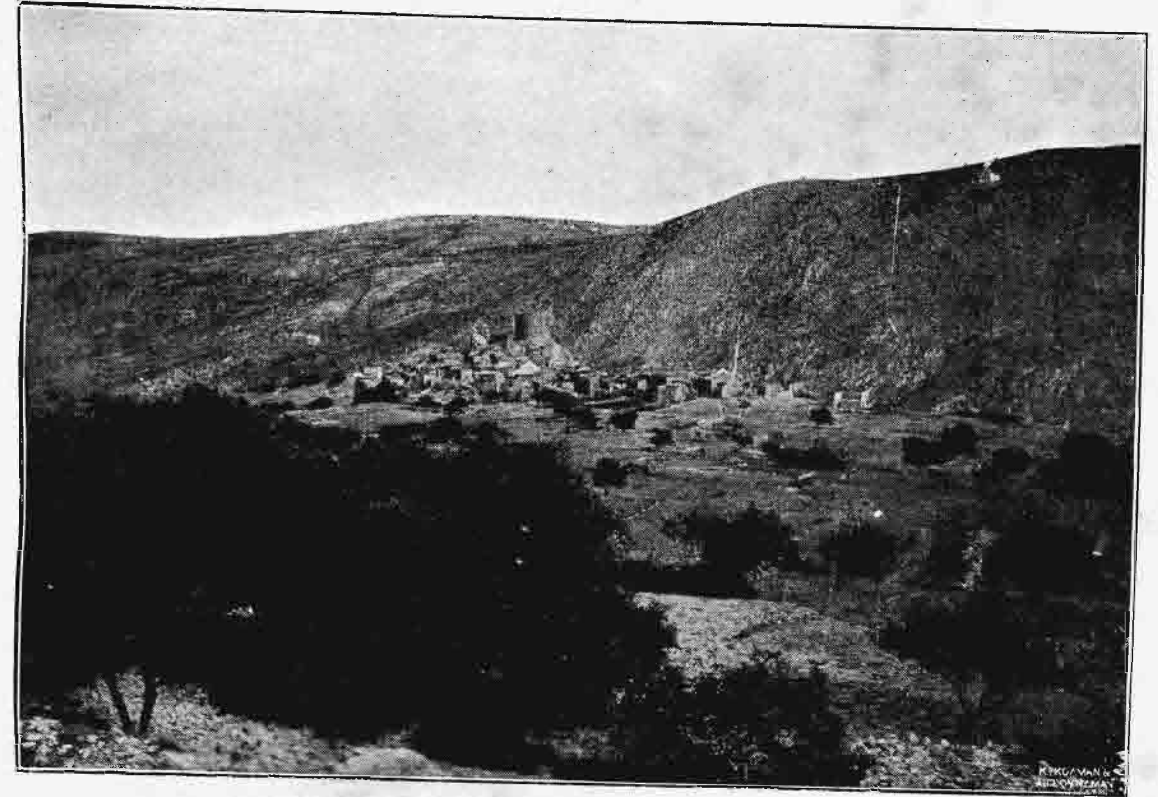
¹⁾ Ὡς τοιαύτη ἀναφέρεται ἐν τοῖς ἀρχαιοτέροις ἐπισκοπικοῖς καταλόγοις. Ράλλη Συνταγ. ἱερῶν καν. Ε' 463, 483.

²⁾ Oriens Christian., Α' ἐν τῷ περὶ Χίου κεφ. II, III.

³⁾ Φρονοῦμεν ὅτι δύναται αὐταὶ νὰ χρησιμεύσωσιν εἰς τὸν μέλλοντα νὰ γράψῃ εἰδικώτερον περὶ τῆς ὡς εἴρηται καταστάσεως τῆς νήσου.

⁴⁾ Miklosich et Müller, Acta patriarch. Α' 16, 17.

⁵⁾ Ἐνθα ἀνωτέρω, Acta Α' 92. Γεδεῶν, II. Πίνακες 416.

Τὸ χωριὸν Πιτωός.

Ὁ πύργος τοῦ Πιτωῦ.

ὁ εἰρημένος μητροπολίτης¹⁾. Ἄγνωστον πότε ἀκριβῶς ἡ ἐπισκοπὴ Χίου ἐτιμήθη εἰς μητρόπολιν²⁾.

Διδομένων ὅμως δύο γνωστῶν σημείων δυνάμεθα νὰ προσδιορίσωμεν κατὰ προσέγγισιν τὸν ζητούμενον χρόνον. Ἐπειδὴ, ὅτε ἐγένετο κατὰ πρόσταξιν Ἀνδρονίκου Β' τοῦ Παλαιολόγου (1282-1328) ἡ ἔκθεσις τῶν ὑποκειμένων τῷ Πατριαρχικῷ θρόνῳ Κωνσταντινουπόλεως μητροπόλεων, ἡ Χίος ἦν ἔτι ἐπισκοπή, τῷ δὲ 1339 ἀναφέρεται τὸ πρῶτον ὡς μητρόπολις, τοῦ ἀρχιερέως αὐτῆς παρακαθημένου κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο ἐν τῇ ἐνδημούσῃ ἐν Κωνσταντινουπόλει συνόδῳ³⁾ πρόδηλον ὅτι ἀνυψώθη εἰς μητρόπολιν κατὰ τὸ μεσολαμβάνσαν δωδεκαετὲς διάστημα ἀπὸ τῆς βασιλείας τοῦ Ἀνδρονίκου μέχρι τοῦ προσημειωθέντος ἔτους (1339). Ρητέον ὅτι τὸ 1342 καὶ ὄνομαστὶ προσαγορεύεται μητροπολίτης ὁ τῆς εἰρημένης νήσου ἱεράρχης, προσαγορεύεται τοιοῦτος καὶ τὸ 1387⁴⁾. Αἰτία δὲ τῆς γενομένης τιμῆς τῷ ἐπισκόπῳ Χίου ἦν ἡ τῶν Χριστιανῶν αὐτοῦ αὐξήσις καὶ ἐπίδοσις, ἀλλὰ καὶ ἡ ὑλικὴ εὐημερία, καθ' ἃ διελάβομεν ἀλλαγῶν.

Τῷ 1343 ἀνεφύη διένεξις μεταξὺ τοῦ μητροπολίτου Χίου (ἀδήλου ὀνόματος) καὶ τοῦ Κωνσταντίνου Πρασίνου ἐκ τῶν ἐγκρίτων πολιτῶν Χίου συγγενοῦς τοῦ αὐτοκράτορος Ἰωάννου Καντακουζηνοῦ. Αἰτία δὲ τῆς διενέξεως ἦν αὕτη· ὁ Πράσινος ἔλεγεν ὅτι εἶχε μὲν κτη-

¹⁾ Πᾶς ἀρχιερεὺς ἔχων ἰδίαν ἐπαρχίαν, λαμβάνων δὲ κατ' ἐπίδοσιν καὶ ἐτέραν στερουμένην ἰδίου ποιμένος, ἐνέμετο τὰς προσόδους αὐτῆς, ἱεροπρακτεῖ ἐν αὐτῇ ἀπολύτως καὶ ἐν γένει ἐξετέλει ὅσα καὶ ὁ γνήσιος ἀρχιερεὺς καθήκοντα καὶ χρέη πλὴν τῆς ἐν τῷ συνθρόνῳ ἐγκαθιδρύσεως καὶ χειροτονίας ἐπισκόπων. Ἡ δημιουργουμένη ἐκ τῆς τοιαύτης ἐπιδόσεως κατάστασις ἐξηκολούθει, ἕως ὅτου διωρίζετο κανονικὸς ἀρχιερεὺς ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ ἐκείνῃ τῶν καιρῶν διδόντων, ἐνίοτε δὲ ἐξηκολούθει ἐπ' ἀόριστον.

²⁾ Ὁ Μελέτιος Ἀθηνῶν, ἐξ οὗ μανθάνομεν τὴν προσγενομένην τιμὴν τῇ νήσῳ ἀναφέρει ἀορίστως: «Χίος πρότερον ἐπισκοπὴ οὕσα ὑπὸ τὸν Ρόδου μητροπολίτην ὕστερον ἐτιμήθη εἰς θρόνον μητροπολίτου». (Γεωγραφικὰ Γ' 214). Ὁ δὲ συγγραφεὺς τῶν Χιακῶν ἀποπειρώμενος νὰ διασαφηνίσῃ τὰ ὑπὸ Μελετίου ἀναγραφόμενα περιπίπτει εἰς ἱστορικὴν ἀνακριβείαν (Βλαστοῦ, Χιακὰ Β' 101).

³⁾ Miklosich et Müller Acta patriarch. A' 193.

⁴⁾ Ἐνθα ἀνωτέρω Acta A' 231 B' 90-91.

τορικά δίκαια ἐπὶ τοῦ ἐν Χίῳ μονυδρίου τοῦ ἁγίου Παντελεήμονος καὶ δύο ἢ τριῶν ἐτέρων προσέτι δὲ ἐπὶ τοῦ αὐτόθι ἱεροῦ ναοῦ τοῦ ἁγίου Νικολάου, ἀλλ' ὅτι ὁ Μητροπολίτης ἐκαρποῦτο ἐπὶ ἰδία ὠφελεία τὰ ἐξ αὐτῶν εἰσοδήματα. Ὁ δὲ Μητροπολίτης διῆρξεν ὅτι, καὶ ἂν εἰσέπραξε μέρος τῶν εἰσοδημάτων, δὲν μετεχειρίσθη τὰ χρήματα εἰς ἰδίας αὐτοῦ ἀνάγκας, ἀλλ' ἐδαπάνησεν ὑπὲρ τῶν εἰρημένων ἱερῶν ἰδρυμάτων καὶ τῶν ἐν αὐτοῖς μοναχῶν. Προσαχθείσης τῆς διαφορᾶς ἐνώπιον τῆς Ἱερᾶς Συνόδου, αὕτη ἀπεφάνθη ὅτι ὁ ἐνάγων Πράσινος πλὴν τῶν ψιλῶν κτητορικῶν δικαίων καὶ τοῦ μνημοσύνου τοῦ ἰδίου ὀνόματος, οὐδὲν ἄλλο δικαιούται νὰ ἀπολαμβάνῃ, ὁ δὲ μητροπολίτης ὀφείλει νὰ ἐπιβλέπῃ καὶ ἐπιτηρῇ τὰ ἱερὰ ἰδρύματα καὶ φροντίζῃ περὶ τῆς βελτιώσεως αὐτῶν. Τὰ δὲ εἰσοδήματα πρέπει νὰ διατίθενται καθ' ὀλοκληρίαν διὰ τὰς χρείας καὶ ἀνάγκας τούτων, τουτέστι τοῦ ἱεροῦ ναοῦ καὶ τῶν μονυδρίων, περὶ ὧν διελάβομεν. Ὁ δὲ ἔχων κτητορικά δίκαια οὐδὲν τῶν εἰσοδημάτων δικαιούται νὰ νέμηται¹⁾.

Κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος (1343) εὗρισκομεν τὸν μητροπολίτην Χίου ἐν Κωνσταντινουπόλει παρεδρεύοντα ἐν τῇ ἐνδημούσῃ συνόδῳ. Ἐν αὐτῇ παρεκάθητο καὶ τὸ 1342.

Τὸ 1346 περιῆλθεν ἡ Χίος εἰς τὴν ἐξουσίαν τῶν Γενουσίων διὰ συνθήκης συνομολογηθείσης μεταξὺ αὐτῶν καὶ τοῦ αὐτοκράτορος Ἰωάννου τοῦ Παλαιολόγου. Διὰ ταύτης μεταξὺ ἄλλων ὠρίσθη ἵνα 1) οἱ ὀρθόδοξοι τῆς νήσου ἔχωσιν ἴδιον ἀρχιερέα χειροτονούμενον καὶ ἀποστελλόμενον ὑπὸ τῆς Μ. Ἐκκλησίας κατὰ τὴν ἀνάκαθεν συνήθειαν, πρὸς πνευματικὴν διοίκησιν αὐτῶν· ἐξασκῆ δὲ οὗτος ἀκωλύτως τὰ ἀρχιερατικά αὐτοῦ χρέη καὶ μνημονεύῃ τοὺς βασιλεῖς τοῦ κράτους ἐν ταῖς ἱεροτελεστίαις καθ' ὠρισμένας ἡμέρας τοῦ ἐνιαυτοῦ. 2) Ὁ ὀρθόδοξος κληρὸς διατελῆ ἐλεύθερος εἰς τὰ ἱερατικά αὐτοῦ καθήκοντα κατὰ τὴν ἀρχαίαν τάξιν. 3) Αἱ μοναὶ καὶ ἐκκλησίαι ἔχωσι τὰ κτήματα αὐτῶν καὶ καρπῶνται ἀκωλύτως τὰ εἰσοδήματα²⁾.

¹⁾ Miklosich et Müller, Acta patriarch. A' 231.

²⁾ Βλαστοῦ, Χιακὰ Β' 24. Πρὸς Miklosich et Müller, Acta patriarch. Β' 90. Oriens Christian. Περὶ ἐπισκόπων Χίου ἐν τῷ προοιμίῳ.

Θὰ ἴδωμεν ἀλλαχοῦ ὅτι οἱ διοικοῦντες τὴν νῆσον ἠθέτησαν τὸ ἀρθρον τοῦτο¹⁾.

Τῷ ἱερομονάχῳ Λαζάρῳ, καθηγουμένῳ τοῦ ἐν Χίῳ μονυδρίου τοῦ ἁγίου Γεωργίου, τοῦ ἐπιλεγομένου Σεραπίωνος, ἀνετέθη τὸ 1365 ἡ διεξαγωγή τῶν ἐν ταύτῃ τῇ νήσῳ πατριαρχικῶν δικαίων. Κατ' ἀκολουθίαν ἐνετάλη νὰ ἐπιβλέπῃ καὶ διοικῆ τὰ αὐτόθι σταυροπήγια μοναστήρια καὶ μονύδρια καὶ ἐν γένει ἐξασκῆ ὅσα καὶ οἶα καθήκοντα καὶ χρέη ἐπεβάλλοντο αὐτῷ ὡς πατριαρχικῷ ἐξάρχῳ²⁾.

Ἐφέσου μητροπολίτου χειροτονηθέντος μὲν τὸ 1365, ἀλλὰ μὴ μεταβάντος εἰς τὴν ἑαυτοῦ ἐπαρχίαν διὰ τινος αἰτίας, ὁ Χίου ἐπωφελούμενος τῶν περιστάσεων κατέλαβε καὶ ἐνέμετο λόγῳ ἐπιδόσεως δῆθεν τὴν τε Ἐφεσον, ἐξηρημαμένην τότε ἐκ τῶν βαρβαρικῶν ἐπιδρομῶν, ὡς καὶ τὴν μετ' αὐτῆς ἠνωμένην μητρόπολιν Πυργίου³⁾. Ἀλλὰ τῷ 1368 τοῦ Ἐφέσου Θεοδωρήτου ἀπελθόντος εἰς τὴν ἰδίαν αὐτοῦ ἐπαρχίαν, ἡ Ἱερὰ Σύνοδος παραδίδει αὐτῷ κατ' ἐπίδοσιν τὴν ἕως τότε ὑπὸ τοῦ Χίου κατεχομένην μητρόπολιν Πυργίου³⁾.

Ἀποθανόντος τοῦ μητροπολίτου Χίου (ἄδηλον τὸ ὄνομα καὶ τὸ ἔτος τοῦ θανάτου αὐτοῦ, εἰκάζομεν ὅμως ἐκ τῶν ὑπ' ὄψιν ἡμῶν ὅτι ὁ θάνατος συνέβη κατὰ τὴν δευτέραν πατριαρχίαν τοῦ Φιλοθέου (1364-1376)· ἄρα ἡ ἐν Χίῳ ἀρχιερατεία τοῦ ἀποθανόντος διήρκεσεν ἐπὶ μακρόν), ἐνῶ διενεοῖτο ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει Σύνοδος νὰ χειροτονήσῃ καὶ πέμψῃ εἰς Χίον νέον μητροπολίτην, οἱ διοικοῦντες τὴν νῆσον ἐτερόδοξοι ἀνήγγειλαν ὅτι ἡ ἀποστολὴ ἀρχιερέως ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ἦν ἀδύνατος δῆθεν ἐπὶ τοῦ παρόντος ἕνεκα δυσχερειῶν τινων, ἀλλ' ἀντὶ ἀρχιερέως ἠδύναντο νὰ δεχθῶσι πατριαρχικὸν ἔξαρχ-

¹⁾ Ἡ ὠραία νῆσος κατέστη τότε περιμάχητος διὰ τὰ ἔξοχα προσόντα, δι' ὧν ἐπροίκισεν αὐτὴν ἡ φύσις· ἀπέβη μάλιστα τὸ μῆλον τῆς ἔριδος μεταξὺ Γενουσίων καὶ Ἐνετῶν καὶ μακρὸς ἀγὼν ἐπηκολούθησεν. Ἐπὶ τέλους ὑπερτερήσαντες οἱ πρῶτοι κατέλαβον τὴν νῆσον διατελοῦσαν τέως ὑπὸ τοὺς Βυζαντινοὺς συνευδοκοῦντος τοῦ αὐτοκράτορος. (Ἐκτενέστερον περὶ τούτων βλ. Βλαστοῦ Χιακὰ Β' 20-26). Εἶχον δὲ αὐτὴν ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν αὐτῶν ἐπὶ πολλὰ ἔτη,

²⁾ Miklosich et Müller, Acta patriarch. A' 455.

³⁾ Σημ. 4. Μητροπολίτης Χίου ἦτο τότε πιθανώτατα ὁ Νεόφυτος, περὶ οὗ ἰδὲ τὸ διαφέρον ἀρθρίδιον τοῦ Α. Παπαδοπούλου Κεραμέως ἐν Ἐκκλ. Φάροφ Ἀλεξανδρείας τ. Β' σ. 47-49.

³⁾ Ἐνθα ἀνωτέρω, Α' 497.

χον. Ἡ Ἱερὰ Σύνοδος, καίπερ διδοῦσα τοὺς δολίους σκοποὺς τῶν προειρημένων, κατ' ἀνάγκην ὅμως συνήνεσεν ἐπὶ τούτῳ ὑπεγράφη συμφωνητικὸν ἀμοιβαίως ὑπὸ τοῦ Πατριάρχου Φιλοθέου καὶ τῶν κυβερνητῶν τῆς νήσου, ὑποχρεωθέντων μάλιστα νὰ καταβάλλωσιν εἰς τὴν Μ. Ἐκκλησίαν ἐτησίως 150 ὑπέρυρα. Οὕτως ἡ πνευματικὴ ἐπίβλεψις τῶν ἐν τῇ Χίῳ ὀρθοδόξων διὰ πατριαρχικοῦ ἐξάρχου ἐξηκολούθει ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ τελευταίου μητροπολίτου μέχρι τοῦ 1387 κατὰ γνωστὰ ἡμῖν πατριαρχικὰ ἔγγραφα. Κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο (1387) ἐξεδιώχθη ἀναιτίως ὁ πατριαρχικὸς ἐξαρχος. Ὁ τότε Πατριάρχης Νεῖλος μαθὼν τοῦτο διεμαρτυρήθη κατὰ τῆς ὑπὸ τῶν Γενουσιῶν τῆς Χίου ἀθετήσεως οὐ μόνον τῆς ἐνόρκως συνομολογηθείσης ὑπ' αὐτῶν συνθήκης τῷ 1346 ἢ κατ' ἄλλους τῷ 1352, ἀλλὰ καὶ τῆς γενομένης κατόπιν ἐγγράφου συμφωνίας περὶ πατριαρχικοῦ ἐξάρχου ἐν Χίῳ· ἀνήγγελλε δὲ ὅτι ἀπέστειλε τὸν ἱερομόναχον Ἱερεμίαν, ἄνδρα φρόνιμον καὶ εἰρηνικόν, ὡς πατριαρχικὸν ἐξαρχον, ὅπως διοικῆ πνευματικῶς τοὺς αὐτόθι ὀρθοδόξους, διενεργῆ πάντα τὰ πατριαρχικὰ δίκαια, φροντίξῃ δὲ καὶ περὶ τῆς εὐκοσμίας τῶν κληρικῶν, οἵτινες μείναντες ἀνεπιτήρητοι μετὰ τὴν ἐκδίωξιν τοῦ ἐξάρχου παρωλίσθαινον εἰς ἀτόπους καὶ ἀντικανονικὰς πράξεις· πρὸς τούτοις προέτρεπε τοὺς διοικοῦντας τὴν νῆσον ἵνα δεχθῶσιν εὐμενῶς τὸν ἀποστελλόμενον καὶ βοηθῶσιν αὐτῷ εἰς ἐκπλήρωσιν τῆς ἀποστολῆς αὐτοῦ. Πρόσέτι ἀνέφερεν ἐν τῇ σχετικῇ ἐπιστολῇ ὅτι ἡ περὶ αὐτὸν σύνοδος προϋτίθετο νὰ χειροτονήσῃ καὶ ἀποστείλῃ μετ' οὐ πολὺ εἰς Χίον καὶ ἀρχιερέα κατὰ τὴν ἀρχαίαν συνήθειαν, ἣτις προσωρινῶς εἶχε διακοπῆ¹⁾. Πιθανὸν ὅτι ἐγένετο ἀποδεκτὸς ἐν Χίῳ ὁ ἀποστελλόμενος ἐξαρχος· λέγομεν πιθανόν, διότι περὶ τούτου σιγῶσιν αἱ γνωσταὶ πηγαί.

Οἱ περὶ Χίου γράψαντες τὸν ΙΓ' καὶ ΙΖ' αἰῶνα²⁾ ἀναφέρουσιν ὅτι αὐτὸς οὗτος ὁ Ἕλλην μητροπολίτης ἐξεβλήθη τῆς Χίου περὶ τὰ μέσα τῆς ΙΔ' ἑκατονταετηρίδος, διότι τάχα κατηγορήθη ὡς ἐξεγείρας

¹⁾ Βλ. Π. ἐπιστολὴν ἐν *Acta patriarch. Miklosich* Β' 90-92.

²⁾ Πάντες σχεδὸν τοῦ δυτικοῦ δόγματος, Μιχαὴλ Ἰουστινιάνης *Sacra Scio*, Ἱερώνυμος Ἰουστινιάνης *Description de l'île de Scio*, Paul Lucas, *Voyage dans la Grèce*.

τοὺς ὀρθοδόξους γραικοὺς εἰς στάσιν κατὰ τῶν Ἰουστινιανῶν ἀρχόντων¹⁾ καὶ ὅτι ἔνεκα τούτου δὲν ἐγένετο δεκτὸς ἐν Χίῳ γραικὸς ἀρχιερέυς. Ἐκ τοῦ πατριαρχικοῦ ἐγγράφου, ὅπερ ἔχομεν ὑπ' ὄψιν καὶ οὗ τὴν ἔννοιαν προσεπαθήσαμεν νὰ διατηρήσωμεν πιστῶς ἐν τῇ ἡμετέρῳ ἀφηγήσει, ἀποδεικνύονται ὅλως ἀνακριβῆ τὰ ὑπὸ τῶν εἰρημένων λεγόμενα περὶ τοῦ ἐν τῇ νήσῳ ἀρχιερέως. Ἡ ἄρνησις τῶν διοικητῶν τῆς νήσου νὰ δέχωνται ὀρθόδοξον ἀρχιερέα ἀποδοτέα μᾶλλον εἰς τὰς ραδιουργίας τοῦ ἐκεῖ λατινικοῦ κλήρου. Ὅπως ποτ' ἂν ἦ οὐδαμοῦ τοῦ πατριαρχικοῦ ἐγγράφου γίνεται λόγος περὶ τῆς ὑπὸ τῶν ἑτεροδόξων ἱστορικῶν ἀναφερομένης κατηγορίας κατὰ τοῦ Ἑλλήνος μητροπολίτου. Περιπλέον δὲ ἀναφέρεται ἐν αὐτῷ ρητῶς ὅτι ὁ τελευταῖος ἐπὶ Ἰουστινιανῶν μητροπολίτης ἀπέθανε καὶ ὅτι ἀμέσως μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ ἐγένετο ἡ σύμβασις νὰ στέλληται πατριαρχικὸς ἐξαρχος καὶ ἀπεστάλη τοιοῦτος, οὗ τὸ ὄνομα δὲν μνημονεύεται. Κατὰ τὸ πατριαρχικὸν ἔγγραφο ἢ αὐτὸς ἢ ὁ διάδοχος αὐτοῦ ἐξεδιώχθη τῆς νήσου ἀναιτίως²⁾. Νομίζομεν ὅτι συγχέουσι πρόσωπα καὶ πράγματα οἱ ἀναφέροντες τὸ ἐπεισόδιον. Μητροπολίτης τις Χίου, ὁ Γαβριήλ, ὃν θὰ ἀναφέρωμεν καὶ ἀλλαχοῦ, ἐξεδιώχθη ἀληθῶς τῆς νήσου ὡς ἀποστάτης (καθὰ ἔγραφε Μανουήλ τις ἐκ Χίου τῷ ἐν Κωνσταντινουπόλει Θεοδοσίῳ Ζυγομαλά, χωρὶς ὅμως νὰ ἀναφέρῃ ἐν τῇ ἐπιστολῇ καὶ λεπτομερείας περὶ τῆς ἀποστασίας)· ἀλλὰ τοῦτο συνέβη τὸ 1576, ἦτοι 10 ὅλα ἔτη μετὰ τὴν ἔξωσιν τῶν Γενουσιῶν ἐκ τῆς νήσου καὶ 190 ἔτη μετὰ τὴν ἐποχὴν, ἣν ὀρίζουσιν οἱ εἰρημένοι ἱστορικοί³⁾.

Ἡ ἀποστολὴ ἀρχιερέως, περὶ ἧς ἔγραφεν ὁ Πατριάρχης Νεῖλος τῷ 1387, δὲν κατωρθώθη τῶν ἀρχόντων τῆς Χίου ἀρνούμενων. Εἰκάζομεν ἀσφαλῶς ὅτι οἱ αὐτόθι ὀρθόδοξοι ἔμειναν ἄνευ ἀρχιερατικῆς ἐπιβλέψεως καθ' ὅλον τὸ διάστημα τῆς ὑπὸ τῶν Γενουσιῶν Ἰουστινιανῶν κατοχῆς τῆς νήσου· κυρίως ὅμως ἀπὸ τοῦ 1370-1576

¹⁾ Περὶ τούτων βλ. κατωτέρω.

²⁾ Βλ. Π. ἔγγραφο παρὰ Miklosich *Acta patriarch.* Β' 90-92. Πρὸ βλ. Βλαστοῦ Χιὰ καὶ Β' 31-32 καὶ 101· παρατηρητέον ὅτι οὗτος ἀκολουθεῖ ἀβασανίστως τοῖς προειρημένους ἱστορικοῖς ἐν τῇ ἐκθέσει τοῦ ἀναφερομένου ἐπεισοδίου.

³⁾ Βλέπε τὴν μνησθεῖσαν ἐπιστολὴν παρὰ Κρουσίῳ *Turcograec.* III 254. Πρὸ βλ. καὶ *Oriens Christ.* Α' ἐν κεφ. Χίου IV. VI.

ὡς ἐξάγεται ἐκ τῶν προειρημένων. Μόλις δὲ μετὰ τὴν κατάλυσιν τῆς ἐξουσίας αὐτῶν ὑπὸ τοῦ Σουλτάνου Σουλεϊμάν τοῦ μεγαλοπρεποῦς ἐπανήρξατο ἡ ἀποστολὴ ὀρθοδόξων ἀρχιερέων εἰς Χίον ¹⁾. Στηρίζομεν δὲ τὰς περὶ τούτου εἰκασίας ἡμῶν ἐπὶ τῶν ἐφεξῆς: α) Τινὲς ἱστοροῦσιν ὅτι ὁ πρῶτος ἀποσταλεὶς Ἑλλήν μητροπολίτης εἰς Χίον μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν Ὀθωμανῶν κατάληψιν αὐτῆς (1566) ἦν Γαβριήλ ὁ ἐπονομαζόμενος Καλικάντζαρος (1576). Κατὰ δὲ Μαρτίνον τὸν Κρούσιον τοιοῦτος ὑπῆρξεν ὁ Θεόφιλος, ὃν ἀναφέρει τὸ 1576. β) ὁ Lequien ἐν τῷ πολυτίμῳ αὐτοῦ συγγράμματι (1741), ὡς καὶ οἱ πρὸ αὐτοῦ γράψαντες περὶ Χίου οὐδένα ὀρθόδοξον ἀρχιερέα ἀναφέρουσιν ἐν Χίῳ, ἐνῶ λατίνους ἐπισκόπους ἀναγράφουσι 14 κατὰ τὴν μακρὰν κατοχὴν τῆς νήσου ταύτης ὑπὸ τῶν Γενουησίων Ἰουστινιανῶν καὶ 18 μέχρι τοῦ 1641. Σημειωτέον ὅτι καὶ ὁ Lequien ἀναφέρει τὸν Γαβριήλ ὡς πρῶτον μητροπολίτην Χίου μετὰ τὴν ἔξωσιν τῶν Γενουησίων. γ) Ὁ ἱστορῆσας περιεκτικώτερον τὴν ἐποχὴν τῶν Ἰουστινιανῶν τῆς Χίου ²⁾ οὐδαμοῦ ποιεῖται μνεῖαν Ἑλλήνος ἀρχιερέως ἐν τῇ νήσῳ ταύτῃ κατὰ τὴν εἰρημένην ἐποχὴν, ἐν ᾧ συχνάκις ἀναφέρει τὸν καθολικὸν ἐπίσκοπον μετὰ τοῦ κλήρου αὐτοῦ, ὡς ἐπίσης καὶ τὸν κληρὸν τῶν ὀρθοδόξων, ὃν μάλιστα ἀναβιβάζει εἰς 70 πρόσωπα· παρασιωπᾷ τὸν ὀρθόδοξον ἀρχιερέα καὶ ἐκεῖ ὅπου ἔπρεπε νὰ ἀναφέρῃ αὐτὸν ἐν τοῖς πρώτοις ³⁾.

Ἡ μεγάλη καὶ ἱστορικὴ οἰκογένεια Ἰουστινιανῆ ἐκ Γενούης, ἡ οἰκήσασα πρώτη τὴν Χίον μετὰ τὴν κατάληψιν καὶ ἀναγνωρισθεῖσα ὑπὸ τῆς Γερουσίας τῶν Γενουησίων ὡς ἡ κυβερνώσα ἀρχὴ τῆς νήσου ⁴⁾, ἀνέδειξεν οὐκ ὀλίγους ἀνδρας διακριθέντας ἐν ταῖς ἐπιστήμαις

¹⁾ Κατὰ τοῦτο συμφωνεῖ ἡμῖν καὶ ὁ συγγραφεὺς τῶν Χιακῶν. Βλ. Βλαστοῦ Χιακὰ Β' 101.

²⁾ Ἰερώνυμος ὁ Ἰουστινιανῆς, ἀκμάσας περὶ τὰ μέσα τῆς 15' ἑκατονταετηρίδος. Ἐγραψε δὲ τὴν ἱστορίαν αὐτοῦ περὶ Χίου εἰς Ἑλληνικὴν γλῶσσαν, ἔπειτα δὲ εἰς τὴν Λατινικὴν, Γαλλικὴν καὶ Ἰταλικὴν, διότι ἦν πολύγλωσσος ὁ ἀνὴρ. Βλ. Βλαστοῦ Χιακὰ Β' 71.

³⁾ Lequien, Oriens Christian A' κεφ. περὶ Ἐπισκόπων Χίου IV. VI. βλ. καὶ προοίμιον αὐτόθι. Βλ. Χιακὰ Β' 46 καὶ ἐφεξῆς καὶ 102-103.

⁴⁾ Λέγεται ὅτι ἠρίθμει ἐν τοῖς κόλποις αὐτῆς 100 ἄτομα καθ' ἣν ἐποχὴν ἀφίκετο εἰς Χίον. Πλείω περὶ τῆς οἰκογενείας ταύτης ἐπιθι Βλ. Χιακὰ Β' 27 καὶ ἐφεξῆς.

καὶ τῷ πολιτικῷ, ἱερατικῷ καὶ στρατιωτικῷ σταδίῳ. Ρητέον ὅτι πάντες οὗτοι εἶνε γνωστοὶ ἐν τῇ ἱστορίᾳ διὰ τοῦ ὀνόματος τῆς οἰκογενείας αὐτῶν ¹⁾.

Εἶναι ἀναντίρρητον ὅτι ἡ ἀγαθὴ διοίκησις τῶν Ἰουστινιανῶν ἢ διαρκέσασα ἐπὶ δύο περίπου αἰῶνας ὡς καὶ τὰ πολλὰ πλούτη αὐτῶν ἐπρυτάνευσαν τὴν εὐζωίαν πᾶσιν ἀδιακρίτως τοῖς κατοίκοις τῆς Χίου. Ἄλλ' ἄρα γε οἱ τῆς νήσου γραικοὶ ἔμενον ἀνεπηρέαστοι

¹⁾ Περὶ ἐνὸς τούτων ἰδίᾳ, τοῦ Λεονάρδου Ἰουστινιανῆ, χαράττομεν ὀλίγας γραμμὰς καὶ τοῦτο διότι ἀνέλαβεν ἀποστολὴν τινα, περὶ ἧς κατωτέρω, σχετιζομένην τῇ ἱστορίᾳ τῆς ἡμετέρας ἐκκλησίας κατὰ τὴν 15' ἑκατονταετηρίδα. Ὁ Λεονάρδος ἐγενήθη ἐν Χίῳ ἀρχομένης τῆς προσημειωθείσης ἑκατονταετ. καὶ ἐσπούδασεν ἐν Ἰταλίᾳ τὴν φιλολογοίαν καὶ τὰς θεολογικὰς ἐπιστήμας. Ἐπανελθὼν εἰς τὴν πατρίδα αὐτοῦ ἐχειροτονήθη μετ' οὐ πολὺ ἐπίσκοπος τῶν καθολικῶν τῆς Μυτιλήνης, διετέλεσε δὲ τοιοῦτος μέχρι τοῦ 1452. Γνωστῆς οὖσης τῆς ἰκανότητος καὶ πολιτικῆς συνέσεως τοῦ ἀνδρός ἐνετάλη ἐκ τοῦ Βατικανοῦ κατὰ τὸ διαληφθὲν ἔτος νὰ συνοδεύσῃ τὸν καρδινάλιον Ἰσίδωρον τὸν Ροσάνου μεταβαίνοντα εἰς Κωνσταντινούπολιν (ρητέον ὅτι οὗτος ἠκολουθεῖτο ὑπὸ 200 μόνον ὀπλιτῶν, οὓς ἀπέστειλεν ὁ Πάπας πρὸς βοήθειαν τοῦ κινδυνεύοντος Βυζαντινοῦ κράτους), ἵνα μετ' αὐτοῦ ἐργασθῇ πρὸς ἔνωσιν τῶν δύο ἐκκλησιῶν. Ὁ Λεονάρδος ἀπεδέξατο καὶ ἔσπευσε ν' ἀκολουθήσῃ τὸν Ἰσίδωρον διερχόμενον τῆς Χίου. Ὁ Πάπας Νικόλαος ὁ Ε' ἠλπίζεν ὅτι ἡ ὀδυνηρὰ κατάστασις τῶν κατοίκων τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἀπειλουμένων ὑπὸ φοβεροῦ πολεμίου, θὰ ἠνάγκαζεν αὐτοὺς νὰ κύψωσι τὸν αὐχένα εἰς τὰ φιλόδοξα περὶ ἐνώσεως σχέδια αὐτοῦ. Ἄλλ' ἡ ἀποστολὴ ἐματαιώθη, ὡς ἐματαιώθη καὶ τὸ ἐνωτικὸν ἔργον τῆς ἐν Φλωρεντίᾳ ψευδοσυνόδου τοῦ 1439. Ναι μὲν ὁ ἀτυχῆς αὐτοκράτωρ Κωνσταντῖνος ὁ Παλαιολόγος, βλέπων τὸν ἔσχατον κίνδυνον εἰς ὃν περιῆλθε τὸ κράτος αὐτοῦ, ἐδήλωσεν εἰς τοὺς ἀπεσταλμένους τοῦ Πάπα ὅτι ἀποδέχεται τὴν ἔνωσιν, διέταξε μάλιστα καὶ νὰ μνημονεύηται ἐν τῷ ναῷ τῆς Ἁγίας Σοφίας τὸ ὄνομα τοῦ ποντίφικου, διότι ἠλπίζεν ὅτι θὰ ἐστέλλετο ἐξ Ἰταλίας ἐπαρκὴς στρατιωτικὴ δύναμις πρὸς βοήθειαν, ἀλλ' οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀπέστεργον τὴν ἔνωσιν καὶ οὐδένα λόγον ἠθέλον ν' ἀκούσωσι περὶ αὐτῆς (Βλ. Χιακὰ Β' 51. 67. Παπαρηγοπούλου Ἰστορ. Ἑλλ. Ἔθν. Ε' 402. Πρβλ. Βαφείδου Ἑκκλ. Ἰστορ. Β' 231). Ὁ Λεονάρδος διέτριψεν ἐν Κωνσταντινουπόλει μέχρι τοῦ ἔαρος τοῦ 1453. Παρευρεθεὶς δὲ κατὰ τὴν πολιορκίαν ὑπῆρξεν αὐτόπτης τῆς φοβερᾶς συμφορᾶς τῶν πολιορκουμένων· ἔλαβε δὲ μέρος, ὡς λέγεται, καὶ εἰς τὰς κατὰ τῶν Τούρκων μάχας τῶν Βυζαντινῶν. Ἐπανελθὼν ἔπειτα εἰς Χίον συνέγραψε τὴν ἱστορίαν τῆς ἀλώσεως μετ' ἀδιαφιλονικήτου ἀκριβείας. Ὁ Lebeau ἀναφέρει τινα περὶ τοῦ Λεονάρδου καὶ τῆς διατριβῆς αὐτοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἀλλὰ παρέρχεται ἐν σιγῇ τὸν κύριον σκοπὸν τῆς ἀποστολῆς τοῦ ἀνδρός. Léonard de Chio, archevêque de Mytiline, qui ne quitta pas Constantinople pendant tout le siège, parle d'un canon dont les effets furent terribles pour cette malheureuse ville. Histoire du Bas Empire XXI 233

ἐν τῷ δόγματι αὐτῶν καὶ ἐλεύθεροι ἐν ταῖς διατάξεσι καὶ τοῖς ἐθίμοις τῆς ἀνατολικῆς ὀρθοδόξου ἐκκλησίας, ἧς ἦσαν πιστὰ τέκνα;

Ἄτυχῶς δὲν δυνάμεθα νὰ ἀπαντήσωμεν καταφατικῶς εἰς πάντα τὰ σημεῖα τοῦ προβαλλομένου προβλήματος καίτοι ὁ λατινόφωνος Ἀλλάτιος βεβαιοῖ ὅτι ἐβασίλευεν εἰρήνη μεταξὺ τῶν Ἀνατολικῶν τῆς νήσου (οὕτως ὀνομάζει τοὺς ὀρθοδόξους αὐτῆς) καὶ τῶν καθολικῶν ¹⁾. Τὰ θρησκευτικὰ μίση οὐδέποτε ἔπαυσαν μεταξὺ τῶν δύο αὐτόθι λαῶν, διδομένης μάλιστα ἀφορμῆς ἐξεδηλοῦντο ἐν ὅλῃ τῇ εἰδεχθεῖ αὐτῶν μορφῇ. Ἐὰν ἀναλογισθῶμεν ὅτι οἱ διοικηταὶ τῆς νήσου οἱ τὴν ἀρχὴν ἀσκοῦντες ἀνεξελέγκτως ἦσαν πιστοὶ καὶ ἀφωσιωμένοι θεράποντες τοῦ παπισμοῦ, οἱ δὲ Γραικοὶ ὑποδεέστεροι, ὡς εἰκόσ, τῶν πρώτων κοινωνικῶς καὶ ὑλικῶς, ἔχρηζον πάντοτε τῆς ἰσχυρᾶς αὐτῶν προστασίας. Καὶ ὅμως δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι διετήρησαν διὰ τῶν αἰώνων ἀμείωτον καὶ ἀλώβητον ὅ,τι ἐθεώρουν τιμαλφές ἀφωσιωμένοι μέχρις αὐτοθυσίας εἰς τὰ πάτρια καὶ τὰς πατροπαραδότους θρησκευτικὰς δοξασίας. Πρὸς τούτοις παρατηροῦμεν ὅτι ὑπὸ πλουσίων καὶ ἰσχυρῶν πολιτῶν Χίου ἐκ τοῦ Δυτικοῦ δόγματος ἐξεδηλοῦντο ἐνίοτε τάσεις εἰς αὐθαιρέτους πράξεις, τάσεις εἰς σφετερισμὸν ξένης περιουσίας καὶ δὴ ἱερᾶς. Τοῦτο δὲ δῆλον ἐκ τῶν ἐφεξῆς. Ὁ Φίλιππος Ρεκανὲς καὶ Φρατζέσκος Πατὲς, πλούσιοι γαιοκτῆμονες δυτικοί, κατεκράτουν κτήματά τινα τῆς ἐν Χίῳ Νέας Μονῆς, ἅπερ εἶχον σφετερισθῆ πρὸ ἐτῶν οἱ γονεῖς αὐτῶν. Εἰς μάτην ἐξήντησαν οἱ μοναχοὶ πάντα τὰ εἰρηνικὰ μέσα ἐπὶ πολλὰ ἔτη πρὸς ἀνάκτησιν τῶν διαρπαγέντων κτημάτων. Ἐπειδὴ δὲ καὶ αἱ ἐνέργειαι τῆς ἐν Χίῳ ἐκκλησιαστικῆς ἀρχῆς ἐκπροσωπομένης ὑπὸ τοῦ πατριαρχικοῦ ἐξάρχου ἀπέβησαν ἀτελέσφοροι, αἱ δὲ τοπικαὶ ἀρχαὶ ἔμμενον ἀδιάφοροι πρὸς τὰ καταπατούμενα δίκαια τῶν μοναχῶν, ἐξ ἐτέρου ὁ τῆς Ρώμης ποντίφιξ, εἰς ὃν ἀνηνέχθη ἡ διαφορὰ ὑπὸ τοῦ ἐτέρου τῶν ἐγκαλουμένων, ἐπροστάτευε τοὺς σφετεριστὰς καὶ ἠπέλει τοὺς δυστυχεῖς μοναχοὺς διὰ φρικτῶν ἀρῶν, οἱ πρόκριτοι καὶ οἱ δημογέροντες τῆς ὀρθοδόξου κοινότητος Χίου κατὰ παράκλησιν τῶν μοναχῶν ἀπετάθησαν ἐγγράφως τῷ 1511 πρὸς τὴν Γερουσίαν τῆς Γενούης. Διὰ τῆς ἐπιστολῆς αὐτῶν, ἧτις φέρει χρονολογίαν 10 Νο-

¹⁾ De Ecclesiæ Occidental. atque Orient. perpet. consen. 979 καὶ ἐφεξῆς.

εμβρίου (1511) καὶ ἐν ἧ ὑπογράφουσι ὑπὲρ τοὺς τριάκοντα, ἐκθέτουσι τὸ ἱστορικὸν τῆς ὑποθέσεως καὶ παρακαλοῦσι τὴν Γερουσίαν νὰ διορίσῃ δύο εὐπολόηπτους καὶ φιλοδικαίους πολίτας Χίου, ἵνα διακανονίσωσι τὴν διαφορὰν κατὰ τὸ δίκαιον. Ἀγνοοῦμεν τὴν ἀπάντησιν τῶν ἀρχόντων τῆς Γενούης. Μανθάνομεν ὅμως ἐκ τοῦ μνησθέντος ἐγγράφου τῶν προκρίτων ὅτι οἱ ἐν τῇ νήσῳ ἰσχυροὶ γαιοκτῆμονες ἐκ τῶν δυτικῶν προῦξήνησαν καὶ κατὰ τοὺς παρελθόντας χρόνους οὐκ ὀλίγας ζημίας εἰς τὴν Νέαν Μονὴν. Ὀνομαστὶ δὲ ἀναφέρεται ἐν τῷ ἐγγράφῳ Ἀντώνιος τις Ρεστάς, ὅστις περιπλέξας τοὺς δυστυχεῖς μοναχοὺς εἰς ἄδικον δίκην ἐγένετο αἴτιος νὰ ζημιωθῇ ἡ Μονὴ ὑπὲρ τὰ ὀκτακόσια δουκάτα ¹⁾. Τὸ ἔτος 1566 σημειοῖ νέον σταθμὸν ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ καταστάσει τῆς Χίου. Τὸ ἀπὸ 220 ἐτῶν ὑπάρχον ἐν αὐτῇ ἐκκλησιαστικὸν καθεστῶς (νοοῦμεν τὸ ἐξωτερικὸν) ὑφίσταται τροποποίησιν ὅπως οὐσιώδη μετὰ τὸ ἔτος τοῦτο. Ἐπειδὴ μετὰ τὴν ἔξωσιν τῶν Γενουησίων ἡ νῆσος περιήλθεν εἰς τὴν ἔξουσίαν τῶν Μωαμεθανῶν, ἡ ἐκκλησιαστικὴ διοίκησις αὐτόθι διεμορφώθη κατὰ τινα τύπον κοινὸν πάσαις ταῖς ὑπὸ τὸν οἰκουμηνικὸν θρόνον ἐπαρχίαις. Ἐντεῦθεν ἀρχεται νέα περίοδος διὰ τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν τῆς Χίου.

Ἐν Κωνσταντινουπόλει τῇ 18 Μαρτίου 1910.

Ἡλ. Ἀλεξανδρίδης.

¹⁾ Βλ. τὴν εἰρημένην ἐπιστολὴν παρὰ Miklosich καὶ Müller Acta patriarch. Γ' 260-263. Κεῖται δὲ μαρτύριον τῆς καταστάσεως τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους. Τοῦ σολοίκου τούτου ἐγγράφου παραθέτομεν κατωτέρω τὸν ἐπίλογον ὡς ἔχει, διατηρήσαντες τὸν εἰσμὸν τῶν ἰδεῶν καὶ τὰς ἀνορθογραφίας τοῦ πρωτοτύπου. «... Διὰ τὸ ὅποιον πρᾶγμα ὄχι μόνον ἡμεῖς πάντες οἱ οἰκοῦντες ἐν Χίῳ ἀπολαύσωμεν ἰδίως καὶ ἐνικῶς τὴν χάριν, ἀλλὰ ἀκόμη πᾶσα ἡ Ἑλλάς τὴν ὅποιαν ἐν τούτῳ τῷ ἁγίῳ καὶ αἰδουσιμωτάτῳ μοναστηρίῳ τῆς Νέας Μονῆς εἰς τόπον καὶ εὐλάβειαν ἐνός δευτέρου ἁγίου μνήματος τὴν Ἱερουσαλὴμ καὶ ἀπὸ οὐδὲν μέρος τῶν Γραικῶν εἰς τοῦτο τὸ ἅγιον μοναστήριον δὲν ἀπομένῃ νὰ μηδὲν ἔρχονται ἀμετρίτοι εἰς τοῦτο τὸ προσκύνημα τοσαύτη ἐν ἡ εὐλάβεια τοῦ τόπου καὶ ἡ σεμνότης τῶν εἰρημένων μοναχῶν οἱ ὅποιοι καθ' ἐκάστην ἐπαρακαλοῦσαν καὶ παρακαλοῦσι καὶ πάντοτε θέλουσι παρακαλεῖν διὰ τὴν στάσιν τῆς αὐθεντίας σας τὴν εὐτυχεῖν, τὴν ὅποιαν ὁ παντοκράτωρ θεὸς αὐξάνῃ καὶ διακρατῇ εἰς αἰῶνας καὶ καλά. Διὰ συντόμως, δὲν ἀναφέρομεν ὅσον εἰς τὴν εἰρημένην αἰτίαν ἔπρεπε, ἐκεῖνο τὸ πλέον ἀρκοῦμενον θέλει εἶσθαι εἰς ἀκόλουθον θέλουσιν τὸ ἀναφέρειν οἱ κομιστὰι τῆς παρουσίας οἱ δύο εὐλαβεῖς μοναχοὶ τοῦ εἰρημένου μοναστηρίου».

ΚΟΡΝΗΛΙΑ Δ. ΡΟΪΔΟΥ
ΤΟ ΓΕΝΟΣ ΡΟΔΟΚΑΝΑΚΗ

«Ἡ ζωὴ ὁμοιάζει περισσότερο μὲ μυθιστόρημα παρὰ τὰ μυθιστορήματα μὲ τὴν ζωὴν». Τὰς σκέψεις ταύτας τῆς Σάνδ ὑπενθυμίζει ὁ βίος τῆς κατὰ Φεβρουάριον 1907 εἰς ἡλικίαν 93 ἐτῶν ἀποθανούσης Κορνηλίας Δ. Ροΐδου. Ἐκτὸς τοῦ μυθιστορηματικοῦ του χαρακτήρος ὁ βίος οὗτος μοῦ ἐφάνη ἄξιος σημειώματος καὶ διότι αἱ περιπέτειαί του συνταυτίζονται ἐν πολλοῖς μὲ τὰς ἐθνικὰς περιπετείας καὶ διότι διαφωτίζει τὸν βίον καὶ τὸ ἔργον τοῦ υἱοῦ τῆς Ἐμμανουήλ, τοῦ ἐξοχωτάτου ἴσως τῶν Ἑλλήνων λογογράφων

Ὅτε ἡ Κορνηλία ἐγεννήθη τὸ 1814 εἰς Χίον, τὰ πάντα προοιωνίζον εἰς αὐτὴν βίον εὐτυχῆ καὶ ἤρεμον. Ὁ πατὴρ τῆς Ἐμμανουήλ Ροδοκανάκης, ὡς καὶ ἡ μήτηρ αὐτῆς τὸ γένος Βούρου Μαλουκάτου, ἀνήκον εἰς τὴν χιακὴν ἐμπορικὴν ἀριστοκρατίαν, ἥτις διώκει τὴν ἡμιελεύθερον τότε νῆσον καὶ ἤρχισε νὰ ἐπεκτείνῃ τὰς ἐπιχειρήσεις τῆς ἀπὸ Κωνσταντινουπόλεως, Κουροῦ-Τσεσμέ καὶ Σμύρνης εἰς τοὺς κυριωτέρους λιμένας τῆς Δύσεως. Ἐμπόρους Χίους εὐκαταστάτους ἀνευρίσκομεν πρὸ τῆς Ἐπαναστάσεως εἰς τοὺς κυριωτέρους λιμένας τῆς Μεσογείου καὶ τῆς Ἀδριατικῆς, ὡς καὶ εἰς τὴν Ὀλλανδίαν. Ἡ Ἀγγλία μετὰ τῶν κτήσεων αὐτῆς εἶχε μόλις ἀρχίσει νὰ ἐπισύρῃ ἐκείνους, ὧν κατέστη βραδύτερον ἢ προσφιλεστέρα διαμονή¹⁾. Κατὰ τὴν ἀπλοϊκὴν, πλὴν ὠραίαν ἔκφρασιν τῆς μητρὸς τοῦ ἱστορικοῦ Πασπάτη, πρὸ τοῦ 21 »ἢ Λόνδρα ὅτι ἔφεγγε».

Ὁ Ἐμμανουήλ Ροδοκανάκης καὶ οἱ δύο ἀδελφοὶ αὐτοῦ εἶχον ἀποκαταστῆ πολὺ πρὸ τῆς Ἐπαναστάσεως ἐν Λιβόρνῳ καὶ Γενούῃ.

¹⁾ Τὴν ἔλξιν, ἣν ἀσκεῖ ἡ Ἀγγλικὴ διοίκησις ἐπὶ τῶν Χίων, ἐσημεῖον καὶ ὁ Fustel de Coulanges πρὸ ἡμίσεος καὶ πλέον αἰῶνος.

Ἄριστοι ἔμποροι, ὡς οἱ πλεῖστοι τῶν συμπατριωτῶν, ἦσαν πρὸς τούτοις, πρᾶγμα οὐχὶ τόσον σύνηθες παρὰ τοῖς Χίοις, ἄνδρες φιλοπρόοδοι καὶ φίλοι τῶν γραμμάτων. Ὁ Ἐμμανουήλ ὑπῆρξεν ὁ πρῶτος Χίος, ὅστις ἐγκατέλιπε τὴν νησιωτικὴν ἐνδυμασίαν, διὰ τοῦτο δ' ἦτο κοινῶς γνωστὸς ὑπὸ τὸ ἐπώνυμον Φραγκομανώλης. Παρ' ὅλον ὅμως τὸ παρατσοῦκλι ἠγάπα τὰ Ἑλληνικὰ γράμματα διατελέσας εἰς τῶν ἰδρυτῶν καὶ τῶν γενναιοτέρων δωρητῶν τοῦ περιφήμου Γυμνασίου τῆς πατρίδος του. Πρὸς τούτοις δὲ παρέσχεν εἰς πολλοὺς νέους Χίους τὰ μέσα νὰ σπουδάσωσιν εἰς τὸ ἐξωτερικόν. Ἐσχάτως ἐγνώσθη διὰ τῶν Ἀπομνημονευμάτων τοῦ Α. Συγγροῦ, ὅτι μεταξὺ τῶν δαπάναις αὐτοῦ σπουδασάντων συγκατελέγετο καὶ ὁ πατὴρ τοῦ συγγραφέως καὶ ἐθνικοῦ εὐεργέτου.

Ὁ Σταμάτιος Ροδοκανάκης, ἀδελφὸς τοῦ Ἐμμανουήλ καὶ οὐχ ἦττον φιλοπρόδος αὐτοῦ, ἐπεχείρησε περὶ τὸ 1812 νὰ φέρῃ διαφόρους νεωτερισμοὺς περὶ τὴν διοίκησιν τῶν κοινοτικῶν, ὡς καὶ περὶ τὰ ἔθιμα καὶ τὰς ἐνδυμασίας. Εὐρὼν δὲ μεγάλην ἀντίδρασιν παρὰ τοῖς φύσει συντηρητικοῖς συμπατριώταις αὐτοῦ, ἐξεδικήθη αὐτοὺς διὰ τὴν ἀποτυχίαν, συγγράφας σειρὰν ἐμμέτρων σατυρῶν κατὰ τῶν ἀρχηγῶν τῶν ἀντιδραστικῶν, ὡς καὶ περὶ τῆς περιβολῆς, τῶν τρόπων καὶ τῶν διασκεδάσεων τῶν Χίων κυριῶν. Αἱ σάτυραι αὗται εἰσέτι ἀνέκδοτοι περισφύζονται παρὰ τῷ κ. Στεφ. Μικρουλάκῃ ἐν Κερκύρα.

Τέλος ὁ τρίτος τῶν ἀδελφῶν Φραγκῆσκος, ὁ βραδύτερον μυστικοσύμβουλος τοῦ μεγάλου δονκὸς τῆς Τσοκάνης, ἔτι μᾶλλον ἴσως μορφωμένος τῶν πρεσβυτέρων, συνεδέετο διὰ στενῆς φιλίας πρὸς τὸν Βάμβαν καὶ τὸν Κοραῖν.

Ὁ κόμης de Marcellus, πρῶτος τότε γραμματεὺς τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Γαλλικῆς πρεσβείας, ὁ μετέπειτα μεταφράσας τὰ δημοτικὰ ἡμῶν ἄσματα καὶ τόσα συγγράφας περὶ Ἑλλάδος, ἐπεσκέφθη τὴν Χίον τὸ 1820. Φιλοξενηθεὶς δὲ ὑπὸ τοῦ Ροδοκανάκη, «πλουσιωτέρου ἐμπόρου τῆς Χίου, ἐνὸς τῶν προὔχόντων τῆς νήσου, ἰδρυτοῦ καὶ εὐεργέτου τοῦ Γυμνασίου» περιγράφει διὰ μακρῶν τὴν ἔπαυλιν, ἐν ἣ ἡ Κορνηλία διῆλθε τὰ παιδικὰ τῆς ἔτη. Θαυμάζει τοὺς ὠραίους αὐτῆς κήπους, τὴν πλουσίαν αὐτῆς διακόσμησιν, τὴν θαυμασίαν θέαν ἧς ἀπέλαυε τις ἀπὸ τοῦ ἐπὶ τῆς ὀροφῆς κατασκευασθέντος belvedere. Πρὸ παντὸς ὅμως ἐκίνησε τὸν θαυμασμὸν τοῦ Mar-

cellus βιβλιοθήκη ἐκ δισχιλίων καὶ πλέον τόμων κομισθέντων ἐκ Γαλλίας ὑπὸ τοῦ Νεοφύτου Βάμβα καὶ περιλαμβανόντων τὰ ἀριστουργήματα τῆς Ἑλληνικῆς, τῆς Γαλλικῆς καὶ τῆς Ἰταλικῆς φιλολογίας¹⁾).

Ὅτε ἐξεργάγη ἡ ἐπανάστασις, ἡ Κορνηλία ἦτο μόλις ἑπταετής, εἶχεν ὅμως ἤδη ἀρραβωνισθῆ δις, καὶ τοῦτο χαρακτηριστικὸν τῶν τότε ἐθίμων. Ὁ πρῶτος αὐτῆς μνηστήρ, συνομήλικός της, εἶχεν ἀποθάνῃ περίπου διετής, ἀπὸ δὲ τὸν δεύτερον τὴν ἀπεχώρισαν τὰ ἐπικείμενα γεγονότα. Οἱ πρῶην ἀρραβωνισμένοι ἐπανεῖδον ἀλλήλους μόνον μετὰ τεσσαράκοντα ἔτη.

Ἡ καταστροφή τοῦ 1822 συνεπέφερε διὰ τὴν οἰκογένειαν Ροδοκανάκη περισσοτέρας ἴσως καταστροφᾶς ἢ εἰς τοὺς ἄλλους Χιακοὺς οἴκους. Ἡ παρουσία των ἐννοεῖται τελείως κατεστράφη. Ὁ Φραγκομανώλης ἐλθὼν τότε δι' ὀλίγους μῆνας ἐκ Λιβόρνου εἰς Χίον, συνελήφθη ὡς ὄμηρος ὑπὸ τῶν ἀρχῶν ἅμα τῇ ἐνάρξει τοῦ κινήματος. Ἡ δὲ δυστυχὴς σύζυγός του, ἣτις ἦτο τότε καὶ ἔγκυος, ἤχθη εἰς τὸ κάστρον μετὰ τῶν πέντε τέκνων της. Ὀλίγας ἡμέρας βραδύτερον στρατιώτης τις λαβὼν τὰ τέκνα ταῦτα ἀπὸ τῆς χειρός, ὑπὸ τὴν πρόφασιν νὰ τὰ πάρῃ εἰς μικρὸν περίπατον, τὰ ἔφερε πρὸ τοῦ δένδρου ἀπὸ τοῦ ὁποίου ἐκρέματο ὁ ἀπαγχονισθεὶς πατήρ των. Ἡ Κορνηλία εἶχε κρατήσῃ ζωηρὰν ἀνάμνησιν τῆς ἀποτροπαίας ταύτης σκηνῆς. Ἄλλ' ἄλλαι ἐπίσης σκληραὶ δοκιμασίαι τὴν περιέμενον. Πωληθεῖσα ὡς δούλη μετὰ τῶν ἀδελφῶν της ἔπεσεν εἰς χεῖρας Τούρκου ἐκ Σμύρνης, ὅστις διαγνώσας τὴν μέλλουσαν αὐτῆς ἔκτακτον καλλονήν, τὴν προώρισε διὰ τὸ χαρέμιόν του, πρὸς τὸ παρὸν δὲ τὴν ἔστειλε εἰς ἓν ὑποστατικὸν του ἐν τῷ ἐσωτερικῷ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Ἐκεῖ τὴν ἐπανεῦρε παλαιὸς ὑπηρέτης τῆς οἰκογενείας της ἐπαγγελόμενος νῦν τὸν μεταπράτην. Δι' αὐτοῦ δὲ ἤρχισαν καὶ αἱ πρῶται μεταξὺ τοῦ ἰδιοκτήτου τῆς νέας δούλης καὶ τῆς οἰκογενείας ταύτης διαπραγματεύσεις. Αὗται παρετάθησαν ἐπὶ πολὺ λόγῳ τῶν ὑπερβολικῶν ἀπαιτήσεων τοῦ Ὄθωμανοῦ, τέλος δ' ἡ Κορνηλία ἐξηγοράσθη ἀντὶ τοῦ τοῦ μεγάλου διὰ τὴν ἐποχὴν ποσοῦ τῶν 6.000 ταλλήρων.

¹⁾ Βλ. *Souvenirs de l'Orient*, σ. 116-8 τῆς β' ἐκδόσεως (Παρίσιον 1854).

Τοῦτο συνέβη τὸ 1826. Τὰ τέσσαρα ἔτη τῆς αἰχμαλωσίας της ἡ πρεσβυτέρα θυγάτηρ τοῦ Φραγκομανώλη εἶχε διέλθῃ εἰς ἓν ὑποστατικόν, ὅπερ εἶχεν ὁ Σμυρναῖος κύριός της εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Φύλακες αὐτῆς ἦσαν ζεῦγος γερόντων Τούρκων, οἵτινες μὴ ἔχοντες τέκνα προσεκολλήθησαν εἰς τὴν νέαν Χίαν, ἣν μετεχειρίζοντο ὡς θυγατέρα μετονομάσαντες μάλιστα αὐτὴν Ἀϊσέ. Ὅτε δὲ ἦλθεν ἡ διαταγὴ νὰ τὴν ὀδηγήσωσιν εἰς Σμύρνην, ὁπόθεν ἐπρόκειτο νὰ ἐπιβιβασθῇ διὰ Λιβόρνον τὴν συνώδευσαν κλαίοντες μέχρι τῆς πρωτευούσης τῆς Ἰωνίας.

Ἡ Κορνηλία συχνὰ ἐνεθυμεῖτο τὰ ἔτη, ἅτινα διῆλθε διάγουσα βίον χωρικῆς, βόσκουσα ἄρνια καὶ τρώγουσα ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ βρασμένα χόρτα καὶ ψωμὶ ξηρόν. Συχνάκις καὶ μετὰ συγκινήσεως ἐνεθυμεῖτο ἐπίσης τὸ τόσον ἀγαπήσαν αὐτὴν γεροντικὸν ζεῦγος. Ὅτε δὲ τὴν ἡμέραν τοῦ θανάτου τοῦ υἱοῦ της Ἐμμανουὴλ εὐρέθη μόνη εἰς τὸν κόσμον, μοῦ ἔλεγε στενάζουσα ὅτι εὐτυχέστερος ἦθελεν εἶσθαι ὁ βίος της, ἐὰν εἶχε μείνει λησμονημένη εἰς ἓν τουρκικὸν χωρίον. Ταῦτα τὸ 1904· ἀλλ' ἄς ἐπανέλθωμεν εἰς τὸ 1826. Ἡ Κορνηλία φθάσασα εἰς Λιβόρνον μετὰ τετραετῆ διαμονὴν μεταξὺ Τούρκων χωρικῶν ἐσκανδάλιζε ποικιλοτρόπως τοὺς ἀπομεμακρυσμένους συγγενεῖς, ὧν εἰς ἔμουρμούριζεν ἀδιακόπως: «διὰ μιὰ τέτοια Τουρκοπούλα νὰ δώσωμε 6,000 τάλληρα!». Εἶχε σὺν τοῖς ἄλλοις λησμονήσει τὰ Ἑλληνικά. Ἄφ' οὗ δ' ἔφυγε μετὰ ὀκταήμερον ἐλλιμένισιν ὁ Γάλλος πλοίαρχος, ὅστις τὴν εἶχε μεταφέρει εἰς Λιβόρνον, ἡ συνεννόησις μετὰ τῆς οἰκογενείας της κατέστη πρόβλημα, ὅπερ ἔλυσε μόνον ἡ ἀφίξις τοῦ πρίγκιπος Καρατζᾶ, γνωστοῦ τοῖς μὲν νομικοῖς διὰ τὸν κώδικά του, εἰς δὲ τοὺς λογίους διὰ τὰς μεταφράσεις τοῦ Γολδόνη¹⁾. Ὁ πρῶην ἡγεμὸν τῆς Βλαχίας εἶχε πολὺ περιποιηθῆ ἐν Πίζῃ, ἔνθα εἶχεν εὖρη καταφύγιον, τὴν μητέρα τῆς Κορνηλίας, ἣν ἡ ὑγεία κλονισθεῖσα εἰς ἄκρον ἐκ τῶν ἀλλεπαλλήλων δυστυχημάτων ἠνάγκασε νὴ μεταβῆ πρὸς θεραπείαν παρὰ τινι τῶν καθηγητῶν τοῦ Πισαίου

¹⁾ Ὁ κώδιξ τοῦ Καρατζᾶ συνετάχθη, ὡς γνωστόν, τῷ 1819 ἐλληνιστί, ἔμεινε δ' ἐπὶ δεκαετηρίδας ἐν ἰσχύϊ ἐν Βλαχίᾳ. Ἐκ τῶν ὑπ' αὐτοῦ μεταφρασθεισῶν κωμωδιῶν τοῦ Γολδόνη ἀνεβίβασεν ἐπὶ τῆς σκηνῆς τοὺς Ἐρωτευμένους ἡ Νέα Σκηνὴ τῷ 1901.

Πανεπιστημίου. Ἐκτοτε δὲ ἐξενίζετο τὸ θέρος ὑπὸ τῶν Ροδοκανίδων ἐν τῇ παραθαλασσίῳ Λιβόρνῳ. Ὁ μέγας διερμηνεὺς τῆς Πύλης ἀνέλαβε νῦν τὰ καθήκοντα διερμηνέως μεταξὺ τῆς Τουρκοπούλας καὶ τῶν συγγενῶν της. Αἱ ὑπηρεσίαι του κατέστησαν ἄλλως τε ταχέως περιτταί, διότι ἡ ἔκτακτος εὐφυΐα τῆς δωδεκαετοῦς κόρης τῇ ἐπέτρεψαν ταχύτατα νὰ ἐκμάθῃ τὴν Ἑλληνικὴν, ἣν τῇ ἐδίδασκε συστηματικώτερον ὁ θεῖός της σατυρικός ποιητὴς Σταμάτιος, ὡς καὶ τὴν Ἰταλικὴν καὶ Γαλλικὴν.

Ὀλίγαι ἑλληνικαὶ ἀποικίαι ἦσαν εὐτυχέστεραι ἢ ἡ τῆς Λιβόρνου. Οἱ μεγάλοι δοῦκες τῆς Τοσκάνης ἀνέκαθεν ἐπροστάτευον τοὺς Ἑλληνας ἐμπόρους καὶ ποικιλοτρόπως ἐτίμων αὐτούς. Ἐξ ἄλλου χάρις κυρίως εἰς τὸ ἐμπόριον τῶν σιτηρῶν τὰ κέρδη ἦσαν μεγάλα¹⁾. Τέλος ἡ συγγένεια τῶν Ἑλληνικῶν (ἰδίᾳ δὲ τῶν Χιακῶν) ἠθῶν καὶ ἐθίμων πρὸς τὰ Ἰταλικά ἐμετρίαζε τὸ πάντοτε θλιβερὸν συναίσθημα τοῦ ζῆν ἐν ξένη γῆ. Ἐν γένει ἡ κοινωνικὴ ζωὴ ἦτο λίαν ἀνεπτυγμένη. Ἐδίδοντο οὐχὶ μόνον συναναστροφαὶ καὶ χοροὶ ἀλλὰ καὶ θεατρικαὶ παραστάσεις. Ἡ δὲ θαυμασία μνήμη τῆς Κορνηλίας τῇ ἐπέτρεπε ν' ἀποστηθίζῃ μετὰ πάροδον ἐβδομήκοντα καὶ πλέον ἐτῶν τὸ ρόλον, ὅπερ εἶχε παῖξῃ εἰς ἔργον ἑλληνίδος τὸ γένος ἀλλ' ἰταλιστὶ γραφούσης ποιητρίας, τῆς Ἀγγελικῆς Πάλλη.

Τὴν Λιβόρνον ἀφῆκεν ἡ ἡρῴς μόνον τὸ 1834 ἵνα νυμφευθῇ. Ὁ γάμος της εἶνε χαρακτηριστικὸς τῶν Χιακῶν ἠθῶν τῆς ἐποχῆς. Ἦτο καθαρὸν *mariage de convenance*. Οἱ συγγενεῖς της τὴν εἶχον ἀρραβωνίση μὲ τὸν Δημήτριον Ροῖδην, γόνον ἄλλης γνωστῆς Χιακῆς οἰκογενείας, οὗ τὴν ἀδελφὴν εἶχε νυμφευθῆ ὁ θεῖός της Σταμάτιος. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Ροῖδης δὲν ἠδύνατο ὡς ἐκ τῶν ὑποθέσεων τον ν' ἀφήσῃ τὴν Σῦρον, «τοῦ ἔστειλαν τὴν νύμφην». Κατὰ συγκυρίαν ὅτε τὸ πλοῖον ἔφθασεν εἰς Σῦρον, ὁ γαμβρὸς ἀσθενῶν ἔστειλε

¹⁾ Ἡ Λιβόρνος εἶχε καταστῆ κέντρον ἐμπορίου σιτηρῶν οὐ μόνον καθ' ὃ ὁ κυριώτερος λιμὴν τοῦ μεγάλου δουκάτου τῆς Τοσκάνης, ἀλλὰ καὶ ἕνεκα τῆς κρατούσης ἐν Γαλλίᾳ κινητῆς κλίμακος (*échelle mobile*) Πράγματι ἐν Γαλλίᾳ ὁ ἐπὶ τῶν σιτηρῶν δασμὸς δὲν ἦτο σταθερὸς, ἀλλ' ἐκυμαίνετο ἀναλόγως τῆς τιμῆς τῆς ἐσωτερικῆς παραγωγῆς. Συνεσωρεύοντο λοιπὸν ἐν τῷ ἐλευθέρῳ τότε λιμένι τῆς Λιβόρνου μεγάλαι ποσότητες σιτηρῶν, αἵτινες ἐστέλλοντο εἰς Μασσαλίαν, ἅμα ἀνηγγέλλετο ἡ ἐλάττωσις τοῦ δασμοῦ.

πρὸς προὑπάντησίν της τὸν ἀδελφόν του Εὐστράτιον, συμπλωτῆρ δὲ δεῖξας τὸν Εὐστράτιον εἰς τὴν Κορνηλίαν τῆς λέγει «νά, ἔρχεται νὰ σᾶς πάρῃ ὁ κ. Ροῖδης». Μόνον δὲ ὅταν ἀνέβῃ οὗτος ἐπὶ τοῦ πλοίου ἀντελήφθη ἡ Κορνηλία, ὅτι ὁ ἐρχόμενος εἰς προὑπάντησίν της δὲν ἦτο ὁ μέλλων σύζυγός της.

Δὲν εἶνε ἄσκοπον νὰ προστεθῇ ὅτι παρ' ὅλα ταῦτα τὸ συνοικέσιον, ὅπως πλεῖστα ἄλλα Χιακὰ συνοικέσια τῆς ἐποχῆς ἐκείνης καίπερ προΐοντα οἰκογενειακῆς διπλωματίας, ὑπῆρξε πολὺ εὐτυχέστερον ἄλλων εἰς μόνην τὴν φαρέτραν τοῦ Ἑρωτος ὀφειλομένων. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι οἱ παλαιοὶ Χῖοι, ὅτε «ἐμαγεύρεον» τοὺς γάμους τῶν τέκνων των, δὲν ἀπέβλεπον μόνον εἰς τὸ χρῆμα, ἀλλὰ, σῶφρονες εἰς τοῦτο ὅπως καὶ εἰς τὰ ἄλλα, ἐπεδίωκον πρὸ παντὸς χρηστοθήειαν καὶ ἀναλογίαν ἀνατροφῆς καὶ κοινωνικῆς τάξεως.

Μὲ τὸν γάμον ἔληξαν καὶ αἱ μεγάλαι περιπέτειαι τῆς Κορνηλίας, ἀλλὰ μόνον προσκαίρως. Τῷ 1842 ὁ Δημήτριος Ροῖδης ἐγκαθίστατο ὡς διευθυντὴς μεγάλου ἐμπορικοῦ οἴκου ἐν Γενούῃ, διωρισμένος συνάμα καὶ γενικὸς Πρόξενος τῆς Ἑλλάδος ἐν τῇ πόλει ταύτῃ. Περὶ τῆς διαμονῆς τῆς οἰκογενείας Ροῖδῃ ἐν τῇ πρωτευούσῃ τῆς Λιγυρίας εὐρίσκει τις πληροφορίας εἰς τὰ διηγήματα τοῦ Ἐμμανουὴλ Δ. Ροῖδῃ ὡς λ. χ. τὴν Κυνομαχίαν, ἰδίως δ' ἐν τῷ προλόγῳ τῆς Παπίσης. Ὡς γνωστὸν κατὰ τὸν βομβαρδισμόν τὸν ἐπακολούθησαντα τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1848 καὶ παρὰ τῶν ἐν τῷ ὑπογείῳ τοῦ Ἑλληνικοῦ Προξενείου καταφυγόντων ἤκουσε διὰ πρώτην φορὰν ὁ μέλλων συγγραφεὺς τῶν Εἰδώλων τὴν περὶ παπίσης παράδοσιν, εἰς ἣν ἔμελλε ν' ἀφιερῶσιν τὰ καλύτερα ἔτη τῆς νεότητός του. Ὀλίγον μετὰ τὸν βομβαρδισμόν τῆς Γενούης, ὁ Βίκτωρ Ἐμμανουὴλ ἐπεσκέπτετο ἐπισήμως τὴν πάλαι ποτὲ ἀντίζηλον τῆς Βενετίας. Κατὰ τὰς δοθείσας ἐορτὰς ἡ σύζυγος τοῦ Προξένου τῆς Ἑλλάδος ἔλαβε τὴν τιμὴν νὰ χορεύσῃ μετὰ τοῦ νέου βασιλέως. Τὸ φόρεμα ὅπερ ἔφερεν ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ ταύτῃ εἶχε τὰ χρώματα τῆς Ἑλληνικῆς σημαίας, σφύζεται δ' εἰσέτι παρὰ τινι συγγενεῖ μικρογραφία τῆς Κορνηλίας Ροῖδῃ περιβεβλημένης τὴν κυανόλευκόν της ἐσθῆτα.

Ἐν ἔτος βραδύτερον ἡ οἰκογένεια ἐγκατέλειπε τὴν Γένουαν. Οἱ μὲν γονεῖς μετέβαινον εἰς Ἰάσι τῆς Μολδαβίας, ὅπου ὁ Δημήτριος Ροῖδῆς ἀνέλαβε τὴν διεύθυνσιν γνωστοῦ ἐπὶ τιμιότητι καὶ πλούτῳ

Χιακοῦ οἴκου, τοῦ καταστήματος Ἀργέντη Σεκιάρη, ὃ δὲ υἱὸς ἐστέλλετο εἰς Σῦρον, ἔνθα ἐμάνθανε τὰ Ἑλληνικὰ γράμματα εἰς τὸ σχολεῖον τοῦ Εὐαγγελίδου, συνέλεγε δὲ καὶ ὑλικὸν διὰ τὰ μετὰ τεσσαράκοντα ἔτη γραφέντα Συριανὰ Διηγήματα.

Αἱ παραδουνάβειοι ἡγεμονίαι δὲν εἶχον εἰσέτι ἀποβάλλη τὸν Ἑλληνικὸν χαρακτήρα, ὃν εἶχε προσδώσει εἰς αὐτὰς ἢ μακρὰ καὶ κατὰ τὴν ὁμολογίαν τῶν φιλαληθεστέρων Ρωμούνων ἱστορικῶν εὐεργετικῆ διοικήσεως τῶν Φαναριωτῶν. Ἡ Ρωμουνία ἦτο εἰσέτι διὰ τὸν Ἑλληνισμόν, ὅτι εἶναι σήμερον ἡ Αἴγυπτος, ἢ δὲ παρουσία Ἑλλήνων ἀρχιερέων ἠῤῥξανεν εἰσέτι τὸν Ἑλληνικὸν χαρακτήρα τῆς χώρας. Ἀλλ' ἢ Ἑλληνικὴ ἐπιρροή ἦτο εἰς τὰ πρόθυρα τῆς δύσεως. Ἀξία δ' ἀναγραφῆς θὰ ἦτο ἡ ἀφήγησις, ἣν ἡ Κορνηλία Ροῦτση ἔδιδε τῶν γεγονότων, ὧν ὑπῆρξεν αὐτόπτις μάρτυς. Κατ' αὐτὴν ἡ ἐκδιώξις τῶν Ἑλλήνων ἐπισκόπων, ὑπῆρξεν ἐκδήλωσις τοῦ ταπεινοῦ τοπικιστικοῦ πνεύματος, οὗ ἔκτοτε οἱ Ρωμοῦνοι ἔδωσαν τόσα τεκμήρια, ἀλλὰ καὶ μερικὰ σφάλματα τοῦ ἀνωτέρου μας κλήρου, ἰδίᾳ δ' ἡ ἐπίδειξις, μεθ' ἧς ἔδαπάνη τὰ μεγάλα του εἰσοδήματα, ἐπετάχυναν τὴν καταστροφὴν, παρασχόντα συνάμα καὶ σκιὰν δικαιολογίας εἰς τὸ πραξικόπημα τοῦ Πρίγκιπος Κούζα.

Ἀλλὰ καὶ ἡ ἐν Ρωμουνίᾳ διαμονὴ τῆς Κορνηλίας δὲν ὑπερέβη τὰ 10 ἔτη. Οἱ δριμεῖς χειμῶνες τοῦ Ἰασίου ἐκλόνησαν τὴν ὑγίαν τῆς ἐν εὐκραεστέροις κλίμασι ζησάσης Χίας. Οἱ δὲ ἰατροὶ διαγνώσαντες φυματίωσιν τῶν πνευμόνων, παρήγγειλαν νὰ διέρχεται ἡ ἀσθενὴς μέρος τοῦ ἔτους ἐν Αἰγύπτῳ. Ἐντεῦθεν αἱ ἐν Καίρῳ διαμοναί, ὧν ἀνευρίσκει τις πάλιν ἵχνη εἰς τὰ ἔργα τοῦ υἱοῦ της (Πανδαμάτωρ καὶ Πανδαμάτεια, Ὁρέστης καὶ Πυλάδης, κ.τ.λ.).

Ἡ κρίσις ὑπῆρξεν ὅμως παροδική. Ἀπὸ δὲ τοῦ 1862 ἡ Κορνηλία ἐγκατέστη ἐν Ἀθήναις, ὅπου ἔζησε χωρὶς ποτὲ πλέον νὰ ἀσθενήσῃ μέχρι τοῦ 93 ἔτους, ὁπότε μετὰ τριήμερον νόσον ἀπέθανε μᾶλλον ἐκ γήρατος ἢ ἐξ ἀσθενείας. Μέχρι τέλους εἶχε κρατήσῃ σῶον καὶ ἀβλαβὲς τὸ πνεῦμα ἐκεῖνο, ὅπερ κληροδοτηθὲν σπινθηροβολεῖ εἰς τὰ ἔργα τοῦ υἱοῦ της. Ἡ δὲ θαυμαστή της μνήμη τῇ ἐπέτρεπε νὰ διηγῆται λεπτομερείας περὶ πασῶν τῶν περιόδων τοῦ πολυκυμάντου της βίου, τῶν παραμονῶν τοῦ 1822 συμπεριλαμβανομένων. Διὰ τοῦτο παρ' ὅλον τὸ γῆρας καὶ τὴν βαρυκοίαν της τὸ σπῆτι της ἐσυ-

χνάζετο μέχρι τέλους ὅσον ὀλίγα ἐν Ἀθήναις καὶ ὑπὸ τῆς μᾶλλον ἀνεπτυγμένης μερίδος τῆς κοινωνίας.

Ἡ ψυχὴ της ἦτο εἰς τὸ ὕψος τοῦ πνεύματός της. Αὕτη ἢ πάντοτε ζήσασα ἐν χλιδῇ ὑπέστη καταστροφὰς ὑλικὰς — τοσοῦτω μᾶλλον βαρυτέρας καθ' ὅσον ἤρχοντο ἀργότερον — μετὰ καρτερίας συνοψιζομένης ἐν τῇ συχνάκις ὑπ' αὐτῆς ἐπαναλαμβανομένη φράσει: «καὶ οἱ Βουρβῶνοι ἐδυστυχῆσαν». Ἀλλ' ὅταν παρὰ πᾶσαν ἐλπίδα προηγήθη αὐτῆς εἰς τὸν τάφον ὁ μόνος ἐναπομείνας υἱός, ἐκάμφθη ὁ χαλύβδιος χαρακτήρ τῆς ἐνενηκοντούτιδος ἡδὴ μητρὸς. Τότε δὲ ἀκριβῶς ἀναπολήσασα τὰ ἔτη τῆς δουλείας ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ καὶ τὸν φαινομενικῶς τραχύτερον, ἀλλὰ πράγματι εὐτυχέστερον βίον, ὃν διήγον οἱ γέροντες Τοῦρκοι χωρικοί, μοῦ εἶπε μὲ δάκρυα εἰς τοὺς ὀφθαλμούς: «διατί δὲν ἔμεινα σκλάβη!».

Ἄνδρ. Μιχ. Ἀνδρεάδης

Καθηγητῆς τοῦ Ἑθνικοῦ Πανεπιστημίου

ΧΙΟΣ ΔΙΠΛΩΜΑΤΗΣ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΙΣ' ΑΙΩΝΑ

Α'

Εἰς ἰταλικὸν ἔγγραφον εὗρισκόμενον εἰς τὰ Βασιλικὰ Ἀρχεῖα τοῦ Τουρίνου ¹⁾ ἀναφέρεται ὅτι ὁ Σουλτᾶνος Σουλεῖμᾶν Β' ἀποφασίσας ν' ἀφαιρέσῃ τὴν Κύπρον ἀπὸ τοὺς Βενετούς, ἀλλὰ συνδεόμενος μετ' αὐτῶν διὰ συνθηκῶν εἰρήνης, τὰς ὁποίας δὲν ἤθελε νὰ καταλύσῃ χωρὶς κάποιαν δικαιολογίαν, ἐσυζήτησε μίαν ἡμέραν τὴν ὑπόθεσιν αὐτὴν μὲ τοὺς συμβούλους του, ὅπως ἐξεύρη πρόφασιν ἐπιθέσεως κατὰ τῶν Βενετῶν. Οἱ σύμβουλοί του τοῦ ἐπρότειναν νὰ λάβῃ ὡς τοιαύτην τὰ δικαιώματα τοῦ οἴκου τῆς Σαβοΐας, ἀπὸ τῶν ἡγεμόνων τῶν ὁποίων οἱ Βενετοὶ εἶχον ἀρπάσει τὴν Κύπρον καὶ νὰ τὴν ἀπαιτήσῃ εἰς ὄνομά των. Ὁ Σουλτᾶνος ἐπεφόρτισε τὸν Μέγαν Βεζίρη του, Μεχμέτ-Πασᾶ, νὰ προσκαλέσῃ εἰς Κωνσταντινούπολιν τὸν Νικόλαον Πετροκόκκινον «εὐγενῆ τῆς νήσου Χίου, λέγει τὸ ἔγγραφον, πρὸ πολλοῦ ἐπιτετραμμένον τοῦ βασιλέως τῆς Πορτογαλλίας καὶ σήμερα ἀντιπρόσωπον τοῦ Καθολικοῦ Βασιλέως εἰς τὰς Πορτογαλλικὰς Ἰνδίας».

Ὁ Βεζίρης, ἀφοῦ ἐπληροφορήθη ἀπὸ τὸν Πετροκόκκινον τὰ δικαιώματα τοῦ Δουκὸς τῆς Σαβοΐας ἐπὶ τῆς Κύπρου, τοῦ ἔδωκε διαπιστευτήριον ἔγγραφον, ὑπὸ ἡμερομηνίαν 28 Νοεμβρίου 1563, ὑπογραμμένον ἀπὸ τὸν Ἰωσήφ Νάζη, Ἑβραῖον Πορτογάλλον, ὀνομαζόμενον ἄλλοτε Ἰωάννην Μιχαήλ, πανίσχυρον τότε εἰς τὴν Αὐλὴν τοῦ Σουλτᾶνου καὶ διατελοῦντα εἰς σχέσεις μὲ τὸ Πεδεμόντιον ²⁾.

¹⁾ Regno di Cipro. Φάκελλος Β' ἀριθμὸς ἔγγραφου 7.

²⁾ Κατὰ τὸν ἱστοριογράφον τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας Hammer ὁ Νάζης αὐτὸς ἦτο κατ' ἀρχὰς εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ Σουλεῖμᾶν Β' καὶ κατόπιν

Εἰς τὸν Πετροκόκκινον ἀνετέθη νὰ πληροφορήσῃ ἐμπιστευτικῶς τὸν Δοῦκα τῆς Σαβοΐας ὅτι ὁ Σουλτᾶνος εἶχε κατὰ νοῦν νὰ τοῦ ἀποδώσῃ πάλιν τὸ Βασίλειον τῆς Κύπρου. Ἐκτὸς τῶν ἀτομικῶν διαβατηρίων μὲ τὰ ὁποῖα ἐφωδιάσθη ὁ Πετροκόκκινος, τοῦ ἐδόθη καὶ προπεμπτήριον ἔγγραφον ὑπογραμμένον ἀπὸ τὸν Ναύαρχον τοῦ Τουρκικοῦ στόλου (Καπετὰν Πασᾶ) Πιαλῆ, ὅπως ὁ Δοῦξ δυνηθῆ νὰ στείλῃ εἰς Κωνσταντινούπολιν πλοῖον φέρον τοὺς πληρεξουσίους του, οἱ ὁποῖοι θὰ διεπραγματεύοντο τακτικὰ καὶ διεξοδικὰ τὴν ὑπόθεσιν.

Ὁ Πετροκόκκινος ἔφθασεν εἰς Νίτσαν τὰς 20 Φεβρουαρίου 1564, μετέβη εἰς Τουρίνον ἄνευ ἀναβολῆς καὶ ἐξετέλεσε τὴν ἀποστολὴν ποῦ τοῦ εἶχαν ἀναθέσει. Ὁ Δοῦξ, ἀναποφάσιτος πρὸ τῶν προτάσεων τοῦ Σουλτᾶνου, τὰς ἀνεκοίνωσε μόνον εἰς τοὺς πιστοτέρους τῶν συμβούλων του. Ἀπὸ αὐτούς, μερικοὶ τὸν ἀπέτρεψαν νὰ τὰς δεχθῆ, λέγοντές του ὅτι ὁ Σουλτᾶνος, ἀκόμη καὶ ἂν κατέκτα τὴν Κύπρον ἀπὸ τοὺς Βενετούς, θὰ τοῦ τὴν ἔδιδε μόνον ἀφοῦ ἐπληρώνετο παρ' αὐτοῦ τὰ ἔξοδα τοῦ πολέμου, κατηδάφιζε τὰ ὀχυρώματα τῆς Νήσου καὶ ἐλάμβανεν ὑπόσχεσιν ἐτησίου φόρου· οἱ ἄλλοι πάλιν ἔλεγον εἰς τὸν Δοῦκα ὅτι ἡ εὐκαιρία ἦτο μοναδική πρὸς ἐπανάκτησιν τοῦ Βασιλείου τῆς Κύπρου. Ὁ Δοῦξ ἀπεφάσισε νὰ μὴ δεχθῆ τὰς προτάσεις τοῦ Σουλτᾶνου· «ἀλλά, λέγει τὸ ἔγγραφον, ἡ Αὐτοῦ Ὑψηλότης μὲ τὴν συνήθη του φρόνησιν καὶ θέλουσα νὰ προσπορίσῃ κάποιον ὄφελος εἰς τὴν Χριστιανωσύνην καὶ εἰς αὐτὴν τὴν περίστασιν, εἶπεν εἰς τὸν ἀπεσταλμένον τοῦ Σουλτᾶνου ὅτι θὰ σκεφθῆ ὠρίμως τὴν ἐν λόγῳ ὑπόθεσιν».

Πράγματι μετὰ τινὰ καιρὸν ὁ Δοῦξ προσέλαβε, διὰ νὰ φωτισθῆ περισσότερο περὶ τῆς θέσεως τοῦ ζητήματος τούτου, τὸν Μιχαήλ Σοφιανόν ¹⁾, ἐξάδελφον τοῦ Πετροκοκκίνου καὶ ἄνδρα πολυμαθέστα-

ἔγινεν ὁ εὐνοούμενος καὶ ἀχώριστος σύντροφος τοῦ υἱοῦ του Σελίμ τοῦ Β' ἐνθαρόντων τὴν ἀγάπην του διὰ τὸ κρασί τῆς Κύπρου (Τόμ. VI σελ. 118, 315, 388, καὶ 384. Τόμ. VII σελ. 59 τῆς Γαλλικῆς μεταφράσεως). Ὁ Σελίμ, ὁ ὁποῖος τοῦ ὑπεσχέθη ποτὲ νὰ τὸν κάμῃ βασιλέα τῆς Κύπρου, ἂν ἐκυρίευε τὴν νῆσον, τὸν ἔκαμεν ἐπὶ τινὰ καιρὸν δοῦκα τῆς Νάξου καὶ τῶν ἄλλων Κυκλάδων.

¹⁾ Ὁ Σοφιανὸς οὗτος, υἱὸς τοῦ Γεωργίου, ἐγεννήθη εἰς Χίον. Ἡ οἰκογένειά του κατήγετο, ὡς αἱ πλείεσται τῶν Γραικῶν Χίων ἀρχόντων, ἐκ Βυζαντίου,

τον, εἰς τὸν ὁποῖον ἀνέθεσε τὴν ἐκπαίδευσιν τοῦ υἱοῦ του καὶ τὴν μετὰ τῆς Αὐλῆς τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀλληλογραφίαν. Ἄλλ' ἐπὶ τέλους ὁ Δουξ ὄχι μόνον δὲν ἐδέχθη τὰς προτάσεις τῶν Τούρκων, ἀλλὰ καὶ συνεμάχησε κατ' αὐτῶν μὲ τοὺς Βενετούς, τὸν Βασιλέα τῆς Ἰσπανίας καὶ τὸν Πάπαν. Ἡ συμμαχία αὕτη, ἐπιλέγει τὸ ἔγγραφον, καὶ ἡ ἐνίσχυσις τῶν ὀχυρωμάτων καὶ τοῦ πυροβολικοῦ τῆς Κύπρου δὲν ἠμπόδισαν τὴν νῆσον ἀπὸ τοῦ νὰ κατακτηθῇ, μετὰ τινα ἔτη, ἀπὸ τὸν Σουλτᾶνον Σελὶμ Β', τὸν υἱὸν Σουλεϊμᾶν Β'.

Ἐδῶ τελειώνει τὸ ἔγγραφον, τοῦ ὁποῖου μετάφρασιν ἐν περιλήψει κατεχώρισεν ὁ Mas-Latrie εἰς τὸ περὶ Κύπρου σύγγραμμά του¹⁾. Τὸ ἔγγραφον ὀνομάζει τὸν Πετροκόκκινον Pietro Cocino

διὰ τὸ ὁποῖον ἴσως ὑπερηφανεύετο ὁ Σοφιανός, ἀφοῦ ὠνόμαζε τὸν ἑαυτὸν του «Βυζάντιον», καθὼς φαίνεται ἐκ σημειώσεώς του εἰς τὴν ἐπιγραφὴν τὴν ὁποίαν ἐσύνθεσε διὰ τὴν Ἑλληνικὴν Ἐκκλησίαν τῆς Βενετίας, ἡ ὁποία μέχρι σήμερον κοσμεῖ αὐτήν. Ὁ Σοφιανός ἐσπούδασεν εἰς Πάδοβαν καὶ ἀφοῦ ἐπέστρεψεν εἰς Χίον, μετέβη καὶ πάλιν εἰς Πάδοβαν, ὅπου ἐδίδαξεν εἰς τὸ ἐκεῖ Πανεπιστήμιον. Σοφός, μεγάλου κριτικοῦ πνεύματος, πολυμαθέστατος, ἦτο, ἔνεκα τῶν εὐγενικωτάτων τρόπων του, πολὺ ἀγαπητὸς εἰς τοὺς μαθητὰς καὶ ἀκροατὰς του· οἱ πλέον διάσημοι λόγιοι πάντοτε προσέτρεχον εἰς αὐτὸν διὰ τὴν διαλεύκανσιν σκοτεινοῦ δι' αὐτοὺς χωρίου Ἑλληνος συγγραφέως κτλ. Ἡ πολυμάθεια καὶ ἡ σοφία του δὲν τὸν ἀπέτρεπον τοῦ εὐτραπέλου πνεύματος, τοῦ ἰδιάζοντος εἰς τοὺς Χίους, καὶ διαφόρων γλεντιῶν, καθὼς μαρτυρεῖ ἡ ἐξῆς σημείωσις ἡ εὐρισκομένη εἰς τὸ τέλος τοῦ ὑπ' ἀριθ. 1510 Παρισικοῦ κώδικος κατὰ τὴν πληροφορίαν τοῦ Legrand:

«Βακχεῖος Βαρθαδώριος καὶ Μιχαῆλος Σοφιανός ἐξέγραψαν μετὰ παιδιᾶς καὶ γέλωτος, εὐωχοῦντος ἡμᾶς τοῦ εὐγενοῦς ἀνδρὸς καὶ κοινοῦ ἡμῶν φίλου Οὐϊκεντίου Πιναλλίου καὶ Πέτρου Νουννίου τοῦ λογιωτάτου, πολλὰ χαριεντισαμένου. Παρῆν δὲ καὶ Λουκρήτιον ἡ ἑταίρα. Ἔτους ἀφ' Ὀκτωβρίου 7^η ἐν Παταβίῳ».

Ὁ Legrand ἐπιλέγει ὅτι ὁ γέρον καὶ σοφὸς Βενεδικτῖνος Montfaucon βλέπων τοιοῦτον ἐπίλογον ἀντὶ τοῦ συνήθους «τέλος εἴληφε σὺν Θεῷ» ἐπρόσθεσεν:

«Hi sane scribae longe aliam notandi rationem ineunt; nam calligraphi caeteri preces tantum legentium et veniam peccatorum postulant hi de lascivia gloriantur».

Περὶ τῶν συγγραμμάτων τοῦ Σοφιανοῦ βλέπε Σάθα· Βιογραφία τῶν ἐν τοῖς γράμμασι διαλαμπάντων Ἑλλήνων σελ. 177-8 καὶ Legrand: Bibliographie Hellénique aux XVe et XVIe siècles. Τόμ. II σελ. 168-176, ἐξ ὧν ἠρανίσθημεν τὰ ἄνω.

¹⁾ Mas-Latrie Histoire de l'Île de Chypre. Τόμ. III σελ. 557-8.

καὶ ὁ Mas-Latrie τὸν ἀναφέρει ὡς Pierre Coccino. Ὁ σοφὸς ὅμως μεσαιωνοδίφης καὶ ἱστορικὸς Κ. Σάθας ὀρθῶς τὸν ὠνόμασε¹⁾ Πετροκόκκινον καὶ εἰς τοῦτο τὸν ἠκολούθησαν ὁ Legrand²⁾ καὶ ὁ Σακελλάριος³⁾. Λέγομεν ὀρθῶς, διότι κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην δὲν ὑπῆρχε, καθόσον γνωρίζομεν, οἰκογένεια Κοκκίνων εἰς τὴν Χίον, ἐνῶ οἱ Πετροκόκκινοι ἤκμαζον ἤδη εἰς τὴν νῆσον, καθὼς μαρτυρεῖται ἀπὸ τὴν ὑπὸ χρονολογίαν 10 Νοεμβρίου 1511 ἀναφορὰν, τὴν ὁποίαν ἀπηύθυναν «οἱ πάντες Γραικοὶ τῆς νήσου Χίου, οἱ εὐγενεῖς καὶ οἱ τοῦ καθόλου λαοῦ» εἰς τοὺς Γενοάτας Δεσπότης τῆς νήσου, καὶ εἰς τὴν ὁποίαν τέταρτος ὑπογράφεται ὁ Δούκας Πετροκόκκινος⁴⁾ καὶ ἀπὸ τὸ «ἴσον διὰ τὴν τῆς Χίου Μητρόπολιν», εἰς τὸ ὁποῖον ἀναφέρεται ὅτι οἱ Συνοδικοὶ «ἐξελέξαντο τὴν πασῶν κρεῖττονα καὶ ἀρμοδίαν ἐκκλησίαν, τὴν ἐπ' ὀνόματι τιμωμένην τοῦ ἐν ἀγίοις πατρὸς ἡμῶν Βασιλείου, τῶν Πετροκοκκίνων καὶ μητρόπολιν Χίου ὠνόμασαν», ὅτε τῷ 1570, δηλ. 4 ἔτη μετὰ τὴν κυτάλυσιν τῆς Γενοατοκρατίας ὑπὸ τῶν Τούρκων, οἱ Χῖοι ἐπέτυχον ἐπὶ τέλους νὰ ἔχωσι Μητρόπολιν εἰς τὴν νῆσόν των⁵⁾. Τέλος ὁ γράφων ἤκουσε παρὰ μέλους τῆς οἰκογενείας αὐτῆς ἐκλιπόντος ἤδη, κατ' ἐποχὴν, κατὰ τὴν ὁποίαν καὶ αὐτὸς καὶ τὸ ἐν λόγῳ μέλος ἠγνόουν τὴν ὑπαρξιν καὶ τοῦ Νικολάου Πετροκοκκίνου τούτου, ὅτι ἐσφύζετο ἀμυδρὰ παράδοσις περὶ πορτογαλλικῆς δῆθεν καταγωγῆς τῆς οἰκογενείας, τὸ ὁποῖον, νομίζομεν, εἶναι τεκμήριον ἀναμφισβήτητον ὅτι ὁ Χῖος οὗτος ἦτο ἐξ αὐτῆς τῆς οἰκογενείας.

B'

Ἐκτὸς τῶν πληροφοριῶν τοῦ ἐγγράφου τοῦ Τουρίνου καὶ ἐκείνων τὰς ὁποίας ἀνέγραψαν οἱ ῥηθέντες συγγραφεῖς δὲν νομίζομεν

¹⁾ Κ. Ν. Σάθα, Βιογραφία τῶν ἐν τοῖς γράμμασι διαλαμπάντων Ἑλλήνων (1453-1821). Ἐν Ἀθήναις 1868 σελ. 177-8.

²⁾ Bibliographie Hellénique aux XV et XVI siècles par Emile Legrand Paris 1885. Τόμ. II σελ. 178-172.

³⁾ Τὰ Κυπριακὰ ὑπὸ Α. Σακελλάριου. Ἐν Ἀθήναις 1896. Τόμ. Α' σελ. 540.

⁴⁾ Acta et Diplomata Graeca ὑπὸ F. Miklosich et Jos. Müller. Τόμ. Γ' σελ. 260-4.

⁵⁾ Βιογραφικὸν Σχέδιον περὶ τοῦ Πατριάρχου Ἱερεμίου Β' ὑπὸ Α. Ν. Σάθα. Ἐν Ἀθήναις 1870 σελ. 176-178.

ὅτι ἔχει δημοσιευθῆ τι περιπλέον διὰ τὸν Χῖον τοῦτον. Καὶ ὁμως δὲν ἀμφιβάλλομεν ὅτι ἡ ζωὴ του θα ἦτο πλήρης ἐνδιαφέροντος, ἀφοῦ κατεῖχε τοιαύτην θέσιν παρὰ τῷ Βασιλεῖ τῆς Πορτογαλλίας καὶ μετέβη καὶ εἰς τὰς Ἰνδίας αὐτάς, αἱ ὁποῖαι, κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν, θα ἔθεωροῦντο, εἰς τὴν Χῖον μάλιστα, « ἡ ἄκρη τοῦ κόσμου ».

Ἐρευνήσαντες τελευταῖον περὶ αὐτοῦ διὰ φίλων εἰς Πορτογαλίαν, ἐλάβαμεν ἀντίγραφα 6 ἐγγράφων, τὰ ὁποῖα ἀνεῦρεν ὁ Κος **Alvaro Valdez**, βιβλιοθηκᾶριος τῆς ἐν Λισσαβῶνι Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης, εἰς τὰ ἀρχεῖα τοῦ **Torre do Tombo**. Εἰς αὐτὰ τὰ ἐγγράφα τὸ ὄνομα γράφεται ποικιλοτρόπως, δηλ. **Petro Coschino, Pietro Cochino, Pedro Cochino** καὶ τέλος **Petrocochino**, ὡς δηλ. γράφουν σήμερα οἱ ἀπόγονοί του εἰς τὰς ξένας γλώσσας τὸ ὄνομά των, καίτοι ἡ ὀρθογραφία αὐτὴ ἀντιβαίνει εἰς τοὺς κανόνας τῆς ἐκ τῆς Ἑλληνικῆς μεταγραφῆς του εἰς αὐτάς. Ἡ ποικιλία αὕτη εἰς τὴν ὀρθογραφίαν τῶν ὀνομάτων ἦτο συνηθεστάτη κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους καὶ ἀπαντᾷ πολλάκις ἀκόμη καὶ εἰς τοὺς γενεαλογικοὺς πίνακας τῆς ἐποχῆς. Εἰς τὸν αὐτὸν πίνακα π. χ. τὸ ὄνομα τοῦ γνωστοτάτου στρατάρχου τῆς Γαλλίας **Turenne** γράφεται **Turene, Turaine** καὶ **Turhenne**. Ὁ σεβαστός μου φίλος Κος Ἰωάννης Γεννάδιος, ὁ ἄξιος τῆς Ἑλλάδος ἀντιπρόσωπος εἰς Λονδῖνον, μὲ πληροφορεῖ ὅτι εὑρέθη τὸ ὄνομα τοῦ κατὰ τὴν 16ῃν ἑκατονταετηρίδα διασήμου ἐπισκόπου **Grosteste** γραμμένον κατὰ δώδεκα διαφόρους τρόπους.

Τὸ πρῶτον τῶν ἐγγράφων αὐτῶν εἶναι εἰς τὴν Ἰσπανικὴν, τὰ δὲ λοιπὰ πέντε εἰς τὴν Πορτογαλικὴν γλῶσσαν. Ἐξ αὐτῶν δυνάμεθα κάπως νὰ ἀκολουθήσωμεν τὸ στάδιον τοῦ Πετροκοκκίνου καὶ νὰ λάβωμεν μερικὰς πληροφορίας περὶ αὐτοῦ.

Τὸ πρῶτον ἐγγράφον εὑρίσκεται εἰς τὸ **Corpo Chronologico** τῶν ἀρχείων τοῦ **Torre do Tombo** (Μέρος Α'. Φάκελος 106. Ἐγγράφον ὑπ' ἀριθμ. 123). Εἶναι γράμμα τοῦ Δουκὸς τῆς Σαβοΐας πρὸς τὸν Βασιλέα τῆς Πορτογαλλίας, τὸ ὁποῖον ἐγράφη τὴν ἐπαύριον τῆς ἀφίξεως τοῦ Νικολάου Πετροκοκκίνου εἰς Νίτσαν, διότι φέρει ἡμερομηνίαν ἐκ τῆς πόλεως αὐτῆς 21 Φεβρουαρίου 1564, καὶ εἶδαμεν ἀνωτέρω ὅτι, κατὰ τὸ Τουρινικὸν ἐγγράφον, οὗτος εἶχε φθάσει ἐκεῖ τὴν 20ήν. Εἰς τὸ γράμμα αὐτὸ ὁ Δουξ ἐκφράζεται εὐνοϊ-

κώτατα διὰ τὸν Πετροκοκκίνον. Λέγει ὅτι τὸν θεωρεῖ πρόσωπον ἐξέχον, εἰς τὸ ὁποῖον ὀφείλεται πᾶσα περιποίησις καὶ ἐκτίμησις (*es persona particular con quien se dene tener toda cuenta y consideracion*). Παρακαλεῖ τὴν Μεγαλειότητά του νὰ εὐνοῇ πάντοτε τὸν Πετροκοκκίνον καὶ ἐκφράζει τὴν ἐπιθυμίαν του νὰ τὸν ξαναϊδῆ, ὅταν ἐπιστρέψῃ μὲ τὴν πρεσβείαν του.

Βασιλεὺς τῆς Πορτογαλλίας ἦτο τότε ὁ νεώτατος Σεβαστιανός, δισέγγονος τοῦ Μανουήλ, ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ ὁποίου ὁ μέγας τῆς Πορτογαλλίας ναύαρχος Βάσκος Ντὲ Γκάμα ἔθεσε τὰ πρῶτα θεμέλια τῶν εἰς τὰς Ἰνδίας κτήσεων τῆς πατρίδος του. Ὡς γνωστόν, ἀναχωρήσας ὁ Βάσκος Ντὲ Γκάμα ἐκ Λισσαβῶνος καὶ παρακάμψας τὸ Ἀκρωτήριο τῆς Καλῆς Ἑλπίδος, ἔφθασεν εἰς τὸ Καλικούτ, πόλιν κειμένην ἐπὶ τῆς ἀκτῆς τῆς Μαλαβάρης, τὸν Μάϊον τοῦ 1498. Ἐκεῖ, παρὰ τὴν ἔχθραν τὴν ὁποίαν οἱ Πορτογάλλοι ἀπήντησαν ἐκ μέρους τῶν Μωαμεθανῶν ἡγεμόνων τῆς Ἰνδικῆς, κατώρθωσαν νὰ ιδρύσουν εἰς Γκόαν καὶ ἄλλα μέρη τῆς Ἰνδικῆς ἀκτῆς κέντρα, διὰ τῶν ὁποίων ἀνέπτυξαν μέγਾਲως κατὰ τὸν ΙΣΤ' αἰῶνα, μεταξὺ τῆς χώρας αὐτῆς καὶ τῆς Πορτογαλλίας, τὸ ἐμπόριον καὶ τὴν ναυτιλίαν των καὶ κατέστησαν τὴν πατρίδα των μίαν ἀπὸ τὰς πλουσιωτέρας χώρας τῆς Εὐρώπης, ἀποσπᾶσαντες τὰς δύο αὐτὰς δυνάμεις τοῦ πλούτου ἀπὸ τοὺς Βενετούς, οἱ ὁποῖοι, ὡς τότε, εἶχον τὸ μονοπώλιον τῶν Ἰνδικῶν προϊόντων, φέροντες αὐτὰ εἰς Εὐρώπην μέσον τῆς Ἀλεξανδρείας. Τοιοῦτοτρόπως οἱ Πορτογάλλοι ἤλλαξαν τὸ δρομολόγιον τῶν ἐμπορευμάτων ἀπὸ τῆς Μεσογείου εἰς τὸν Ἀτλαντικὸν καὶ συνέτειναν ἴσως περισσότερον κάθε ἄλλου εἰς τὴν κατάπτωσιν τῶν Βενετῶν. Ἐπὶ ὀλόκληρον αἰῶνα οἱ Πορτογάλλοι ἦσαν οἱ Κύριοι τοῦ Ἰνδικοῦ Ὠκεανοῦ.

Ἐπὶ τῆς Βασιλείας τοῦ Σεβαστιανοῦ τούτου ὁ Πετροκοκκίνος ἀπεστάλη εἰς τὰς Ἰνδίας. Τοῦτο μανθάνομεν ἀπὸ τὸ δεύτερον τῶν ἐγγράφων (ταξινομημένον εἰς τὰ ἀρχεῖα τοῦ **Torre do Tombo** εἰς τὴν Καγκελλαρίαν τοῦ Δόμ Σεβαστιανοῦ — Βιβλίον 23ον, φύλλον 44, δευτέρα σελίς) τὸ ὁποῖον εἶναι βασιλικὸν διάταγμα ὑπὸ ἡμερομηνίαν 10 Ἰουνίου 1568 καὶ ἐγκεκριμένον τὴν 21 Ἀπριλίου 1570. Κατὰ τὸ διάταγμα αὐτὸ ὁ Πετροκοκκίνος, εἰς ἀναγνώρισιν τῶν ὑπηρεσιῶν του, ἀνταμείβεται μὲ ἐτησίαν χορηγίαν 200,000 ρεαλίων.

Ἀπὸ τὸ κατόπιν ἔγγραφο τῆς αὐτῆς Καγκελαρίας (Βιβλίον 43ον, φύλλον 41ον, ὑπὸ ἡμερομηνίαν 3 Ἰουλίου 1578) βλέπομεν ὅτι ὁ Πετροκόκκινος διορίζεται Προνοητῆς τῶν ἐν Ἰνδίας καὶ Μίνα Οἴκων τοῦ Βασιλέως (Provedor das Casas da India e Mina).

Ἐνα μῆνα μετὰ τὴν ἐκδοσὶν τοῦ τελευταίου τούτου διατάγματος ὁ Βασιλεὺς Σεβαστιανός, εἰκοσιτετραετῆς μόλις, περιεπλέκετο εἰς ἀτυχή πόλεμον μετὰ τοῦ Μαρόκου καί, ἠττώμενος κατὰ κράτος, ἐφονεύετο κατὰ τὴν μάχην τοῦ Alcazar-Seguer. Ὁ Φίλιππος Β' τῆς Ἰσπανίας, ὁ ἀρπάσας τὸ Πορτογαλικὸν στέμμα ἀπὸ τὸν θεῖον καὶ διάδοχον τοῦ Σεβαστιανοῦ Δὸμ Ἐρρίκον, τὸν μόνον ἐπὶ δύο ἔτη βασιλεύσαντα καὶ ἀποθανόντα ἄνευ διαδόχου, ἐξηκολούθησεν ἐπιδαφιλεύων εἰς τὸν Πετροκόκκινον τὰς εὐνοίας τῶν προκατόχων του, καθὼς φαίνεται ἀπὸ τὸ δ' ἔγγραφο ὑπὸ ἡμερομηνίαν 1ης Ἀπριλίου 1582 (Καγκελαρία Δὸμ Φιλίππου Α'. — οὕτως ἐβασίλευεν ὁ Φίλιππος Β' ἐν Πορτογαλίᾳ. — Βιβλίον 6ον, φύλλον 37).

Μὴ εὐρόντες ἄλλα ἔγγραφα ἀναφερόμενα εἰς τὴν μεταξὺ τοῦ γ' καὶ δ' ἔγγραφου τετραετῆ περίοδον, συμπεραίνομεν ὅτι ὁ Πετροκόκκινος καλῶς ἐξεπλήρωσε τὴν εἰς Ἰνδίας ἀποστολὴν του καὶ εὐρίσκειτο πάλιν εἰς Πορτογαλίαν. Φαίνεται δὲ ὅτι ὁ Φίλιππος διέγνω εἰς αὐτόν, παρὰ τὴν διπλωματικὴν καὶ διοικητικὴν ἰκανότητα, καὶ τὴν ἔμφυτον εἰς τοὺς Χίους ἐμπορικὴν ἰδιοφυΐαν, διότι εἰς τὸ ἔγγραφο αὐτό, τὸ ὁποῖον δὲν εἶναι ἀπλοῦν βασιλικὸν διάταγμα ὡς τὰ πρῶτα δύο, ἀλλὰ βασιλικὸν δίπλωμα (carta), βλέπομεν τὸν βασιλέα παραπονούμενον διὰ τὴν κατάπτωσιν τῶν ἐσόδων τοῦ ταμείου του, τῶν προερχομένων ἀπὸ τὰς ἀποστολὰς πιπεριοῦ ἐκ τῆς ἀκτῆς τῆς Μαλαβάρης εἰς Πορτογαλίαν καὶ πρὸς θεραπείαν τῶν κακῶς ἐχόντων ἀποφασίζοντα, ἔνεκα τῆς ἐμπιστοσύνης τὴν ὁποίαν τοῦ ἐμπνέει ὁ Νικόλαος Πετροκόκκινος (e pela confianca que tenho de Nicola Petro Cochino) νὰ τὸν ἀποστείλῃ εἰς Cochim, πόλιν παρὰ τὴν εἰς τῆς Μαλαβάρης, ὡς ἐπόπτην τῶν οἰκονομικῶν του, μὲ ὀδηγίαν διὰ τὴν ἀγορὰν καὶ ἀποστολὴν τοῦ πολυτίμου τούτου ἐμπορεύματος, τοῦ ὁποίου ἡ ἐξαγωγή εἰς Πορτογαλίαν ἀνήρχετο, κατὰ τὸ ἔγγραφο τοῦτο, εἰς 30,000 καντάρια. Αἱ ἐτήσια ἀποδοχαὶ τοῦ Πετροκόκκινου ἀνήρχοντο εἰς 2,000 κρουζάδας ¹⁾).

¹⁾ Νόμισμα χρυσοῦν.

Τὸ ε' ἔγγραφο (εὐρισκόμενον εἰς τὸ 7ον βιβλίον καὶ 135ον φύλλον τῆς αὐτῆς Καγκελαρίας) ὑπὸ ἡμερομηνίαν 24 Μαρτίου 1583, εἶναι βασιλικὸν διάταγμα ἐπιτρέπον εἰς τὸν Νικόλαον Πετροκόκκινον νὰ κληροδοτήσῃ ὅπως θέλει τὴν ἐξ 100,000 ρεαλίων ἐτησίαν σύνταξίν του, τὴν ὁποίαν ὁ βασιλεὺς τῷ εἶχεν ἀπονεύσει κατὰ τὴν ἐκ νέου ἀναχώρησίν του ἐκ Πορτογαλλίας εἰς τὰς Ἰνδίας εἰς ἀναγνώρισιν τῶν ἐκδουλεύσεών του καὶ ὡς ἐνθύμιον.

Τὸ ζ' καὶ τελευταῖον ἔγγραφο (εὐρισκόμενον εἰς τὸ 28ον Βιβλίον καὶ 70ον φύλλον τῆς αὐτῆς Καγκελαρίας) εἶναι κατὰ 9 ἔτη μεταγενέστερον τοῦ προηγουμένου. Φέρει ἡμερομηνίαν 18 Μαρτίου 1592. Ὑποθέτομεν ὅτι ὁ Νικόλαος Πετροκόκκινος ἐξετέλεσε τὴν ἀποστολὴν του ἐπιτυχῶς καὶ εὐηρέστησε καθ' ὅλα τὸν Βασιλέα καὶ Κύριόν του. «Λαβὼν ὑπ' ὄψιν, λέγει τὸ βασιλικὸν τοῦτο διάταγμα, τὰς ἐκδουλεύσεις τοῦ Νικολάου Πετροκόκκινου, τὰς καλὰς πληροφορίας τὰς ὁποίας ἔχω περὶ αὐτοῦ, καὶ πεποιθὼς ὅτι τὰς ἀποστολὰς, τὰς ὁποίας τοῦ ἀναθέτω, θὰ ἐκτελέσῃ ἐπιμελῶς, πιστῶς καὶ ἀγρύπνως, ὅπως τὰς ἐξετέλεσε πάντοτε, τοῦ ἀναθέτω τὴν ἐξάσκησιν τῶν καθηκόντων τοῦ ἀξιώματος τοῦ Προνοητοῦ τῶν ἐν Ἰνδίας καὶ Μίνα Οἴκων μου μὲ ἀποδοχὰς 202.740 ρεαλίων τὰ ὁποῖα θὰ διαθέσῃ πρὸς συντήρησιν ἑαυτοῦ καὶ τῶν ὑπαλλήλων του». Ἐξ αὐτῶν 4700 ρεάλια ὀρίζονται διὰ ἐπίχρυσον γραφεῖον (pera una esprevaninha dorada).

Γ'.

Ἐδῶ τελειώνουν τὰ ἔγγραφα. Ἐπέστρεψεν ἄρα γε ὁ Πετροκόκκινος εἰς Πορτογαλίαν καὶ ἐπανεῖδε τὴν πατρίδα του Χίον; ἢ, μείνας μέχρι τέλους τῆς ζωῆς του εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς Πορτογαλλίας, ἀπέθανεν εἰς τὰς Ἰνδίας; Τὸ τελευταῖον μᾶς φαίνεται τὸ πιθανώτερον. Καθὼς μᾶς ἐβεβαίωσεν ὁ ἀνευρὼν τὰ ἔγγραφα αὐτὰ Κοσ Alvaro Valdez, ἄλλα ἔγγραφα δὲν ὑπάρχουν εἰς Λισσαβῶνα. Ἐπεφορτίσαμεν φίλον διαμένοντα ἐν Ἰνδίας νὰ ἐρευνήσῃ εἰς τὰ Ἀρχεῖα τῶν ἐκεῖ Πορτογαλικῶν κτήσεων. Ἀλλὰ ὀλίγας ἐλπίδας ἔχομεν ὅτι σφίζεται τίποτε ἐκεῖ. Αἱ ἄλλοτε λαμπραὶ τῶν Πορτογάλων ἀποικίαι ἐξέπεσαν τῶρα εἰς δύο τρεῖς ἐρειπωμένας καὶ πτωχοτάτας πό-

λεις, διὰ τὰς ὁποίας ἐφαρμόζεται τὸ πρὸς ἡμᾶς λεχθὲν ὑπὸ διαπρεποῦς Γάλλου διπλωμάτου περὶ τῶν ἐπίσης ἐκπεσουσῶν ἐκεῖ Γαλλικῶν κτήσεων, ὑπαινιττομένου τὴν Βρετανὴν Κοσμοκράτορα: «εἶναι ὁ δοῦλος ὁ δεμένος εἰς τὸ ἄρμα τοῦ νικητοῦ καὶ τροπαιοφόρου Ρωμαίου»¹⁾). Πολλὰ τῶν Πορτογαλικῶν ἐν τῇ Ἰνδικῇ κτήσεων, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ τὸ Cochim, περιῆλθον μετὰ πολέμους, σφαγὰς καὶ δηώσεις εἰς τὰς χεῖρας τῶν Ἀγγλῶν. Τί δὲ γίνεται κατὰ τὰς καταστροφὰς αὐτὰς ὡς πρὸς τὰ Ἀρχεῖα καὶ τὰ οἰκογενειακὰ κειμήλια καὶ τὰς παραδόσεις, μάλιστα εἰς τὴν Ἀνατολήν, γνωρίζομεν ἴσως καλύτερον παντὸς ἄλλου, ἐκ πείρας πικρᾶς, ἡμεῖς οἱ Χῖοι.

Ἀθῆναι κατὰ Φεβρουάριον τοῦ 1910.

Δ. Π. Πετροκόκκινος

ΣΗΜ.— Δι' ἔλλειψιν χώρου δὲν δημοσιεύονται τὰ ἔγγραφα, τῶν ὁποίων ἄλλως τε τὸ ἄρθρον τοῦτο εἶναι ἀπλῆ περίληψις.

¹⁾ C'est l'esclave attaché au char du triomphateur Romain.

ΕΙΔΗΣΕΙΣ ΤΙΝΕΣ ΠΕΡΙ ΧΙΩΝ ΕΚ ΤΗΣ ΜΟΝΗΣ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ ΕΝ ΑΘΩ

(Ὁ ἐν Ἀθῶ ἐφησυχάζων λόγιος κ. Χατζῆ Δανιήλ, πρῶτον Καθηγητὴς τοῦ ἐν Χίῳ Γυμνασίου, ἐπέστειλέ μοι τὰς ἐξῆς εἰδήσεις περὶ Χίων ἀρυσθείσας ἐκ τῶν χειρογράφων τῆς μονῆς Διονυσίου).

^{Ἀρ. χειρογράφου 230.} «Μαρτύριον τοῦ ἁγίου ἐνδόξου μεγαλομάρτυρος Παντελεήμονος μεταφρασθὲν εἰς τὴν κοινὴν γλῶτταν παρὰ Ἰγνατίου τοῦ ἐν ἱερομονάχοις, τοῦ ἐκ Χίου, τοῦ ἐλαχίστου». Ὁ Ἰγνάτιος οὗτος εἶναι πιθανώτατα ὁ Πετρίτζης, περὶ οὗ πρὸβλ. Θεοδώρου Ἀθανασίου περὶ τῶν Ἑλλ. σχολῶν ἐν Ρουμανίᾳ σ. 75.

^{Ἀρ. χειρογρ. 235.} «Τοῦ ταπεινοῦ ἱερομονάχου καὶ διδασκάλου Ἀλβέρτου Μαρίνου τοῦ Χίου, λόγος εἰς τὴν ἁγίαν καὶ θεόσωμον σταύρωσιν τοῦ Κυρίου καὶ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἦγουν τῇ ἁγίᾳ μεγάλῃ Παρασκευῇ ἑσπέρας».

^{Ἀρ. χειρογρ. 360.} «Γεωργίου Κορεσίου τοῦ Χίου, κατὰ τῶν λεγόντων μὴ δεῖν μανθάνειν».

^{Ἀρ. ἐντύπων 387.} «Σύνοψις τῶν θείων καὶ ἱερῶν δογμάτων παρὰ Γρηγορίου ἱερομονάχου καὶ Πρωτοσυγκέλλου τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας τοῦ ἐκ τῆς ἁγίας Μονῆς τῆς Νέας τῆς κειμένης ἐν Χίῳ συντεθεῖσα 1781. Ἐνετίησιν».

^{Ἀρ. χειρογρ. 498 σ. 203.} «Ἀρχὴ τοῦ νικτῆρος». Ἐγράφη τὸ παρὸν διὰ χειρὸς ἐμοῦ Γεωργίου ἀναγνώστου τοῦ ἐπωνυμίου Βεστάρχη, δομεστίκου τε καὶ ταβουλαρίου τοῦ Χίου.

^{Ἀρ. ἐντύπων 850.} «Πρακτικὴ ἀριθμητικὴ, Μανουὴλ Γλυζουνίου τοῦ ἐκ Χίου. Βενετία 1818».

Ἄρ. χειρογρ. 228. «Βίοι καὶ μαρτύρια ἁγίων καὶ λόγοι πανηγυρικοὶ εἰς ἑορτάς». Ἐν τῷ χειρογράφῳ τούτῳ εὐρίσκεται καὶ τὸ ἐγκώμιον, ὃ ἐπέλεξε Νεῖλος ὁ Ρόδου Μητροπολίτης εἰς τὴν ὁσίαν Ματρῶναν τὴν Χιοπολίτιν. Ἐν τῷ φ. 434 τοῦ χειρογράφου ἀναγινώσκεται ἡ ἐξῆς σημείωσις: «Ἐγράφη καὶ ὑπεγράφη τὸ παρὸν βιβλιδάριον διὰ χειρῶν ἐμοῦ εὐτελοῦς ἱερέως... (Μιχαήλ;) Κατραρίου τοῦ καὶ Χρυσοχόου καὶ νομοφύλακος τῆς ἐν Χίῳ ἁγιωτάτης μητροπόλεως ἔτους ςϞκθ'» (1421). Μετὰ δὲ ταῦτα: «Ἐξαναφτιάστη δὲ καὶ ἐδιωρθώθη παρ' ἐμοῦ εὐτελοῦς Ἰγνατίου ἱερομονάχου ἐν ἔτει ςρκς' ἐν τῇ εὐαγεστάτῃ μονῇ τοῦ κῦρ Διονυσίου, ἧς καὶ κτῆμα τυγχάνει Ἀπριλίου ις'» (1618).

ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΤΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ ΤΗΣ ΧΙΑΣ ΣΧΟΛΗΣ ¹⁾

Γνωστὸν εἶνε, ὅτι ἀπὸ τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως μετὰ σφοδροῦ ζήλου ἐκαλλιεργοῦντο τὰ Ἑλληνικὰ γράμματα ἐν πολλαῖς πόλεσι τῶν Ἑλληνικῶν χωρῶν, ἐν Ἰωαννίνοις, ἐν Ἀθῶν, ἐν Σμύρῃ, ἐν Κυδωνίαις καὶ ἄλλοις, καὶ δὴ καὶ ἐν Χίῳ, ἔνθα κατὰ τὴν δεκάτην ὀγδόην ἑκατονταετηρίδα ὑφίσταντο σχολαὶ τρεῖς κατὰ τὰς τρεῖς μοίρας, εἰς ἃς διηρεῖτο ἡ πόλις ²⁾. Περὶ τὰ τέλη δὲ τῆς αὐτῆς ἑκατονταετηρίδος, ἦτοι κατὰ τὸ 1792, σχολαρχοῦντος ἤδη, κατ' ἐπίμονον παράκλησιν τῶν Χίων προϋχόντων, Ἀθανασίου τοῦ Παρίου, τοῦ πρὸς τοῖς ἄλλοις συντάκτου τῆς «Ἀντιφωνήσεως πρὸς τὸν παράλογον ζήλον τῶν ἐξ Εὐρώπης ἐρχομένων», ἐκδοθείσης ἐν Τεργέστη τῷ 1802 ὑπὸ τὸν ἀνύπαρκτον Ναθαναήλ τὸν Νεοκαισαρέα, περὶ τὰ τέλη, λέγομεν, τῆς αὐτῆς ἑκατονταετηρίδος, προτάσει Ἀθανασίου τοῦ Παρίου, μετετρέπη ἡ Ἑλληνικὴ Σχολὴ τῆς Χίου εἰς τὸ μετὰ ταῦτα ὀνομαστὸν καταστάν Γυμνάσιον, ἔνθα ἐδιδάσκοντο ἡ Λογικὴ, ἡ Ρητορικὴ, ἡ Μεταφυσικὴ καὶ ἡ Θεολογία ὑπὸ διαπρεπῶν τοῦ Γένους διδασκάλων, τοῦ εἰρημένου Ἀθανασίου († 1813), Δωροθέου τοῦ Πρωίου († 1822), Κωνσταντίνου τοῦ Βαρδαλάχου (μέχρι τοῦ 1816), Ἰωάννου τοῦ Τσελεπῆ ἢ Σελεπῆ († 1822) καὶ Νεοφύτου τοῦ Βάμβα, τελευταίου σχολάρχου, ὅς, πυρποληθείσης κατὰ τὸ 1822 τῆς Σχολῆς μετὰ τῆς βιβλιοθήκης, ὑπὲρ τῆς συστάσεως τῆς ὁποίας οὐκ ὀλίγον ἐμόχθησεν Ἀδαμάντιος ὁ Κοραΐς, παραλαβὸν μεθ' ἑαυτοῦ τοὺς Ὑδραίους μαθητὰς ἀπῆλθεν εἰς Ὑδραν, ἔνθα παρῶρμα διὰ φλογερῶν λόγων τοὺς νησιώτας εἰς ἐπανάστασιν. Κατὰ τὸν Louis Lacroix ⁴⁾ ἠρίθμει ἡ Σχολὴ πρὸ τοῦ 1822 Χίους μὲν μαθητὰς 500, 200 δὲ ἐξ ἄλλων χωρῶν, ἐξ Αἰγύπτου, Συρίας, Παλαιστίνης, Πελοποννήσου, Κρήτης, Σμυρνης, Θεσσαλονίκης κλπ., ἔτι δὲ ἐξ Ἀρμενίας, οἵτινες ἐχρημάτιζον διδάσκαλοι εἰς τὰς ἰδίας αὐτῶν πατρίδας.

¹⁾ Αἱ περὶ τῆς περιφήμου δημοσίας Σχολῆς τῆς Χίου εἰδήσεις εἶνε ὀλίγαι καὶ ἐσπαρμέναι τῇδε κάκεισε ἐν περιοδικοῖς καὶ συγγράμμασι. Προτιθέμενοι βραδύτερον νὰ ἱστορήσωμεν κατὰ τὸ ἐνὸν τὰ κατ' αὐτὴν, ἀρκούμεθα νῦν εἰς ὀλιγίστας τινὰς εἰσαγωγικὰς σημειώσεις.

²⁾ Α. Βλαστοῦ Χιακὰ σελ. 133.

³⁾ Κ. Σάθα Νεοελλην. φιλολογ. σελ. 729.

⁴⁾ Pes de la Grèce σελ. 291.

Κοτὰ τὸ 1802 οἱ ἐπίτροποι τοῦ Γυμνασίου Α. Παντολέον Καρυδίας, Πέτρος Ράλλης, Πέτρος Σκαρामαγκᾶς καὶ Παῦλος Μαυρογορδάτος βλέποντες τὸ πάντοθεν συρρεῦσαν πλῆθος τῶν μαθητῶν, ἐμισθώσαντο ἑτέρους τέσσαρας διδασκάλους, ἐν οἷς ἦν Ἰωσήφ ὁ Ἱεροδ. ὁ ἐκ Φουρνᾶ τῶν Ἀγρᾶφων ¹⁾. Μὴ δύναμενοι ὅμως νὰ ἐπαρκέσωσιν εἰς τὰς ἀεὶ ἀυξανόμενας χρηματικὰς ἀνάγκας, πρὸς ἃς προθυμότεροι ἐδείχθησαν αὐτοὶ πρῶτοι, ἀπέστειλαν ἔκκλησιν ἀρωγῆς πρὸς τε τὸν τότε αὐθέντην καὶ ἡγεμόνα πάσης Οὐγγραβλαχίας Ἀλέξανδρον τὸν Μουρούζην, ὅστις ὤρισεν ἐτήσιον δόσιν ἐκ γροσίων 200, «ἵνα εὐπορωτέρας οὐσης τῆς προσόδου τῆς Σχολῆς, ἐκτενέστερον ἐμφιλοχωρῶσι τῇ παιδείᾳ οἱ ἐν αὐτῇ . . . » ²⁾ καὶ πρὸς τοὺς ἐν Τεργέστη ὁμογενεῖς, ἔχουσαν ὧδε ³⁾:

Πρὸς τοὺς ἐν Τριεστῷ ὁμογενεῖς καὶ ἀγαπητοὺς ἀδελφοὺς.

Ἐξ ἀρχῆς αἱ Μοῦσαι κατέβησαν ἀπὸ τὸν οὐρανὸν εἰς τὴν γῆν, περιῆλθον μέρη τινὰ τῆς Ἀσίας, ἐπῆγαν καὶ εἰς Αἴγυπτον, ἦλθον καὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα· ἐδῶ ⁴⁾ τοὺς ἄρεσε πολλὰ νὰ στήσωσι τὴν καθέδραν τους· ἐπειδὴ εὗρηκαν τὸν Ἀπόλλωνα, τὸν Ἑρμῆν, τὰς Νύμφας, ἦτοι τὰ ὑψηλὰ πνεύματα τῶν Ἑλλήνων καὶ ὁ τόπος τούτων τόσον ἄρεσεν εἰς αὐτάς, ὥστε ἀπεφάσισαν νὰ μείνωσι παντοτινὰ εἰς αὐτόν· ἔστησαν τὴν Καθέδραν τους εἰς τὸ ὄρος τοῦ Ἑλικῶνος· ἀντηχοῦσε τοῦτο ἀπὸ τὴν θεῖαν τους μελωδίαν· μουσική, χορός, συμφωνίαί, ἄσματα θεῖα καὶ ἑναρμόνια κατεφαιδρουνον τὸν εὐτυχῆ τοῦτον τόπον· κολῶναι πυρὸς τὸν περιεκύκλωναν, αἱ ὁποῖαι ἐβάσταζον ὀλόχρυσον νεφέλην· καὶ τοῦτο ἦτο τὸ αἶνιγμα τῆς δόξης τοῦ Γένους· αἱ ἀκτῖνες τοῦ πυρὸς ἔφθαναν εἰς ὅλα τὰ μέρη τῆς Ἑλλάδος· αὐταὶ τὴν ἐφώτιζον καὶ ὁ καθεὶς ὀδηγεῖτο μὲ τοῦτο τὸ μακάριον φῶς· πλῆθος πολὺ ἔτρεχον ν' ἀκούσωσι τὴν θεῖαν μελωδίαν τῶν Μουσῶν, ν' ἀπολαύσωσιν ἐκ τοῦ πλησίον τοῦ φωτὸς καὶ νὰ συγκοινωνήσωσι τῆς ἐλπίζομένης μακαριότητος. Ἀπὸ ἐδῶ προῆλθον ἐκεῖνοι, οἵτινες εὐφημοῦνται μέχρι τῆς σήμερον, ὁ Σωκράτης, ὁ Σόλων, ὁ Πλάτων, ὁ Ἀριστοτέλης καὶ ἄλλοι καὶ ἄλλοι, τῶν ὁποίων τὰ ὄνό-

¹⁾ Κ. Σάθα Νεοελλην. Φιλολογ. σελ. 635.

²⁾ Ἑλλην. φιλολογ. συλλογ. τόμ. ΙΑ' σελ. 84.

³⁾ Τῆς ἐπιστολῆς ταύτης ἔλαβε γνώσιν δι' ἀντιγράφου καὶ ὁ Κοραῖς, ὅστις καὶ μετέφρασεν ἐν τεμάχιον αὐτῆς ἐν τῷ *Mémoire sur l'état actuel de la civilisation dans la Grèce* (βλ. *Lettres inédites de Coraïs à Chardon de la Rochette* σελ. 471).

⁴⁾ Ἐτηρήθη ἢ ὀρθογραφία τοῦ χειρογράφου.

ματα μέχρι τῆς σήμερον ἀντηχοῦσιν εἰς τὰς Ἀκαδημίας, Σχολεῖα καὶ βιβλία τῶν νεωτέρων. Δὲν φθάνει τόμος ὀλόκληρος, ἐὰν θελήσῃ τινὰς νὰ περιγράψῃ τὴν δόξαν καὶ εὐτυχίαν, ὅπου εἰς τὸ γένος προῆλθον ἀπὸ τὰς θείας Μούσας. Μά, ἀλοίμονον, πόσῃν θλίψιν φέρουσιν αἱ καταστροφαι τῶν καλῶν! καλῆτερον εἶναι νὰ μὴν ἀκούσῃ τινὰς ἐξ ἀρχῆς τὰ καλά, παρὰ μετὰ ταῦτα νὰ ἀκούσῃ τὸν ἀφανισμόν τους. Ὑστερον ἀπὸ καιροῦς ἐξ ἁμαρτιῶν ἢ ἐξ ἄλλων αἰτιῶν συνέβησαν μεγάλαι καὶ δειναὶ συμφοραὶ εἰς τὸ Γένος, ὅθεν ἐξαλείφθη κάθε καλόν, ἐμαρᾶνθη κάθε του δόξα, ἐδιώχθησαν ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα αἱ Μοῦσαι, καὶ ἀκολούθως ἠφανίσθη κάθε λαμπρότης καὶ εὐτυχία. Ἀλοίμονον δὲν ἀκούονται πλέον εἰς τὸ ὄρος τοῦ Ἑλικῶνος ἐκεῖνα τὰ πανευφρόσυνα μέλη, ἔπαυσαν οἱ χοροί, ἐσβέσθη τὸ πῦρ, ἀφανῆς ἔγινεν ἡ ὀλόχρυσος νεφέλη· καὶ τελευταῖον τὰ πράγματα κατήνησαν εἰς τὸ χάος. Ἐκοιμώμεθα καὶ ἡμεῖς εἰς τὸ βαθὺ σκότος, εἰς τὸ ὁποῖον ἀπεκοιμήθη τὸ Γένος ἀρκετοὺς αἰῶνας, καὶ ὀλίγον ἐξυπνῶντες ἀπὸ τὸν λήθαργον, ἐντραπήμεν νὰ ἰδοῦμεν τὴν γύμνωσίν μας, καὶ νὰ ἐννοήσωμεν τὴν ἀμάθειάν μας. Ὅθεν ἐπροσκάλεσεν ἕνας τὸν ἄλλον μας, καὶ ὁ καθεὶς ἐπαρακίνησε τὸν πλησίον του εἰς τὸ νὰ συντρεξώμεν διὰ νὰ εὗρωμεν καμμίαν διόρθωσιν τοῦ κακοῦ· καὶ ἀπεφασίσαμεν κοινῶς μὲ ὅλην μας τὴν δύναμιν νὰ ἀνάψωμεν εἰς τὸ βαθὺ σκότος, κἂν ὀλίγον φῶς, διὰ νὰ τὸ ἔχωμεν πρὸς ὀδηγίαν μας· καὶ τοῦτο διὰ νὰ ἐπιτύχωμεν, ἐκάμαμεν ἕνα Σχολεῖον, εἰς τὸ ὁποῖον ἐμισθώσαμεν ἕνα διδάσκαλον, διὰ νὰ διδάσκῃ τοὺς νέους μας· καὶ ἡ ἐπιχείρησίς μας δὲν ἐξαπλώνετο περισσότερον ἀπὸ τὰ ὄρια τῆς Πολιτείας μας.

Ἀλλὰ ποῖος νὰ τὸ συλλογισθῇ, Ἀγαπητοὶ Ἀδελφοί; Εὐθὺς ὅπου ἀρχίνησεν ὁ διδάσκαλος νὰ παραδίδη, ἐσύντρεξε πλῆθος μαθητῶν ἀπὸ διαφόρους τόπους τῆς Ἑλλάδος· καὶ ἴδομεν μὲ πολλήν μας εὐχαρίστησιν ὅλους σχεδὸν τοὺς μαθητὰς νὰ εὐδοκιμήσωσι μετὰ τρεῖς ἢ τέσσαρας χρόνους εἰς τὰ μαθήματα, ὅπου παρέλαβον ἀπὸ τοὺς ὁποίους οἱ περισσότεροι κατεστάθησαν διδάσκαλοι εἰς ἄλλας πολιτείας. Μία τοιαύτη ὀγλήγορος προχώρησις μᾶς εὐφρανε πολλὰ, ὅθεν καὶ ἐπαρακινήθημεν νὰ αὐξήσωμεν περισσότερον τὸ Σχολεῖον· καὶ διὰ νὰ εὗρισκεται εἰς αὐτὰ κάθε εἶδος μαθήματος, ἐμισθώσαμεν καὶ δεύτερον καὶ τρίτον καὶ τέταρτον καὶ πέμπτον διδάσκαλον. Καὶ ἰδοῦ

τώρα παραδίδονται εἰς τὸ Σχολεῖον Γραμματική, Ρητορικά, διάφορα μέρη τῆς Φιλοσοφίας, Μαθηματικά καὶ Θεολογικά· ἡ καλὴ τελεσφόρησις τῶν πρώην μαθητῶν δὲν παύει νὰ ἀνάπτη πρὸς ἔρωτα καὶ ἄλλους πολλοὺς νέους.

Μία τοιαύτη εὐτυχὴς δοκιμὴ δίδει εἰς ἡμᾶς καλὰς ἐλπίδας περὶ τῆς μελλούσης προχωρήσεως τοῦ Σχολείου καὶ ὅτι ἴσως τοῦτο φθάσει νὰ ἐπιδιορθώσῃ τὸν χαμόν, ὅπου τὸ Γένος ἔλαβεν, ὡς ἀνωτέρω εἴπομεν. Ὅθεν ἡμεῖς πρώτοι ἐκ μέρους μας, ὅσον ἠδυνάμεθα νὰ δώσωμεν καὶ νὰ κάμωμεν πρὸς σύστασιν καὶ τελειότητα τοῦ Σχολείου, ἐκάμαμεν καὶ ἐδώσαμεν ὄχι μόνον ὡς φιλοπάτριδες, ἀλλὰ καὶ ὡς φιλογενεῖς ἐπιθυμοῦντες τὴν κοινὴν ὠφέλειαν τοῦ Γένους. Ἐζητήσαμεν καὶ τὴν βοήθειαν τῶν ἐκλαμπροτάτων πριγγίπων Βλαχίας καὶ Μολδαβίας, οἱ ὅποιοι εὐεργετοῦντες τὸ ζήτημά μας ἐσυγκατέβησαν νὰ βοηθῶσι μὲ μίαν ἐτήσιον δόσιν, μὲ τὴν ὁποίαν βοηθεῖται τὸ Σχολεῖον εἰς ἓνα μέρος τῶν ἐξόδων, ὅπου τὸν κάθε χρόνον γίνεται εἰς αὐτό· ἀλλὰ μὲ αὐτὴν τὴν βοήθειαν καὶ μὲ τὴν ἰδικὴν μας δὲν δύναται νὰ συσταθῇ τὸ τοιοῦτο Σχολεῖον· μᾶς μένει τελευταῖον νὰ ζητήσωμεν καὶ τὴν βοήθειαν πάντων τῶν ὁμογενῶν Ἀδελφῶν, ὡσὰν ὅπου τὸ Σχολεῖον τοῦτο εἶνε ὅλως διόλου διὰ τὴν ὠφέλειαν ὅλου τοῦ Γένους.

Λοιπὸν προστρέχομεν καὶ εἰς τὴν μεγαλοψυχίαν σας, ἀγαπητοὶ Ἀδελφοί, καὶ σᾶς παρακαλοῦμεν νὰ μᾶς ἀξιώσετε τῆς γενναίας σας βαθεΐας καὶ ἔργῳ καὶ λόγῳ μὲ καμμίαν ἐτήσιον δόσιν, ἢ κατ' ἄλλον τινὰ τρόπον, ὅπως σᾶς φωτίσῃ ὁ Κύριος, διὰ νὰ δυνηθῶμεν καὶ ἡμεῖς διὰ μέσου τῆς γενναίας σας βοηθείας νὰ φέρωμεν εἰς τέλος τὴν σύστασιν τοῦ Σχολείου εἰς δόξαν Θεοῦ καὶ εἰς κοινὴν ὠφέλειαν πάντων τῶν Ἀδελφῶν μας Ἑλλήνων. Πρὸς ἑσᾶς ἢ δέησις, Ἀδελφοί, μάλιστα, ὅπου εὐρίσκεσθε εἰς πολιτείας φωτισμένας καὶ εὐτυχεῖς, οἱ ὅποιοι βλέπετε ἐμπράκτως τὰς ὠφελείας καὶ τὰ καλὰ ὅπου προέρχονται ἀπὸ τὴν μάθησιν. Πρὸς ἑσᾶς, Ἀδελφοί, ὅπου πᾶσαν ἐσπέραν βλέπετε εἰς τὰ θέατρα τὰς εὐγενεῖς πράξεις τῶν παλαιῶν μας Ἑλλήνων, αἱ ὁποῖαι εἶναι ὅλως δι' ὅλου γεννήματα τῆς ἀρετῆς καὶ μαθήσεως. Πρὸς ἑσᾶς, Ἀδελφοί, ὅπου τιμᾶσθε μὲ τὸ Ἑλληνικὸν ὄνομα, ἀρμόζει νὰ δοξάσετε τὸ Γένος καὶ νὰ καταστήσετε αἰδέσιμον τὸ ὄνομά του.

Ἀπὸ ἑσᾶς, ἀγαπητοὶ Ἀδελφοί, προσμένει ἡ Μητρόπολις Ἑλλάς τὴν λαμπρότητά της, ἐπειδὴ ἑσεῖς εἴσθε ἐκεῖνοι, ὅπου καλῆτερα καταλαμβάνετε, πόσον συμφέρει ἡ μάθησις πρὸς εὐγένειαν ἐνὸς γένους ἐξουδενωθέντος, πόσον συμφέρει εἰς ἀνανέωσιν τῆς παλαιᾶς τούτου λαμπρότητος. Αὐτὰ ὅπου ἡμεῖς οἱ ἀδύνατοι προσπαθοῦμεν εἶνε ὅλως δι' ὅλον ἐκεῖνα, τὰ ὅποια κοινῶς ὅλοι ἑσεῖς ἐπιθυμεῖτε· εἶναι ἐκεῖναι αἱ ἀρχαί, μὲ τὰς ὁποίας θέλει δοξασθῇ ὁ Θεός, καὶ θέλει λαμπρυνθῇ τὸ ἐκπεπτωκὸς Γένος. Ναί, Ἀδελφοί, ἑσεῖς εἴσθε ἐκεῖνοι, ὅπου θέλετε δώσῃ ψυχὴν εἰς τὸ ἀδύνατόν μας ἔργον, καὶ μὲ τὴν ἀδελφικὴν σας Πρόνοιαν θέλετε τελειώσῃ ἓνα σκοπὸν γενναῖον μὲν, ἀλλὰ τολμηθέντα ἀπὸ ἀδυνάτους, τὸν ὅποιον ἐὰν ἐμπυνώσετε, τὸ ἔργον εἶναι τῆς ἀρετῆς σας, ἡ ὠφέλεια ὅλου τοῦ Γένους καὶ μισθαποδότης ὁ Παντοκράτωρ Θεός, τὸν ὅποιον ὅλοι κοινῶς ἐκ βάθους ψυχῆς δεόμεθα ὑπὲρ ὑγείας, αὐξήσεως καὶ εὐτυχίας τῶν φιλιτάτων μας Ἀδελφῶν, τοὺς ὁποίους εὐλαβῶς ἀσπαζόμεθα.

1802 Φεβρουαρίου 15, ἐκ Χίου

Οἱ ταπεινοὶ σας ἀγαπητοὶ ἀδελφοὶ οἱ ἐπιτροπεύοντες
τῆς ἐν Χίῳ κοινῆς τοῦ Γένους Σχολῆς

Α'' Παντολέον Καρυδίας
Πέτρος Ράλλης
Πέτρος Σκαρμαγκᾶς
Παῦλος Μαυρογορδάτος

Οἱ ἐπίτροποι τῆς ἐν Τεργέστη Ἑλληνικῆς Κοινότητος συνελθόντες ἐπὶ τούτῳ εἰς συνεδρίασιν καὶ συσκεψάμενοι δὲν ἐξεπλήρωσαν παρὰ γνώμην καὶ προθυμίαν τὴν παράκλησιν τῆς Χίας ἐπιτροπείας, διότι «συνιδόντες καὶ αὐτοὶ τὸν κίνδυνον τῶν ἑαυτῶν τέκνων ἐκ τῆς παρ' αὐτοῖς ἐλλείψεως σχολείου, ἐν ᾧ νὰ διδάσκηται ἡ πατρικὴ γλῶσσα, συνεκρότησαν τοιοῦτον, διορίσαντες καὶ διδάσκαλον, πρὸς συντήρησιν τοῦ ὁποίου οὐ μικροὺς κόπους κατέβαλον». Ἔλεγον δὲ ἐπὶ λέξει: «Ἐσεῖς γενῆτε ἀδέκαστοι κριταὶ καὶ ρίψατε τὴν ψῆφον εἰς τὴν αἴτησιν, ὅπου μᾶς κάμνετε...».

Τοῦναντίον παρεκάλουν αὐτοὺς νὰ προτρέψωσι τοὺς ὁμογενεῖς νὰ συντρέξωσιν εἰς τὴν εὐδόωσιν τοῦ σχολείου τῆς Τεργέστης, διότι «ἐδὼ δὲν εἶναι τὰ ὑπέρπλουτα ὀσπίτια τῆς Χίου. Δὲν εἶναι οἱ πε-

ρίφημοι πραγματευταί της. Ἐμεῖς εἴμεθα καὶ ξένοι καὶ μακρὰν τῆς πατρίδος μας, καὶ εἰς τοῦτο βοήθειαν, ἐκτὸς τῆς ἰδικῆς μας, καμμίαν ἄλλην δὲν ἔχομεν, εἰμὴ ἐκείνην ὅπου προσμένομεν ἀπὸ τὴν εὖνοιαν τῶν ὁμογενῶν μας διὰ τῆς προτροπῆς σας . . . .».

Ἐν Τεργέστη.

Καλλίνικος Κρεατσούλης

Ἀρχιμανδρίτης

ΠΑΡΑ ΤΟΝ ΤΑΦΟΝ ΤΟΥ ΚΟΡΑΗ

Εἶχον παρέλθει τριάκοντα ἔτη ἀφ' οὗ χρόνου δὲν εἶχον ἐπισκεφθῆ τοὺς Παρισίους. Τρεῖς ὄλας ἐτῶν δεκάδας εἶχον νὰ ἴδω τὸν τάφον τοῦ Κοραῆ. Εἶχον προσκυνήσει αὐτὸν τὸ πρῶτον νεανίας ἐν τοῖς ὡραίοις χρόνοις τῶν σπουδῶν, ὅτε ἤδη κατείχετο ἡ ψυχὴ μου ὑπὸ θαυμασμοῦ πρὸς τὸν μέγαν Χῖον. Ἄλλ' ἠσθάνθην ἐπιτακτικὴν ἀνάγκην νὰ προσφέρω καὶ πάλιν τώρα, εὐρισκόμενος ἐπὶ τοῦ οὐδοῦ τοῦ γήρατος, τὸ θυμίαμα τοῦ θαυμασμοῦ μου. Στρέφων τὸ βλέμμα εἰς τὴν παρ' ἡμῖν γλωσσικὴν κίνησιν ἠσθανόμην, ὅτι ὄφειλον νὰ ἐμφανισθῶ πρὸ τῆς σκιᾶς αὐτοῦ μετ' εὐλαβείας ἔτι μεῖζονος. Ἐτερόφρονες διδασκαλίαι ἐπειράθησαν ἐν τούτῳ τῷ μεταξὺ νὰ παρεμβάλωσι καινὰ δαιμόνια, δι' ὧν ὡς δι' ἄλλον τινὸς διελευστίνδα διηγωνίσθησαν νὰ συμπαρασύρωσι τὴν γλωσσικὴν συνείδησιν τοῦ ἔθνους εἰς ἀντίθετα καὶ ἀπ' ἀλλήλων ἀπεσχοινισμένα ἄκρα. Ἀλλὰ πᾶσαι αὗται αἱ προσπάθειαι, δι' ὧν τὸ ἔθνος συγχέεται μᾶλλον ἀντὶ νὰ φωτισθῆ καὶ φέρεται μετέωρον καὶ ἀναποφάσιστον πρὸς διευθύνσεις ὅλως ἀντιθέτους ἀλλήλων, δὲν ἠδυνήθησαν νὰ κλονήσωσι τὸν ἀπαρασάλευτον στυλοβάτην, ἐφ' οὗ ἰδρύεται ἐν τῷ προσήκοντι μέσῳ ἡ μεγάλη μορφή τοῦ Κοραῆ.

Ἦτο μία τῶν πρώτων ἡμερῶν τοῦ Ὀκτωβρίου 1906, μία τῶν πρώτων φθινοπωρινῶν ἡμερῶν. Λεπτὰ νέφη καλύπτοντα τὸν οὐρανὸν εἶχον ἀρχίσει κυλίοντα εἰς μελαγχολίαν τὴν ψυχὴν μου. Σύννοους διέταξα τὸν ἀμαξηλάτην νὰ με ἀγάγη εἰς τὸ νεκροταφεῖον τοῦ Ὄρους Παρνασσοῦ (Montparnasse). Ὀλίγοι βεβαίως τῶν περιοδευόντων

ἐπισκέπτονται τὰ νεκροταφεία τῶν πόλεων, ἐν αἷς παρεπιδημοῦσιν. Ἄλλ' ἐγὼ συνειθίζω νὰ συμπληρόνω πάντοτε κατὰ τὰς περιηγήσεις μου τὰς ἐκ τῆς νέας ζωῆς συναισθήσεις διὰ τῆς ἐπιστροφῆς εἰς τοὺς νεκρούς. Δὲν εἶνε μόνον τὸ μικτὸν αἶσθημα τῆς ματαιότητος τῶν ἐγκοσμίων ἅμα καὶ τῆς αἰωνιότητος τὸ ἐλκῦόν με πρὸς τοὺς εἰρηναίους τόπους, ὅπου ἀναπαύονται οἱ κεκοιμημένοι. Μὲ διακατέχουσι παντοῖαι ἐντυπώσεις, ὧν μία τῶν ἰσχυροτάτων ἢ ἀντίθεσις τοῦ θορύβου καὶ τῆς κινήσεως τῶν μεγάλων πόλεων πρὸς τὴν γαλήνην τῶν τάφων. Αἱ συγκινήσεις τῆς ζωῆς, αἱ ἀπὸ τῶν ζώντων ἐνίοτε συγχύσεις ἀποκοιμῶνται ἐκεῖ.

ὦ! μὴ φοβᾶσαι τοὺς νεκρούς. Εἰν' ἡσυχίαι οἱ καϋμένοι,

εἶπεν ὁ ποιητής. Ἐπειτα ἐν τοῖς νεκροταφείοις διέρχονται πρὸ ἡμῶν ὡς ἐν ταινίαις κινηματογράφου σελίδες τῆς ἱστορίας ἄξια μελέτης. Παρερχόμενοι πρὸ τῶν τάφων μεγάλων νεκρῶν ἀναπολοῦμεν τὸ παρελθὸν κατὰ τρόπον ὅπως διάφορον ἐκείνου, δι' οὗ παρακολουθοῦμεν αὐτὸ ἐν τοῖς βιβλίοις. Ἐκτὸς τούτου, διδακτικωτάτη εἶνε ἡ ἐπίσκεψις τῶν νεκροταφείων ὑπὸ τὴν ἔποψιν τῆς μελέτης τῆς γλυπτικῆς ἀφ' ἑνὸς καὶ ἀφ' ἑτέρου τῆς πρὸς τοὺς νεκρούς εὐλαβείας τῶν διαφόρων λαῶν καὶ χρόνων, τῶν διαφόρων θρησκευτῶν καὶ δογμάτων. Ὅποια διαφορὰ συναισθημάτων κατὰ τὴν ἐπίσκεψιν τοῦ Κεραμεικοῦ καὶ τῆς Ὀδοῦ τῶν τάφων ἐν Πομπηία, τοῦ πολυανδρίου τῆς Χαιρωνείας καὶ τῶν κατακομβῶν τῆς Ῥώμης καὶ τῆς Ἀλεξανδρείας, τῶν νεκροταφείων τῆς Πίσσης, τῆς Βονωνίας, τοῦ Ἁγίου Μιναίου ἐν Φλωρεντία, τῶν μουσουλμανικῶν κοιμητηρίων τῆς Σταμπούλ καὶ τῶν Ἱεροσολύμων, τοῦ νεκροταφείου τῶν Νέων Ἀθηνῶν καὶ τοῦ ἀναπαυτηρίου χώρου τῶν κεκοιμημένων ἐν μικρῷ ἀραβικῷ χωρίῳ τῆς Αἰγύπτου ἢ ἐν κοιμητηρίῳ νεκρῶν, ταφέντων κατὰ τὰ νόμιμα τῆς ἰουδαϊκῆς θρησκείας.

Τὸ δ' ἐν Παρισίοις νεκροταφεῖον τοῦ Montparnasse οὐδαμῶς δύναται νὰ παραβληθῆι κατὰ τὸ μέγεθος πρὸς τὸ μέγιστον τῶν Παρισίων, τὸ φερωνυμούμενον ἀπὸ τοῦ Ἰησοῦ του πατρὸς (Père) Lachaise, τοῦ ἐξομολογητοῦ τοῦ Λουδοβίκου ΙΔ', ὅστις ἐκέκτητο ἀγροτικὸν οἰκίσκον ἐν ᾧ μέρει εὐρίσκεται σήμερον τὸ ἐκκλησι-

δριον τοῦ νεκροταφείου ἐκείνου. Ἐν τῷ Père-Lachaise εὑρηγται μεταξύ τῶν ἄλλων οἱ τάφοι πολλῶν ἐπιφανῶν, ἐν οἷς ὁ τοῦ Χερουβίνη, τοῦ Ἀλφρέδου Μυσσέ, τοῦ Μολιέρου, τοῦ Λαφονταίνου, τοῦ Βερανζέρου, τοῦ Βαλζάκ, τοῦ Ἀραγῶ, τοῦ Θιέρσου. Τοὺς δὲ νεαροὺς ἐρωτολήπτους ἐλκῦει πρὸς τὸ νεκροταφεῖον τοῦτο ὁ τάφος τοῦ ἐρωτικοῦ ζεύγους τοῦ δωδεκάτου αἰῶνος, τοῦ Ἀβελάρδου καὶ τῆς Ἐλοΐζης.

Τὸ νεκροταφεῖον τοῦ Ὄρους Παρνασσοῦ περιβάλλεται σήμερον ὑπὸ ἱκανῶς πολυκινήτου συνοικίας, κειμένης ἐν τοῖς νοτίοις τῶν Παρισίων, εἰς ἀπόστασιν ἑνὸς περίπου τετάρτου τῆς ὥρας μακρὰν τῆς ἐκκλησίας τῶν Ἀπομάχων (Invalides), ὅπου κεῖται ἡ λάρναξ τοῦ μεγάλου Ναπολέοντος. Ἐν τῶν ἐξωτερικῶν βουλευδάρτων τῆς πόλεως, τὸ Boulevard τὸ φέρον τὸ ὄνομα τοῦ γνωστοῦ λογογράφου καὶ φίλου τῆς νέας Ἑλλάδος Edgar Quinet, διαθέει ἔξωθεν τὸν χώρον τῶν νεκρῶν. Ἡ πύλη τοῦ νεκροταφείου φέρει τὸν ἀριθμὸν 3 ἐν τῷ βουλευδάρτῳ τούτῳ. Ἐδῶ ὁ θάνατος, ἀπέναντι ἡ ζωῆ, σειρὰ ἐμπορικῶν καταστημάτων, τῶν πλείστων ἀνθοπωλείων καὶ πωλητηρίων ἀντικειμένων ἀναφερομένων εἰς τὴν πρὸς τοὺς νεκρούς εὐλάβειαν, ἐν οἷς καὶ νεκρικαὶ στήλαι. Ἀκριβῶς ἀντικρὺ τῆς ὑπ' ἀριθμὸν 3 κυρίας εἰσόδου τοῦ νεκροταφείου ἐν τῷ βουλευδάρτῳ ὁ ἀριθμὸς 24, ἐν τῶν ἀνθοπωλείων.

Εἰσῆλθον πρῶτον εἰς τὸ ἀνθοπωλεῖον ἐκεῖνο καὶ ἠγόρασα στέφανον ἀειθαλῶν ἀμαράντων, ἵνα καταθέσω αὐτὸν ἐπὶ τοῦ τάφου τοῦ Ἀδαμαντίου Κοραῆ. Ἐπειτα διέβην τὴν ἀπέναντι πύλην τῶν νεκρῶν.

Ἄλλὰ δὲν ἔχει μόνον τὸ νεκροταφεῖον διεύθυνσιν ὁδοῦ καὶ ἀριθμοῦ, καθ' ἃ τὰ ξενοδοχεῖα, τὰ μέγαρα, τὰ ἐμπορικὰ τῶν Παρισίων. Καὶ ἐντὸς τοῦ νεκροταφείου ἔχουσιν οἱ νεκροὶ ἕκαστος τὴν διεύθυνσιν αὐτῶν. Προεχώρησα εἰς τὸ φυλακεῖον καὶ ἐζήτησα τὴν διεύθυνσιν τοῦ τάφου τοῦ Κοραῆ. Ὁ δὲ ἀρμόδιος ὑπάλληλος, ἀνοίξας τὰ οἰκεῖα βιβλία, μοὶ ἐνεχείρισεν ἔντυπον προσηκόντως συμπληρωθὲν, σφραγισθὲν διὰ σφραγίδος φερούσης τὰς λέξεις Ville de Paris. Cimetière du Sud καὶ ἀναγράφον τὴν ἐν τῷ νεκροταφείῳ οἰκείαν θέσιν τοῦ τάφου. Τοῦ δελτίου τούτου παρέχω πανομοιότυπον ἐν τῇ ἐπομένῃ σελίδι.

PRÉFECTURE DE LA SEINE

DIRECTION
des
AFFAIRES MUNICIPALES6^e BureauRÉPUBLIQUE FRANÇAISE
LIBERTÉ — ÉGALITÉ — FRATERNITÉ

CIMETIÈRE DE PARISIEN

SITUATION DE SÉPULTURE

Nom Κοραΐ
 Date de l'inhumation _____
 2e Division 1er lot
 4e Ligne 2° 2°
 N° 4° 2°

Λαβὼν δὲ τὸ δελτίον ἐκεῖνο ἀνὰ χεῖρας, ἄνευ δυσκολίας ἠδυνή-
 θην νὰ εὔρω τὸν ζητούμενον τάφον, προχωρήσας διὰ τῆς ἀπὸ τῆς
 εὐρείας πύλης εἰς τὰ ἔσω τοῦ κοιμητηρίου ἀγούσης μεγάλης ὁδοῦ
 τῶν νεκρῶν.

Λεπτὰι ψεκάδες θαντίζουσαι τοὺς τάφους καὶ τὰ περὶ αὐτοὺς
 κηπάρια ἐπλήρουν τὸν ἀέρα εὐωδίας ἀπὸ τῶν καταπρασίνων δέν-
 δρων καὶ τῶν πολυχρόων ἀνθέων. Ὁ θόρυβος τῶν διὰ τοῦ βουλε-
 βάργου διερχομένων παντοίων ὀχημάτων δὲν ἠκούετο πλέον. Αἱ ποι-
 κίλαι κραυγαὶ τῶν πλανοδίων πωλητῶν, τὰ πολυθρόλητα *cris de*
Paris, δὲν εἰσεχώρουν μέχρι τοῦ ἄφατον γαλήνην ἀποπνέοντος ἐκεῖ-
 νου χώρου τῆς αἰωνίου ἀναπαύσεως. Ὀλίγων ἐπιφανῶν τάφους εἶ-
 δον ἐν τῷ νεκροταφείῳ, ὧν μετὰ τὸν τοῦ Πέτρου Larousse, τοῦ
 γνωστοῦ ἐγκυκλοπαιδικοῦ καὶ λεξικογράφου, τῶν ποιητῶν Θεοδώρου
 de Banville καὶ Ἡγησίππου Moreau, τοῦ Guy de Maupassant,
 τοῦ Edgar Quinet, τοῦ Sainte-Beuve, τοῦ ποιητοῦ τῆς Μασ-
 σαλιώτιδος Leconte de Lisle. Ἐν τῷ μέσῳ μικρᾶς πλατείας τοῦ
 κεντρικοῦ δρόμου ὑψοῦται στήλη ἐπιφανῆς φέρουσα χαλκοῦν ἄγαλμα

καὶ ἐπιγραφὴν Souvenir. Εἶνε μνημεῖον ἀφιερωμένον εἰς τοὺς λη-
 σμόνημένους.

᾽Ωραῖα ἀνθη, νωπὰ ἢ τεχνητὰ, στέφανοι συρμάτινοι, κήρινοι ἢ
 ἔξ ἀμαράντων ἐκόσμουν τοὺς τάφους. Ἔχουσι δὲ οἱ τάφοι σχήματα
 παντοῖα, ναῖδρίων, οἰκίσκων ἐκ γρανίτου, λαρνάκων, στηλῶν, ἀπλῶν
 πλακῶν. Ὀλίγα γλυπτικὰ ἔργα εἶδον ἄξια λόγου, ἔτι δ' ὀλιγωτέρας
 γλυφὰς ὀνομαστῶν καλλιτεχνῶν. Ὑπὸ τὴν ἔποψιν ταύτην τὸ νεκρο-
 ταφεῖον τοῦ Ὄρους Παρνασοῦ εἶνε πολὺ ὑποδεέστερον τοῦ τοῦ πα-
 τρὸς Lachaise, ὅπερ ἀποτελεῖ νεκρόπολιν ὅλην, καὶ ἄλλων κοιμητη-
 ρίων τῆς Ἰταλίας καὶ τῆς Γερμανίας. Οὐδὲ παρατηρεῖται ἐν τῷ Ὄρει
 Παρνασσῷ ἡ ἀρχαῖζουσα μίμησις ἀρχαίων ἐλληνικῶν νεκρικῶν ἀνα-
 γλύφων, εἰς ἣν ἀπὸ τινος ἤρχισαν ἐπιδιδόμενοι Γερμανοὶ τινες γλύ-
 πται, οἱ οἱ Fritz Klimsh ἐν Chartottenburg ὁ Παῦλος Dres-
 cher ἐν Βερολίνῳ, ὁ Hermann Lang ἐν Μονάχῳ. Τοιούτων ἔξαι-
 ρέτων γλυπτικῶν ἔργων τὰς εἰκόνας εἶδον ἐκτεθειμένας τὸ θέρος τοῦ
 1908 ἐν ἐκθέσει ἐπιταφίων μνημείων ἐν τῷ *Kunstgewerbemuseum*
 τοῦ Βερολίνου.

Ἄλλὰ παροδικὸν μόνον ἔρριπτον βλέμμα ἐπὶ τοὺς ποικίλους τά-
 φους τοῦ Montparnasse. Ἄλλως δ' ἔσπευδον πρὸς τὸν τοῦ Κοραΐ.
 Ἴδον αὐτὸς, ἀριστερόθεν τῆς μεγάλης ὁδοῦ, καταφανῆς ἐν τῇ τε-
 τάρτῃ σειρᾷ, ἄτε ὑπερυψούμενος ἄνωθεν τῶν ἔμπροσθεν αὐτοῦ ἐν
 ταῖς προτέραις σειραῖς χαμηλοτέρων τάφων.

Ὁ τάφος τοῦ μεγάλου Χίου εἶνε ἀπλοῦς. Συνίσταται ἐκ στήλης
 γρανίτου, ἐφ' ἧς χαλκῆ προτομὴ τοῦ Κοραΐ, ἧς κάτωθεν 1748-1833.
 Εἶνε δὲ γεγλυμμένον ἐπ' αὐτοῦ κεφαλαίως γράμμασι τὸ γνωστὸν
 ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Κοραΐ ποιητὴν ἐπιτύμβιον Ἀδαμάντιος Κοραΐς Χῖος
 ὑπὸ ξένην μὲν ἴσα δὲ τῇ φουσάση μ' Ἑλλάδι πεφιλημένην γῆν τῶν
 Παρισίων κεῖμαι. Ἐν συνεχείᾳ δ' ἔπονται τάδε: Οἱ τῆς Ἑλλάδος τὸν
 πατέρα θρηγοῦντες Ν. Βλαστός Α. Κοντόσταυλος Ι. Ῥώτας τύμβον
 ἀνέστησαν τόνδε θ' Ἀπριλίῳ αὐγ'. Ἄνερ ποθεινότατε γαῖαν ἔχεις
 ἐλαφράν. Εἶτα δ' ἀκολουθεῖ ἡ ἔξης ἐπιγραφὴ γαλλιστὶ γεγραμμένη·
 Ce noble enfant des Grecs évoquant leur génie fit lever à
 sa voix un peuple de héros. La France, ô Coray, ta se-
 conde patrie te garde avec orgueil dans la paix des tom-
 beaux. Ἡ δὲ χαλκῆ προτομὴ, ἣν ἔγλυψε κατὰ τὰ ἐπὶ τοῦ βάθρου

γεγραμμένα ὁ Schmidt M^r, παριστάνει τὸν γέροντα Χίον ἰσχνόν, σεμνῶς ἐγκεκορδυλημένον καὶ φέροντα μέγαν λαιμοδέτην ἐπὶ τοῦ κεχυμένου ὑποκαμίσου. Ἡ μορφή αὕτη τοῦ Κοραῆ, πιστῶς ἀναπαριστῶσα τοὺς χαρακτῆρας τοῦ προσώπου αὐτοῦ καὶ ὁμοιάζουσα πλειότερον πρὸς τὸ γύψινον ἔκμαγμα τὸ ἀπὸ τοῦ νεκροῦ τοῦ Κοραῆ ληφθὲν καὶ ἀποκείμενον ἐν τῷ Μουσεῖῳ τῆς Ἱστορικῆς καὶ ἔθνολογικῆς ἐν Ἀθήναις ἐταιρείας, εἶνε πολὺ ἀσχημοτέρα τῆς ὑπὸ τοῦ Γεωργίου Βρούτου γλυφείσης τῆς κοσμούσης τὸ κηπάριον τὸ πρὸ τοῦ Ἐθνικοῦ Πανεπιστημίου καὶ διαφεύδει τὸ γνωστὸν λόγιον τῶν ἀρχαίων *Οἷα ἢ μορφή, τοιάδε καὶ ἢ ψυχή*. Ἐκαστος πράγματι γινώσκει ὁποῖος μέγας νοῦς καὶ ὁποῖα εὐγενῆς ψυχὴ ἐγκατῶκει ἐν τῷ ἀκαλλεῖ ἐκείνῳ σαρκίῳ.

Καὶ ταῦτα μὲν εἶνε τὰ ἐν τῷ τάφῳ ὑπομιμνήσκοντα τὴν ἐν ἔτει 1833 ταφὴν τοῦ Κοραῆ. Νεωτέρα δ' ἐπιγραφή ἀναφέρεται εἰς τὴν ἐν ἔτει 1877 ἀνακομιδὴν τοῦ θνητοῦ σκηνώματος αὐτοῦ εἰς Ἀθήνας. Ἔχει δὲ ὧδε: *Αἰτήσῃ καὶ συνδρομῇ δημοθύμῳ τῶν ἀπανταχοῦ Ἑλλήνων ἢ ἱερὰ τοῦ Κοραῆ κόμισ μετεκομίσθη εἰς τὴν πρωτεύουσιν τῆς Ἑλλάδος, ὑπὲρ ἧς καὶ ἐμόχθησεν ὁ ἀοίδιμος. Ἡ Μαρτίου, αωζ'.*

Ἡ ἐπιγραφή αὕτη ὑπέμνησέ με τὰς συγκινήσεις τῆς πόλεως τῶν Ἀθηναίων καὶ τοῦ ἑλληνισμοῦ ὅλου, ὅτε τὰ λείψανα τοῦ Κοραῆ ἀνεκομίσθησαν εἰς τὰς Ἀθήνας, ἀποβιβασθέντα ἐν Πειραιεῖ ὑπὸ τοῦς κρότους τῶν πυροβόλων τῶν ἐν τῷ λιμένι ναυλοχούντων πολεμικῶν καὶ ἐμπορικῶν πλοίων τὸν Μάρτιον τοῦ 1877. Καὶ πρῶτον μὲν κατετέθησαν προσωρινῶς ἐν τῷ ἐγγύς τῆς Μητροπόλεως μικρῷ ναῶ τοῦ Ἁγίου Ἐλευθερίου, τῆς μεσαιωνικῆς ἐκκλησίας τῆς Γοργοπηκόου, πλησίον τοῦ σκηνώματος τοῦ πατριάρχου Γρηγορίου, τότε ἐν τῷ ναϊδρίῳ ἐκείνῳ πρὸ τῆς εἰς τὴν Μητρόπολιν ἀνακομιδῆς ἐναποκειμένῳ. Μετὰ δὲ τινὰς ἡμέρας, τὴν 8 Ἀπριλίου, ἢ πόλις ὅλη ἢ μᾶλλον ὁ ἑλληνισμὸς ὅλος ἐκήδευσεν εἰς τὸ ἐν τῷ νεκροταφείῳ τῶν Ἀθηναίων τότε συντελεσθὲν ἐπιφανὲς μαυσσωλλεῖον τὰ λείψανα τοῦ Χίου, κομισθέντα εἰς τὴν τελευταίαν αὐτοῦ κατοικίαν ἐπὶ τῆς νεκροφόρου ἀμάξης τοῦ στρατοῦ, πενθίμως κεκοσμημένης. Καθολικὴ δὲ ὑπῆρξεν ἢ συγκίνησις, ἢν ὑπεξέκαυσαν οἱ τὰς ἀρετὰς τοῦ μεγάλου τέκνου τῆς πατρίδος ὑμνήσαντες ῥήτορες, ὁ πρόεδρος τῆς ἐν Ἀθή-

ναις ἐπιτροπῆς Κοραῆ Μᾶρκος Ῥενιέρης, ὁ ἀντιπρόεδρος Ἐμμανουὴλ Κόκκινος καὶ ὁ καθηγητῆς Νικόλαος Δαμαλᾶς.

Μεστὸς συγκινήσεων καὶ ἀναμνήσεων κατέθηκα τὸν ἕξ ἀμαράντων στέφανόν μου ἐπὶ τῆς γρανιτίνης στήλης τῆς εἰς τὸν Κοραῆν πεφλημένης ἴσα τῇ φυσάσῃ Ἑλλάδι γῆς τῶν Παρισίων. Τὴν στιγμήν ἐκείνην ἐπέλαμψεν ἐπὶ τὴν στήλην ἐκ τῶν ὁσῶραι ἀραιουμένων νεφῶν τῆς φθινοπωρινῆς ἐκείνης πρωίας ὁ ἥλιος τῆς γαλλικῆς πρωτεύουσας, οἷονεὶ σπεύδων νὰ σπείρῃ ἄπλετον τὸ φῶς αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ δροσολούστου τάφου τοῦ τέκνου τῆς Χίου, περιχρωννυμένου διὰ τόξων Ἰριδος, ἐξαλλομένων ἀπὸ τῶν ψεκάδων, ὑφ' ὧν ἦσαν βεβρεγμένα τὰ πέριξ τοῦ μνήματος ἄνθη. Τὴν αὐτὴν ὥραν διέκοψε τὰς σκέψεις μου ὡς εὐλαβοῦς προσκνητοῦ τὸ ὑπόκωφον τονθύρισμα τροφοῦ λικνιζούσης νήπιον γελαστὸν φερόμενον ἐπὶ παιδικοῦ λίκνου καὶ προσμειδιῶν πρὸς τὸ βανκάλημα τῆς ῥωμαλέας καὶ κομψῶς τὸ πάτριον ἔνδυμα φερούσης Νορμανδῆς. Εἶνε τόσον ἥρεμος ἢ ὄσας ἐκείνη, ὥστε καὶ αὐταὶ αἱ κουροτρόφοι τῆς συνοικίας δὲν πτοοῦνται νὰ περιφέρωσι τὰ βρέφη ἐντὸς τοῦ νεκροταφείου ὡς ἐν οἴκῳ οἷονεὶ ἄλλῳ εὐανθεῖ λειμῶνι. Οὕτως ἢ ζῶν καὶ τὸ μέλλον συνδυάζονται ἀρμονικῶς μετὰ τοῦ θανάτου καὶ τοῦ παρελθόντος ἐν τῷ τόπῳ ἐκείνῳ τῆς γαλήνης, ὅπου ἀνεπαύετο ὁ πατὴρ τῆς Ἑλλάδος, ὡς ἀπεκάλεσαν αὐτὸν οἱ τρεῖς εὐλαβεῖς Χῖοι οἱ στήσαντες τῷ 1833 εἰς τὴν μνήμην αὐτοῦ τὴν στήλην τὴν ἐκ γρανίτου.

Σπυρ. Π. Λάμπρος

Η ΜΟΣΤΡΑ

Εἰς τὰς ἡμέρας μας δὲν γίνεται πλέον ἢ μόστρα εἰς τὸ χωρίον Χαλκιδῶς τῆς Χίου. Πρὸ ὀλίγων ὅμως ἐτῶν—καὶ πρὸ δέκα πέντε ἀκόμη—ἐγένετο τὴν Κυριακὴν τῆς Τυρινῆς, ὅπως πάνποτε κατὰ πατροπαράδοτον συνήθειαν. Ἐπεσφράγιζε δὲ κατ' ἔτος ἡ μόστρα τὴν εὐθυμίαν τῶν ἀπόκρεων καὶ συνεκέντρωνε τὴν ἡμέραν ἐκείνην τοὺς χωρικοὺς ὅλους εἰς τὴν πλατεῖαν τοῦ χωρίου καὶ ἐκίνει τοὺς πάντας εἰς γέλωτα ἀκράτητον.

Τί ἦτον ὅμως ἡ μόστρα καὶ πῶς διεξήγετο;

Τὴν πρωΐαν τῆς Κυριακῆς τῆς Τυρινῆς οἱ νέοι τοῦ χωρίου συνήρχοντο εἰς τὸ ἐξωκκλήσιον τοῦ ἁγίου Χαραλάμπους—τὸ ἐξωκκλήσιον τοῦτο κεῖται πρὸς νότον τοῦ χωρίου καὶ εἰς ἀπόστασιν ὀλίγων μόνον λεπτῶν ἀπ' αὐτοῦ, εἶναι δὲ σήμερον σωρὸς ἐρειπίων, καταπεσὸν ἐκ τοῦ σεισμοῦ τοῦ 1881—, διὰ νὰ ἀκροασθοῦν τὴν λειτουργίαν. Μετὰ δὲ τὴν ἀπόλυσιν αὐτῆς ἐπέστρεφον εἰς τὸ χωρίον, ἐνῶ ἐπαίζοντο προπορευόμενα τὰ ἐγχώρια ὄργανα, καὶ ἐνῶ ἐχόρευον ὅλοι τὸν δετόν, ὅπως καλεῖται εἰς τὴν Χίον ὁ ἀλλαχοῦ καλούμενος σμικτὸς χορὸς.

Ἐνας δὲ ἀπὸ τοὺς νέους, συνήθως ὑψηλὸς καὶ μεγαλόσωμος, προεπορεύετο κρατῶν κλάδον ἀνθισμένης ἀμυγδαλιᾶς, στολισμένον μὲ πορτοκάλια καὶ μὲ χρωματιστὰ μαντήλια, ἀπὸ ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα ἐφοροῦσαν οἱ νέοι εἰς τὴν μέσην των ἐπάνω ἀπὸ τὸ ζωνάρι. Μικρὰ παιδία καὶ ἄλλοι περίεργοι τοὺς παρηκολούθουν. Ἡ συνθηδεία, οὕτως ἔχουσα, διηυθύνετο πρὸς τὴν πλατεῖαν τοῦ χωρίου, τὸ κοινῶς καλούμενον λιβάδι, ὅπου κόσμος πολὺς ἦτο συνηθροισμένος καὶ τοὺς ἐπερίμενεν.

Τότε ἕνας, ἠλικιωμένος ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ, γνωστὸς δὲ καὶ φημι-

σμένος ὡς ἀστεῖος, ἀπὸ ἐκείνους ἐννοῶ, τῶν ὁποίων καὶ ἡ ἀπλῆ παρουσίασις ἀρκεῖ πολλάκις νὰ διεγείρῃ τὴν θυμηδίαν τοῦ κοινοῦ, ἐστέκετο εἰς τὸ μέσον τῆς πλατείας, ἐνῶ τριγύρω του οἱ νέοι ἐσχημάτιζον εὐρὺν κύκλον, καὶ διηύθυνε τὸν χορὸν. Οἱ μουσικοί, στεκόμενοι καὶ αὐτοὶ εἰς τὸ μέσον, ἔπαιζον, οἱ δὲ ἀποτελοῦντες τὸν κύκλον νέοι ἐχόρευον μὲ ζωηρότητα εὐνόητον.

Ἄλλ' ἐν τῷ μεταξὺ ὁ διευθύνων τὴν μόστραν ἔκαμνεν ἀπροσδοκῆτως κίνησιν τινα ἢ χειρονομίαν, ἢ ἐλάμβανε στάσιν οἰανδήποτε, τὴν ὁποίαν ἔπρεπεν ἀμέσως ν' ἀπομιμηθοῦν οἱ ἀποτελοῦντες τὸν κύκλον τοῦ χοροῦ, οἱ ὅποιοι πλέον ἐστέκοντο, ἅμα ἤρχιζεν ἡ μόστρα, καὶ ἀδιακόπως ἠτένιζον πρὸς τὸν διευθύνοντα αὐτὴν. Ἐκάθιζε δηλαδὴ ἢ ἐκαμπούριαζεν ἢ ἐστέκετο ἐπὶ τοῦ ἐνὸς ποδὸς ἢ ἐγάλα ὡς ἠλίθιος ἢ ἔξυε τὴν πλάτην του ἢ ἔκαμνε μορφασμοὺς γελοίους. Πάραυτα ὅλοι οἱ χορεύοντες ὄφειλον νὰ τὸν μιμηθοῦν. Ἀλλέως ἐτιμωροῦντο μὲ ραβδισμοὺς, διότι ὁ διευθυντῆς τῆς μόστρας ἐκράτει καὶ ράβδον χονδρὴν, διὰ νὰ φέρῃ εἰς συναίσθησιν τοὺς ἀδιαφοροῦντας.

Μερικοὶ ὅμως, θέλοντες νὰ διεγείρουν ἀκόμη περισσότερο τὸν γέλωτα, ἐπίτηδες δὲν ἐξετέλουν τὸ δοθὲν παράγγελμα. Καὶ τότε ὁ διευθυντῆς τῆς μόστρας ἐπροχώρει πρὸς αὐτοὺς διὰ νὰ τοὺς τιμωρήσῃ. Ἐκεῖνοι ὅμως ἔφευγον. Ὁ διευθυντῆς τῆς μόστρας τοὺς κατεδίωκε τριγύρω τοῦ κύκλου καὶ ἐντὸς τῆς πλατείας διὰ νὰ τοὺς συλλάβῃ. Ἐκ τούτου παρήγετο γέλωσ καὶ θόρυβος πολλάκις δαιμόνιος.

Ὁ γέλωσ δὲ καὶ ὁ θόρυβος ἐκορυφώνετο, ὅσάκις ὁ διευθυντῆς τῆς μόστρας ἐλάμβανε στάσιν παράδοξον ἢ ἐλευθεριάζουσαν κᾶπως. Καὶ τὴν στάσιν ταύτην, τὴν παράδοξον καὶ ἐλευθεριάζουσαν, ὅλοι, καὶ οἱ συμμετέχοντες τῆς μόστρας καὶ οἱ θεαταί, ἐπερίμεναν ἀνυπομόνως διὰ νὰ γελάσουν. Ἐπρεπε δὲ νὰ εἶναι πρωτότυπος κατὰ τὸ δυνατόν καὶ ἀπροσδόκητος καὶ ὁ διευθυντῆς τῆς μόστρας ὄφειλε κατ' ἔτος νὰ δείξῃ ἐπινοητικότητα διὰ νὰ ἱκανοποιήσῃ τὴν περιέργειαν τοῦ κοινοῦ. Ἀκόμη περισσότερο ἐπιτυχῆς ἀπέβαινεν ἡ μόστρα, ἐὰν αἱ ἀπροσδόκητοι, αἱ πρωτότυποι καὶ ἐλευθεριάζουσαι στάσεις ἐπήρχοντο ἀλλεπάλληλοι καὶ πολλαί.

Ἄλλὰ δὲν ἐπεδοκμαζόντο καὶ ἀπὸ ὅλους τὰ πρωτότυπα καὶ ἀπροσδόκητα παραγγέλματα, ἂν μάλιστα ἦσαν περισσότερο ἀφ' ὅσον

ἔπρεπεν ἐλευθεριάζοντα. Αἱ γυναῖκες ἰδίως διὰ τὰς τολμηρὰς ταύτας στάσεις τοῦ διευθυντοῦ τῆς μόστρας δὲν ἀπέκρυπτον, ἐνῶ οἱ περισσότεροι ἐκάγχαζον θορυβωδῶς, τὸν ἀποτροπιασμόν των καὶ ἢ ἐκάλυπτον μὲ τὰς χεῖράς των τὸ πρόσωπον ἢ τὸ ἔστρεφον πρὸς τὰ ὀπίσω, νομίζουσαι ὅτι ἢ σεμνότης ἢ ὁποῖα πρέπει νὰ τὰς διακρίνη, ἐπέβαλλεν εἰς αὐτὰς νὰ ἐκδηλώσουν οὕτω τὴν ἀποδοκιμασίαν των. Μερικαὶ μάλιστα καὶ δὲν κατώρθωναν νὰ κρύψουν τὴν ἀγανάκτησίν των καὶ τὴν ἐξεδήλωνον μὲ τὴν ἀπότομον ἀποχώρησίν των καὶ μὲ τὰς διαμαρτυρίας των, τὰς εἶτε συνεσταλμένας εἶτε καὶ τολμηροτέρας. Ἀγανάκτησιν ἐξεδήλωνον ἐνίοτε καὶ πατέρες, ἐνδιαφερόμενοι περὶ τῆς ἠθικῆς μορφώσεως τῶν θυγατέρων των, αἱ ὁποῖαι ἦσαν παροῦσαι, καὶ γέροντες ἀποδοκιμάζοντες τῆς νεωτέρας γενεᾶς τοὺς ἐλευθεριασμοὺς τούτους. Ἄλλ' εἰς τοὺς περισσότερους ὑπερίσχυεν ὁ πόθος τοῦ γέλωτος, εἰς τὸν ὁποῖον ἀκράτητοι ἐπιδίδοντο, καὶ τὸν ὁποῖον ἐπέτρεπεν ἢ εὐθυμία, ἢ ὁποῖα ἔπρεπε νὰ ἐπικρατήσῃ τὴν τελευταίαν ἐκείνην ἡμέραν τῶν ἀπόκρουων.

Ἐπὶ τὸν μάλιστα καὶ γυναῖκες, αἱ ὁποῖαι ἠτένιζον πρὸς τὰς ἐλευθερίους τῆς μόστρας στάσεις μὲ ἀδιαφορίαν καὶ ἐγελοῦσαν ὡς νὰ ἦσαν ἄνδρες καὶ χωρὶς νὰ δείξουν τὴν παραμικρὰν συστολήν. Τὰς τοιαύτας ὠνόμαζον εἰς τὸ Χαλκιὸς ἀνδρογυναῖκας, γνωστὴ δὲ ἀνδρογυναῖκα ἦτο πρὸ τριακοντα ἐτῶν ἢ κυρὰ Καλή, ἢ εἰς ὅλους πασιγνωστος. Ἡ κυρὰ Καλή, ἃς λεχθῆ καὶ τοῦτο, ἐλευθερίαζε περὶ τὴν ἔκφρασιν καὶ ἐδέχετο μὲ ἀταραξίαν καὶ ἀπεκρίνετο ἀσυστόλως εἰς τοὺς τολμηροὺς ἀστεῖσμοὺς τῶν ἀνδρῶν, τῶν ἀνδρῶν μάλιστα ἐκείνων, οἱ ὁποῖοι διὰ νὰ γελάσουν, τὴν ἐπείραζαν μὲ λόγους, τοὺς ὁποῖους εἰς ἄλλας γυναῖκας δὲν εἶχαν τὴν τόλμην νὰ εἰποῦν.

Σήμερον ἢ μόστρα, ἢ ὁποῖα διήρκει μέχρι τῆς μεσημβρίας τῆς Κυριακῆς, δὲν τελεῖται πλέον. Διατηρεῖται δ' ὅμως ἢ ἀνάμνησις περὶ αὐτῆς καὶ οἱ γεροντότεροι πολλὰ διηγοῦνται περὶ τοῦ μπάριμπα Ξένου, ὁ ὁποῖος, ὡς διευθυντῆς τῆς μόστρας (τελευταῖος ἴσως οὗτος) καθ' ἕκαστον ἔτος τὴν Κυριακὴν τῆς Τυρινῆς τοὺς ἔκαμνε νὰ γελοῦν.

Καὶ ἢ μνήμη τοῦ μπάριμπα Ξένου ζῆ ἕως ὅτου διαλυθῆ καὶ αὕτη εἰς τὸν ὠκεανὸν τοῦ χρόνου.

Ἐν Χίῳ.

Π. Μ. Κοντογιάννης

ΤΑ ΧΡΥΣΟΒΟΥΛΛΑ ΤΗΣ ΝΕΑΣ ΜΟΝΗΣ

Νεαμονικῶν χρυσοβούλλων ἀποσπάσματα πρῶτος, ἐφ' ὅσον ἐγὼ γινώσκω, ἐξέδωκεν ὁ ἐκ Καρδαμύλων Νικηφόρος ὁ ὄσιος. Μετ' αὐτὸν ἐξέδωκεν τινὰ πλήρη ὁ Σακελλίων ἐν τῷ ιζ' τόμῳ τῆς Πανδώρας, ὁ Ἐμμανουὴλ Κρητικίδης ἐν τῇ Παρεκβάσει εἰς τὰς μονὰς καὶ τὰ μετόχια τῆς Σάμου, οἱ Miklosich καὶ Müller, ὁ Γρηγόριος Φωτεινὸς ἐν τοῖς Νεαμονησίοις, ὁ Μ. Γεδεὼν ἐν τῇ Ἐκκλησιαστικῇ Ἀληθείᾳ, ἀνεδημοσίευσε δὲ ὁ Κωνστ. Κανελλάκης ἱκανὰ ἐν τοῖς Χιακοῖς Ἀναλέκτοις (σελ. 541-580), καὶ εἴτις ἄλλος ἀλλαχοῦ. Πιστεύω δέ, ὅτι καὶ ἕτερα ἐσφύζοντο πρὸ ἐτῶν ἐνενήκοντα ὅχι μόνον ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τῆς Νέας Μονῆς, ἀλλὰ καὶ ἐν ἄλλαις ἴσως δημοσίαις καὶ ἰδιωτικαῖς παρ' ἡμῖν βιβλιοθήκαις ὀρθοδόξων καὶ λατίνων, ἐνθα καὶ ἄλλα ἀκόμη γραπτὰ μνημεῖα πολύτιμα τῆς χιακῆς ἱστορίας ἀπέκειντο, ἅτινα κατέστρεψεν ἐπισκήψασα αἴφνης ἐφ' ἡμᾶς ἢ λαῖλαψ τοῦ 1822.

Τὴν δεκάτην μ. Χ. ἑκατονταετηρίδα ἢ Χίος κατεῖχεν ὑπέροχον θέσιν μεταξὺ τῶν ἐν τῷ Αἰγαίῳ Πελάγει νήσων κατὰ τὴν ῥητὴν ὁμολογίαν τοῦ Πορφυρογεννήτου¹⁾. Τὴν δὲ ἐπομένην καὶ ὠρισμένως τῷ 1027 εὐρίσκομεν ἱστορούμενον ὑπὸ τοῦ Κεδρηνοῦ²⁾, ὅτι ὁ στρατηγῶν (γρ. ἴσως: στρατηγός) τῆς Χίου Βεριβόης μετὰ τοῦ στρατηγοῦ τῆς Σάμου συμπλακέντες πρὸς τοὺς δηοῦντας τὸ Αἰγαῖον Σαρακηνοὺς ἔτρεψαν τὸν στόλον αὐτῶν εἰς φυγὴν συλλαβόντες δώδεκα πλοῖα ἐχθρικά. Ἐν δὲ τῶν παλαιότερων νεαμονικῶν χρυσοβούλλων τὸ ἀπολυθὲν κατ' Ἰούλιον τοῦ 1049 ὑπὸ τοῦ Μονομάχου,

¹⁾ Τόμ. Γ', σελ. 43, ἔκδ. Βόννης.

²⁾ Σελ. 484, ἔκδ. Βόννης.

καθώς και νεώτερον τοῦ Βοτανειάτου τοῦ μηνὸς Ἰουνίου 1079 παρουσιάζουσιν ὡσαύτως τὴν Χίον ἔδραν Στρατηγοῦ και δὴ οὕτως, ὥστε εὐλόγως νὰ ἐκλάβωμεν αὐτὴν ὡς μητρόπολιν θέματος. Ὑπὸ τὸν Στρατηγὸν δὲ ἐτέλει ὁ «Δρουγγάριος» — και δὲν ἀγνοοῦμεν, ὅτι δρουγγάριος τοῦ στόλου τοῦ Αἰγαίου ὑπῆρξε τὴν 9ῃν ἐκ. υἱὸς αὐτοκράτορος ¹⁾ — «Ταξιάρχαι», «Χαρτουλάριοι τοῦ δρόμου και τῶν θεμάτων», «Δομέστικοι τῶν θεμάτων» κ. ἄ. τ., οἵτινες ἀπετέλουν τὴν λαμπρὰν και ἐπιβλητικὴν «προέλευσιν» ἣτοι ἀκολουθίαν αὐτοῦ κατὰ τὴν σήμερον καθιερωμένην ὀνοματολογίαν, ὁ «Πρωτονοτάριος» ἣτοι ὁ Οἰκονομικὸς Ἐφορος ἢ μᾶλλον Δεφτερδάρης μετὰ τῶν ὑποδεστέρων «νοταρίων» και τοῦ λοιποῦ ἔσμου τῶν ἀντιπροσωπευόντων ἐν ταῖς ἐπαρχίαις τὸ ἀχόρταστον κεντρικὸν ταμεῖον, ὁ «Κριτῆς» και ὁ «Ἐπίσκοπος» τῆς νήσου, οὗτινος ἀμάτυρον ἂν ἡ πνευματικὴ ἐξουσία ἐξετείνετο ἐφ' ὅλην τὴν νῆσον ἢ ἂν, ὡς ἡ πολυκτῆμων Νέα Μονή, και ἄλλα τμήματα αὐτῆς ἦσαν ἀπὸ τοῦ Ἐπισκόπου ἀνεξάρτητα ²⁾.

Κατὰ ταῦτα λοιπὸν ἡ Χίος περὶ τὴν πρώτην μ. Χ. χιλιετηρίδα διατελεῖ πως πιστὴ εἰς τὰς παραδόσεις τοῦ ἀρχαίου μεγαλείου αὐτῆς, ὅσον τοῦλάχιστον οἱ καιροὶ ἐπιτρέπουσιν. Ἄν δὲ δὲν κλίνῃ πλέον τὴν πλάστιγγα πρὸς τὸν μεθ' οὗ συντάσσεται, ὅπως ἐπὶ τῶν εὐκλεῶν χρόνων τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος, ἀλλὰ και δὲν ἀπεπώλησε τὴν ὑπεροχὴν. Ἀπίστευτον δὲν εἶνε, ὅτι ἔνιοι τοῦλάχιστον τῶν προδηλωθέντων ὑπαλλήλων ἦσαν Χῖοι τὴν πατρίδα, διότι μετὰ ἔτη ὀλίγον πλείονα τῶν τριακοσίων οἱ αὐτοκρατορικοὶ διοικηταὶ ἡμῶν Κυβὸς και Καλόθετος ἦσαν Χῖοι τὴν πατρίδα. Ἴσως δὲ και ὁ τοῦ 1027 στρατηγὸς Βεριβόης εἶνε ἡμέτερος συμπολίτης, ἀφοῦ ἄλλως σφύζεται και σήμερον ἐνταῦθα ἐπώνυμόν τι τοιοῦτον ἐλάχιστα παρηλλαγμένον εἰς Βαριβόζην. Ὅτι δὲ ὑπῆρχον ἐνταῦθα γένη ἀριστοκρατικὰ και ἀνθρωποὶ ἐπιφανεῖς τετιμημένοι δι' ἀξιομάτων και τίτλων μετὰ χρυσοβούλλων μανθάνομεν και ἄλλοθεν και ἐκ τῆς συνθήκης τῶν ἡμετέρων πρὸς τὸν Σίμωνα Βιγνόζην τοῦ ἔτους 1346, οἷον οἱ προλεχθέντες Κυβὸς και Καλόθετος, οἱ Κορέσιοι και οἱ Ἀγέλαστοι κ. ἄ.

¹⁾ Ἴδε Θεοφάνην, σελ. 383, 384, ἐκδ. Βόννης.

²⁾ Ἀνάλεκτα, σελ. 550-551, 579-580.

Τοιαῦτα μὲν διδασκόμεθα ἐκ τῶν ὑπ' ὄψει μας νεαμονικῶν χρυσοβούλλων περὶ τῆς διοικητικῆς περιωπῆς τῆς νήσου ἡμῶν. Μερικώτερον δὲ περὶ Νέας Μονῆς πληροφοροῦμεθα ἐξ ἐτέρου παλαιότερου χρυσοβούλλου τοῦ Μονομάχου, ὅτι ἀπῆλλαξεν οὗτος τῷ 1044 τὴν εὐνοουμένην μονὴν πεντήκοντα περίπου διαφόρων φόρων, τοὺς ὁποίους ὀνομαστικῶς ἀναφέρει, ἀγγαρειῶν, παραγγαρειῶν και «κανισκίων». Ἐντεῦθεν εὐλόγως εἰκάζεται, ὅτι ἡ λοιπὴ νῆσος ἐστέναξεν οὕτως ἢ ἄλλως ὑπὸ τὴν καταθλιπτικὴν ταύτην φορολογίαν και ὅτι ὑπέκειτο ἅμα και εἰς τὰς τεσσαράκοντα πληγὰς τῶν ἐν τῷ χρυσοβούλλῳ ἀπαριθμουμένων ἰσαριθμῶν κατηγοριῶν δημοσίων ὑπαλλήλων, οἵτινες κατεῖχον ἐνταῦθα ἀμέσως ἢ ἐμμέσως μίαν οἰανδήποτε πολιτικὴν, στρατιωτικὴν, δικαστικὴν ἢ ἄλλην ἀρχὴν μικρὰν ἢ μεγάλην. Ἄλλ' ὅτι ὅλοι ἐκεῖνοι οἱ φόροι ἀκριβῶς, ὡς ἐν τῷ χρυσοβούλλῳ ἀναφέρονται, ἐβάρυνον συγχρόνως και ἀθρόα τοὺς Χίους ὑπηκόους τοῦ Μονομάχου δὲν μοι φαίνεται πιστευτόν, ἀπίστευτον δ' ἐν ταῦτῳ νομίζω και ὅτι ὅλον ἐκεῖνο τὸ σμῆνος τῶν πολυωνύμων αὐτοκρατορικῶν ὑπαλλήλων ἐπέπιπτον συλλήβδην ἐνταῦθα, ὡς αἱ ὀμηρικαὶ μυθία ἐν ὄρῳ θερινῆς ἀμέλξεως. Ἐν τούτοις, καιτοὶ κατὰ τὴν ἐμὴν γνώμην ἡ φρασεολογία τῶν χρυσοβούλλων δέον νὰ θεωρηθῇ μᾶλλον ὡς τύπος καθιερωμένος και ἀποκρυσταλλωμένος ὑπηρεσιακῶς, ὅμως καθ' ἕνα εἴτε ἄλλον τρόπον και κατὰ χρονικὰς περιόδους μακρὰς ἢ βραχείας οἱ μὲν φορολογικοὶ νόμοι ἐφηρμόζοντο τὸ πλεῖστον καθ' ὠρισμένων τάξεων ἀνθρώπων, οἱ δὲ ὑπάλληλοι ἐγγύθεν ἢ πόρρωθεν και κατὰ δειαλείμματα ἤσκουν και ἐν τῇ Χίῳ τὸ ἔργον αὐτῶν οὕτως, ὥστε νὰ λειτουργῇ και ἐνταῦθα ὡς οἷόν τε κανονικῶς ἢ βραδυκίνητος μὲν, στερεωτάτη δὲ τοῦ Βυζαντίου κυβερνητικὴ μηχανή.

Ἐξ ἄλλων πάλιν χρυσοβούλλων διδασκόμεθα, ὅτι τῆς Χίου οἱ κάτοικοι ἦσαν τότε διηρημένοι εἰς ἐλευθέρους μὲν ἐξάπαντος, εἰς «παροίκους» και «δουλοπαροίκους» ¹⁾ και ὅτι ὑπῆρχον ἐν τῇ νήσῳ Ἰουδαϊκαὶ οἰκογένειαι, ἃς ὁ Μονομάχος ἀφιέρωσεν ἐν ἔτει 1049 εἰς τὴν Νέαν Μονὴν, ἐπειδὴ κατὰ τὴν θεωρίαν αὐτοῦ, ἣτις ἐπέπρωτο νὰ στραφῇ ποτε κατὰ τῶν ἰδίων του ὑπηκόων, «τὸ πιστόν και εὐνοὺν γένος τοῦ ἀπίστου κατάρχειν και ἀγνώμονος ὁ Θεὸς ὀκονόμη-

¹⁾ Ἀνάλεκτα σελ. 547, 571.

σεν»¹⁾. Σημειωθήτω ἔνταῦθα ἐπὶ τὸ παρεκβατικώτερον, ὅτι ὡς πρὸς τοὺς παρ' ἡμῖν Ἰουδαίους γνωστὸν εἶνε, ὅτι ἤδη ἀπὸ τῶν πρώτων μ. Χ. χρόνων καὶ πρὶν ἔτι ὑπῆρχεν ἐν Χίῳ Ἰουδαϊκὴ παροικία σημαίνουσα, ἣτις ἀπαράδεκτον εἶνε, ὅτι ἐξηφανίσθη ἐν τῷ μεταξὺ χρόνῳ, ἵνα ἀναφανῆ μετὰ παρέλευσιν ὅλης χιλιετηρίδος πρὸς πραγμάτων τῆς περὶ Ἑβραίων θεωρίας τοῦ Μονομάχου. Οὔτε εἶνε κἄν εὐπαραδέκτον, ὅτι δέκα καὶ πέντε μόνον Ἰουδαϊκαὶ «φαμίλια» ὑπῆρχον καθ' ὅλην τὴν νῆσον μεσοῦντος τοῦ ἑνδεκάτου αἰῶνος, ὡς λέγει τὸ ἐν ἔτει 1062 ἐκδοθὲν χρυσόβουλλον Κωνσταντίνου τοῦ Δούκα²⁾, οὗς ὁ μὲν Μονομάχος «ἀπεχαρίσατο» εἰς τὴν Ν. Μονήν, τὸ δὲ χάρισμα ἐπεβεβαίωσεν ὁ Δούκας βραδύτερον διὰ τοῦ εἰρημένου διατάγματος. Ὁρθότερον πάντως εἶνε νὰ δεχθῶμεν, ὅτι ἐκ τῶν παρ' ἡμῖν βιούντων Ἑβραίων ὥρισεν ὁ βασιλεὺς νὰ τελῶσιν ὑπὸ τὴν Μονήν αἱ 15 οἰκογένειαι μόναι, νὰ καταβάλλωσι δὲ εἰς ταύτην καὶ ὄχι εἰς τὸ δημόσιον ταμεῖον τὴν κεφαλητιῶνα ἀνενόχλητοι διατελοῦσαι «ἀπὸ πάσης ἐπηρείας καὶ ἀγγαρείας κατὰ τε πρόσταξιν βασιλικὴν ἴσως ἐπαγομένης καὶ ἄλλως παρὰ τε τοῦ κατὰ τὴν ἡμέραν *Στρατηγοῦ* ἢ τοῦ *Κριτοῦ* ἢ ἑτέρου τινός, τὴν οἴανοῦν ἐμπεπιστευμένου τοῦ δημοσίου δουλείαν, γενομένης»³⁾. Οὕτω δέ, ἂν μὴ ἀπατῶμαι, θεσπίζει τὸ ἀρχικὸν χάρισιον χρυσόβουλλον διατάσσον μὲν νὰ ὑπάγονται ὑπὸ τὴν Μονήν οἱ ἐν τῇ νήσῳ Ἑβραῖοι, ἀλλ' εὐθὺς ἀμέσως ἐπαγόμενον, ὅτι «ἵνα καὶ δεσπότις δήλη φαμηλιῶν ἦ, ἐφ' ἣ τὴν τῆς κεφαλητιῶνος ἀπαίτησιν ἔξουσιν οἱ τῆς Ν. Μονῆς, πεντεκαίδεκα ὅλας φαμίλιας ταύτην προσαφορίζομεν»⁴⁾. Ὑπὲρ τῆς γνώμης ταύτης συνηγορεῖ προσέτι, νομίζω, καὶ τὸ κατ' ἰούνιον τοῦ 1097 ἀπολυθὲν χρυσόβουλλον τοῦ Βοτανειάτου⁵⁾. Σημειώσιμον δὲ εἶνε, ὅτι ἐπὶ Μονομάχου οἱ Ἰουδαῖοι τῆς Χίου, πρὶν ὑπαχθῶσιν ὑπὸ τὴν Ν. Μονήν, ἦσαν παντάπασιν ἐλεύθεροι καὶ μηδαμοῦ ὑποκείμενοι⁶⁾. Ἄλλως δὲ κατὰ τοὺς προκειμένους χρόνους οὐδαμῶθεν μαρτυρεῖται, ὅτι ἡ νῆσος ἡμῶν ἦτο

¹⁾ Ἀνάλεκτα, σελ. 550.

²⁾ Αὐτόθι, σελ. 562.

³⁾ Αὐτόθι, σελ. 550. Νεαμονήσια, σελ. 90-91.

⁴⁾ Ἀνάλεκτα, σελ. 550.

⁵⁾ Αὐτόθι, σελ. 578.

⁶⁾ Αὐτόθι, σελ. 550.

ὀλιγάνθρωπος καὶ ἄρα ἦττον πολυάνθρωπος ἢ μετὰ ἑκατὸν ἔτη, ὅποτε ὁ Ἄραφ περιηγητῆς (ἀπ. 1153) λέγει αὐτὴν *πολυανθρωποτάτην* ἐτέρωθεν δὲ καὶ ὁ ῥαββῖνος περιοδευτῆς Βενιαμὴν ὁ ἀπὸ Τουδέλης ὀρίζει τὸν ἀριθμὸν τῶν ἔνταῦθα οἰκούντων ὁμοεθνῶν αὐτοῦ, ὅτε ἐπεσκέφθη τὰς χώρας ἡμῶν μεταξὺ τοῦ 1160 καὶ 1173, εἰς οἰκογενείας τετρακοσίας¹⁾. Καὶ ἐπειδὴ πρὸς τούτοις ἐν Χίῳ ἠῦδοκίμησεν ἀνέκαθεν ἡ μεταξουργία²⁾, οἱ δὲ Ἑβραῖοι διεκρίθησαν ἐν τῇ Ἑλλάδι, ἰδίᾳ ἐν Μιστρᾷ, Μεθώνῃ καὶ ἀλλαχοῦ τῆς Πελοποννήσου ὡς μεταξοπλόκοι οὐχ ἦττον ἢ ὡς μικρέμποροι³⁾, ἄστοχον δὲν θὰ ἦτο νὰ ὑποτεθῆ, ὅτι οἱ παρ' ἡμῖν Ἑβραῖοι τοῦ καιροῦ ἐκείνου μετῆρχοντο καθόλου πρὸς τῷ ἐπαγγέλματι τοῦ μικρεμπόρου, εἰς ὃ καὶ τώρα εὐδοκίμοῦσιν, καὶ τὸ τοῦ μεταξοπλόκου, κατῴκουν δὲ καὶ τότε ἰδίαν ἐν τῇ πόλει συνοικίαν ἢ προάστειον.

Παρεκτὸς τῶν προειρημένων τὰ νεαμονικὰ χρυσόβουλλα συμβάλλονται εἰς πλουτισμὸν καὶ τῶν περὶ Χίου τοπωνυμικῶν γνώσεων ἡμῶν ὄχι ὀλίγον.

Ἐγινώσκομεν ἐκ τοῦ Ἡροδότου, τοῦ Θουκυδίδου καὶ ἄλλων ἀρχαίων συγγραφέων καὶ ἐξ ἐπιγραφῶν λιθικῶν ἱκανὰ χιακῶν τόπων ὀνόματα. Ἀρχαίων δὲ χιακῶν τοποθεσιῶν ὀνόματα ἐδημοσίευσεν ὁ Παππαδόπουλος-Κεραμεὺς (περιοδικὸν «Ὀμηρος», Σβρ. 1876, σ. 364), ὁ Haussoulier (Δελτίον Ἑλλ. Ἀλληλογρ., τόμ. Γ', σ. 241), ἔγραψε δὲ τινὰ περὶ τοπωνυμῶν τῆς πατρίδος καὶ ὁ φίλος καθηγητῆς Κ. Ἄμαντος ἐν τῇ ἐναισίμῳ διατριβῇ αὐτοῦ *Die Suffixe der Neugriechischen Ortsnamen* (1903), ἐδημοσίευσεν δὲ πέρυσι πλείονα ἐν τῇ «Ἀθηνᾶ» τ. ΚΒ'. Ἄλλ' ἄφθονον ὕλην χιακῆς τοπωνυμικῆς ἐργασίας ἐμπεριέχει ἡ «Χιακῶν καὶ Ἐρυθραϊκῶν ἐπιγραφῶν Συναγωγή» τοῦ γυμνασιάρχου Γ. Ἰ. Ζολώτα, ἣν ἐξέδωκεν ἐν τῷ εἰκοστῷ τόμῳ τῆς «Ἀθηνᾶς» τῷ 1908 μετὰ τὸν θάνατον ἐκείνου ἢ ἐλλόγιμος θυγάτηρ αὐτοῦ Δὶς Αἰμιλία.

Ἐὰν ἡ μνήμη δὲν μὲ ἀπατᾷ, ὁ Α. Ζ. Μάμουκας ἐξήνεγκε πού

¹⁾ Hertzberg, *Geschichte Griech. seit dem Absterben* κτλ. Τόμ. Α' σελ. 379.

²⁾ Αὐτόθι, σελ. 44.

³⁾ Λάμπρου, *Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος*, τόμ. Γ', σελ. 763.

ποτε τὴν γνώμην, ὅτι τὰ παρὰ τοῖς νεωτέροις ἡμῖν Χίοις συνηθέστατα ὀνόματα *Στρατῆς* καὶ *Ζαννῆς* δὲν εἶνε, ὡς δοξάζομεν, ὑποκοριστικὰ τῶν χριστιανικῶν *Εὐστράτιος* καὶ *Ἰωάννης* (*Jean, Giovanni*) ἀλλὰ παραλλαγή τις μικρὰ τῶν παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Χίοις εὐχρηστοτάτων *Στρατίς* καὶ *Ζῆνις*. Τὴν γνώμην τοῦ Μάμουκα ἐπικυροῖ ἄλλοθεν καὶ δι' ἄλλων ἢ τοῦ Ζολώτα *Συναγωγὴ διδάσκουσα*, ὅτι καὶ ἕτερα ὀνόματα κύρια ἐπιχωριάζοντα ἐν Χίῳ τὴν σήμερον, οἷον *Ἀγγελῆς*, *Μενῆς*, *Σῆμος*, *Λεοντῆς*, *Λεωνῆς*, *Ξένος* καὶ τὸ γυναικεῖον *Ἀνθῆ* δὲν εἶνε παραλλαγαὶ ἢ συγκοπαὶ χριστιανικῶν ὀνομάτων, ἀλλ' ἦσαν ὅμοια ἢ παρόμοια πρὸ δύο χιλιάδων καὶ ἐπέκεινα ἐτῶν παρὰ τοῖς Χίοις ὡς *Ἀγγελῆς*, *Μένης*, *Σῆμος* ἢ *Σῆμος*, *Λεόντιος*, *Λέων*, *Ξένων*, *Ἀνθη* ἢ *Ἀνθεια* ἢ *Ἀνθηίς*. Τὰ νεαμονικὰ χρυσόβουλλα διέσφσαν ὀλίγιστα ἐπώνυμα χιακὰ τῶν μέσων χρόνων, πλείονας δὲ ὀνομασίας τόπων καὶ χωριῶν. Ὡς πρὸς τοῦτο δὲ σπουδαιότατον εἶνε τὸ ἀπὸ μηνὸς Ἀπριλίου 1259 χρυσόβουλλον Μιχαὴλ Η' τοῦ Παλαιολόγου, διότι ἐξ αὐτοῦ δηλοῦται, ὅτι τοπωνυμῖαι συνήθεις παρὰ τοῖς μεσοχρονίοις Χίοις εἶνε κληρονομία γνησίᾳ τῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιότητος, ἀνόθευτος παραδοθεῖσα εἰς τοὺς νεωτέρους ὑπὸ τοῦ βυζαντιακοῦ ἑλληνισμοῦ. Καὶ εἶνε ἀναμφηρίστως τερπνότατον τὸ μελέτημα τοῦτο, δι' οὗ βλέπει τις προκύπτουσιν καὶ ἐν τοῖς καθέκαστα τὴν ἀδιάσπαστον ἐνότητα τῆς ἑλληνικῆς ἡμῶν φυλῆς. Τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος χρυσόβουλλον, ἄγνωστον εἰς τὸν Νικηφόρον καὶ τὸν Φωτεινόν, ἐδημοσιεύθη ἐν τῷ Ε' τόμῳ τῶν *Acta et Diplomata* (σελ. 10 κέ.), ἀνεδημοσιεύθη δὲ καὶ ἐν τῆς Χιακοῖς Ἀναλέκτοις (σελ. 569-574). Ἄλλ' ἢ χρονολογία αὐτοῦ, ὅ ἐστιν ἡ ἰνδικτιῶν ἐβδόμη τοῦ 6767=1259 μ. Χ., εἶνε προφανῶς ἐσφαλμένη, διότι «ὁ πιστὸς βασιλεὺς καὶ αὐτοκράτωρ Ῥωμαίων» Μιχαὴλ Παλαιολόγος ἐστέφθη τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1260, ἡ δὲ ἐβδόμη ἰνδικτιῶν πίπτει εἰς τὸ ἔτος 1264 ἢ πρὸ τούτου μὲν εἰς τὸ 1249, ὅτε ὁ εἰρημένος δὲν ἐβασίλευεν, μετ' αὐτὸ δὲ εἰς τὸ 1279, πρὸ δὲ τῆς στέψεως ἐτιλοφορεῖτο *Δεσπότης*¹⁾. Ἄλλ' ὅπως καὶ ἂν ἔχη τὸ πρᾶγμα, ὁ Παλαιολόγος δὲν ἀπέλυσε τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος χρυσόβουλλον ἐξ εὐνοίας

¹⁾ Πρὸβλ. Α. Μηλιαράκη *Ἱστορία τοῦ Βασιλείου τῆς Νικαίας*, σελ. 332, 508, 509, 543, 575 σημ. 4.

πρὸς τὴν δημολάλητον χιακὴν μονήν, ἀλλὰ διότι ἅμα ἐνθρονισθεὶς ἐν τοῖς ἀνακτόροις τοῦ Βυζαντίου ἔκρινε πρέπον ν' ἀποκαταστήσῃ τὰ τοῦ Κράτους διὰ τῆς ἐπιβραβεύσεως ἐν πρώτοις εἰς τὰς ἑκασταχοῦ μονὰς τῶν εἰς ταύτας κεχορηγημένων ὑπὸ τῶν προκατόχων τοῦ θρόνου δωρεῶν καὶ προνομιῶν, ἃς διεσάλευσεν ὅλως ἢ λατινικῇ κατάκτησις. Τούτων τῶν χρυσοβούλλων τῆς «ἀποκαταστάσεως», ὡς ὀνομάζει τὸ ἔργον αὐτοῦ ὁ Μιχαὴλ Η', ἐν εἶνε καὶ τὸ ἡμέτερον νεαμονικόν, δι' οὗ ἐπικυροῦνται «πάντα τὰ παλαιγενῆ καὶ πρόσφατα δικαιώματα» τῆς Ν. Μονῆς «ὄθενδήποτε καὶ ὀπωσδήποτε καὶ παρ' ὀποιοῦδήτινος προσώπου προσκυρωθέντα» καὶ ἐν ᾧ καταγράφονται τὰ εἰς αὐτὴν ἀνήκοντα κτήματα καὶ πράγματα.

Μία τῶν πολλῶν ἱστορικῶν καὶ τοπογραφικῶν πλανῶν, ἃς περὶ τῆς ἰδίας πατρίδος πλανώμεθα ἔτι ἡμεῖς οἱ ἀνιστόρητοι τῶν Χίων, εἶνε καὶ ἡ νόμισις, ὅτι ἡ πόλις Χίος ὀνομάσθη *Κάστρον* ἀπὸ τῆς γενοατοκρατίας καὶ ἔπειτα. Ἄλλ' οἱ μὲν Γενοᾶται, ὡς ἐκ τῶν οἰκείων πηγῶν συνάγεται, τὸ μὲν φρούριον ὀνόμαζον *Citta* κατὰ μίμησιν ἴσως τῶν παλαιότερων ἰθαγενῶν, τὴν δὲ ἐκτὸς τοῦ φρουρίου πόλιν ἐκάλουν συνήθως καὶ γενικῶς *Borgo* ἀπλῶς ἢ διέστελλον καὶ διὰ τῆς προσθήκης τοῦ ὀνόματος συνοικίας τινός, οἷον *Borgo di Aplo-taria*· ἐκ δὲ τοῦ προδηλωθέντος χρυσοβούλλου μανθάνομεν, ὅτι ἡ πρωτεύουσα τῆς νήσου *Κάστρον* ἐλέγετο πρὸ τῶν Γενοατῶν ἐπὶ τῶν Βυζαντινῶν. Τὴν αὐτὴν πλάνην ἔχομεν καὶ περὶ τοῦ *Κάμπου*, οὗτινος τὸ ὄνομα ἀποδίδομεν ἐπίσης εἰς τοὺς Γενοάτας. Εἶνε δὲ ὁ *Κάμπος*, ὡς οἱ ἐνταῦθα πάντες γινώσκουσιν, τὸ εὐρὺ καὶ εὐφορον πρὸς τὰ νοτιοδυτικὰ τῆς πόλεως μετὰ τὸ *Τάλαρος* πεδῖον, ὅπερ ἐδημιουργήθη μὲν διὰ τοῦ ἀπὸ αἰῶνων δυσαριθμήτων γινομένου παρασυρμοῦ γῆς ἀπὸ τοῦ λιμναϊῶν σχόντος ποτὲ τὴν γένεσιν μαγευτικοῦ ὄροπεδίου τῶν *Καμποχώρων*¹⁾ συγχωσθείσης τῆς ἐνταῦθα εἰς βαθὺν κόλπον εἰσδυνοῦσης θαλάσσης, ἐξακολουθεῖ δὲ ἀκόμη σχηματιζόμενον ὑπὸ τῶν προσχώσεων τοῦ *Κοκκαλᾶ* καὶ τῶν εἰς αὐτὸν εἰσρεόντων

¹⁾ Ἀνάγνωθι τὴν θαυμασίαν περιγραφὴν τοῦ Ζολώτα ἐν Ῥοδοκανάκῃ «Ἰουστινιάναις-Χίῳ», σελ. 732-733. Πρὸβλ. καὶ τοὺς ἐν τῇ «Χίῳ Δούλῃ» λαμπροὺς στίχους τοῦ Ὀρφανίδου τοὺς ἐξυμνοῦντας τὸ ἀπὸ τοῦ ὕψους τῶν *Καμποχώρων* θεώμενον «μέγα πανόραμα, [τὸ] νοῦν καὶ καρδίαν κ' αἰσθήσεις ἐκπλήττον».

χειμάρρων¹⁾. Ἐπειδὴ δὲ καὶ ὁ Κάμπος ἀναφέρεται ἐν τῷ χρυσοβούλλῳ τοῦ Παλαιολόγου, ἔπεται ὅτι οὔτε αὐτὸς ἔλαβε παρὰ τῶν Γενοατῶν τὴν ὀνομασίαν· ἀλλ' οὔτε πιστευτὸν εἶνε, ὅτι ἀμφοτέρω τὸ Κάστρον δηλαδὴ καὶ ὁ Κάμπος ὀνομάσθησαν οὕτω κατὰ τὰ ὀλίγα ἔτη τῆς ἐνταῦθα λατινοκρατίας (1204-1227). Πλὴν τούτων διὰ τοῦ ὀνόματος *Κάμποι* ἐκαλοῦντο τοὺς χρόνους ἐκείνους ὅχι πεδιάς εὐρύτατα καλλιεργούμενα, ἀλλ', ὡς ἐν Κωνσταντινουπόλει ὠρισμένως, αἱ παρὰ τὸν αἰγιαλὸν οἰκίαι τῶν Βενετῶν καὶ τῶν ἄλλων ξένων, εἰσαχθείσης ἐκεῖ τῆς λέξεως ὑπὸ τῶν Βενετῶν, οἵτινες καὶ σήμερον *Campri* ὀνομάζουσι κατὰ τὸν Μηλιαράκην²⁾ τὰς μικρὰς ἐν Βενετῶν πλατείας. Ἐνταῦθα ὅμως περὶ τούτου δὲν πρόκειται. Ὅχι δὲ μόνον οἱ ἀπλούστεροι, ἀλλὰ καὶ ὁ Coulanges καὶ ὁ ἡμέτερος Πασπάτης ἐπλανήθησαν τὴν προκειμένην πλάνην δοξάσαντες, ὅτι ἡ τοπωνυμία «Κάμπος» εἶνε φιλοδώρημα τῶν ἐκ Γενούας δυναστῶν μὲ τὴν διαφορὰν, ὅτι κατὰ μὲν τὸν γάλλον ἱστορικὸν κατάγεται ἐκ τοῦ campo τοῦ σημαίνοντος οἶκον ἐξοχικὸν (*maison de campagne*)³⁾, κατὰ δὲ τὸν Χῖον βυζαντινολόγον εἶνε αὐτὸ τοῦτο τὸ λατ. *campus*, τὸ ἰταλ. *campo* καὶ τὸ γαλλ. *champ* τὰ σημαίνοντα ἀγρός⁴⁾. Καὶ ὁ μὲν δεύτερος λέγει ὠρισμένως, ὅτι πρῶτοι οἱ Γενοῶται ἔκτισαν πύργους ἐν Κάμπῳ, ὁ δὲ πρῶτος τοῦτο μὲν κατ' ἀλήθειαν δὲν λέγει, ἀλλ' ὑποδηλοῖ αὐτὸ ἐξ ὅσων γράφει περὶ τοῦ σημαινομένου τῆς λέξεως *Campo*. Κατὰ τῆς δοξασίας ἀμφοτέρων τούτων καὶ πάντων ἡμῶν τῶν ἀδαστέρων περὶ τὴν πάτριον ἱστορίαν, ἀντιτάσσεται ἡ ἔμμεσος μαρτυρία τοῦ Ἱερωνύμου Ἰουστινιάνη (1586), καθ' ἣν τὰ περιβόλια μετὰ τῶν θερέτρων τῶν Ἰουστινιάνων ἦσαν κυριώτατα εἰς τὰς ὄχθας τῶν δύο χειμάρρων τῶν πλαισιούντων τὴν πόλιν, ὃ ἔστι τοῦ Παρθένη καὶ τῆς Ἀγ. Εἰρήνης. Ὁρθὴν γνώμην, ὡς εἶκος, καὶ περὶ τούτου ἀπεφήνατο ὁ ὀρθότερον καὶ ἀκριβέστερον παντὸς ἄλλου μελετήσας τὴν ἱστορίαν καὶ τὴν τοπογραφίαν

¹⁾ Ζολώτα, ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 523.

²⁾ Ἱστορία τοῦ βασιλείου τῆς Νικαίας, σελ. 596, σημ. 1 καὶ ἐν τῷ κειμένῳ.

³⁾ Ὑπόμνημα περὶ τῆς νήσου Χίου, ἐν *Questions Historiques*, Paris, 1893, σελ. 253, σημ. 2.

⁴⁾ Χιακὸν Γλωσσάριον· λ. Κάμπος καὶ σελ. 3 τοῦ Προλόγου.

τῆς Χίου Ζολώτας εἰπὼν¹⁾: «Ἐπαύλεις... εἶχον οἱ Ἕλληνες τῆς νήσου ἄρχοντες καὶ ἀπὸ παλαιωτάτων χρόνων τοῦ Μεσαίωonos οὐχὶ κατὰ τὸν Κάμπον πάντοτε, ἀλλὰ καὶ ἀλλαχοῦ περὶ τὴν πόλιν, καὶ ἀπωτέρω αὐτῆς πρὸς δυσμὰς καὶ πρὸς τὰ βορειοδυτικὰ καὶ τὰ νοτιοδυτικὰ χθαμαλά τε καὶ μετεωρότερα μέρη... ἄχρι τῆς Φάραγγος τοῦ Φαγάνου καὶ τῶν ἡλιβάτων κρημνῶν τοῦ Αἴπους».

Ἐν ἔτει 1260 ἡ Ν. Μονὴ ἐκέκτητο ἐντὸς τοῦ Κάστρου, τῆς τετειχισμένης δηλονότι πρωτευούσης τῆς νήσου Χίου, «οἰκήματα..., περιβόλια, ἐρειποτόπια, λοετρὰ δύο, καὶ ἐκκλησίαν τὴν οὕτω πως ὀνομαζομένην τὸ *πολιτικόν*· ἐτέραν ἐκκλησίαν τὴν Παντοδύναμον μετὰ τῆς περιοχῆς αὐτῆς, ἐτέραν ἐκκλησίαν τὴν τοῦ Ἁγίου Νικολάου μετὰ τῆς περιοχῆς αὐτῆς, τὰς ἀποθήκας τὰς πλησίον οὔσας τῆς θαλάσσης καὶ τοὺς δύο δουλευτοπαροίκους τοὺς ἐν τῷ Ἐμπορείῳ προσκαθημένους, τὸν τε Νικόλαον Εὐριπιώτην καὶ τὸν Γεώργιον Κόμαρον».

Ἐὰν τὸ μοναστήριον εἶχεν ἐν τῇ πόλει δύο λουτρά, καὶ ἄλλοι πάντως ἰδιῶται καὶ μὴ θὰ εἶχον καὶ ἕτερα· τούτου δὲ ἀληθεύοντος θὰ προέκυπτεν, ὅτι οἱ τότε πρόγονοι ἡμῶν ἠγάπων τὴν καθαριότητα πλειότερον ἡμῶν τῶν σημερινῶν. *Περιβόλια* δὲ ἀκούοντες δὲν πρέπει νὰ ἐκλαμβάνωμεν αὐτὰ ὡς τὰ καθ' ἡμᾶς τοιαῦτα, χώρους δηλαδὴ ὅχι ἐκτενεῖς πανταχόθεν ὑπὸ τοίχων ὑψηλῶν περιβαλλομένους καὶ πεφυτευμένους ἀποκλειστικῶς ἐκ δένδρων ἐσπεριδοειδῶν, διότι «περίβολος καὶ περιβόλιον ἢ περιβόλιν» ὀνομάζετο κατὰ τοὺς μέσους χρόνους πᾶς περιβεβλημένος τόπος, κυρίως ἐν τῇ ὑπαίθρῳ χώρα, κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τοὺς ἀφράκτους ἢ ἀνοικτοὺς ἀγροὺς καὶ ἄλλους τοιούτους τόπους, ἦτοι πρὸς τὰ κοινὰ χωράφια, τοὺς *νομαδιαίους* τόπους καὶ τὰ λιβάδια... Ἐνωρὶς ὅμως, καὶ ἀπὸ τοῦ Ι' ἤδη αἰῶνος, ἐσήμαινε καὶ τὸν κυρίως λεγόμενον κῆπον, κηπίν, κηπάριν, ἀγρὸν ἀρδευόμενον καὶ ἐπιμελέστερον καλλιεργούμενον ἢ εὐγενεστέροις δένδροις πεφυτευμένον²⁾. Ὁ Ζολώτας ἐδόξαζεν, ὅτι ἡ καλλιεργία τῶν ἐσπεριδοειδῶν, ἣν λέγει κερδοσκοπικὴν μέχρι τοκογλυφίας καὶ ἀπειρόκαλον (;) εἰσήχθη ἐν Χίῳ ὑπὸ τῶν Γενοατῶν μᾶλλον ἢ πρὸ αὐτῶν³⁾: ἀλλ' ὁ Χέρτσβεργ

¹⁾ Ἐν Ἰουστινιάναις-Χίῳ, σελ. 523, σημ.

²⁾ Ζολώτας, αὐτόθι, σελ. 527, σημ. Ἰδὲ καὶ Νεαμονήσια, σελ. 112, 1.

³⁾ Ὁ αὐτός, αὐτόθι, σελ. 527, 733.

ἀντιθέτως ἱστορεῖ, ὅτι τὰ ἐσπεριδοειδῆ εἰσήχθησαν εἰς τὰς χώρας ἡμῶν περὶ τὴν ΙΑ' ἑκατονταετηρίδα¹⁾. Φρονῶ δὲ καὶ ἐγώ, ὅτι τὰ εἰς ἄρ-
δευσιν τῶν πορτοκαλολεμονεῶν προσιδιάζοντα φρέατα δὲν θὰ ὄνο-
μάζοντο ὑφ' ἡμῶν τῶν Χίων *μαγγανοπήγαδα*, τουτέστι πηγὰδια μὲ
μηχανήν, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰ παλαιὰ τῆς ἀρχαίας καλλιέργειας τὰ
στενὸν ἔχοντα τὸ περιφερὲς ὄρυγμα καὶ ἰκανῶς βαθέα, ἂν μὴ ἦσαν
βυζαντιακῶν χρόνων ἐπινόημα καὶ τεχνούργημα. Καὶ ταῦτα μὲν ἐν
παρόδῳ ἐξ ἀφορμῆς τῶν νεαμονικῶν ἐν τῇ πόλει Χίου περιβολίων
τοῦ 1260. Περὶ δὲ τῶν ἐν ταύτῃ τριῶν νεαμονικῶν ἐκκλησιῶν πα-
ρατηρῶ, ὅτι ἡ μὲν πρώτη ἢ προδήλως ἐλκύσασα καὶ αὐτοῦ τοῦ συν-
τάξαντος τὸ χρυσόβουλλον τὴν περιεργίαν «ἢ οὕτω πως ὀνομαζομένη
τὸ πολιτικόν», ἂν μὴ κακῶς ἀνεγνώσθη, εἶνε ὅλως ἀδιανόητος· ἢ
τοῦ ἁγίου Νικολάου εἶνε καθ' ὅλας τὰς πιθανότητας ὁ παρὰ τὴν
Τρουλλωτὴν καὶ σήμερον ἔτι νεαμονικὸς ναὸς τοῦ θαυματουργοῦ
ἐπισκόπου Μύρων ὁ ἐπιλεγόμενος «τοῦ Βουνοῦ»· ἢ δὲ Παντοδύνα-
μος μνημονεύεται μὲν ἐν ἔτει 1443 ὑπὸ τοῦ Δημ. Ῥοδοκανάκη ἀλλὰ
κατὰ γένος ἀρσενικόν²⁾, ὅτε ζητητέα ἴσως εἰς τὸν κατηρειπωμένον
ναὸν τοῦ Χριστοῦ τὸν κείμενον ἀντικρὺ τοῦ νεοκίστου Παρθενα-
γωγείου, παρ' ὃν καὶ τὸ ἀρχαῖον φρέαρ. Ἐὰν δ' ὅμως ἢ ἐν λόγῳ
ἐκκλησία ὀνομάζετο τῷ ὄντι «τῆς» Παντοδυνάμου, ὃ ἔστι τῆς Θεο-
μήτορος, ὡς γράφεται ἐν τῷ χρυσοβούλλῳ, τότε πιθανώτατα πρόκει-
ται περὶ τοῦ ἐν Βουνακίῳ ναοῦ τῆς *Madonna di Nostra Dama*
(κοινῶς δὲ *Astradonna* καὶ *Λιάστραντουνα*) τοῦ σεμνυνομένου ἐπὶ
τῇ Κοιμήσει τῆς Παναγίας³⁾, ὅστις πρὸ τῆς γενοατοκρατίας ἦτο
ἡμέτερον γυναικεῖον μοναστήριον τῆς Θεοτόκου ἀνήκον εἰς τὴν Ν.
Μονήν, μετὰ δὲ τὸ 1566 ἐγένετο ὑπὸ τοῦ Πιαλῆ Πασᾶ μουσουλμα-
νικὸν τέμενος ὁμώνυμον, ἀφοῦ πρότερον ὑπῆρξεν ἐπὶ τῆς δυναστείας
τῶν Ἰουστινιάνων μονὴ λατινική⁴⁾. Σημειωτέον, ὅτι κατὰ τὴν βο-

¹⁾ Hertzberg, *Gesch. Griechenlands seit dem Absterben* κτλ. *Einlei-
tung*, σελ. 44.

²⁾ Ἰουστινιᾶναι-Χίος, Ἐκτενῶν Σημ. σελ. 33.

³⁾ Αὐτόθι, σελ. 31.

⁴⁾ Νικηφόρου, Ἡ θεία καὶ ἱερὰ Ἀκολουθία, σελ. 27, σημ. β'. Ἀνάλεκτα,
σελ. 565, σημ. 5.

ρειανατολικὴν παραλίαν γωνίαν τοῦ φρουρίου σφύζεται ἠρειπωμένος
βυζαντιακὸς ναὸς εἰς τὴν Παναγίαν κατὰ τὴν παράδοσιν ἀποδιδό-
μενος, ὅστις ἐγένετό ποτε τζαμίον, καὶ οἱ ἐν τῷ φρουρίῳ δὲ ἐπίσης
ὑπάρχοντες παλαιότεροι λουτρῶνες φέρουσιν, καθὰ ἰσχυρίζονται τινες,
καταφανῆ ἔχνη βυζαντιακῆς οἰκοδομίας.

Ποῦ ἔκειντο αἱ ἐν τῇ πόλει παραθαλάσσιοι ἀποθήκαι τῆς Ν.
Μονῆς δὲν δύναμαι νὰ ὀρίσω. Εἰκάζω ὅτι θὰ ἦσάν που πλησίον
τοῦ νῦν καὶ τοῦ πρὶν τελωνείου, ἔνθα ἢ κοινῶς «σκάλα» λεγομένη,
καὶ ὅτι ἐνφικιάζοντο ὑπὸ τῆς Μονῆς εἰς ἐμπόρους ἢ ναυτικούς ἢ ἄλ-
λους ἀνθρώπους ἔχοντας χρεῖαν αὐτῶν πρὸς ἐναποθήκευσιν ἐμπο-
ρευμάτων καὶ ἄλλων πραγμάτων. Ἄλλ' οὐδὲν ἔχω νὰ εἶπω περὶ τοῦ
ἐν τῷ χρυσοβούλλῳ Ἐμπορείου, εἰς ὃ παρεκάθηντο οἱ νεαμονικοὶ
δουλευτοπάροικοι Ν. Εὐριπιώτης καὶ Γ. Κόμαρος, ἀγνοῶν ἐγὼ τοῦ-
λάχιστον τί ὄρισμένως ἦτο τὸ «ἐμπορεῖον» τοῦτο, θέσις δηλαδὴ ἢ
κτίσμα, ἀγορὰ (τσαρσί, παζάρι), ἀποθήκαι ἐμπορευμάτων, χρηματι-
στήριον, καὶ κατ' ἀκολουθίαν οὔτε νὰ ὀρίσω δύναμαι εἰς τί ἐχρησί-
μευον ἐκεῖ οἱ δύο νεαμονικοὶ δοῦλοι. Ὑπηρέτουν ἄρα γε αὐτὴν ταύ-
την ἢ ἐξεμισθοῦντο εἰς ἄλλους; Ἐν τούτοις ἐκ τοῦ συνδυασμοῦ ἀπο-
θηκῶν ἀφ' ἐνὸς καὶ ἀφ' ἑτέρου θαλάσσης μετὰ τοῦ Ἐμπορείου ἀπί-
στευτον δὲν εἶνε, ὅτι πρόκειται περὶ τοῦ Τελωνείου, ἀφοῦ ἄλλως
περιάδεται, ὅτι ἢ Ν. Μονὴ ἦτο ἀναμειγμένη πως εἰς τὰ τελώνια
ἢ τελωνεῖα τῆς Χίου¹⁾.

Καὶ τὰ μὲν προαριθμηθέντα ἔκειντο ἐν τῇ πόλει Χίῳ, ἀλλ' ἢ
πλουσία Μονὴ εἶχε τῷ 1260 κτήματα πανταχοῦ τῆς νήσου. Εἶχε δὲ
μετόχια «εἰς τὸν Κάμπον», «εἰς Νεώνητα», «τὸ τοῦ Ἁγίου Γεωρ-
γίου ἐν τῇ περιοχῇ τοῦ Ἁγγέλου» — ἔνθα ἢ φημιζομένη πηγὴ ἀφθό-
νου διαυγοῦς καὶ ὑγιεινοῦ ὕδατος —, «τὸ Καρδαμύλιον μετὰ τῆς
βρύσεως καὶ τοῦ πύργου καὶ τοῦ μυλῶνος» ἦτοι ὁ Νεραύλακας²⁾
τὸ καύχημα παντὸς Καρδαμυλίου, ἕτερον ἐξαλειφθὲν ὑπὸ τῶν κουρ-
σάρων τὸ οὕτω πως λεγόμενον *Τεύθω* μετὰ τῆς ἐξαρχῆθεν αὐτοῦ
περιοχῆς καὶ διακρατήσεως τῶν *Παρπάντων*, ἅτινα εἶνε τόπος εὐλί-
μενος πρὸς ἀνατολὰς τοῦ Μαρμάρου, τὸ μετόχιον τοῦ «*Συκέου*», τὸ

¹⁾ Πρὸβλ. Νεαμονήσια, σελ. 113, 10.

²⁾ Αὐτόθι, σελ. 123, 62.

«τῶν Ἁγίων Τεσσαράκοντα», τὸ «τῆς Ἁγίας Τριάδος», τὸ «κατὰ τὸ Γεροντεῖον μέχρι τῶν Κομάρων¹⁾ διϊκνούμενον», τὸ «εἰς τὴν Χαλαζουσία» μετὰ τῶν ἐν αὐτῷ δύο ἐκκλησιῶν, τοῦ Ἁγίου Ἰσιδώρου καὶ τῆς Θεοτόκου τῆς Πλουμαριωτίσσης²⁾, τὸ «τῶν Σιδερούντων» εἰς ὃ παρεκάθητο πάροικοι τρεῖς, «ὧν ὁ μὲν εἰς Ἰωάννης ὁ Εὐπραγιώτης μετὰ τῶν παίδων αὐτοῦ ἐνυπόστατος καὶ οἱ ἕτεροι δύο ἀνυπόστατοι». Εἶχε προσέτι «χωράφια τὰ διακείμενα εἰς τοῦ Ἀρογέυτου καὶ εἰς τὸ χωρίον τὸ Πιτυοῦς», «εἰς τὰ Δότια» (γρ. Δώτια), «τὰ χωράφια τῶν Κολοφούντων (;), «κῆπον τὸν λεγόμενον Πλατάμιον³⁾ μετὰ τῆς ὑπ' αὐτὸν ὑπέργου γῆς καὶ νομαδιαίας καὶ κληματοφόρων δένδρων καὶ τῶν ὑπὸ τοῦ Κοδράτου ἐξωνισθέντων παρὰ τῆς μονῆς καὶ τῶν ἐκεῖσε προσκαθημένων δουλευτοπαροίκων τεσσάρων», ἐτέρας γαίας ἀροσίμους καὶ νομαδιαίας καὶ ἀγρίδια, ὧν ἐν ἐλέγετο «ἡ Πλάτανος» καὶ εἶχεν ὑπ' αὐτὴν «γῆν ὑπεργον καὶ μέχρι τοῦ Ὑδροποσίου καὶ τοῦ Κοχλίου [παρ' οὗ τὰς εὐόδρους κλιτύς εἶνε αἱ Καρυαὶ] περιοριζομένην», τὰ «σπήλαια τῆς Φιλαντρίας» (;), δένδρα ἐλαϊκὰ καὶ ὀπωροφόρα καὶ «προάστεια», τοῦτέστιν ἐπαύλεις κλπ. κλπ.

Εἶχε πρὸς τούτοις ἡ Ν. Μονὴ καὶ ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ κτήματα σημαντικὰ τῷ 1260. Δὲν κατεῖχε πλέον ἀληθῶς τότε τὸ μέγα καὶ ἀξιόλογον κτῆμα τῶν Καλοθηκίων (Καλοθήκη κατὰ τὸν Νικηφόρον⁴⁾), ὅπερ

¹⁾ Κόμαροι, κείμενοι μεσημβρινῶς πρὸ τοῦ νεαμονικοῦ δασυκορύφου ὄρους Ἀξονίου, ἀφ' οὗ κατ' ὄρθην γωνίαν ἀναχωρῶν ὁ Κορακάρις φέρεται πρὸς ἀνατολὰς ἄχρι τῶν Σπηλαδιῶν (Ζολώτας ἐν «Ἰουστ.-Χίω», σελ. 734).

²⁾ Περὶ τῆς Χαλαζουσίας ἡ ἐλλόγιμος θυγάτηρ τοῦ Ζολώτα Δ^ς Αἰμιλία γράφει ἐν τῇ 524η σελίδι τῶν «Βραχειῶν ἐπανορθώσεων καὶ προσθηκῶν εἰς τὰς Χιωτὰς Ἐπιγραφάς», ὅτι ἰσοδυναμεῖ τῷ: γῆ ἢ χώρα χαλάζων, καὶ ὅτι ὑπάρχει περὶ τὸ χωρίον Καλαμωτὴ τοποθεσία τις Χαλαζοῦ, Στῆ Χαλαζοῦ ὀνομαζομένη, καθὼς καὶ τόπος Πλουμάρι καλούμενος, ἐνθα ἴσως ἦτον ἡ ἐκκλησία τῆς Θεοτόκου τῆς Πλουμαριωτίσσης. Ἀλλ' ἐν τῷ τελευταίῳ τούτῳ οὐδαμῶς ἐπιμένει, λέγει, πρὸ ἐπιμελοῦς ἐξετάσεως.

³⁾ Οὕτω καὶ σήμερον ὀνομάζεται ἡ παρὰ τὰ Σκλαβιά ἀρχαία ἀρχοντικὴ ἐπαυλις, ἣτις κατὰ τὸν Ὁλλανδὸν περιηγητὴν Κ. Le Bruyn (περὶ τὸ 1680) ἦτο μία τῶν ἐπὶ Φραγκοκρατίας ἐν τῇ Χίῳ ὑπαρχουσῶν ἑξ βαρωνιῶν (ιδὲ «Ἰουστιν.-Χίον», σελ. 734 καὶ 738).

⁴⁾ Θεία καὶ ἱερά Ἀκολουθία, σελ. 67. Πρὸβλ. Νεαμονήσια, σελ. 89.

ἔκειτο ἐν τῷ θεματι τῶν Θρακησίων, ἠγόρασε δὲ ἡ Μονὴ πρὸ τοῦ 1044 ἀπὸ τῶν υἱῶν Κωνστ. τοῦ Κατακαλῶν «ἐπὶ καταβολῇ λιτρῶν ἐξήκοντα»¹⁾, ἦτοι περὶ τὰ σημερινὰ φράγκα 300,000, οὐδὲ τὸ χωρίον Εὐχείας καὶ τὰ λοιπὰ προσαρτήματα καὶ παραρτήματα τῶν Καλοθηκίων μετὰ τῶν ἐν αὐτοῖς 48 παροίκων, ὧν τοὺς ἡμίσεις ἐδώρησεν ὁ Μονομάχος ὁ καὶ ἄλλας ἀτελείας τοῦ κτήματος τούτου προσδωρήσας²⁾. Ἀλλ' ἦτο ἡ Μονὴ μεσοῦντος τοῦ δεκάτου τρίτου αἰῶνος κυρία μετοχίων εἰς τὴν ἀπαντικρὺ Κρήνην καὶ ἐν τῇ πατρίδι Ῥήγα τοῦ Φεραίου. Καὶ τὸ μὲν «μετόχιον τοῦ Ἁγίου Εὐστρατίου εἰς τὸ Πέραμα» ἐπωνομάζετο «Ἀναχωρίας», περιῆλθε δὲ εἰς τὴν κυριότητα τῆς Μονῆς «ἀπὸ προσενέξεως τοῦ Εὐδαιμονίτζη ἐκείνου», τὸ δὲ ἕτερον μετόχιον «τὸ εἰς τὸ θέμα τοῦ Ἀλμυροῦ καὶ εἰς τὴν κορατωρίαν τοῦ Βελεστίνου διακείμενον» ἦτο κτῆμα μέγα μετὰ γῆς ὑπέργου καὶ νομαδιαίας, ὀσπητίων, ἀμπελίων, χωραφίων καὶ παροίκων. Ὡς δὲ ἀναφέρεται ἐν τῷ χρυσοβούλλῳ³⁾ τοῦ Μιχαῆλ Παλαιολόγου εἶχεν ἐπὶ τούτοις ἡ ἡμετέρα Μονὴ ἀμπέλια καὶ ὀσπήτια ἐν αὐτῷ τῷ Ἀλμυρῷ ὑπὸ τινος Ὑαλέα, ὡς μοι φαίνεται πιθανώτερον, περιελθόντα εἰς αὐτὴν. Μεταξὺ δὲ τῶν ἄλλων τῆς Ν. Μονῆς ἀτελειῶν, ὃ ἔστιν «ἐξκουσσειῶν» κατὰ τῶν χρυσοβούλλων τὴν φρασεολογίαν, διαρρήδην μνημονεύεται καὶ ἡ ἀκόλουθος: «καὶ τὰ σανδάλια ταύτης [τῆς Ν. Μ.], ἅτινα ἔχει ἐξκουσεύομενα [ἀπηλλαγμένα, ἀτελῆ] ἀπὸ πάσης ἐπιηρείας καὶ ὀχλήσεως ἡγουν κουμερκίου καὶ ἀγγαρείας παντοίας κτλ.»⁴⁾. Τοῦτο δὲ τὸ χωρίον παραθέτω ἐνταῦθα ἀπλῶς καὶ μόνον, διότι γίνεται ἐν αὐτῷ λόγος περὶ σανδαλίων καὶ κουμερκίου.

Τοὺς ἀφιερωτὰς κτημάτων ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ εἰς τὴν Ν. Μονὴν νομίζω Χίους ἢ τοῦλάχιστον στενώτατα πρὸς τὴν Χίον συνδεδεμένους ἀνθρώπους. Τοιοῦτοι δὲ εἶνε ὁ δωρητὴς τοῦ ἐν Κρήνῃ μετοχίου Εὐδαιμονίτζη, ὁ τοῦ ἐκεῖ ἐπίσης πιθανῶς κειμένου εὐκτηρίου τοῦ τιμίου Προδρόμου καὶ τῶν χωραφίων του Βογδᾶνος, ὁ τῶν ἐν Ἀλμυρῷ οἰκιῶν καὶ ἀμπελώνων ἀφιερωτῆς Ὑαλέας, οἱ Χειλάδες καὶ

¹⁾ Ἀνάλεκτα, σελ. 546.

²⁾ Αὐτόθι, σελ. 546-549, 552-553.

³⁾ Αὐτόθι, σελ. 573.

⁴⁾ Αὐτόθι.

ὁ Πολυκρασᾶς, ὃν ἐπισημότετος κατὰ τὸ χρυσόβουλλον εἶνε «ὁ Εὐδαιμονίτζης ἐκεῖνος». Σχεδὸν δὲ βέβαιον, ἂν μὴ πάντῃ ἀσφαλές, δύναται νὰ θεωρηθῆ, ὅτι Χῖος ἦτο ὁ παρ' οὗ ἠγόρασεν ἡ Ν. Μονὴ τὰ ἐνταῦθα κατὰ τὸ μετόχιον τοῦ Πλατανίου χωράφια «Κοδράτος»¹⁾, ὅστις εἶνε ἴσως εἷς τῶν ἀπωτέρων προγόνων τοῦ γένους τῶν Μαυροκορδάτων, ἐὰν ἢ ὑπὸ τοῦ Δημητρίου Ῥοδοκανάκη βεβαιουμένη καταγωγὴ αὐτῶν ἀπὸ τοῦ ἰταλικοῦ οἴκου Mauro καὶ τοῦ γαλλοϊταλικοῦ de Cors de Ato διὰ τοῦ ἐν ἔτει 1414 γεννηθέντος Ἀλεξάνδρου ντὲ Μαῦρο-Κορντάτο²⁾ δὲν εἶνε ὀρθή. Σημειωτέον δέ, ὅτι ὑπάρχει ἐνταῦθα τόπος πρὸς τὰ ΒΑ. τοῦ χωρίου τῶν Ὀλύμπων ὀνομαζόμενος «Γορδάτου» κατὰ τὸν ὑπὸ τοῦ Κανελλάκη ἐκδοθέντα (1903) Χάρτην τῆς Χίου. Περὶ δὲ τοῦ Βογδάνου λέγω, ὅτι τὸ ἐπώνυμον τοῦτο καθὼς καὶ τὸ σπανιώτερον Βαριβόζης ἀπαντᾷ καὶ σήμερον ἐνταῦθα ὀλίγον παρηλλαγμένον εἰς Μπουγδᾶνος καὶ κατὰ περίεργον σύμπτωσιν ἀμφοτέρωθεν ἐν Κάμπῳ καὶ Ταλάρῳ. Ἐὰν δὲ καὶ ὁ Εὐδαιμονίτζης ἦτο τῷ ὄντι Χῖος, θὰ ἠρμηνεύετο κάπως εὐχερέστερον ἐκ τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ ἢ τοπωνυμία τῆς παρὰ τὸ χωρίον Βερβεράτων τερπνῆς περιοχῆς τῶν Ἑπτᾶ, ἢν ἄλλοι μὲν ὀνομάζουσιν «Ἑπτὰ Δαίμονας», ἄλλοι «Ἑπτὰ Εὐδαίμονας» καὶ ἄλλοι ἀπλῶς «Ἑπτὰ» (πύργους δηλαδὴ) ἐκ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἐκεῖ ὑπαρχόντων ἑπτὰ παλαιῶν πύργων, διότι θὰ εἰκαζέ τις, ὅτι ἐκεῖ κατῴκει ἴσως ὁ ἀρχοντικὸς οἶκος τοῦ Εὐδαιμονίτζη ἐκείνου μετὰ τῶν παραφυάδων αὐτοῦ ἐν μέσῳ ἄλλων βυζαντιακῶν κτισμάτων, ὃν λείψανα διέσφσαν μέχρις ἡμῶν οἱ αἰῶνες, καίτοι ὁ Ζολώτας δοξάζει, ὅτι ὀρθότερον ἴσως εἶνε νὰ λέγηται τοῦ Σεπτᾶ ἐκ μεσαιωνικοῦ Γενοάτου ἰδιοκτῆτου³⁾.

Ἐν τῷ προσεχθέντι χάρτι τοῦ Κανελλάκη σημειοῦνται τοποθεσίαι, ὃν τὰ ὀνόματα ἔχουσι σχέσιν τινὰ οἰανδήποτε πρὸς τὰ ἐν τῷ νεαμονικῷ χρυσοβούλλῳ Μιχαὴλ τοῦ Παλαιολόγου ἀναφερόμενα. Ἐν πρώτοις καὶ ἐν παρόδῳ λέγω, ὅτι παρὰ τὸν Σκλαβολιμιῶνα τὸν κατὰ τὴν βορείαν ἀκτὴν τῆς νήσου ἡμῶν ὑπάρχει τόπος καλούμενος «Γε-

¹⁾ Ἀνάλεκτα, σελ. 571. Περὶ τῶν προηγουμένων αὐτόθι, σελ. 571-573.

²⁾ «Ἰουστιν. Χῖος», Ἐκτ. Σημ. Γ', «Μαῦροι, Μαυροκορδάτοι, κτλ.» σελ. 64.

³⁾ Αὐτόθι, σελ. 734. Ἄλλ' ὑπάρχει ἄρα γε τοιοῦτον ὄνομα ἐνταῦθα ἐπὶ Ἰουστινιάνων ἢ ἔπειτα;

ρουσά», ὅστις ἀγνοῶ κατὰ πόσον ἐπιτρέπεται καὶ ἂν καθόλου ἐπιτρέπεται νὰ συσχεισθῆ πὺς πρὸς τὴν ἀρχαίαν κεντρικὴν Γερουσίαν τῶν Χίων, σημειοῦται δ' ἐν τῷ χάρτι καὶ Γερουτειὸ πρὸς δυσμὰς τῆς Παφιλίδος (Παμφυλίδος κατὰ Φωτεινὸν¹⁾) παρὰ τὴν Ἁγίαν Τριάδα, τόπος κατάλληλος εἰς χειμερινὸν κυρίως ἐνδιαίτημα καὶ νεαμονικὸν ἀκόμη μετόχιον. Ἰκανὰ προσημειοῦνται πανταχοῦ σχεδὸν τῆς νήσου Ἀγρίδια καὶ Γρίδια, ἅπαξ δὲ καὶ Περιβόλια ἐκτὸς τοῦ Κάμπου καὶ τῶν Λιβαδίων, δυτικῶς τοῦ ποταμοῦ τοῦ ἐκβάλλοντος εἰς τὸν κόλπον τῆς Καλαμωτῆς παρὰ τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Προφήτου Ἡλιοῦ, ἐνθα περιβόλια κατὰ τὴν σημερινὴν ἐκδοχὴν τοῦ ὀνόματος, ἦτοι δι' ὑψηλῶν τοίχων περιτείχιστοι φυτεῖαι ἐσπεριδοειδῶν μετὰ μαγγανοπηγάδων οὔτε ὑφίστανται οὔδ' ὑφίσταντό ποτε. Ἐντεῦθεν πιθανολογεῖται, ὅτι τὰ παντοῖα ταῦτα ἀγρίδια προέχοντά πὺς ἄλλοτε τῶν ἄλλων περὶ αὐτὰ ἀγροτικῶν κτημάτων καὶ οὕτω διασώσαντα τὸ παλαιὸν προσηγορικὸν ὄνομα ἦσαν ἀρχοντικὰ κτήματα προγενοατικά, ὃν ἔνια δι' ἀγορᾶς ἢ ἀφιερώματος περιῆλθον εἰς τὴν Ν. Μονὴν ἢ καὶ ἄλλας μονάς. Τίς δὲ οἶδεν ἐὰν τινὰ τῶν ὑφ' ἡμῶν τὴν σήμερον ὀνομαζομένων «ἀγριδιῶν» καὶ «γριδιῶν» ἦσαν ἐκ τῶν ἐν τῷ εἰρημένῳ χρυσοβούλλῳ ἀνωνύμως ἀναφερομένων, ἅτιν' ἀπαλλοτριωθέντα κατόπιν ἐλησημονήθησαν τέλεον σὺν τῷ χρόνῳ καὶ ὑπ' αὐτῶν τῶν Νεαμονησιῶν. Ἐμπορῖος ἐν τῷ χάρτι τοῦ Κανελλάκη εἰς καὶ μόνος φέρεται ὁ εἰς τὴν παραλίαν τῶν καὶ ἐπὶ τῶν βυζαντιακῶν χρόνων ὄχι ἀσημάντων Λωτίων. Ἀρωγέφτες δὲ σημειοῦται τόπος εἰς θέσιν Σκοῦκλα δυτικῶς τῆς ἀπὸ τῆς πόλεως εἰς τὸ Καρδαμύλιον Μάρμαρον ἀγούσης ἀμαξιτοῦ μεταξὺ Παπάνου Πηγαδιοῦ καὶ Δίστρατου καὶ ΒΑ. τοῦ χωρίου Πιτύς, ἐνθα κατὰ τὸ χρυσόβουλλον ἦσαν τῷ 1260 τὰ νεαμονικὰ «χωράφια τὰ διακείμενα εἰς τοῦ Ἀρογέυτου»²⁾. Ὑπάρχει ἐπίσης καὶ τόπος Ἀροπόσι καλούμενος ἔτι ἀνατολικῶς μὲν τῆς ἀπὸ Ἁγίου Γεωργίου Συγκούση εἰς Λιθίον ὁδοῦ, δυ-

¹⁾ Νεαμονήσια, σελ. 143.

²⁾ Πόθεν ἄρα γε ὀνομάσθησαν οὕτω τὰ χωράφια ταῦτα; Ὑπάρχει γνώμη, ὅτι ἔλαβον τὴν προσωνυμίαν ἀπὸ δένδρων ἀρκεύθου, ἧτις ὑπὸ τῶν χωρικῶν τῶν μερῶν ἐκείνων καλεῖται ἀρόγευτος. Ἄλλ' ἴσως ἔχει τὴν καταγωγὴν ἀπὸ τοῦ βυζαντιακοῦ ἀρρόγευτος (ρογεύω) = ἀπλήρωτος. Ἴδὲ Λεξικὸν Σοφοκλέους ἐν λέξει.

τικῶς δὲ τοῦ Βερβεράτου ἀρκτικῶς δὲ τοῦ Λροποσιοῦ εἰς μέρος, ἔνθα εἶνε ναὸς τοῦ ἁγίου Πλάτωνος [καὶ Ρωμανοῦ] καὶ ὕδωρ πηγαῖον ¹⁾, ὑπάρχει θέσις ὀνομαζομένη *Πλάτανος*, ὃ ἐστὶ «τὸ ἀγρίδιον ἢ Πλάτανος, οὗ ἢ ὑπεργὸς γῆ καὶ μέχρι τοῦ Ὑδροποσίου... περιωρίζετο». Δὲν δύναμαι ἐπακριβῶς νὰ ὀρίσω, ἂν τὸ νεαμονικὸν «μετόχιον ὃ Ἅγιος Γεώργιος εἰς τὰ *Κανάλια*» εἶνε ἐν καὶ τὸ αὐτὸ μὲ τὸ εἰς τὸ θέμα τοῦ Ἄλμυροῦ κείμενον ἢ ἕτερον· ἀλλ' ἂν εἶνε ἕτερον, τότε θὰ παρατηρήσω, ὅτι τοποθεσία *Κανάλια* σημειοῦται ἐν τῷ πίνακι τοῦ *Κανελλάκη* μεταξὺ τῆς *Καλαμωτῆς* καὶ τῆς *θαλάσσης* κατ' εὐθειαν πρὸς μεσημβριαν γραμμῆν. Περὶ τὴν *Καλαμωτὴν* ὁ πίναξ δὲν σημειοῖ τόπον *Πλουμάρι* λεγόμενον, ἀλλὰ φέρει τοιοῦτον εἰς τὰς ἀνατολικὰς κλιτύς τοῦ μεταξὺ *Βέσσης* καὶ Ἀρμολίων ὄρους *Λυκουριοῦ*. Ποῦ δὲ ἦτο ἢ «*Φιλαντρία*» καὶ «τὰ σπήλαια» τὰ ἐν τῷ χρυσοβούλλῳ τοῦ *Μιχαῆλ Η'* ἀναφερόμενα, ἀδηλον εἰς ἐμέ. Ὁ πίναξ ἀπλῶς ἀναγράφει «*Σπηλιὰ*» καὶ τὸ ἀκατανόητον «*Τ'* ἀγὸς *Σπηλιὰ*» [*Τὰ αἰγὸς σπήλαια*;], ὧν ἢ μὲν πρώτη δυτικῶς τοῦ χωρίου Ἀναβάτου, ἢ δὲ δευτέρα νοτιοδυτικῶς τῶν *Αὐγωνύμων* παρὰ τὸν *Ξηροπόταμον*. Καὶ ἐπειδὴ οὔτε πόρρωθεν οὕτως εἶπειν ἀπαντᾶ ἐν αὐτῷ ἵχνος καὶ ἐλάχιστον τῆς *Φιλαντρίας*, οὐδ' ἐκεῖνοι οὓς ἠρώτησα γινώσκουσί τι περὶ τοιαύτης τοπωνυμίας, ἄς μοὶ συγχωρηθῆ νὰ εἶπω, ὅτι πέραν τοῦ ὄροπεδίου τοῦ *Αἵπους* κατ' ἄρκτον εἶνε ἔκτασις ἱκανὴ μετὰ *σπηλαίου* μεγάλου καὶ *πολυσχιδοῦς*, ὡς ἐπληροφορήθην παρὰ τοῦ κ. *Ζιτέλλη*, διευθυντοῦ τοῦ ἀγγλικοῦ *Τηλεγραφείου*, καλουμένη «*Φλῶρι*» καὶ παρ' αὐτὴν «*τοῦ Φλωριοῦ βουνι*» καὶ τόπος καλούμενος «*Ρημόκαστρο*» καὶ πηγὴ ὕδατος καὶ ἐρείπια *συνοικισμού*, ἔνθα κατὰ τὴν παράδοσιν τῶν *Βρονταδίων* ἐστάθμευσάν ποτε οὔτοι πρὶν κατοικήσωσιν εἰς *Βροντάδον* ἐκ *Καρδαμύλων* ἐκεῖσε ἀποικήσαντες. Ἦτο ἄρα γε τὸ *Φλῶρι* τοῦτο τὸν παλαιὸν καιρὸν ἰδιοκτησία τῆς *N. Μονῆς*; καὶ διετήρησεν ἀπαράφθαρτον μέχρι τοῦδε τὸ ὄνομα αὐτοῦ;

Καὶ ταῦτα μὲν τὰ ἐν τῷ χάρτι τοῦ *Κανελλάκη* ἀπαντῶντα, ἐξ ὧν ἀρκούντως διαφωτίζεται τὸ νεαμονικὸν χρυσοβούλλον τοῦ ἔτους 1260. Ἰκανὴν δὲ σχετικὴν ὕλην περιέχει καὶ ἢ τοῦ *Γρ. Φωτεινοῦ* προσθήκη εἰς τὴν νεαμονικὴν ἱστορίαν κατ' ἐπανάληψιν ἐν τῷ *B'* βιβλίῳ τῶν

¹⁾ *Νεαμονήσια*, σελ. 143.

Νεαμονησίων (σελ. 112 κέ.). Ἐν δὲ τῇ *Συναγωγῇ* τοῦ *Ζολώτα* καταχωρίζεται ἀνέκδοτος ἐπιγραφὴ τοῦ 239-236 π. X. ἐπικληθεῖσα τοῦ βασιλέως Ἀττάλου, ἐν ἣ ἀπαντᾶ ἢ λέξις *Συκαεὺς* δηλοῦσα τὸν δημότην ἢ κάτοικον δήμου ἢ πολισίματος ἐν *Χίῳ* καλουμένου *Συκαῖ* ¹⁾· ἀπαντᾶ καὶ «ὃ ἐπὶ *Περαία*» ἢτοι τόπος ὃ ἐγγύτατος πρὸς τὴν *Χίον* τῆς *καταντικρὺ* αὐτῆς *περαίας* ἢ *ἐρυθραϊκῆς* *χερσονήσου*, τὸ «*Πέραμα*» δηλαδή τοῦ ἡμετέρου νεαμονικοῦ χρυσοβούλλου τὸ καὶ σήμερον οὕτω λεγόμενον, ἰταλιστὶ δὲ *Passaggio* ²⁾· οἱ ἐν *Δωτίῳ* (ἐνικῶς) ἀγροὶ περὶ τόπων εἰς τὰ *ΝΑ.* τῆς νήσου κειμένων, ἐν ἄλλαις λέξεσιν ὅπου καὶ τὰ νεαμονικὰ καὶ τὰ καθ' ἡμᾶς *Δώτια* ³⁾· ἀπαντᾶ ὡσαύτως καὶ ἢ λέξις *Χάλαζοι* ⁴⁾ ἀπαξ μὲν κατ' αἰτιατικὴν ἐν τῇ εἰρημένη ἐπιγραφῇ ὡς ὄνομα τόπου, εἰς ὃν ἔφερε δημοσία ὁδός, παρ' ἣν ὑπῆρχεν Ἑρμαῖον, δις δὲ κατὰ γενικὴν ἐν *Χιακῇ* ἐπιγραφῇ τοῦ ε' ἴσως π. X. αἰῶνος, φερομένη μάλιστα πρὸ τοῦ Ἔμμαιδαι, ὅπερ πιθανολογεῖται ὄχι ἄσχετον πρὸς τὸ νῦν βόρειον χωρίον Ἀμάδες.

Οἱ *Νεαμονήσιοι* ἠρέσκοντο ἔκπαλαι, ἀρέσκονται δὲ ἀκόμη νὰ πιστεύωσιν εἰς μόνην τὴν περὶ κτίσεως τῆς *N. Μονῆς* ὑπὸ τοῦ *Μονομάχου* παράδοσιν, ἣν ἐξ ἀρχαιοτέρων πηγῶν παραλαβὸν πιστεύει καὶ ὃ ἐπίσημος τῆς μετανοίας αὐτῶν ἱστοριογράφος *Νικηφόρος* ὃ ὄσιος. Εἰς ἡμᾶς εἶνε γνωστὴ καὶ ἄλλη τις παράδοσις, ἣν ἀναφέρει ἕτερός τις τοῦ ἡμετέρου *Νικηφόρου* ὁμότεχνος καὶ ὁμότροπος ὀνόματι *Γαβριήλ Καψοκαλυβίτης* καὶ καθ' ἣν ὃ ἐν *Λέσβῳ* διαμένων *Μονομάχος* ὑπεσχέθη εἰς τὸν ὄσιον *Λάζαρον* «πρὶν ὑπάγη... εἰς τὸ *Γαλήσιον* ὄρος... νὰ ἀνακτίσῃ καὶ μεγαλώσῃ τὸ ἐν *Χίῳ* *μονύδριον* τῆς *Παναγίας*... βασιλεύσας [δὲ] ἔστειλε καὶ ἔκτισε τὴν ὀνομαστὴν... *Νέαν Μοῆν* τὴν μεγάλην καὶ πλουσίαν» ⁵⁾. Κατὰ τὴν ἐμὴν γνώμην καὶ αὐτὰ τὰ ἀρχαιότερα τῶν νεαμονικῶν χρυσοβούλλων τοῦ *Μονομάχου*, τὰ τῶν ἐτῶν

¹⁾ Σελ. 167, 173.

²⁾ Σελ. 167, 174. *Scio Sacra*, σελ. 5. *Finlay, Greece under Oth. and Ven.*, 1856, σελ. 73.

³⁾ *Συναγωγή*, σελ. 168, 178.

⁴⁾ *Αὐτόθι*, σελ. 169, 229. 230.

⁵⁾ *Σάθα*, *Μεσ. Βιβλιοθήκη*, τόμ. Γ', σελ. 126. Πρβλ. *Θείαν* καὶ *ἱερὰν Ἀκολουθίαν*, σελ. ιε', ἔνθα λέγεται, ὅτι ὃ *Μονομάχος* ἦλθεν εἰς *Χίον* ἀντιθέτως πρὸς τὴν κοινὴν παράδοσιν.

1044 και 1045, όμιλοῦσιν οὕτω περὶ τῆς Ν. Μονῆς, ὥστε ἀκόπως διαβλέπει τις, ὅτι καὶ εἰς τοῦ συντάκτου αὐτῶν τὸν νοῦν ἡ μονὴ δὲν πρόκειται ὡς τι προσφάτως τότε ἰδὸν τοῦ ἡλίου τὸ φῶς δημιούργημα, ἀλλ' ὡς ἴδρυμα παλαιότερον τιμηθὲν καὶ πλουτισθὲν καὶ μεγαλυνθὲν διὰ τῆς κραταιᾶς εὐνοίας καὶ τῶν γενναιοδωριῶν ἰσχυροῦ καὶ πλουσίου μονάρχου. Εὐθὺς δ' ἐξ ἀρχῆς καλεῖται νέα κατὰ τρόπον μαρτυροῦντα, ὅτι ἀντιβάλλεται πρὸς μὴ νέαν καὶ ἄρα παλαιὰν μονὴν ἐξάπαντος ταπεινότεραν τὸ μέγεθος, τὸν πλοῦτον εἴτε καὶ ἀμφοτέρα, ὅχι δὲ ἀπλῶς πρὸς τὸν «*σμικρότατον πάνυ σηκόν*, ὃν οἱ ἅγιοι πατέρες ἰδιοχείρως νεοποιοῦντες, ὡς ἡ δύναμις, σύνεγγυς τῆς Μυρρίνης τῆ Θεομήτορι ἀφωσιώσαντο», καθὰ ἀξιοῖ τὸ παρὰ Νικηφόρου «*Ἐπόμνημα*»¹⁾. Ὑποφαίνεται δὲ καὶ τοῦ Νικηφόρου αὐτοῦ ἡ στενοχωρία, ὅπως συμβιβάσῃ διαφορὰς τινὰς δυσοικονομήτους ἄλλως καθ' ἑαυτὰς, εἰς τὸν προσεκτικῶς διεξερχόμενον τὸ περὶ τῆς *Alma Mater* βιβλίον τοῦ εὐλαβοῦς νεαμονησίου· ὡς λ. χ. ὅταν λέγῃ, ἵνα δῆθεν προκαταλάβῃ τῶν χρυσοβούλλων τοῦ 1044 καὶ 1045 τὴν μαρτυρίαν, ὅτι ἀπὸ τοῦ δευτέρου ἔτους τῆς ἐνάξεως τῶν πολυχρονίων οἰκοδομικῶν ἐργασιῶν, ἀφιέρωσεν ὁ βασιλεὺς εἰς τὴν μονὴν πάμπολλα κτήματα καὶ δωρήματα παντοῖα ἐφιλοδώρησεν ἐνταῦθα καὶ ἀλλαχοῦ²⁾, λησμονῶν ὅτι ταῦτα εὐαρμοστοῦσι λεγόμενα μόνον περὶ παλαιότερου ἰδρύματος, ἔνθα ἤδη ἔχει στεγασθῆ πλῆθος ἀνθρώπων καὶ ὅχι περὶ ἀσυντελέστου ἔτι. Ἄρκεϊ, νομίζω, νὰ ἀναγνώσῃ τις τὰ εἰρημένα δύο χρυσοβούλλα, ἵνα πεισθῆ περὶ τοῦ βασίμου τῆς γνώμης μου. Ἐπαναλαμβάνω, ὅτι πρόκειται περὶ τῶν παλαιωτάτων γνωστῶν νεαμονικῶν χρυσοβούλλων. Τὸ πρῶτον τούτων τὸ ἀπολυθὲν κατ' ἰανουάριον τοῦ ἔτους 1044 διαλαμβάνει ἐπὶ λέξει τάδε· «... *Νέαν* δὲ τὴν *κλήσιν* ἔλαχεν, ὅτι περ οἱ τὰ ταύτης λαχόντες οἰκονομεῖν εὐλαβεῖς μονασταὶ οὐ συμπνιγῆναι τὸν σπόρον τῆς εὐποιίας εἶασαν, ἀλλὰ... *κομῶντα τὸν ἄσταχυν ταύτης ἀναδεδώκασιν*, καὶ... τὸ *Καλοθήμα*... *ἐξωνήσαντο*... μετὰ πάντων τῶν ἀγριδίων καὶ τῆς ὑπ' αὐτὰ περιοχῆς... καὶ τοῦ ὀθενδήποτε τούτοις ἀνήκοντος δικαίου καὶ προνομίου... καὶ τοὺς ἐν αὐτοῖς [τοῖς ὑπὸ τὴν Μονὴν κτήμασι πᾶσιν]

¹⁾ Θεία καὶ ἱερὰ Ἀκολουθία, σελ. 23. Πρὸβλ. Νεαμονήσια, σελ. 85.

²⁾ Θεία καὶ ἱερὰ Ἀκολουθία, σελ. 63.

προσκαθημένους παλαιούς παροίκους»¹⁾. Ἐντεῦθεν προσδηλοῦται, ὅτι ἀσφαλῶς ἐν περίου ἔτος μετὰ τὴν ἀνάρρησιν τοῦ Μονομάχου (1042-1055), ἴσως δὲ καὶ πρὸ τοῦ Μονομάχου πολὺ ἢ ὀλίγον, ἡ Νέα Μονὴ ἠγόραζεν ἐξ ἰδίων πόρων ὑποστατικά μεγάλα ἐν τῆ ἀλλοδαπῇ, εἶχε δὲ καὶ παροίκους παλαιούς. Τὸ δὲ νεώτερον, τὸ τοῦ 1045 δηλονότι, διαρρήδην ἀναφέρει· «... ἡ θεοστεφῆς ἡμῶν Γαληνότης τῶν ἐν τῇ μονῇ τῆς Θεομήτορος, ἡ κατὰ τὴν νῆσον Χίον ἀνακειμένη *Νέα προσονομάζεται*, διασκουμένων εὐλαβῶν μοναστῶν... ἔθετο μὲν καὶ ἄλλως πρόνοιαν, μεταδοῦσα τῶν ἑαυτῆς χαρίτων καὶ γνωρίσασα καὶ τούτοις τὴν ἀφθονον δεξιάν, ἐπεὶ δὲ καὶ τινων εὐπορίσασα αὐτοῖς ὑπὸ τὴν μονὴν, κτημάτων τε καὶ παροίκων ἀπὸ τε δωρημάτων τοῦ κράτους ἡμῶν καὶ *συναλλάγματων οἰκείων*... τούτοις... κακεῖνα συναναμέμικται καὶ... συνέζευκται»²⁾. Ἔτερον δὲ χρυσοβούλλον ἀποδιδόμενον εἰς τὸν Μονομάχον ἀλλ' ἀχρονολόγητον ρητῶς λέγει· «*Διὸ καὶ ἡ θεοστεφῆς ἡμῶν Γαληνότης τῇ ἐν τῇ Χίῳ Νέᾳ Μονῇ... ἦν ἄνδρες εὐλαβεῖς ἐκ βάθρων αὐτῶν ἀνεγείραντες, ἐν αὐτῇ καὶ τὰς καλύβας ἐπήξαντο*...»³⁾. Δὲν ὀνομάζει λοιπὸν ἑαυτὸν Κωνσταντῖνος Θ' ὁ Μονομάχος κτίτορα τῆς περιωνύμου χιακῆς μονῆς, οὔτε παριστᾷ ταύτην ἐν τοῖς χρυσοβούλλοις του ὡς νέαν καὶ ἄπορον, ἀλλ' ἀπλῶς ὁμολογεῖ ἑαυτὸν εὐεργέτην μὲν καὶ δωρητὴν τῆς Μονῆς, ἀσφαλιστὴν δὲ τῶν μοναχῶν ἀπὸ τοῦ «*ὑποτρέχοντος αὐτοῖς καὶ διασειόντος [τὸν Ἰούνιον 1045] ἀκαταλογίστου φόβου*»⁴⁾ περὶ ἀρπαγῆς, ἀπαγωγῆς καὶ βιαίων ἐλκυσμῶν τῆς νεαμονικῆς περιουσίας· καὶ ταῦτα ἐν ἀρχῇ τῆς βασιλείας αὐτοῦ ἔτι εὐρισκόμενος. Ἀλλὰ καὶ τοῦ Μονομάχου οἱ διάδοχοι τὰ αὐτὰ διὰ τῶν οἰκείων χρυσοβούλλων βεβαιοῦσιν. Κωνσταντῖνος Ι' ὁ Δούκας ἐν διατάγματι τοῦ 1062 ὀνομάζει τοὺς Νεαμονησίους Πατέρας Νικήταν καὶ Ἰωάννην κτίτορας καὶ καθηγητὰς καὶ ἐκ βάθρων καὶ κρηπίδων ἀνεγείραντας τὴν Ν. Μονὴν· μετὰ δεκαετίαν δὲ ὁ τούτου υἱὸς καὶ διάδοχος Μιχαὴλ Ζ' διὰ

¹⁾ Ἀνάλεκτα, σελ. 546-549.

²⁾ Αὐτόθι, σελ. 542-543.

³⁾ Αὐτόθι, σελ. 556.

⁴⁾ Ἀνάλεκτα, σελ. 543.

χρυσοβούλλου επίσης διακηρύττει, ότι ἡ «Νέα Μονὴ ἢ κατὰ τὴν νῆσον Χίον *ιδρύθη ΠΡΟ ΧΡΟΝΩΝ ΜΑΚΡΩΝ*»¹⁾).

Ἐάν ὁ εὐγενὴς καὶ ἀνδρεῖος μοναχὸς ὁ ἐξορισθεὶς τῷ 971 εἰς Χίον ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου Τζιμισκῆ, ὁ Βάρδας Φωκᾶς λέγω, διήλθε τὰ ἑπτὰ ἔτη τῆς ἐξορίας του ἐν τῇ Ν. Μονῇ ἢ ὅπως ἄλλως αὕτη ἐκαλεῖτο τότε²⁾, ἀγνοῶ. Γινώσκω ὅμως, ὅτι, ἂν μὴ ἐγένετο ἡ πατρὶς ἡμῶν τὸν δέκατον αἰῶνα τόπος ἐξορίας κατὰ τὴν ἀπόφασιν τοῦ Χέρτσβεργ³⁾, ἀλλ' ἀπέβη τοιοῦτος τὸν ἐπόμενον ἐνδέκατον, ὠρισμένως δὲ ἡ Ν. Μονὴ κατήντησε φυλακὴ πολιτικῶν πάντως καταδίκων ἐκ τῆς βασιλευούσης συχνάκις ἀποστελλομένων. Τόσην δὲ «κάκωσιν καὶ περισπασμὸν καὶ διασεισμὸν» ὑπέστησαν τότε ἐκ τούτου οἱ νεαμονήσιοι, ὥστε ἐδέησε ν' ἀπολύσῃ αὐτὸς ὁ Μονομάχος τὸ προλεχθὲν ἀχρονολόγητον «σιγίλλιον χρυσόβουλλον, [δ] πρὸς περισσοτέραν βεβαίωσιν διὰ κινναβάρεως ἐπεσημάνθη καὶ χρυσῇ βούλλῃ ὑπεσφραγίσθη», δι' οὗ ἐπιτάσσει ὁ αὐτοκράτωρ «ὥστε πρὸς τῇ ἐλευθερίᾳ τῶν ἄλλων ἐπηρεϊῶν μηδὲ *ἐξοριστόν* τινα ἢ *κατάκριτον* εἰς αὐτὴν παραπέμπεσθαι· ἀποτρέπεται γὰρ τοῦτο ἡ βασιλεία ἡμῶν καὶ οὐ βούλεται νῦν ἢ μετέπειτα ἢ προφάσει διηνεκοῦς ἐξορίας ἢ προσκαιροῦ διαγωγῆς πρὸς τὴν Μονὴν ἀποστέλλεσθαι τινα»⁴⁾. Γνωστὸν προσέτι εἶνε, ὅτι καὶ τοῦ Μονομάχου ὁ προκάτοχος ἐπὶ τοῦ αὐτοκρατορικοῦ θρόνου τοῦ Βυζαντίου Μιχαὴλ ὁ Καλαφάτης μετὰ τὴν ἔξωσιν αὐτοῦ ἐκ τῆς μονῆς τῶν Ἐλεγμαῶν ἐξωρίσθη εἰς Χίον, ἐνθα διήλθεν ἀφανῶς τὸ ὑπόλοιπον τοῦ βίου, πιθανῶς δὲ καὶ ἀπεβίωσεν ἐνταῦθα⁵⁾. Ποῦ δὲ τῆς Χίου ἠδύνατο νὰ φυλάξῃ ἀσφαλέστερον ὁ Μονομάχος τὸν τυφλὸν μὲν νῦν ῥασσοφόρον, ἀλλὰ χθὲς ἔτι μονάρχην κραταίον, εἰμὴ ἐντὸς τῶν τειχῶν τῆς πεφιλημένης καὶ εὐγνώμονος Νέας Μονῆς; Καὶ δὲν θὰ εἶχεν ἴσως ἄδικον νὰ εἰκάσῃ τις ἐντεῦθεν, ὅτι τὸ ἐν λόγῳ χρυσόβουλλον περὶ ἐξοριστῶν καὶ κατακρίτων

¹⁾ Ἀνάλεκτα, σελ. 560, 561, 565.

²⁾ Schlumberger, *L'Épopée Byzantine*, σελ. 60. Finlay, *Byzantine and Greek Empires*, 1854. Τόμ. Α', σελ. 400, 429.

³⁾ «*Verbannungsplatz*». *Gesch. Griech. seit dem Absterben*, τόμ. Α', σελ. 289.

⁴⁾ Ἀνάλεκτα, σελ. 557.

⁵⁾ Λάμπρου, *Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος*, τόμ. Ε', σελ. 300, 308.

κύριον σκοπὸν προέθετο νὰ καθάρισῃ τὴν Ν. Μονὴν ἀπὸ πάντων τούτων καὶ τῶν τοιούτων, ἵνα δεχθῇ τὸ ἐλεινὸν ἐκεῖνο ῥάκος τῆς περιλάμπρου αὐτοκρατορικῆς ἀλουργίδος, ὅπερ πρὸ ὀλίγου ὑπεγράφετο Μιχαὴλ Ε' πιστὸς ἐν Χριστῷ βασιλεὺς καὶ αὐτοκράτωρ Ῥωμαίων. Εἶνε δὲ βεβαιότατον, ὅτι πρὸ τοῦ ἔτους 1058 ἔζη ἐν τῇ Νέᾳ Μονῇ μοναχὸς τις ἐπιφανέστατος ὀνόματι Θεόδωρος, ὅστις ἦτο πρότερόν ποτε τετιμημένος διὰ τοῦ τίτλου τοῦ *νοβελισσίμου*, διότι Ἰσαάκιος ὁ Κομνηνὸς τὸν Μάϊον τοῦ προδηλωθέντος ἔτους «ἐτύπωσε ῥογεύεσθαι» ἔτησίως τὴν Ν. Μονὴν νομίσματα εἴκοσι τέσσαρα λόγῳ τῶν μνημοσύνων καὶ τῆς ἀφῆς τῆς κανδήλας τοῦ τάφου τοῦ μοναχοῦ τούτου¹⁾. Τίς ὑπῆρξε κατὰ κόσμον οὗτος ὁ ἐκ τῶν μεγιστάνων τοῦ Βυζαντίου Θεόδωρος, ὃν ἐκόντα ἢ ἄκοντα ἐκάλυπεν ἡ γῆ τῆς Ν. Μονῆς; Ἦτο ἴσως Μιχαὴλ ὁ Καλαφάτης, ὃν καὶ νεκρὸν ἐστέρον τοῦ αὐτοκρατορικοῦ τίτλου; ἢ εἶχε σχέσιν τινὰ πρὸς τὸν ἐπαναστάτην τῆς 31 Αὐγούστου 1057 Θεοδόσιον τὸν Μονομάχον καταντήσαντα ἐνταῦθα μετὰ τὸ Πέργαμον καὶ Μοναχὸν καρέντα;²⁾ Ἄδηλα καὶ κρύφια.

Σημειώσεως καὶ ἄμα περιεργίας ἄξιος εἶνε ὁ πόθος τοῦ Μονομάχου ν' ἀπαλλάξῃ διὰ τῶν χρυσοβούλλων τὴν Ν. Μονὴν ὄχι μόνον ἀπὸ τῆς Κυβερνήσεως καὶ τῶν κυβερνητικῶν ὑπαλλήλων ὅσον ἐδύνατο, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ αὐτῆς ἀκόμη τῆς βασιλικῆς ἐξουσίας³⁾. Καταντᾷ ἀληθῶς ἀπίστευτον τὸ πρᾶγμα καὶ μόνον ἡ ἀνήκουστος σπατάλη τοῦ ἀσώτου ἐκείνου αὐτοκράτορος ἐξηγεῖ αὐτό, ὁπότεν μάλιστα σκεφθῶμεν πόσον ζηλοτύπως οἱ παρὰ τὸ Χρυσοῦν Κέρας μονάρχαι περιεῖπον τὰς ἀρχὰς τῆς ἀπολύτου συγκεντρώσεως, οὗ ἔνεκα καὶ ἡ Χίος πάντως ὡς καὶ αἱ λοιπαὶ τοῦ βυζαντιακοῦ κράτους πόλεις ἐλαχίστην ἢ οὐδεμίαν ἐκμάδα τοῦ πάλαι ἀστικοῦ βίου διέσφζον κατὰ τὴν *ια' μ. Χ. ἑκατονταετηρίδα*. Τὸ *αὐτοδέσποτον*, τὸ *αὐτόνομον*, τὸ *αὐτεξούσιον*, ἢ ἀπὸ παντὸς βασιλικοῦ, ἀρχοντικοῦ καὶ ἀρχιερατικοῦ προσώπου⁴⁾ ἐλευθερία τῶν μοναχῶν τῆς Ν. Μονῆς, τῶν δούλων αὐτῶν καὶ

¹⁾ Ἀνάλεκτα, σελ. 558.

²⁾ Λάμπρου, *Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος*, τόμ. Ε', σελ. 360.

³⁾ Ἀνάλεκτα, σελ. 549.

⁴⁾ Θεῖα καὶ Ι. Ἀκολουθία, σελ. 65. Νεαμονήσια, σελ. 87. Ἀνάλεκτα, σελ. 551.

τῶν κτημάτων καὶ τῶν πραγμάτων¹⁾, ἅτινα μὲ ἀφθονοῦν τὴν δεξιὰν ἐδωροφόρει ὁ ἀπολυταρχικὸς δεσπότης καὶ αὐτοκράτωρ τοῦ Βυζαντίου εἰς μίαν νησιωτικὴν μονὴν κυρίαν, ὡς ἐνομίζετο, τοῦλάχιστον τοῦ πέμπτου συμπάσης τῆς Χίου, ἀφήρουν ἀπὸ τῆς Ἐξουσίας διὰ τῆς ἀριστερᾶς ὅτι ἡ αὐστηρὰ συγκέντρωσις συνέλεγε διὰ τῆς δεξιᾶς. Προσημειωτέον δέ, ὅτι οὐδέποτε ἐδωρήθησαν εἰς τὴν ἡμετέραν μονὴν ἀγροὶ χωρὶς νὰ προσδωρῶνται ὑπὸ τοῦ βασιλέως καὶ οἱ τῶν ἀγρῶν καλλιεργηταί, οἱ «πάροιχοι» δηλαδή. Τὰ νεαμονικὰ χρυσόβουλλα ὁμιλοῦσιν ἀφθόνως περὶ τούτου καὶ περὶ «δουλευτοπαροίκων»²⁾, σημαίνουσι δὲ ἀμφότερα ὅτι καὶ τὰ λατινικὰ *accolla*, *incola* καὶ *colonus*, ὧν τὰ δύο τελευταῖα εἰσήχθησαν καὶ εἰς τὴν βυζαντιακὴν γλῶσσαν μεταγραφέντα εἰς ἵνκολα καὶ κολωνός. Ἡ λέξις «δουλευτοπάροιχος» ἐπεχωρίαζεν ἴσως ἐν Χίῳ ὡς κοινοτέρα μορφή τοῦ δουλοπάροιχος, καθ' ὃν δηλαδὴ τρόπον καὶ σήμερον διαστελλόμενοι οἱ Χῖοι τοὺς «δουλευτάδες» ἀπὸ τῶν «δούλων» καὶ τῶν «δουλῶν», ὃ ἔστιν ὑπηρετῶν καὶ ὑπηρετριῶν. Εἶνε δὲ οἱ πάροιχοι ἄνθρωποι, οἵτινες προσγεγραμμένοι ὄντες εἰς ἀγροικίας ἢ ἄλλας γαίας συνδέονται πανέστω ἀναποσπάστως μετὰ τούτων, ἐθεωροῦντο δὲ φυσικῶς τῷ λόγῳ ὄντα ταπεινῆς καὶ δουλικῆς καταστάσεως καὶ μέρος πραγματικὸν τοῦ κτήματος, εἰς ὃ ἀνήκον καὶ μεθ' οὗ ἐπωλοῦντο³⁾. Ἦσαν δὲ ξένοι καὶ ἔποικοι⁴⁾, ὅχι δὲ Χῖοι ἀλλὰ τίς δύναται ἀσφαλῶς νὰ βεβαιώσῃ, ὅτι τὸ ὑπὲρ ἡμῶν γινόμενον δὲν ἐγένετο καὶ καθ' ἡμῶν αὐτῶν, ἀφοῦ οἱ γνωστοὶ ἡμῖν ὀνομαστὶ νεαμονικοὶ δουλοπάροιχοι εἶνε ἅπαντες Ἕλληνας;⁵⁾ Τοσοῦτον δὲ εὐτελῆς ἐνομίζετο ἡ θέσις τῶν παροίκων, ὥστε παλαιὸς τις Ὀνειροκρίτης λέγει περὶ αὐτῶν: «ἐάν τις ἴδῃ σκώληκας κατ' ὄναρ ἦσθιε, παροίκους κτήσεται». Οἱ ἐν Χίῳ δουλευτοπάροιχοι διηροῦντο εἰς «ἐνυποστάτους» καὶ «ἀνυποστάτους»⁶⁾,

¹⁾ Ἀνάλεκτα, σελ. 547, 549. Θ. καὶ I. Ἀκολουθία, σελ. 66-67.

²⁾ Αὐτόθι, σελ. 542, 547, 549, 550, 562, 576-577. Θ. καὶ I. Ἀκολουθία, σελ. 67 κ. ἑ.

³⁾ Du Cange, Gloss. Inf. Graec., λ. Πάροιχοι καὶ Gloss. Inf. Lat., λ. Villani.

⁴⁾ Θ. καὶ I. Ἀκολουθία σελ. 67, σημ. 1. Νεαμονήσια, σελ. 89, 6, 104, 112.

⁵⁾ Ἀνάλεκτα, σελ. 571-572, 577.

⁶⁾ Αὐτόθι, σελ. 572.

ὧν τὴν σημασίαν ἀγνοῶ, ἀλλ' οὔτε νὰ εἴπω δύναμαι, ἂν ἡ ιδιότης αὐτῶν αὕτη ἔχῃ σχέσιν τινὰ πρὸς τὸ καθ' ἡμᾶς κοινολεπούμενον «Ἀναστάτης» (περιβολίων ἰδίᾳ) ὅπερ ἐκ πρώτης μὲν ὄψεως φαίνεται παραγόμενον ἐκ τοῦ «ἀνασταίνω», ἀλλ' ἐνδέχεται νὰ ἔχῃ ἐν ἑαυτῷ μᾶλλον σπέρματα τῆς ἐκ τοῦ «ὑπόστασις» καταγωγῆς, ὅθεν ἀμφότερα ἐκεῖνα παράγονται. Πρέπει δὲ νὰ ἦσαν καὶ πάροιχοι «ὑποτελεῖς», καθὼς ὑπῆρχον καὶ «ἀτελεῖς», διότι τὸ νεαμονικὸν χρυσόβουλλον τοῦ 1044 διαλαμβάνει τάδε: «ἀτελεῖς [παροίκους] φαμέν τοὺς μήτε γῆν ἰδίαν ἔχοντας, μήτε δημόσιον, μήτε στρατεία ἢ δρόμω κατειλημμένους, ἢ ἑτέρω δημοσιακῶ λειτουργήματι βεβαρημένους», ἐν ἄλλοις δηλονότι ῥήμασι τοὺς στερωῶς καὶ ἀναποσπάστως προσδεδεμένους εἰς τὰ κτήματα τῆς Ν. Μονῆς. Φαντασθῶμεν ὅποια θὰ ἦτο ἡ τύχη τῶν ὑποτελῶν, ἐὰν τῷ ὄντι ὑπῆρχον τοιοῦτοι! Ὁ Γρ. Φωτεινὸς γράφει ἐν τοῖς Νεαμονησίαις, ὅτι ἡ Ν. Μονὴ εἶχε δουλευτοπαροίκους ἐνταῦθα μὲν 24 τὸν ἀριθμόν, ἰσαριθμούς δὲ εἰς τὰ ἐν τῇ ἄλλοδαπῇ κτήματα αὐτῆς¹⁾. Τὸ πρῶτον ἀδυνατῶ νὰ βεβαιώσω καὶ κατὰ ποσὸν καὶ κατὰ χρόνον, ὡς πρὸς δὲ τὸ δεύτερον τὸ ἀπὸ τοῦ ἔτους 1045 χρυσόβουλλον μαρτυρεῖ, ὅτι ὁ Μονομάχος ἐδώρησεν εἰς τὴν μονὴν εἴκοσι τέσσαρας παροίκους ἀτελεῖς, «οὓς ἠδυνήθησαν οἱ μοναχοὶ τῆς... [Νέας] Μονῆς ἐφευρεῖν», καὶ οἵτινες προσεκάθηντο εἰς τὸ κτήμα τῶν Καλοθηκίων²⁾. Σημειωτέον δὲ ἐν παρόδῳ, ὅτι τῶν ἐν τοῖς Καλοθηκίοις παροίκων ἐνιοὶ ἐπωνυμοῦντο δι' ὀνομάτων καλῶν καὶ εὐπρεπῶν, ἐνῶ πρὸ χρόνου ἔτι ὄχι μακροῦ πολλοὶ τῶν ὁμογενῶν χωρικῶν ἐστεροῦντο ὅλως οἰκογενειακῶν ἐπωνύμων, οἷον Παντοκρατορηνός, Σεληνιανός, Θεοχάριστος, Κρατηρός, Γλαυκιώτης, Κατωπελεῖτης· ἕτερός τις νεαμονικὸς δουλευτοπάροιχος τοῦ μετοχίου τῶν Σιδεροντίων ἐν ἔτει 1260 ὀνομάζετο Ἰωάννης Εὐπραγιώτης³⁾.

Ἐκ τῶν περὶ παροίκων καὶ δουλευτοπαροίκων εἰρημένων ὀλίγων βλέπομεν, ὅτι εἴχομεν καὶ ἡμεῖς ἐν τῇ Χίῳ τὸ φεουδαλικὸν σύστημα ἐπὶ τῶν βυζαντιακῶν χρόνων, ἀλλ' εἴχομεν αὐτὸ ἡμιτελές καὶ

¹⁾ Σελ. 89. Λεπτομερέστερον ἱστορεῖ τὰ περὶ τούτου ὁ Νικηφόρος, οὗ ἴδε Θ. καὶ I. Ἀκολουθία, σελ. 67 κέ.

²⁾ Ἀνάλεκτα, σελ. 576.

³⁾ Αὐτόθι, σελ. 577, 572.

ηῦτελισμένον, καθόσον εἶχομεν, ὡς καὶ ὁ Coulanges παρατηρεῖ, le servage sans la chevalerie ¹⁾). Προσημειωτέον δὲ τέλος καὶ τοῦτο, ὅτι ἡ περὶ τῶν ἐν Δωτίῳ ἀγρῶν ἐπιγραφὴ τῆς *Συναγωγῆς Ζολώτα* μνημονεύει τῆς «*παροίκου*» Μητρίδος τῆς Δημητρίου ²⁾ κυρίας ἀγρῶν ἐν τῷ μέρει τούτῳ, ἐν ἑτέρῳ δὲ τῆς αὐτῆς *Συναγωγῆς* ἐπιγραφῇ πιθανῶς *χιακῆ* ἀναφέρονται ὡς συνεισενεγκόντες ὑπὲρ ἀγνώστου σκοποῦ οἱ «*πάροικοι*» Ἡρώδης, Αἴγυπτος Πυγμαλίωνος καὶ Ζωσίας Σωτηρίδου ³⁾). Σήμερον *πάροικοι* ἐνταῦθα καλοῦνται πάντες οἱ κάτοικοι τῶν χωρίων, συχνότατα δὲ ἀκούει τις τοῦ κήρυκος καλοῦντος αὐτοὺς εἰς τὰς δημοσίας συνελεύσεις. Ἀπὸ τῆς πασιγνώστου λοιπὸν ἀρχαίας αὐτῆς σημασίας ἐκπεσοῦσα ἡ λέξις ἐν τοῖς μέσοις χρόνοις εἰς τὸ νὰ σημαίνῃ δούλους ὁμοίους πρὸς τοὺς οὐ πρὸ πολλοῦ Ῥώσους καὶ Μολδοβλάχους, ἀνῆλθε πάλιν εἰς τὴν μετὰ τὸ 1566 ἴσως ⁴⁾ κρατήσασαν νεωτέραν αὐτῆς σημασίαν.

Κ. Σγουρὸς

¹⁾ Mémoire κτλ. ἐν Questions Historiques, σελ. 334.

²⁾ Σελ. 167.

³⁾ Σελ. 203.

⁴⁾ Νεαμονήσια, σελ. 104.

ΕΝΤΥΠΩΣΕΙΣ ΕΚ ΠΑΡΠΑΡΙΑΣ

(Θέσις τοῦ χωρίου. — Χαρακτήρ καὶ διαίτα τῶν κατοίκων. — Γεωργικὸς βίος. — Εὐπειθία εἰς τὰς ἀρχάς. — Γάμοι, βαπτίσεις, κηδεῖαι).

Ἡ Παρπαριὰ ἀπέχει δίωρον περίπου ἀπὸ τῆς Βολισσοῦ πρὸς τὰ ΒΔ ταύτης κειμένη ἐπὶ ὑψηλῆς καὶ ὠραίας τοποθεσίας ἀπασαν τὴν δυτικὴν πλευρὰν τῆς Χίου ἐπισκοπούσης καὶ ἔχουσα κάτωθεν τῆς σχεδὸν «*τῶν Ψαρῶν τὴν ὀλόμαυρη ράχη*», ἀπέναντι δὲ τὰ μολυβδόχροα βουνὰ τῆς Εὐβοίας καὶ κατωτέρω τῆς Ἄνδρου καὶ Τήνου. Ἀριθμοῦσα περὶ τὰς 100 οἰκογενείας καὶ κεκτημένη γῆν καλλιεργημένην καὶ καλλιεργήσιμον πολλὴν ἦτο πρὸ ἐτῶν μετὰ τὴν Βολισσὸν τὸ πλουσιώτερον τῶν ἐπανωχώρων. Ἀλλ' ἀπὸ τριακονταετίας καὶ πλέον ἡ Παρπαριὰ μαστίζεται καὶ ἐξαντλεῖται ὑπὸ τοῦ ζητήματος τοῦ ὄροπεδίου τῆς Ἄμανῆς, τὸ ὁποῖον ἀμφισβητεῖται ὑπὸ τριῶν ἢ τεσσάρων χωρίων ἐξοδουσάντων ἀμέτρητα ποσὰ εἰς ἐπιμόνους, διαιωνισθείσας δίκας. Μόνη ἡ Παρπαριὰ ἐξώδευσε μέχρι τοῦδε 1200 λίρας. Ἐν τούτοις ἂν καὶ ἐξέπεσε καὶ ἐδυστύχησε τὸ χωρίον, ἐὰν καλλιεργηθῶσι καὶ ἀναπτυχθῶσιν αἱ φυσικαὶ ἀρεταὶ τῶν χωρικῶν, πολλὰ καλὰ ἐκ τούτων πρέπει νὰ περιμένωμεν. Καὶ ἐπὶ τοῦ σημείου ἀκριβῶς τούτου ὀφείλει νὰ ἐξαρθῇ τὸ ἔργον τῶν ἐν Αἰγύπτῳ χιακῶν Ἀδελφοτήτων, αἵτινες φροντίζουσαι νὰ ἀποστέλλωσιν εἰς Ἐπανώχωρα διδασκάλους ἱκανούς, ἀξίους τῆς ἀποστολῆς καὶ τοῦ ὀνόματός των, θὰ δύνανται κατόπιν νὰ καυχῶνται ὅτι αὐταὶ συνετέλεσαν εἰς τὴν ἀναγέννησιν τῶν χωρίων. Διότι — καὶ τοῦτο εἶνε λίαν εὐχάριστον — οἱ χωρικοὶ ὅσον δύσκολοι εἶνε ἐν ἀρχῇ εἰς τὸ νὰ δεχθῶσι τὸ προσφερόμενον αὐτοῖς φῶς τῶν γραμμάτων, τοσοῦτ' ἄρα κατόπιν ἀναβλέποντες βαθμηδὸν καὶ γλυκαινόμενοι ἐνθουσιῶσι καὶ εἶνε πρόθυμοι τὸ πᾶν

ὑπὲρ τοῦ σχολείου των νὰ πράξωσιν. Τὸ σχολεῖον καθίσταται δι' αὐ-
τούς τὸ καύχημα τοῦ χωρίου των καὶ φιλοτιμοῦνται πῶς νὰ παρου-
σιάσωσιν αὐτὸ εὐπροσωπότερον.

* *

Ἐν τῇ παρουσίᾳ πραγματεία θάποτυπώσω ὅσον τὸ δυνατὸν πι-
στότερον καὶ ἀκριβέστερον τὰς διαφόρους ἐντυπώσεις, τὰς ὁποίας μέχρι
σήμερον ἔχω ἀποκομίσει ἐκ τῆς Παρπαριαῆς καὶ δὴ περὶ τῆς εὐπει-
θείας εἰς τὰς ἀρχάς, τοῦ γεωργικοῦ βίου, τοῦ χαρακτήρος, γάμου, βα-
πτίσεως καὶ κηδείας.

Ἀρίστην ἐν πρώτοις ἐντύπωσιν ἐμποιεῖ εἰς τὸν ἐπισκεπτόμενον
τὸ χωρίον ἢ πρὸς τὰς ἀρχάς εὐπειθεια καὶ ὑποταγή, καὶ ἡ ἐπιβολὴ
τὴν ὁποίαν αἱ τελευταῖαι αὗται ἐξασκοῦσιν ἐπὶ τῶν κατοίκων. Οὐ-
δέν, ἔχον ἔστω καὶ τὴν ἐλαχίστην σχέσιν πρὸς τὰ χωρικά ζητήματα,
δύναται νὰ γείνη ἄνευ τῆς συγκαταθέσεως καὶ ἐγκρίσεως τῶν δημο-
γερόντων, ἐπιτρόπων καὶ ἐφόρων, μεταξὺ τῶν ὁποίων διὰ τὸ παρὸν
τούλάχιστον ἔτος ἀγαστὴ σύμπνοια ἐπικρατεῖ. Οἱ γέροντες θὰ κηρύ-
ξουν τὴν ἔναρξιν τῆς σπορᾶς κάμνοντες πάντοτε τὴν ἀπαιτουμένην
προειδοποίησιν, θὰ ὀρίσουν τὴν ἡμέραν καθ' ἣν θὰ ἀναβοῦν στὴν
Ἄμανῆ (ἣτις εἶναι γῆ κοινὴ) νὰ σπεύρουν καὶ κατὰ τὴν ὁποίαν
ὄλον τὸ χωρίον, μικροὶ μεγάλοι, ἄνδρες γυναῖκες ἀπὸ τοῦ μεσονυ-
κτίου εὐρίσκονται ἐπὶ ποδὸς (πολλοὶ οὐδόλως κοιμῶνται τὴν νύκτα
ἐκείνην) καὶ σπεύδουσι μὲ τὰ φαναράκια των νὰ ἀναβοῦν τὸ βουνό,
διὰ νὰ εἶνε ὅσον τὸ δυνατὸν πλησιέστεροι πρὸς τὰ χωράφια κατὰ
τὴν ὥραν, καθ' ἣν θὰ δοθῇ τὸ σημεῖον τῆς ἐφόδου. Τὸ πρῶτον χω-
ράφι τὸ ὁποῖον θὰ σπεύρουν εἶναι τῆς Ἐκκλησίας, εἰς τοῦτο δὲ εἶναι
ὑποχρεωμένοι ὅλοι νὰ ἐργασθῶσιν. Φαντασθῆτε δὲ τί ὠραῖον θέαμα
ποῦ εἶνε, νὰ βλέπη τις πρὸ τῆς ἀνατολῆς ἀκόμη τοῦ ἡλίου ἐξήκοντα
ἢ ἑβδομήκοντα ζεύγη βοῶν νὰ ἀροτριῶσιν ὅλα ὁμοῦ εἰς τὸ ἴδιον
μέρος καὶ 200 ἢ 250 ἄνθρώπους μικροὺς μεγάλους νὰ ἐργάζωνται
ὅλοι, ἄλλος σπείρων, ἄλλος ἀροτριῶν, ἄλλος τσαπίζων καὶ ἄλλος κα-
θαρίζων τὰ πλάγια ἐκεῖνα ἀπὸ τὰ κλαδιά καὶ λοιπά, μὲ ζέσιν, μὲ
ὄρεξιν, μὲ ζωηρότητα ἀξιοζήλευτον. Ἡ ἐργασία αὕτη τῆς Ἐκκλη-
σίας ἐντὸς ἡμισείας, τὸ πολὺ μιᾶς ὥρας τελειώνει, τὸ τί δὲ ἐπακο-
λουθεῖ κατόπιν εἶναι ἀπερίγραπτον. Ἀληθὲς πανδαιμόνιον βλέπει τις
τούς ἄνθρώπους καὶ νομίζει ὅτι ἐτρελλάθησαν. Μετὰ μεγίστης σπου-

δῆς ἀπολύουσι τοὺς βοῦς ἀπὸ τὰ ἄροτρα τὰ ὁποῖα φορτώνοντες εἰς
τὰ ζῶα των, ἐνῶ αὐτοὶ φέρουσιν ἐπὶ τῶν ὤμων των ἄλλος σιτάρι
ἄλλος τσάπα καὶ ἄλλος ἄλλο, ἀρχίζουσι τὴν κοπιωδεστάτην ἀνάβα-
σιν τρέχοντες δρομαίως ὅπου τὸ μέρος τοῖς ἐπιτρέπει, φωνάζοντες
καὶ παροτρύνοντες τὰ δυστυχεῖς ζῶα, τῶν ὁποίων τὰς σάρκας ἀσπλά-
χνως πλήττει τὸ βούκεντρον, τέλος πάντων σκοτωνόμενοι καὶ ἀλλη-
λωθούμενοι ποιὸς νὰ προφθάσῃ νὰ καταλάβῃ τὰ καλλίτερα χωρά-
φια. Ἀφοῦ φθάσουν χωρὶς καθόλου νὰ ἀναπαυθοῦν, ζευγνύουν ἀμέ-
σως καὶ ἀρχίζουν τὸ αὐλάκισμα, κατὰ τὸ ὁποῖον πολλὰ κωμικοτρα-
γικὰ ἐπεισόδια συμβαίνουν. Ἐπειδὴ δηλονότι ὅσον μέρος περιβάλ-
λει τις διὰ μιᾶς αὐλάκος ἐκείνην τὴν ἡμέραν καὶ τὸ σταυρώσῃ μὲ
δύο τρεῖς ἄλλες αὐλακίαι εἰς τὸ μέσον εἶνε ἰδικόν του καὶ θὰ δύνα-
ται κατόπιν μὲ τὴν ἡσυχίαν του νὰ τὸ σπείρῃ, καὶ ἐπειδὴ ἐν τῇ
ἀμίλλῃ τίνος ἢ περιοχῆ νὰ εἶναι μεγαλειτέρα καὶ καλλιτέρα, πολλά-
κις συναντῶνται αἱ τροχιαὶ τῶν ἀροτριῶντων, ἐπέρχονται συγκρού-
σεις τῶν ὁποίων βεβαίως τὸ ἀποτέλεσμα δὲν δύναται νὰ εἶναι τί-
ποτε ἄλλο ἢ μερικὰ κεφάλια σπασμένα τὸ ἐσπέρας.

* *

Ἄλλ' ἐπανερχομαι ὅθεν ἔφυγον. Οἱ γέροντες, ἔλεγον, θὰ κηρύ-
ξουν τὴν ἔναρξιν τῆς σπορᾶς, πότε θὰ ἀναβοῦν στὴν Ἄμανῆν, πότε
θὰ δύναται νὰ βγάλουν χόρτα διὰ τὰ ζῶα των, πότε θὰ ἀρχίσῃ ὁ
θερισμός, πόσα ζῶα (σωθρόφια) δικαιοῦται νὰ ἔχη ἕκαστος πάροι-
κος, ποῦ θὰ τὰ βόσκουν (μακρὰν τῆς σπορᾶς), αὐτοὶ ὀρίζουν τὰ
πρόστιμα, τὰς ἀποζημιώσεις τοῦ ἑνὸς πρὸς τὸν ἄλλον κατόπιν ἐπι-
σήμου ἐκτιμήσεως τῆς ζημίας, κατανέμουν τοὺς διαφόρους φόρους,
αὐτοὶ τέλος εἶναι, δύναταί τις νὰ εἴπῃ, τὸ πᾶν. Πάντα τὰ ἀνωτέρω
ἀφοῦ ἀποφασισθῶσι γνωστοποιοῦνται τοῖς κατοίκους διὰ διακηρύξεων
(διαλαλητῶν), αἱ ὁποῖαι διὰ τοὺς μὴ ἀμέσως ἐνδιαφερομένους εἶναι
λίαν διασκεδαστικά. Ἐπὶ τῆς στέγης μιᾶς ἀπέναντι τοῦ χωρίου οἰ-
κίας ἀνέρχεται βροντόφωνός τις, ὅστις περιφράττων συνήθως τὸ στόμα
διὰ τῶν δύο χειρῶν, ἵνα μὴ διασκορπᾶται ἢ πολύτιμος φωνή του,
διαλαλεῖ καθ' ὑπαγόρευσιν τῶν κάτωθι ἵσταμένων δημογερόντων τὴν
διαταγὴν ἢ γνωστοποίησιν ἢ ὅτιδήποτε ἄλλο ἀρχόμενος πάντοτε ἀπὸ
τοῦ στερεοτύπου: «Προσταγὴ ἀπὸ τοῖς γέροντες καὶ ἀπὸ τοῖς ἀντζά-
δες· καὶ νὰ μὴ κάμετε τοῦτο ἢ ἐκεῖνο... γιατί ὁποῖος τὸ κάμη θὰ

πληρώση ένα μετζήτι πρόστιμο» τελευταῖον ἐπιπροσθέτει «να κάμουσιν ἐκεῖνο ποῦπε και να μὴν ἀξεργαστῆ κανεῖς και δὲν τὸ κάμη, γιατί κτλ. Ἀκοῦτεν παροῖκοι;».

Αἱ διακηρύξεις αὗται γίνονται πρωὶ-πρωὶ ἢ τὴν νύκτα μετὰ τὸν ἐσπερινόν, ὅτε ἐπακολουθοῦσι και τὰ μακρὰ σχόλια. Διότι οἱ ἀκούραστοι οὔτοι ἄνθρωποι μετὰ τὴν ἡμερινὴν ἐργασίαν και τὸν ἐσπερινὸν ἀγρυπνοῦσι συνήθως μέχρι τοῦ μεσονυκτίου. Ἡ ὥρα αὕτη εἶνε, ἰδίᾳ τὸν χειμῶνα, ἡ ὠραιότερα και ἡ μᾶλλον ἐπιθυμητὴ ἀπὸ ὅλας τὰς ὥρας τοῦ ἡμερονυκτίου. Κατ' αὐτὴν γίνονται αἱ περισσότερα χωρικαὶ ἐργασίαι. Συναντῶνται αἱ διάφοροι ἀρχαί, συζητοῦνται διάφοροι ὑποθέσεις, λαμβάνονται ἀποφάσεις, γίνονται αἱ ἐπισκέψεις ἀπὸ μιᾶς οἰκίας εἰς τὴν ἄλλην τῆς εἰσόδου οὔσης πάντοτε ἐλευθέρως. Περὶ τὸ μεσονύκτιον κοιμῶνται ὅλοι περίπου, τὴν δὲ ἐπομένην πρωὶ-πρωὶ, πολὺ πρὸ τῆς ἀνατολῆς τοῦ ἡλίου, ἐγείρονται και μεταβαίνουν ὅλοι εἰς τὴν ἐργασίαν των. Κατὰ τὴν ὥραν δὲ ταύτην τὸ χωρίον παρουσιάζει ὠραῖον θέαμα. Κίνησις πανταχοῦ και σπουδὴ ἀσυνήθης. Ἄνθρωποι, πρόβατα, αἶγες, βόες, ὄνοι, ἡμίονοι, χοῖροι και λοιπὰ κατοικίδια ζῶα ὅλα ὁμοῦ φωνάζουσιν ἐν χορῷ και ἀποτελοῦσι μίαν περιεργὸν συναυλίαν. Βαθμηδὸν τὸ χωρίον κενοῦται και οἱ ἄνθρωποι ἄγοντες μεθ' ἑαυτῶν ἕκαστος τὰ ζῶά του, 5-10 τὸν ἀριθμόν, διασκορπίζονται καθ' ὅλας τὰς διευθύνσεις και τρέπονται πρὸς τὰ χωράφια των. Μετὰ 2 ἢ 3 ὥρας ἀπόλυτος ἡσυχία, νεκρικὴ σιγὴ ἐπικρατεῖ ἐν τῷ χωρίῳ και ψυχὴ πουθενὰ δὲν φαίνεται. Αἱ θύραι κλεισταί, τὰ παράθυρα κλειστά, τὸ χωρίον ἔρημον. Μόνον οἱ μαθηταί, ὀλίγοι γέροντες και γραῖαι ἀπόμαχοι και τινες νεώτεροι ἀναγκάζονται νὰ μείνωσιν. Εὐτυχῶς ἡ ἐσπέρα δὲν ἀργεῖ, ἡ ὁποία μετὰ τοῦ λυκόφωτος ἐπαναφέρει τὴν ζωὴν και τὴν κίνησιν εἰς τὸ χωρίον ἰδίᾳ κατὰ τὴν λαμπρὰν ἐποχὴν τῆς ἀνοιξέως, καθ' ἣν εὐθυμότατοι ὅλοι πανταχόθεν ἐπιστρέφουσι πληροῦντες τὸν ἀέρα μετὰ τὰ γλυκύτατα ἄσματά των, τὰ ὁποία ἐνούμενα μετὰ τοὺς ἀργυροσῆχους γέλωτας τῶν παιδῶν και σφριγηλῶν νεανίδων και τὰ κελαδήματα τῆς ἀηδόνης και τῶν λοιπῶν τοῦ ἀντηχοῦντος λαγκαδιοῦ πτηνῶν, ἀποτελοῦσι κάτι τι τὸ ἀφάνταστον παρέχον ὅλας τὰς τέρψεις και γοητείας τῆς ὠραίας ἀγροτικῆς ζωῆς.

*
* *

Ἄνεξάντλητοι οἱ Παρπαροῦσοι εἰς παροιμίας, ἀφηγήσεις, εὐφυολογίας και σκώμματα ἐγγωρίου παραγωγῆς, ἐτοιμολόγοι μετὰ ἐρωτήσεις, ἀπαντήσεις και ἐπικαιροτάτας ἐνίοτε παρατηρήσεις προξενοῦσι πραγματικῶς ἐντύπωσιν εἰς τὸν ἐξετάζοντα αὐτούς.

Ἡ φιλομάθεια και ἡ περιέργειά των εἶνε ἐπίσης ἀξιοσημεῖοι. Ὅλα τοὺς ἐνδιαφέρουσι και περὶ πάντων θέλουσι νὰ γνωρίζουσι «Τί γίνονται τὰ πολιτικά, τί εἶπεν ἡ Ῥουσία τῆς Αὐστρίας, τί εἶπαν τοῦ Τούρκου γιὰ τοῖς στρατιῶτες, τί ἐγύρευεν ὁ Πατριάρχης και τὰ παρόμοια» ἐπαναλαμβάνοντες και τερατωδεστάτας φήμας τὰς ὁποίας συνήθως γεννῶσιν οἱ ἴδιοι και εἰς τὰς ὁποίας ἵνα προσδώσωσι μείζον κῦρος ἐπιπροσθέτουσιν ὅτι «τῷπεν και ὁ δάσκαλος ποῦ τὸ διάβασε ἔς τὲς ἐφημερίδες» και οὕτως εὐρίσκει κυριολεκτικῶς τὸν μπελᾶν του ὁ δυστυχῆς οὗτος ἀναγκαζόμενος ἐνίοτε νὰ διαψεύδῃ πολλάκις τὸ ἴδιον πρᾶγμα εἰς διάφορα πρόσωπα, τὰ ὁποία ἔρχονται νὰ βεβαιωθῶσι περὶ τῆς ἀληθείας. «Δάσκαλε εἶπες ἐσὺ τὸ και τό;» «Ἦχι, χριστιανέ μου, δὲν ἔχω εἶδῆσιν, ποιὸς σοῦ τῷπε;» — «Νά, ἤκουσά το». «Μὴ χειρότερα».

Τοὺς ἐνδιαφέρει μεγάλως ἡ λειτουργία τοῦ σύμπαντος. «Τί εἶνε ὁ ἥλιος, τί εἶνε τὸ φεγγάρι, πῶς σχηματίζονται αἱ φάσεις του, τί εἶνε τὰ ἄστρα ποῦ τρέχουν, διατί φυσοῦν οἱ ἄνεμοι, πῶς βρέχει, πῶς χιονίζει, πῶς ἀστράπτει και βροντᾷ, τί εἶναι ὁ σεισμός;» και ἀπειρία ἄλλων τοιούτων ἐρωτήσεων, περὶ ὧν ἀφοῦ πληροφορηθῶσιν, ὅπως ἤμπορέσωσι πλέον, σπεύδουν νὰ κάμωσιν ἐπίδειξιν τῶν γνώσεών των μεταδίδοντες αὐτάς, παραμεμορφωμένας ἐννοεῖται, και εἰς ἄλλους ἀγνοοῦντας τὰ ἀνωτέρω.

*
* *

Τὰ συνοικέσια των ποιητικώτατα και ὅλα σχεδὸν ἐκβασίς εὐτυχοῦς ἢ ἀτυχοῦς ἔρωτος. Γνωστοὶ οἱ μὲν πρὸς τοὺς δὲ ἀπὸ παιδικῆς ἡλικίας, καθ' ἣν συνέπαιζον, δὲν διακόπτουσι τὰς σχέσεις των ταύτας μεθ' ὑπερβολικῆς ἐνίοτε ἐλευθερίας ἐξακολουθοῦντες νὰ συμπεριφέρονται πρὸς ἀλλήλους. Ἡ ἀπόφασις τῆς συμβιώσεως δύο νέων θὰ ληφθῆ ὑπ' αὐτῶν τῶν ἰδίων εἰς τὸ χωράφι, ὑπὸ τὴν σκιὰν κανενὸς πλατάνου, εἰς τὸ βάθος κανενὸς λαγκαδιοῦ παρὰ τὸν φλοῖσθον τοῦ κελαρύζοντος ὄνακιου, και παρὰ τὴν βραχώδη ἀκτὴν τῆς θαλάσσης, και θὰ ἀνακοινωθῆ κατόπιν ὑπὸ τῶν δύο εἰς τοὺς γονεῖς

των. Οἱ «συμπέθεροι» ἐὰν ὑπάρχη ἑκατέρωθεν εὐαρέσκεια, θὰ προσ-
έλθωσι καὶ θὰ τὰ «συφωνήσουν». Ἡ προικοδοτήσεις γίνεται ἑκατέ-
ρωθεν σχεδὸν ἐξ ἴσου. Ὅσα θὰ εἰσφέρει ὁ γαμβρός, ἄλλα τόσα θὰ
εἰσφέρει καὶ ἡ νύμφη. «Τὸ τάδε χωράφι στὸ τάδε μέρος δίνω ἐγὼ
τοῦ γιουῦ μου· καὶ γὰρ τὸ δεῖνα στὸ ἄλλο μέρος τῆς κόρης μου.
Ἐνα βῶδι, ἕνα πρόβατον, ἕνα γαῖδουράκι κτλ. τοῦ γιουῦ μου, ἄλλα
τόσα ἐγὼ τῆς κόρης μου» καὶ οὕτω καθεξῆς. Ἐὰν ἡ συμφωνία
ἐπέλθῃ πλήρης, ὁ γάμος δὲν βραδύνει ἢ ὀλίγας μόνον ἡμέρας πρὸς
παρασκευὴν ἀπαιτουμένης, μεθ' ἧς ἐν μέσῳ πυροβολισμῶν, γενικῆς
τοῦ χωρίου συμμετοχῆς εἰς τὰς εὐχίας καὶ χαρὰς τελεῖται πανηγυ-
ρικώτατα. Φαγητά, ψωμιά, κρασιά ἄφθονα. «Δὲν παντρεύεται, λέ-
γουσι, κανεὶς κάθε μέρα». Καθ' ἣν ὥραν ἐνδύεται ἡ νύμφη ὅλες οἱ
κοπέλες τοῦ χωριοῦ συνηγμέναι εἰς τὸ σπίτι, τραγοῦδον ἀποχαιρε-
τιστήρια πρὸς τὴν τέως συντρόφισσάν των, ἐνῶ τὰ παλληκάρια ἔξω-
θεν εἰς κάθε γύρισμα τοῦ σκοποῦ δι' ὁμοβροντίας πυροβολισμῶν
χαιρετίζουν τὸν ἐν τῷ μέσῳ των εὐρισκόμενον εὐτυχεῖν νυμφίον.

Ὅταν πλέον ἡ νύμφη στολισθῆ, ἡ γαμήλιος πομπὴ ἐκκινεῖ διὰ
τὴν ἐκκλησίαν προπορευομένων τῶν ἀπαραιτήτων «βιολιοῦ καὶ λαού-
του», μεθ' ἧς ἔπονται ἀποτελοῦντες τὴν πρωτοπορείαν οἱ μελλονυμ-
φοι, ὁ εἷς παρὰ τὸ πλευρὸν τοῦ ἄλλου. Καὶ βλέπει τις κατόπιν κατὰ
σειρὰν ἀνὰ δύο λυγερὲς κοπέλες μετὰ τὰς γραφικὰς των ἐνδυμασίας
καὶ τὰ πολυποίκιλα καὶ κεντημένα τσεμπεράκια των, ῥοδοκόκκινες,
γελαστὲς πλήρεις σφρίγους καὶ χάριτος, ἀληθινὲς κοπέλες μετὰ τὰ σφι-
κτὰ σφικτὰ πολκάκια των, ὑπὸ τὰ ὁποῖα θαυμασίως διαγράφονται
αἱ γραμμαὶ τῶν εὐπλάστων σωμάτων των, καὶ μετὰ ταύτας, πετα-
χτοὺς πεταχτοὺς λεβέντες μετὰ τὰ γυαλοκοποῦντα καὶ τρίζοντα τσόχινα
σαλβάρια των, νὰ ἀκολουθῶσιν ὅλοι εἰς τὴν γραμμὴν, καὶ νὰ τρα-
γουδῶσι ὅλοι μαζί, συνοδεύοντες τὰ μόλις ἀκουόμενα ὄργανα, τὸν
γλυκύτερον νυφικᾶτο :

Ἀνοίξετεν τὰς ἐκκλησιάς, κί' ἄψετεν τὰς λαμπάδες

Ποῦ φέρνομεν τ' ἀνδρόγυνο μετὰ τόσες νοστιμάδες.

Ἐλα ἔλα μετὰ τὰ μένα

Κί' ἄς τὴ μάνα ποῦ σ' ἐγέννα.

Ἡ ἀφιξίς τῆς πομπῆς εἰς τὴν ἐκκλησίαν χαιρετίζεται διὰ πυρο-

βολισμῶν, οἱ ὁποῖοι δὲν παύουσι καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς τελε-
τῆς. Ἰδίᾳ κατὰ τὴν ὥραν τοῦ «Ἡσαΐα χόρευε» φθάνουσιν εἰς τὸ
κατακόρυφον.

Μετὰ τὸν χορὸν τοῦ Ἡσαΐου καθ' ἣν ὥραν ψάλλονται αἱ εὐ-
χαί, οἱ γονεῖς, συγγενεῖς καὶ φίλοι ἀσπάζονται τοὺς νυμφίους ἐνα-
ποθέτοντες μετὰ τὸ φίλημα ἐπὶ τινος ἐκεῖ τοποθετημένου δίσκου
κάτι τι ὡς δῶρον (ἀπὸ ἐνὸς γροσίου μέχρι μετρητίου), τὰ ὁποῖα ὅλα
εἶνε προωρισμένα νὰ ἐξοδευθῶσιν ἐκεῖνο τὸ βράδυ εἰς τὰ παιχνίδια
καὶ τὸν χορὸν.

Μετὰ ταῦτα περιφέρονται τρία ἢ τέσσαρα πιάτα καρύδι μετὰ μέλι
(καρυδόμελο) μέσα εἰς τὴν ἐκκλησίαν καὶ θέλεις δὲν θέλεις θὰ πά-
ρης μιὰ κουταλιά διὰ νὰ εὐχηθῆς, λέγουν, ὅπως ὁ βίος τῶν νεονύμ-
φων εἶνε τόσον γλυκὺς καὶ εὐχάριστος, ὅσον γλυκὺς καὶ εὐχάριστος
εἶνε ὁ συνδυασμὸς καρύου καὶ μέλιτος.

Μετὰ τὴν τελετὴν ἐπιστρέφουσιν εἰς τὸ σπήτι, νύκτα ἐνίοτε, ὅπου
ἀφοῦ πιῶν τὴν σοῦμάν των, θὰ καθήσουν εἰς τὸ τραπέζι, θὰ μοι-
ράσῃ ὁ ἱερεὺς εἰς ὅλους ἀπὸ τὰ λεγόμενα «στεφανοκόλिका» μετὰ λάδι
καὶ ζάχαρι, καὶ θαρξίσουν νὰ τρώγουν. Τὰ τσανάκια γεμᾶτα πιλάφι,
ἄσπρο πάντοτε χωρὶς καρύκευμα μετὰ χοίρειον λίπος ἀντὶ βουτύρου,
διαδέχονται ἀλλήλα κενούμενα μετὰ καταπληκτικῆς ταχύτητος, ὁ δὲ
Ἄριουσίος ἄφθονος ῥέων εὐφραίνει καρδίας ἀνθρώπων. Μετὰ τὸ
φαγητὸν ὁ ἱερεὺς θὰ ψάλλῃ εὐχὴν τινα συνοδευόντων καὶ ἄλλων,
διότι ὅλοι σχεδὸν οἱ χωρικοὶ εἶνε καὶ ψάλται συνάμα, καὶ δι' αὐτοῦ
γίνεται ἀρχὴ εἰς τοὺς χοροὺς καὶ τὰ τραγούδια, τὰ ὁποῖα πολὺ συ-
νήθως ὀλόκληρον ἐβδομάδα διαρκοῦσι, χωρὶς καμμίαν διακοπὴν.

Τὴν ἐπομένην ἢ μεθεπομένην γυρίζουσιν, ἐν χορδαῖς ἐννοεῖται
καὶ ὄργανῳ, εἰς τὰ σπίτια τῶν προσκεκλημένων, τοὺς ὁποίους φο-
ρολογοῦσιν ἀπὸ μίαν ὄρνιθα ἕκαστον. Αἱ ὄρνιθες αὗται θὰ φαγω-
θῶσιν ὑφ' ὄλων πάλιν ὁμοῦ εἰς τὸ τραπέζι τοῦ ἀντιγάμου.

* *

Παρόμοια, ἀλλ' εἰς μικροτέραν κλίμακα γίνονται καὶ κατὰ τὰς
βαπτίσεις, καθ' ἧς παρετήρησα καὶ τὰ ἐξῆς: Περὶ τὸν λαιμὸν τοῦ
καλαφέντη (ἀναδόχου) περνῶσι μίαν μεγάλην μαντήλαν, ἐντὸς τῆς
ὁποίας θέτουσι τὸ νεοφώτιστον, κρεμῶντες οὕτως αὐτὸ «εἰς τὸν λαι-
μόν του» μετὰ ὅλας τὰς εὐθύναις τὰς ὁποίας συνεπάγεται δι' αὐτὸν τὸ

ιερόν τοῦ βαπτίσματος μυστήριον. Ἐὰν ὁ «πατηρὴς» εἶνε γενναιοδωρός καὶ πλούσιος, ὀλόκληρος σχηματίζεται ἐπὶ τοῦ βρέφους σωρὸς ἐκ διαφόρων τεμαχίων ὑφάσματος τὰ ὁποῖα τοῦ προσφέρει. Οὕτω δὲ φέρων αὐτὸ ἐπὶ τῶν χειρῶν του, παραδίδει εἰς τὴν μητέρα, σβύνων τὴν λαμπάδα τὴν ὁποίαν προσέχουσι μετὰ φόβου Θεοῦ, μὴ σβεσθῆ καθ' ὁδόν, καὶ συνιστᾷ εἰς αὐτὴν ὅπως ἐπὶ δώδεκα ἔτη τοῦ τὸ «φυλάη ἀπὸ νερό, φωτιά, γιαλό, πηάδι καὶ κάθε κακό». Ἡ μήτηρ ἀσπάζεται τὴν χεῖρα τοῦ κουμπάρου, λαμβάνει τὸ τέκνον της, ἐνῶ ταυτοχρόνως ὁ ἱερεὺς προσφέρων αὐτῇ ποτήριον πλήρες οἴνου τῆς δίδει τὸ γάλα της, μετὰ τὸ ὁποῖον τῆς εὔχεται «νὰ τὸ θρέψη, νὰ τὸ κάμη παλληκάρι». Ἐπακολουθοῦσι κατόπιν συγχαρητήρια καὶ εὐχαὶ ἐνῶ ἐν τῷ μεταξὺ ἡ τράπεζα ἐτοιμάζεται.

* *

Καὶ ἐπειδὴ ὁ λόγος περὶ γάμων καὶ βαπτίσεων, μοῦ φαίνεται ὅτι, καλὸν θὰ εἶνε πλέον, κλείων ἐνταῦθα τὰς ἐντυπώσεις μου, νὰ ἀναφέρω καὶ τί ἰδιάζοντα εἶδον κατὰ τὰς κηδεῖας των, τὰς ὁποίας τοῖς εὔχομαι ὅλας ὁμοίας πρὸς ἐκείνην εἰς τὴν ὁποίαν ἔτυχον, μιᾶς ἐνενηκοντούτιδος περιόπου γραίας.

Μετὰ τὸ πέρας τῆς νεκρωσίμου ἀκολουθίας, καὶ τὸν ἐνταφιασμόν, καθ' ὃν ὁ ἱερεὺς πλάττων πηλὸν ῥίπτει ἐπὶ τοῦ νεκροῦ ἐντὸς τοῦ μνήματος, διότι λέγουσιν ὁ Θεὸς ἔκαμε τὸν ἄνθρωπον ἀπὸ λάσπη, καὶ λάσπη τοῦ εἶπε πάλιν νὰ γείνη (οὕτως ἐξηγοῦσιν τὸ «γῆ εἶ καὶ εἰς γῆν ἀπελεύσει»), οἱ ἀκολουθήσαντες τὴν κηδεῖαν θὰ πιοῦν μιὰ σοῦμα μετὰ κανένα συκαλάκι στὴ μακαριὰ τοῦ συχωρεμένου, θὰ πάρουν ἓνα κομμάτι ψωμὶ παρ' ἐνὸς δευτέρου ἔχοντος ἐνώπιον αὐτοῦ κοφίνιον ὀλόκληρον πλήρες, καὶ τέλος παρ' ἐνὸς ἄλλου τρίτου ὅστις ἴσταται εἰς τὴν ἐξώθυραν, ἵνα μὴ τὸν διαφύγη κανεὶς, θὰ λάβωσιν κανένα μεταλλικάκι, τὰ ὁποῖα ἐξ ἐνὸς δίσκου πλήρους τοῖς δίδει, λέγει, διὰ νὰ συχωρέσουν.

Παρπαριά, Μάϊος 1910.

Κ. Ν. Παπάδης

ΟΙ ΧΙΟΙ ΣΕΡΡΑΙ ¹⁾

Ὁ εἰσερχόμενος εἰς τὸν ἐν Ζακύνθῳ ναὸν τοῦ Ἁγίου Μάρκου — μητροπόλιν τῶν Δυτικῶν — καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς πρὸς τὸ δάπεδον στρέφων, προσελκύεται ὑπὸ μεγαλοπρεποῦς οἰκοσῆμου ἐπὶ κεφαλῆς τῆς ἐπιτυμβίου ταύτης ἐπιγραφῆς:

«Giovan. Dario Serra quod. Giorgio de Patrizi di Genova Signori di Scio Sottraendosi nel 1575 alla Schiavità
»De' Turchi

»Emigro di Patria e nel 1610 si stabili Coi suoi figli
»Michelo e Giorgio

»in Zante».

Τὴν ὁποίαν μεταφράζομεν:

«Ἰωάννης Δαρεῖος Σέρρας τοῦ ποτὲ Γεωργίου, ἐκ τῶν πατρικίων τῆς Γενούης καὶ ἀρχόντων τῆς Χίου, ὑπεκφυγὼν, τῷ 1575 τὴν δουλείαν τῶν Τούρκων, ἐκ τῆς πατρίδος μετενάστευσε καὶ τῷ 1610 ἐγκατεστάθη μετὰ τῶν τέκνων αὐτοῦ Μιχαὴλ καὶ Γεωργίου ἐν Ζακύνθῳ».

¹⁾ Τὸ ἱστορικὸν τοῦτο σημείωμα γράφομεν ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἐξῆς πηγῶν: *Albero genealogico dei Serra, Memorie della famiglia Serra*, ὑπὸ Νικολάου Σέρρα, χειρόγραφον παρὰ τῇ φωσκολιανῇ Βιβλιοθήκῃ Ζακύνθου — *Estratto do Servitii del Dot. Renier Serra*, περγαμηνὴ παρὰ τῇ ῥηθείῃ Βιβλιοθήκῃ — *Libri Ordini*, παρὰ τῷ ἀρχαιοφυλακείῳ Ζακύνθου — *Diversorum* παρὰ τῷ ἀρχεῖῳ τῆς δυτικῆς μητροπόλεως Ζακύνθου. Αὗται εἶναι αἱ ἀνέκδοτοι πηγαί. Εἰς τὰς παραπομπὰς σημειοῦνται αἱ ἄλλαι σχετικαὶ πηγαί.

Ὁ οἶκος Σέρρα διέπρεψε καὶ διαπρέπει ἐν Ἰταλίᾳ, ἐπίσης δὲ καὶ ὁ ἐξελληνισθεὶς κλάδος του πολὺ διεκρίθη. Ὁ Καῖσαρ Μαζίνης ἐν τῇ ἱστορικῇ αὐτοῦ πραγματείᾳ περὶ τοῦ οἴκου Σέρρα, τῇ δημοσιευθείσῃ τῷ 1748 ἐν Βενετίᾳ, πιστοποιεῖ ὅτι εἶναι οἶκος παλαιὸς καὶ φερώνυμος καταγόμενος ἐκ Γενούης. Τὰ ἰταλικά χρονικά μαρτυροῦσιν ὅτι ἐκ τοῦ οἴκου τούτου ἀρκετοὶ διεκρίθησαν εἰς τὰς ἐπιστήμας καὶ εἰς τὰ γράμματα, εἰς τὴν ἐκκλησίαν, εἰς τοὺς πολέμους καὶ εἰς τὰ πολιτικά. Εἰς τούτων μάλιστα, ὁ Ἀντώνιος Σέρρας, ὁμόδοξος καὶ φίλος τοῦ περιλαλήτου Καμπανέλλα, θεωρεῖται ἐκ τῶν πρώτων θεμελιωτῶν τῆς πολιτικῆς οἰκονομίας.

Ἡμεῖς ὅμως εἰς τὸ ἀσθενὲς τοῦτο σημείωμα θὰ πραγματευθῶμεν μόνον περὶ τοῦ Χιακοῦ κλάδου, ὅστις παρήγαγε διαπρεπεῖς ἄνδρας κατὰ τοὺς πονηροὺς ἐκείνους χρόνους.

* *

Ἡ Βενετία καὶ ἡ Γένουα τὰ βλέμματα αὐτῶν ἐστραμμένα αἰετοτε εἶχον πρὸς τὴν Ἀνατολήν. Ἀλλ' ἡ πρώτη ἠδυνήθη νὰ κάμῃ σπουδαιοτέρας κατακτήσεις. Μεταξὺ τῶν δύο τούτων λαῶν ἔμφυτος ὑπῆρξεν ἡ ἀμιλλα ἐκείνη, δι' ἧς ὁ ἄνθρωπος ἀφίνει ἐπίζηλα τῆς διαβάσεώς του ἴχνη ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων· ὑπῆρξεν ἔμφυτος ἡ φιλοτιμία ἐκείνη, δι' ἧς τὸ μεγαλεῖον τῆς πατρίδος στερεοποιεῖται, καθότι πάντοτε σχεδὸν κύριον ἰδανικὸν εἶχον ὁ εἰς νὰ φανῇ ἀνώτερος τοῦ ἄλλου καὶ ἐν ἀνάγκῃ διὰ θυσιῶν. Ἡ ἐνετική πολιτεία ὅμως ἦτο ἰσχυροτέρα καὶ πρακτικωτέρα ἐκείνης τῆς Γενούης. Τούτου ἕνεκα οἱ ἐνετοὶ ὑπήκοοι ἔχαιρον ἀσφαλεστέρας ἐλευθερίας, ἐφ' ὅσον ἐπέτρεπον οἱ ζοφεροὶ ἐκεῖνοι χρόνοι.

Οἱ Γενουήνσιοι εἶχον καὶ αὐτοὶ ἐνθουσιασμόν πρὸς τὴν ἐλευθερίαν. Ἡ φιλοτιμία καὶ ἡ ζηλοτυπία αὐτῶν πρὸς τοὺς Ἐνετοὺς πολὺ συνετέλεσεν εἰς τὸ μεγαλεῖόν των. Οἱ Γενουήνσιοι κατέλαβον νήσους τινὰς καὶ ἐν τῷ Αἰγαίῳ πελάγει καὶ πόλεις παρὰ τῷ Εὐξείνῳ Πόντῳ, ἅμα δὲ ἠδυνήθησαν νὰ πατήσωσι τὸν πόδα εἰς τὴν στερεὰν καὶ ἔδρασαν. Ἀλλὰ δὲν ἀφῆκαν ἴχνη τῆς διαβάσεώς των ὡς οἱ Ἐνετοὶ.

Μεταξὺ τῶν κτήσεων τῶν Γενουησιῶν συγκαταλέγεται καὶ ἡ Χίος, τὴν ὁποίαν ὅμως πάντοτε εἶχον πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν καὶ οἱ Βενετοὶ.

Λόγον ποιοῦμεν μόνον περὶ τῆς Γενουησιακῆς κυριαρχίας, ἥτις συνδέεται μετὰ τῶν Σέρρα.

Τῷ 1346 αἱ γενουήσiai οἰκογένεια Σέρρα, Γριμάλδη, Ἰουστινιάνη, Βενιόζου καὶ ἄλλαι ὀκτὼ ἰδίαις δαπάναις ἐφώπλισαν εἴκοσι καὶ ἐννέα γαλέρας καὶ ὑπὸ τὴν ὀδηγίαν τοῦ Σίμωνος Βενιόζου διηθύθησαν πρὸς τὸ Αἰγαῖον, ἔνθα, πρὸς τοῖς ἄλλοις κατορθώμασι, κατέλαβον τὴν Χίον. Ἡ γερούσια τῆς Γενούης διὰ τὰς θυσίας, ἃς αἱ οἰκογένεια αὐταὶ ὑπέστησαν, παρεχώρησεν αὐταῖς ἐπὶ εἴκοσιν ἔτη τὰ εἰσοδήματα τῆς Χίου.

* *

Ὁ Σέρρας, ὅστις μετὰ τῶν συντρόφων του κατέλαβε τὴν Χίον, ἔκαλεῖτο Γεώργιος καὶ ἦτο υἱὸς τοῦ Βαρθολομαίου. Οὗτος εἶχεν ἄλλους δύο υἱοὺς τὸν Ἀντώνιον καὶ τὸν Ἰωάννην Φραγκίσκον. Ὁ τελευταῖος μετέβη εἰς Ἰσπανίαν καὶ ἔλαβε παρὰ τοῦ Ἰσπανοῦ ἀνακτος τὴν τιμὴν νὰ προσθέσουν οἱ Σέρραι τὸν αὐτοκρατορικὸν ἀετὸν εἰς τὸ οἰκόσημόν των.

Ὁ Γεώργιος Σέρρας ἐν Χίῳ ἔλαβε σύζυγον τὴν Ἐλισάβετ Γριμάλδη καὶ ἐγένετο ὁ ἀρχηγέτης τοῦ Χιακοῦ οἴκου, ὅστις ὑπῆρξε γόνιμος ἀπὸ ἄρρενα καὶ θήλεα, συνεπῶς διηρέθη εἰς τινὰς οἰκογενείας.

Λόγου χάριν· εἰς Λουκᾶς Σέρρας κατόκει εἰς τὴν συνοικίαν τῆς Παναγίας Ἐλεούσης¹⁾, ὁ Λέων καὶ ὁ Βαρθολομαῖος Σέρρας εἰς Παλαιόκαστρον, ὁ Πέτρος καὶ ἕτερος Λέων Σέρρας εἰς τὸν Κάμπον, εἰς Ἰωάννης Σέρρας εἰς Παροικιά²⁾ καὶ τὰ κτήματά του ἦσαν εἰς τὸν Ἀἰ Ἀναστάση.

* *

Μετὰ πολλὰς περιπετείας τέλος ἡ Χίος τῷ 1566 ἐκυριεύθη ὑπὸ τοῦ Πιαλῆ Πασᾶ. Τότε πολλαὶ χριστιανικαὶ οἰκογένεια ἐγκατέλειψαν τὴν γενέτειραν νῆσον καὶ κατέφυγον εἰς ἑλληνικὰς ἐνετοκρατουμένας χώρας. Ἀρκεταὶ οἰκογένεια ὅμως διέμειναν εἰς τὴν Χίον. Μεταξὺ τούτων αἱ τῶν Ἰουστινιάνη, τοῦ Γριμάλδη καὶ τοῦ Σέρρα.

Ἐν Χίῳ αἱ μείνασαι οἰκογένεια Σέρρα ἦσαν ἀρκεταί. Μία τούτων ἡ τοῦ Ἰωάννου Δαρείου Σέρρα τῷ 1575 ἀπεφάσισε νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν γενέθλιον νῆσον μετὰ τῶν τέκνων του Μιχαὴλ καὶ Γεωργίου. Σύζυγος τοῦ Ἰωάννου Δαρείου ἦτο ἡ Θωμαῖς Ἰουστινιάνη. Ὁ

¹⁾ Τὸν ναὸν τοῦτον εἶχον καταλάβει οἱ Ἰησοῦται.

²⁾ Τὸ χειρόγραφον γράφει: nella contrada Parichia.

Ἰωάννης Δαρεῖος ἦτο ἀνὴρ ἱκανὸς καὶ φιλελεύθερος. Ἐγκαταλείψας τὴν Χίον μετέβη οἰκογενειακῶς εἰς Ρώμην, ἔνθα διὰ μέσου τοῦ Γάλλου Brèves, ὃν εἶχε ποτε γνωρίσει εἰς Κωνσταντινούπολιν, κατώρθωσε νὰ θέσῃ τὰ δύο τέκνα του εἰς τὸ ἐν Ρώμῃ γνωστὸν Γυμνάσιον τοῦ Ἀγίου Ἀθανασίου. Ὁ Ἰωάννης Δαρεῖος Σέρρας εἶχε καὶ ἄλλο τέκνον, τὸν Πέτρον, ἀλλ' ἀγνωστον ποῦ μετέβη. Τὴν Χίον ὁμοῦς ἐγκατέλειπεν.

Ἀφοῦ ὁ Ἰωάννης Δαρεῖος ἐξησφάλισε τὴν ἐκπαίδευσιν τῶν δύο τέκνων του ἔφυγεν ἀπὸ τὴν Ρώμην καὶ ηὔτύχησε νὰ γίνῃ μηχανικὸς τοῦ Φραγκίσκου Μαρίου Della Rovere, τελευταίου δουκὸς τοῦ Οὐρβίνου, προστάτου τῶν ἐπιστημῶν, τεχνῶν καὶ γραμμάτων.

Ἐκ τῶν δύο τούτων τέκνων ὁ Γεώργιος προέκοπτεν ἄριστα. Ἡ φύσις πλουσιοπαρόχως τὸν εἶχε στολίσει μὲ λαμπρὰ δῶρα τῆς τε καρδίας καὶ ψυχῆς. Ἐπίσης εἶχε νοῦν καὶ πνεῦμα ὄχι τυχαῖον. Τοιοῦτοτρόπως ἐν διαστήματι ὀλίγου καιροῦ ἔγεινεν ἐγκρατῆς τῆς ἑλληνικῆς, λατινικῆς καὶ ἰταλικῆς. Μετὰ τὸ τέλος τῶν σπουδῶν του μετέβη εἰς Βενετίαν καὶ εἰς Νεάπολιν. Ἐπειτα μετέβη εἰς τὴν Χίον διὰ νὰ ἴδῃ τοὺς συγγενεῖς του, ὅπου διέμεινεν ἐπὶ δύο ἔτη εἰς «Nascia». Μετὰ ταῦτα ἀφίκετο εἰς Ζάκυνθον, ὅπου ἀπὸ τοῦ 1610 ἡ οἰκογένειά του εἶχεν ἐγκατασταθῆ.

Ἡ ἱκανότης του, ἡ τιμιότης του καὶ ἡ δραστηριότης αὐτοῦ ἀμέσως ἔγιναν γνωστὰ ἐν Ζακύνθῳ· διὸ ἡ πολιτεία τὸν ἐτίμησεν ἐμπιστεύουσα αὐτῷ σπουδαῖα ὑπουργήματα, δι' ὧν ὠφέλιμος ἐφάνη εἰς τὴν Ζάκυνθον.

Ἐλαβε σύζυγον τὴν Ἑλένην Μακροῦ, ἣτις ἐνωρὶς ἀπέθανε, διὸ εἰς δεύτερον γάμον ἠνώθη μετὰ τῆς Φαυστίνης Νέγρη, ἐκ τῆς ὁποίας ἀπέκτησε τέσσαρα τέκνα. Ἐνεκα τῆς δράσεώς του ἐνεγράφη εἰς τὴν Χρυσῆν Βίβλον Ζακύνθου καὶ συνηριθμήθη μετὰ τῶν ἐνεγκόντων τριῶν εὐπατριδῶν οἰκογενειῶν, αἵτινες τῷ 1683 ἀπετέλεσαν τὸ μέγα Συμβούλιον Ζακύνθου.

Τῷ 1642 ἀφίκετο εἰς Ζάκυνθον ὁ Χῖος Παντελεήμων Λιγαριδῆς καὶ τῇ 14^ῃ Ἰουνίου τοῦ ἰδίου ἔτους ἔγραφε πρὸς τὸν συμπολίτην του Λέοντα Ἀλλάτιον καὶ τὰ ἐξῆς: «..... ἠῦρα τὸν ἐκλαμπρότατον» αὐθέντην κὺρ Γεώργιον Σέρραν, τὸν συντοπίτην μας· ὁ ὁποῖος μοῦ ἔδειξε μεγαλωτάτην ἀγάπην, τόσον ὅπου μὲ ἔκαμε παντοτεινόν του

»δοῦλον· καὶ ἐπειδὴ καὶ ἀνάφερα εἰς τὸ ἀρχοντικόν του τραπέζι τὸ ὄνομα τῆς λογιότητός σας καὶ τὸ παρὸν βιβλίον, ὅπου ἐσύνθεσε ἔπειτα περὶ τῆς πατρίδος τοῦ Ὀμήρου, ὅπως διόλου ἐθερμάνθη καὶ ἐπεθύμησε νὰ τὸ διαβάσῃ.....»¹⁾.

Ἐπίσημον τοῦ γενικοῦ προβλεπτοῦ τῆς θαλάσσης Ἀνδρέου Κορνέο πρὸς τὴν γερουσίαν καλεῖ τὸν Γεώργιον Σέρραν Benemerito. Ἡ ἐν Βενετία Ἀκαδημία Degli Incogniti²⁾ κατέταξεν αὐτὸν μετὰ τῶν μελῶν της.

Τῷ 1647 ἐδημοσιεύθη ἐν Βενετία πόνημα περιέχον βιογραφικὰς νύξεις τῶν μελῶν τῆς Ἀκαδημίας ταύτης ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν: *Le glorie degli Incogniti* καὶ ἐν σελίδι 177 εἶναι τὸ ἀφορῶν τὸν Γεώργιον Σέρραν ἄρθρον μετὰ τῆς εἰκόνας ἐν χαλκογραφίᾳ ἐχούσης τὴν ἐπιγραφὴν *Georgius Serra Chius, patrit. Zacynth.*

Ὁ Σέρρας οὗτος συνέγραψεν ἄρκετά. Γνωστὰ εἶναι τὰ ἐξῆς, δημοσιευθέντα:

— *Il Seleuco Magnanimo*, τὸ ὁποῖον ἐδημοσιεύθη μετὰ τῶν λόγων τῶν μελῶν τῆς Ἀκαδημίας degli Incogniti.

— *Il Torrindo ovvero l'amico Rivale*, τραγωδίαν.

— *Poesie*, συλλογὴ ποιήσεων.

Ἀνέκδοτα ἀφῆκεν: *Icaro*, μελοδραμάτιον, αὐτοβιογραφίαν, λόγους, ἱστορίαν Ζακύνθου. Περὶ τὰ τέλη τοῦ βίου του συνέλεγεν ὕλην ὅπως συγγράψῃ καὶ τὴν ἱστορίαν τῆς ἀλώσεως τῆς Χίου ὑπὸ τῶν Τούρκων καὶ ἄλλων ἑλληνικῶν μερῶν.

Ὁ Γεώργιος Σέρρας εἶναι ἀξιεπίαινος διότι εἶναι ὁ πρῶτος, ὅστις συνέλαβε τὴν ἰδέαν νὰ γράψῃ τὴν ἱστορίαν Ζακύνθου. Δυστυχῶς ὅλα τὰ ἀνέκδοτά του ἔργα ἐχάθησαν.

* *

Ἐκ τῶν υἱῶν τοῦ Χίου Γεωργίου Σέρρα, διέπρεψε μεγάλως ὁ Ῥενιέρης. Οὗτος ἐσπούδασε τὰ νομικὰ ἐν Ἰταλίᾳ καὶ διέπρεψεν ἔπειτα ἐν Ζακύνθῳ ὡς δικηγόρος τῶν δημοσίων προσόδων (*Avvocato fiscale*). Βραδύτερον ἐστάλη εἰς Πελοπόννησον καὶ συνέταξε

¹⁾ Legrand, *Bibliographie Hellénique*. Τόμ. Δ', ἐν Παρισίοις 1896 σελ. 12.

²⁾ Τῆς Ἀκαδημίας ταύτης ἦσαν μέλη καὶ ὁ Λέων Ἀλλάτιος καὶ ὁ Κερκυραῖος Κωνσταντῖνος δὲ Ρόσης.

(1689) τὴν πελοποννησιακὴν νομοθεσίαν (*Statuto*)¹⁾, ἣτις ἐκανόνισε τὰς σχέσεις τῶν δύο ἐκκλησιῶν ἑλληνικῆς καὶ λατινικῆς, τὰ τῆς διαχειρίσεως τῶν δημοσίων προσόδων, τὰ τῶν πολιτικῶν καὶ ποινικῶν ὑποθέσεων κλπ.

Ἡ Βενετία ἀντήμειψε τὸν Ῥενιέρην Σέρρα ἔνεκα τῶν ὑπηρεσιῶν του μὲ τὴν παροχὴν διακοσίων βατσελίων σίτου ἑτησίως, τὸν ὁποῖον λαμβάνουν καὶ οἱ ἄρρενες ἀπόγονοί του.

*
* *

Καὶ οἱ υἱοὶ καὶ ἀπόγονοι τοῦ Ῥενιέρη διέπρεψαν. Ἐκ τούτων ὁ Νικόλαος Σέρρας εἶναι γνωστὸς διότι μετέφρασεν εἰς τὴν ἰταλικὴν καὶ συνεπλήρωσε τὴν λατινικὴν ἱστορίαν Ζακύνθου τοῦ Ῥεμονδίνη.

Συνέγραψε προσέτι σημειώσεις περὶ τῆς οἰκογενείας Σέρρα, μεθ' ὧν ἐκόσμησε τὸ γενεαλογικὸν δένδρον τῆς οἰκογενείας, τὸ ὁποῖον ἐπίσης αὐτὸς ἐφιλοπόνησε. Τὸ ἔργον τοῦτο κατεῖχεν ὁ Μιχαὴλ Κασᾶνος καὶ ἦτο ποντικόβρωτον. Ἡμεῖς τοῦ τὸ ἐζητήσαμεν καὶ διεσώσαμεν οὕτως εἰς τὴν Φωσκολιανὴν Βιβλιοθήκην.

Ὁ τελευταῖος Σέρρας, ὅστις διέπρεψε διὰ τὰ πατριωτικὰ αὐτοῦ αἰσθήματα ἦτο ὁ ἱερεὺς Γεώργιος Σέρρας.

¹⁾ Ἐν Ζακύνθῳ 21 Ἀπριλίου 1910.

Σπ. δὲ Βιάξης

¹⁾ Τὸ ἰταλικὸν κείμενον τοῦ ἱστορικοῦ τούτου ἐγγράφου, τὸ ὁποῖον παρενοήθη ἔνεναχοῦ ὑπὸ τοῦ Χιώτου (ιστ. Ἀπομν. Γ' 309-310), ἐδημοσιεύσαμεν εἰς τὸν Ἀπόλλωνα Πειραιῶς (ἔτος Β', ἀρ. 15 τοῦ ἔτους 1884 σελ. 237).

Ἡ ΕΚ ΧΙΟΥ ΑΡΧΑΙΑ ΠΡΟΤΟΜΗ ΚΟΡΗΣ

Ἐξαιρετον κτῆμα τοῦ ἐν Βοστώνῃ Μουσείου ἀποτελεῖ ἡ μαρμαρίνη προτομὴ κόρης, ἣτις πρὸ πολλοῦ εὑρεθεῖσα ἐν Χίῳ ἐγένετο ἀκριβῶς γνωστὴ μόνον, ὅτε πρὸ τινων ἐτῶν μετηνέχθη εἰς τὸν Νέον Κόσμον. Ἐκεῖ ἔγινε τὸ ἔργον τοῦτο τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς γλυπτικῆς ἀντικείμενον θαυμασμοῦ τῶν καλλιτεχνῶν καὶ ἀρχαιολόγων, ὅσοι ἔτυχε μάλιστα νὰ ἴδωσιν ἀντὶ ἀπεικονίσεων αὐτὸ τὸ πρωτότυπον. Ὁ πρῶτος μεταξὺ τῶν συγχρόνων Γάλλων γλυπτῶν, ὁ Rodin, συνέθεσεν ἐν πεζῷ ὕμνον πλήρη ἐξάρσεως καὶ σκέψεων φωτεινῶν. «Τὴν ἡμέραν, γράφει ὁ ἐπιφανὴς καλλιτέχνης, καθ' ἣν εἶδον τὴν γλυπτὴν ταύτην εἰκόνα καταλέγω μεταξὺ τῶν εὐτυχεστάτων τοῦ βίου μου. Τῷ ὄντι ἡ ἀθάνατος αὕτη προτομὴ εἰσῆλθεν εἰς τὴν ψυχὴν μου ὡς τις εὐεργεσία τῶν θεῶν». Ἠκολούθησε σειρὰ δημοσιεύσεων μὲ καλὰς ἀπεικονίσεις καὶ συζητήσεις διεξαχθεῖσαι μεταξὺ τῶν λογίων τῆς Ἑσπερίας. Καὶ ὅμως 50 ὅλα ἔτη ὑπῆρξεν ἡ προτομὴ ἐν Χίῳ, ὑπὸ τὸ φῶς τοῦ αὐτοῦ ἡλίου, ὅστις ἐφώτιζεν αὐτὴν τὸ πάλαι ἠνωμένην μετὰ τοῦ λοιποῦ σώματος τοῦ ἀγάλματος, ἀλλὰ σχεδὸν τόσον μόνον γνωστὴ, ὅσον καὶ ὅτε ἐπὶ αἰῶνας ἐκρύπτετο ὑπὸ τὰ χῶματα τῆς πατρῴου νήσου.

Εἶναι ἄρα φανερόν, ὅτι ἐν τοῖς Χιακοῖς Χρονικοῖς δὲν ἔπρεπε νὰ λείπη ἡ περιγραφή καὶ ἀπεικόνισις τοῦ καλλιτεχνήματος, ὅπερ φέρει πάντοτε τὸ ὄνομα τῆς νήσου καὶ εἶναι τὸ πρότιστον κατὰ τὴν τέχνην, ἐξ ὧσων μέχρι τοῦδε ἐξήχθησαν ἐκ τῆς αὐτῆς χώρας. Ἀλλὰ τὸ ἀκόλουθον ἄρθρον δὲν μέλλει νὰ εἶναι ὡς τὰ δημοσιευθέντα ἐν εἰδικοῖς περιοδικοῖς ἄρθρα τῶν διαφόρων Εὐρωπαϊῶν λογίων. Ἐν τῇ Ἑσπερίᾳ ἀφθονοῦσι τὰ καλλιτεχνήματα πάντων τῶν χρόνων καὶ οἱ λόγοι οἱ ἀσχολούμενοι εἰς ταῦτα καὶ τὴν Ἱστορίαν

τῆς Τέχνης. Εἶναι δυνατὸν ἐπομένως ἐκεῖ τὰ εἰδικὰ ἄρθρα νὰ εὐρίσκωσιν εὐρὺν κύκλον ἀναγνωστῶν. Ἄλλ' ἐπειδὴ, ὡς γνωστόν, αἱ συνθήκαι παρ' ἡμῖν εἶναι διάφοροι, προτιμότερον εἶναι τὸ ἄρθρον ἡμῶν νὰ γραφῆ οὐχὶ χάριν τῶν ὀλιγίστων εἰδικῶν ἀλλὰ χάριν τοῦ πολλοῦ κοινοῦ τῶν γενικῶς πεπαιδευμένων. Θὰ εἶναι οὕτω ἀπηλλαγμένον τῆς βιβλιογραφίας καὶ τῆς οἰκείας εἰς τὴν κριτικὴν ξηρότητος, θὰ ἀποβλέπη δὲ εἰς τοῦτον τὸν κεφαλαιώδη σκοπὸν νὰ πείσῃ τὸν ἀναγνώστην, ὅτι τὸ ὑπὸ τῶν σοφῶν ὑμνούμενον τοῦτο ἔργον εἶναι ἄξιον πράγματι τοῦ γενικοῦ θαυμασμοῦ, διὰ λόγους ὠρισμένους καὶ σαφεῖς.

Παρὰ ταῦτα καλὸν εἶναι νὰ προταχθῶσι μερικαὶ εἰδήσεις, ὧν ἔχει ἀνάγκην ὁ ἀναγνώστης πρὸς ἀσφαλεστέραν αὐτοῦ ὁδηγίαν. Αὐταὶ ἀφορῶσιν εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς εὐρέσεως, τὴν διατήρησιν, τὴν ἀξίαν τῆς δημοσιευομένης εἰκόνας καὶ εἰς συντόμους παρατηρήσεις περὶ τῆς θέσεως τῆς προτομῆς ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς Ἑλληνικῆς πλαστικῆς.

Τῷ 1853 ἀνεῦρεν ἐν Χίῳ τὸ ἀρχαῖον ἔργον ὁ Ἀντώνιος Ξανθάκις ἀναζητῶν οἰκοδομησίμους λίθους εἰς τὸ Βουνάκι. Βραδύτερον ἢ χῆρα τοῦ Στυλιανοῦ Ξανθάκι, υἱοῦ τοῦ Ἀντωνίου, μετεβίβασεν αὐτὸ εἰς τὴν κατοχὴν τοῦ Ἰω. Χωρέμη, ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ ὁποίου ὁ Γερμανὸς ἀρχαιολόγος Studnitzcka εἶδεν αὐτὸ τῷ 1888 καὶ ἐδημοσίευσεν ἀνάξιον σχεδιάσμα. Ἐν τέλει ὁ κ. E. P. Warren ἠγόρασε τὴν προτομὴν διὰ τὸ ἐν Βοστώνῃ Μουσεῖον.

Τὰ κατὰ τὴν διατήρησιν διδασκόμεθα ἐκ τῆς δημοσιευομένης εἰκόνας. Τὸ πρόσωπον διατηρεῖται ἄθικτον ἐκτὸς μικρᾶς βλάβης τῆς ἄκρας ρινός. Κατὰ τὸ στήθος εἶναι σημαντικωτέρα ἢ προσγενομένη ζημία. Ἄλλ' ἢ σπουδαιότερα ἔλλειψις εἶναι ἢ τῆς ἄκρας κεφαλῆς. Διότι αἱ δύο ἐκατέρωθεν τοῦ μετώπου ὑψούμεναι λοξαὶ ἐπιφάνειαι δὲν εἶναι τὰ πέρατα τῆς κεφαλῆς. Εἰς ταύτας προσεκολλῶντο τὸ πάλαι, κατὰ τὴν συνήθειαν τῶν ἀρχαίων γλυπτῶν τοῦ νὰ ἀπαρτίζωσιν ἐν ἄγαλμα ἐκ πολλῶν τεμαχίων μαρμάρου, χωρὶς νὰ φαίνωνται αἱ γραμμαὶ τῶν ἀρμῶν, δύο, ὡς φαίνεται, τεμάχια μαρμάρου περατοῦντα πρὸς τὰ ἄνω τὸ ὄλον. Τὰ τεμάχια ταῦτα παρίστων ἐκτὸς τῶν περάτων τῆς κόμης καὶ πέπλον καλύπτοντα τὸ ἀνώτερον μέρος τοῦ κρανίου καὶ καταπίπτοντα ὀπισθεν. Τὸ τελευταῖον δηλοῦται ἐκ μικρῶν ἰχνῶν τοῦ ἀποκοπέντος μαρμάρου ὀπισθεν ἐπὶ τοῦ τραχήλου σφζομένων. Οὕτως

ὄχι μόνον αἴρεται τὸ δυσάρεστον χάσμα, ὅπερ αἰσθανόμεθα ἀτενίζοντες τὴν παρὰ τὴν φύσιν ὀξυκόρυφον ταύτην κεφαλὴν, ἀλλ' ἐμφαίνεται μᾶλλον ἢ ἀπαλὴ τρυφερότης τοῦ νεανικοῦ προσώπου, ἀντιτιθεμένου πρὸς τὴν ὀπισθεν καταπίπτουσαν τραχυτέραν ἐπιφάνειαν τοῦ ὑφάσματος. Εἰς ταῦτα πρέπει νὰ προστεθῆ, ὅτι ἐν τῇ προτομῇ ἔχομεν μόνον μέρος τοῦ ἀρχαίου ἀγάλματος. Δὲν προωρίσθη δι' ἑαυτὴν μόνην ἢ μαρμαρίνη αὕτη εἰκὼν, ἣτις ἔφθασε μέχρις ἡμῶν. Ἄλλ' ὅπως ὁ βεβαιωθεὶς πέπλος διδάσκει, ἢ προτομὴ προσηρμόζετο εἰς τὸ οἰκεῖον μέρος κορμοῦ ἀγάλματος, ὅστις μέχρι τοῦδε δὲν ἀνευρέθη καὶ ἀπετελεῖτο ἐκ μαρμάρου κοινοτέρου, ἐν ᾧ ἢ ἐντεθεῖσα προτομὴ ὡς μέλος πολυτιμότερον εἶναι εἰργασμένη ἐκ τοῦ εὐγενεστάτου τῶν μαρμάρων. τοῦ Παρίου.

Ἡ δημοσιευομένη εἰκὼν εἶναι μὲν ἱκανῶς ἐπιτυχῆς, ἀλλὰ δὲν στερεῖται καὶ τινος ἀτελείας. Εἶνε φανερόν, ὅτι, καθ' ὃν χρόνον ἐφωτογραφεῖτο τὸ πρωτότυπον, τὸ φῶς κατέπιπτε κατὰ διεύθυνσιν πολὺ πρὸς τὴν κατακόρυφον πλησιάζουσαν. Ἐκ τούτου ἐπῆλθε τὸ κέρδος τῆς ἐπιτυχοῦς σκιάσεως τῶν ὀφθαλμῶν, ἀλλὰ συγχρόνως καὶ ἡ ζημία, ὅτι ὑπὲρ τὸ δέον ἰσχυρῶς ἐσκιάσθη ἢ κάτω σιαγών. Ἐντεῦθεν τὸ μὲν κατώτερον μέρος τοῦ προσώπου φαίνεται ἄγαν στενόν, ὑπερβολικὸν δὲ τοῦναντίον τὸ κατὰ τοὺς ὀφθαλμοὺς πλάτος καὶ τὸ συμφώνως πρὸς τὰς περιγραφὰς τέλειον ὄρειδὲς ἀποκλίνει εἰς παράδοξον σχῆμα ἔλλειψως.

Ἐν τέλει σημειοῦμεν, ὅτι τὸ γλυπτὸν τοῦτο ἔργον κατὰ τὴν ὁμόφωνον γνώμην τῶν ἀρχαιολόγων ἀνήκει εἰς τὸν 4^{ον} π. Χ. αἰῶνα, ἐποχὴν τῆς δευτέρας μεγίστης ἀκμῆς τῆς Ἑλληνικῆς πλαστικῆς, ἣν ἐκλείσαν τὰ ὀνόματα τοῦ Σκόπα, τοῦ Πραξιτέλους καὶ τοῦ Λυσίππου. Ἀπεδόθη δὲ διὰ τὰς ἐμφανεῖς ὁμοιότητας πρὸς Πραξιτέλεια ἔργα εἰς τὴν Σχολὴν τοῦ Ἀθηναίου καλλιτέχνου. Ἄν ἐποιήθη κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς Σχολῆς, ὑπ' αὐτοῦ τοῦ ἰδίου, ἢ ὑπὸ τῶν μιμητῶν αὐτοῦ, δὲν εἶναι δυνατὸν μετ' ἀκριβείας νὰ λεχθῆ. Ἐπίσης ἄλυτον εἶναι τὸ ζήτημα περὶ τοῦ τίνα εἰκονίζει τὸ ἔργον. Ἄν εἰκονίζῃ θεὰν ἢ θνητὴν ἰέρειαν ἢ ἄλλην εὐσεβῆ κόρην παραμένει διὰ τοὺς ἀρχαιολόγους καὶ δι' ἡμᾶς ἀβέβαιον.

Μετὰ ταῦτα, ἰδοὺ λοιπὸν ἡμεῖς, παρεσκευασμένοι ὡς ἀνωτέρω, πρὸ τῆς κόρης τῆς Χίου. Τίνες αἱ ἀβίαστοι καὶ θετικαὶ ἡμῶν ἐντυπώσεις;

Βεβαίως συναντῶμεν νεάνιδα, ἧς ἀμέσως ὑπὲρ πᾶσαν ἄλλην ἀρετὴν αἰσθανόμεθα τὴν ἐπιβάλλουσαν δύναμιν. Εἴτε διὰ τὴν εὐτολμον παρρησίαν μεθ' ἧς πρὸς ἡμᾶς χωρεῖ ἢ κόρη, εἴτε διὰ τὴν ἀδρότητα τῶν χαρακτηριστικῶν καὶ τὴν ἀκτινοβολοῦσαν πανταχοῦ ζωὴν καὶ χαράν, εἶναι ἀναμφισβήτητον, ὅτι εὐρίσκόμεθα πρὸ φυσιογνωμίας ἐξαιρετικῆς καὶ πρὸ πάντων ἰσχυρᾶς. Θερμὴ λάμψις θαλερᾶς υἰείας ἐκπέμπεται ἀπὸ παντὸς σημείου τοῦ ἀβρῶς σφριγηλοῦ προσώπου. Καὶ παρὰ ταῦτα, πρᾶγμα παράδοξον, ἢ ἰσχύς αὕτη καὶ υἰεία, σωματικὴ οὕσα ἅμα καὶ πνευματικὴ, περιορίζεται συγκεραυνυμένη ὑπὸ χάριτος καὶ κοσμιότητος ἀψευδοῦς. Διότι μὲ πολλὴν χάριν μειδιῶσι τὰ ἐλαφρῶς ἀνοιγόμενα εὐτορνα χεῖλη καὶ πολλὴν εὐγένειαν καὶ μετριοφροσύνην ἐλέγχουσιν οἱ φωτεινοὶ κάτω νεύοντες μεγάλοι ὀφθαλμοί. Οὐδὲ τὸ ἐλάχιστον ἴχνος ἀξιοματικότητος ἢ αὐθαδείας, τῆς ἀκολούθου εἰς τὴν ἀδάμαστον φυσικὴν ἰσχύν, εἶναι δυνατὸν νὰ ἀνεύρη τις. Ἐκ τούτων δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, ὅτι ἢ ἠθικὴ ἀγωγή ὑπῆρξε σύντροφος τῆς κόρης ἡμῶν ἀπὸ τῆς πρώτης ἡλικίας καὶ οὕτω περιώριζε τὴν ὀρηκτικὴν φυσικὴν ἀνάπτυξιν εἰς τὴν προσήκουσαν ὁδόν. Καὶ νῦν ἢ εἰς τὸ ἄκρον τῆς δυνάμεως καὶ τοῦ κάλλους ἀϋξηθεῖσα νεᾶνις μειδιᾷ τὸ μειδίαμα ὄχι ἀφορμῶν παροδικῶν καὶ ταπεινῶν, ὡς λ. χ. τῆς φιλαρεσκείας, ἀλλὰ τὸ σταθερὸν μεδίαμα τῆς ἀνθηρᾶς ζωῆς καὶ εἶναι χαρίεσσα, ὄχι διότι ἔχει συνείδησιν τῶν ἀρετῶν αὐτῆς, ἀλλὰ διὰ τὴν ἀγνὴν χαράν, τὴν αὐτόματον σύντροφον τῆς ἀληθοῦς υἰείας.

Τοιαῦτα εἶναι περίπου αἱ ἐντυπώσεις ἡμῶν. Ὑγεία, ρώμη σωματικὴ καὶ πνευματικὴ, κάλλος, κοσμιότης, εὐγένεια, χάρις εἶναι ἀρεταὶ ὁμολογουμένως πολλαί, ἀλλὰ φανερῶς καὶ μετὰ δυνάμεως ἐπὶ τοῦ μαρμάρου εἰκασμένοι. Ἴδου λοιπὸν εἰς λόγος, δι' ὃν ὁ δημιουργὸς τοῦ ἔργου εἶναι ἄξιος τῆς ἐκτιμήσεως ἡμῶν. Ἄλλ' ὑπολείπεται τοῦτο τὸ σπουδαῖον νὰ ἐξετασθῇ, κατὰ πόσον δηλ. ἦτο εὐκόλον ἢ δύσκολον νὰ εἰκονισθῶσιν αἱ ἀρεταὶ αὗται. Διότι τὸ ζήτημα τοῦτο, καλῶς ἐξεταζόμενον, θὰ δώσῃ εἰς ἡμᾶς τὸ μέτρον τῆς ἀξίας τοῦ ἔργου καὶ τοῦ ὀφειλομένου θαυμασμοῦ πρὸς αὐτό.

Ἀπλουστέρα θὰ ἀποβῇ ἢ ἔρευνα ἡμῶν, ἐὰν εὐρωμεν τὴν οὐσιωδέστεραν καὶ γενικωτέραν ἀρετὴν, ὑφ' ἣν αἱ ἄλλαι ὑπάγονται, καὶ ταύτην μάλιστα ἐξετάσωμεν κατὰ τὸν ῥηθέντα τρόπον. Ἀνωτέρω ἐφάνη, ὅτι ἢ ἀκμαία καὶ τελεία υἰεία εἶναι κεφαλαιώδης ιδιότης.

Οὕτως ὁ Rodin ἐξῆρε τὴν δύναμιν καὶ καταπληκτικὴν υἰείαν. «Ἡ κεφαλὴ αὕτη, γράφει, εἶναι τὸσον ἰσχυρὰ καὶ τὸσον ζωντανὴ ὅσον ἢ φύσις αὕτη».

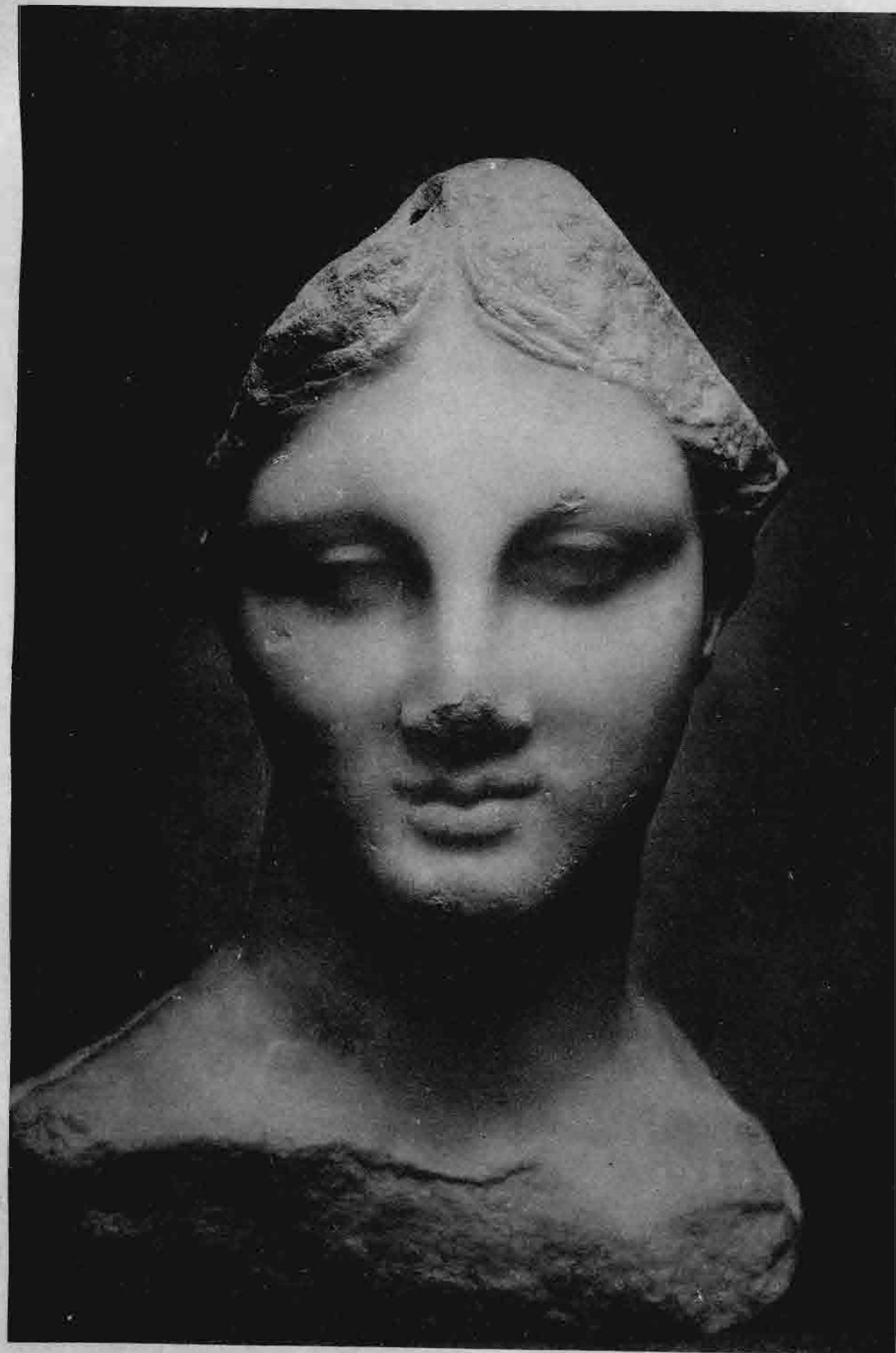
Ἄλλὰ δὲν εἶναι μόνον ἢ ἐπικρατοῦσα καὶ ἐξοχωτάτη ιδιότης. Ἡ υἰεία, ἀκριβῶς ἐννοουμένη, εἶναι ἅμα ἢ πηγὴ καὶ τῶν ἄλλων μνημονευθεισῶν ἀρετῶν, ἐν πρώτοις δὲ τῆς καλλονῆς τοῦ προσώπου. Τὸ τελευταῖον ἴσως φαίνεται αὐθαίρετον καὶ ἀσαφές. Ἄλλ' εἶναι μεγάλη ἀλήθεια τοῦτο, ὅπερ ἀτυχῶς συστηματικῶς λείπει ἀπὸ τὰ βιβλία μας, ὅτι τὸ πολυῦμνητον καὶ δυσπερίγραπτον κάλλος τοῦ ἀνθρώπου σώματος δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο ἢ ἢ ἐκ τοῦ ὑγινοῦ σώματος ἐντύπωσις. Ἡ ἀλήθεια αὕτη δὲν εἶναι κοινῶς γνωστὴ, διότι ἕκαστος ἀποδίδει εἰς τὴν λέξιν υἰείαν πολὺ στενὴν σημασίαν. Ἀρκούμεθα συνήθως εἰς τὴν βεβαίωσιν ἐνὸς σωματικοῦ ἄθλου, ἢ τὴν ἐμφάνισιν ῥοδίνων παρειῶν ἢ μυωδῶν βραχιόνων διὰ νὰ κηρύξωμεν τινα ὡς ἐντελῶς υἰεῖα. Ἄλλ' ἢ ἐπιστήμη διδάσκει, ὅτι αἱ τοιαῦτα κρίσεις τοῦ ἐνὸς καὶ τοῦ ἄλλου εἶναι ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ πεπλανημένοι. Ἴνα ἄτομόν τι θεωρηθῇ τελείως υἰεῖς, ἀνάγκη νὰ συμπέσωσι πολλοὶ πρὸς τοῦτο εὐνοϊκαὶ συνθῆκαι, ἰσχυρίζονται οἱ νεώτεροι φυσιολόγοι. Οὐδεμία πρέπει νὰ βαρύνῃ τὸ ἄτομον κακὴ κληρονομία, οὐδεις ἐκφυλισμός, οὐδεμία οὐδὲ ἢ ἐλάχιστη ὑπερτροφία ἢ ἀτροφία μέλους τινός. Ἐπειτα ἢ θρέψις καὶ ἢ ἀνάπτυξις ἀπαιτεῖται νὰ εἶναι κανονικὴ καὶ ἀκόλυτος, οὐδεμία νόσος νὰ ταράξῃ τινὰ τῶν ζωϊκῶν λειτουργιῶν καὶ τέλος κατάλληλος ἀσκησις νὰ ἐπιτύχῃ τὴν τελείαν καὶ σύμμετρον ἀνάπτυξιν πάντων τῶν μελῶν, μεταξὺ τῶν ὁποίων δὲν πρέπει νὰ λησμονηθῇ καὶ τὸ πολύτιμον ὄργανον τῆς σκέψεως, ὁ ἐγκέφαλος. Ὑπὸ τοὺς ὄρους τούτους θέλει βλαστήσει τὸ τελείως υἰεῖς σῶμα, οὗ ἢ μεγίστη ἀκμὴ θὰ συμπέσῃ εἰς τὸ 20ὸν ἔτος, καθ' ἣν περίπου ἡλικίαν οἱ ἴστοι τοῦ σώματος διατηροῦσι τὴν μεγίστην αὐτῶν ἀνθηρότητα. Ἄλλὰ τίς μετὰ ταῦτα θὰ ἀρνηθῇ, ὅτι ἐκ τοῦ ὑγιεστάτου τούτου νεανικοῦ σώματος δὲν θὰ ἀποκομίσωμεν τὴν ἐντύπωσιν τῆς τελειότητος καλλονῆς;

Οὕτως ἡμεῖς συμβουλευόμενοι τὰ βιβλία τῶν νεωτέρων φυσιολόγων εὐρίσκομεν μετὰ τινα χρόνον σκέψεως, ὅτι τῷ ὄντι ἢ τελεία καλλονὴ ἀντιστοιχεῖ εἰς τὴν τελείαν υἰείαν. Ἄλλὰ πόσον εἶναι μέγα καὶ θαυμαστόν, ὅτι κατὰ τὴν Ἀρχαιότητα ὑπῆρξε λαὸς ὀλόκληρος,

ἔστερημένος τῆς ἐκ τῆς ἡμετέρας ἐπιστήμης βοηθείας, ὅστις ἐν τοῦ-
τοις ἐπρέσβευεν ὡς πάγκοινον ἀλήθειαν, ὅτι ὠραῖον σῶμα εἶναι τὸ
ἀνεπτυγμένον, ὡς ἀνωτέρω ἐλέχθη. Βεβαίως οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες δὲν
διετύπωνον τὸ πρᾶγμα, ὡς οἱ νεώτεροι φυσιολόγοι. Κατ' οὐσίαν
ὁμως ἀνεγνώριζον τὴν ἀνωτέρω ἀλήθειαν καθ' ὅλην αὐτῆς τὴν ἔκτα-
σιν. Ὁραῖος ἦτο ὁ καταγόμενος ἐκ γονέων ὑγιῶν (εὖ πεφυκώς) καὶ
*οὕτως ἠϋξημένος καὶ ἡσκημένος, ὥστε οὐδεμία νὰ ὑπάρχη μεταξὺ
τῶν μελῶν αὐτοῦ δυσαρμονία. Ἐκτὸς δὲ τούτων ἔπρεπεν ὁ ὠραῖος
νὰ διατρέχη τὴν ἐφηβικὴν μάλιστα ἡλικίαν. Ὅτι δὲ τοιοῦτον ὑπῆρξε
τὸ λαϊκὸν πνεῦμα δὲν φαίνεται μόνον ἐκ τῶν παραδόσεων περὶ βελ-
τιώσεως τῆς φυλῆς ἐν Σπάρτῃ, τοῦ διαδεδομένου πανταχοῦ γυμνα-
στικοῦ βίου καὶ τῶν ἀρχαίων συγγραφέων. Πιστότερον ἀποδίδουσι
τὸ ἔθνικὸν πνεῦμα αἱ καλαὶ τέχναι καὶ προκειμένου περὶ σώματος
ἐξόχως ἡ πλαστικὴ. Οὕτως οἱ πλάσται ἢ γλύπται ἀποβλέπουσι κατὰ
τοὺς αἰῶνας τῆς ἀκμῆς 6ον, 5ον καὶ 4ον, μάλιστα δὲ τοὺς δύο πρῶ-
τους, εἰς τὸ γυμνὸν σῶμα τοῦ καλῶς ἠϋξημένου, ἐν μέτρῳ ἡσκη-
μένου, καὶ σωφρόνως διαιτηθέντος νεανίου ὡς εἰς τὸ ἰδεῶδες πρό-
τυπον τοῦ κάλλους. Ἐκ τοῦ προτύπου τούτου δημιουργοῦσι τὰς εἰ-
κόνας τῶν θεῶν καὶ θεαινῶν καὶ τῶν τιμωμένων θνητῶν, ἀνδρῶν
ἢ γυναικῶν. Πολλάκις ὁ καθεστηκυῖας ἡλικίας ἀνὴρ, οἷος παρίστατο
ὁ Ζεὺς καὶ ἄλλοι θεοί, δὲν διεκρίνετο τοῦ νεανίου τῶν 20 ἐτῶν, εἰ
μὴ διὰ τὸ γένειον ἢ τὴν κόμην. Ἡ γυνὴ δὲν διέφερεν οὐδὲ κατὰ
τὴν χαρακτηριστικὴν διαμόρφωσιν τῆς λεκάνης, εἰ μὴ σχεδὸν μόνον
κατὰ τὰ ἐνδύματα. Καὶ ἵνα ἐπανίδωμεν τὴν ἡμετέραν κόρην, τίς δὲν
βλέπει εἰς τὴν ἀδρᾶν αὐτῆς εἰκόνα κάτι τὸ ἀνδροπρεπὲς καὶ δὲν ἐν-
θυμεῖται ἐκ τινῶν χαρακτηριστικῶν ὁμοίας κεφαλᾶς ἐφήβων; Τόσον
μεγάλῃ, ὥστε καὶ νὰ ἀντιμάχεται πρὸς τὴν φύσιν, καὶ τόσον μακρο-
χρονία ὑπῆρξεν ἢ ἐπίδρασις τοῦ τελειοτάτου νεανικοῦ σώματος ὡς
προτύπου κάλλους.

Τέλειον κάλλος ἀνταποκρίνεται εἰς τὴν τελείαν ὑγίαν. Τοῦτο εἶναι
ἀναντίρρητον. Ἄλλ' ἔχομεν πράγματι ἐν τῇ κόρῃ τῆς Χίου τὴν εἰ-
κόνα τῆς τελείας ὑγείας καὶ ἀποκομίζομεν ἐκ ταύτης τὴν εἰκόνα τῆς
ἀμέμπτου καλλονῆς; Εἰς τοῦτο θὰ ὀδηγήσῃ ἡμᾶς ἡ ἀκριβεστέρα ἐπι-
σκόπησις τῶν καθ' ἕκαστα μελῶν.

Ὡς εὐχνημος κορμὸς δένδρου ὑφούται ὁ μέγας ἀλλ' ὁμως εὐκαμ-

Ἡ ἐκ Χίου ἀρχαία προτομὴ κόρης.

πτος λαιμός. Ἄξία τοῦ ὑποστηρίγματος εἶναι ἡ ἰσχυρῶς ἀνεπτυγμένη κεφαλή. Τὸ πρόσωπον εἶναι τελείως ῥοειδὲς καὶ μέγα. Τὸ ἀνάλογον μέγεθος τηροῦσι πάντα τὰ ἐν αὐτῷ χαρακτηριστικά, κάτω σιαγών, χεῖλη, ρίς, παρειαί, ὀφθαλμοί, μέτωπον. Οὐδὲν ἐξ αὐτῶν φαίνεται ὑπολειπόμενον κατὰ τὴν ἀνάπτυξιν, ὥστε νὰ ἐλέγχεται τὸ ἐλαττωματικὸν καὶ νὰ ἐπέρχεται βλάβη τῆς συμμετρίας. Ἄφ' ἑτέρου ἀκράτητος φαίνεται πανταχόθεν ἡ ὀρμὴ τῆς ζωῆς. Ἄπὸ τῶν εὐσάρκων καὶ εὐγράμμων χειλέων ἐκπέμπεται μειδίαμα ἀκτινοβολοῦν εἰς τὰ πέριξ μέχρι τῶν μεγάλως διατεταμένων ῥωθῶνων καὶ τῆς παλλομένης τούτου ἔνεκα ἐκτάσεως τῶν παρειῶν. Ἄλλὰ δὲν εἶναι τὸ μόνον μειδίαμα τῆς ζωῆς. Ἐκεῖ, ὅπου πρὸς τὰ ἄνω αἱ ἀκτῖνες αὐτοῦ βαθμηδὸν σβέννυνται, νέον φῶς καταχεόμενον δίδει νέαν λάμψιν εἰς τὸ ὠραῖον πρόσωπον. Θὰ ἦτο ἀπίθανον ἂν ἐλέγομεν περὶ τοῦ φωτὸς τῶν ὀφθαλμῶν κυρίως. Διότι ἐπὶ τοῦ μαρμάρου, ὡς νῦν τοῦτο στερεῖται τῶν πάλαι χρωμάτων, οὐδὲν ἀποδίδει τὸ ἄνευ ἐννοίας λευκὸν χρῶμα. Ἄλλὰ τὰ περιβλήματα τῶν βολβῶν, αἱ μεγάλαι αὐταὶ εὐκίνητοι βλεφαρίδες, τὰ ὑπεράνω καὶ ὑπὸ τὰς ὀφρῦς σαρκώδη μέρη, ὧν ἡ τοιαύτη μορφή ἐλέγχει τὴν μεγίστην ἀνθηρότητα τῶν ἰσῶν, καὶ αἱ φαιδρῶς ὑψούμεναι πλευραὶ τῆς ῥινός, εἶναι ἄλλαι τόσαι λαμπηδόνες τῆς ζωῆς καὶ συντελοῦσι μεγάλως εἰς τὴν ἔκφρασιν τῶν ὀφθαλμῶν, τῶν πιστοτάτων τούτων εἰκόνων τῆς ζωῆς καὶ τοῦ πνεύματος. Ὑπεράνω τὸ ἐκτεταμένον μέτωπον ὀγκοῦται ἐλαφρότατα καὶ καταπίπτει εἰς θαυμασίους ὑπὲρ τὰς ὀφρῦς λακκίσκους. Ἡ κόμη τέλος ἐπιστέφουσα τὸ ὠραῖον πρόσωπον συντελεῖ διὰ τὴν τραχυτέραν αὐτῆς ὄψιν, ὥστε νὰ ἐξαίρεται ἔτι μᾶλλον ἢ ἀπαλὴ σφριγηλότης τῆς σαρκός.

Ἐκ τούτων γίνεται φανερόν, ὅτι ἡ κόρη τῆς Χίου καὶ ὡς ἐντελῶς ὑγιῆς παρεστάθη καὶ ὡς τελείως ὠραία. Ἄλλὰ πρὸς ἐμπέδωσιν τῶν ἀνωτέρω λεχθέντων χρησιμεύει καὶ ἡ ἀκόλουθος παρατήρησις. Ἐπὶ τοῦ ὑγιοῦς νεανικοῦ σώματος αἱ ποικίλαι μορφαὶ τῶν μελῶν ἐκτὸς τῆς συμμετρίας εἶναι τοιαῦται διὰ τὴν ἀνθηρότητα τῶν ἰσῶν καὶ τὴν μετριότητα τοῦ λίπους, ὥστε αἱ μεταβάσεις ἀπὸ τῆς μιᾶς εἰς τὴν ἄλλην νὰ εἶναι ἥπια καὶ ἀνεπαίσθητοι καὶ παρὰ ταῦτα τὰ πέρατα ἐκάστης νὰ εἶναι ὅπωςδήποτε εὐδιάγνωστα. Ἄλλὰ ἡ εἰκὼν αὕτη τῆς ὑγιοῦς ἀναπτύξεως εἶναι συγχρόνως ὠραία εἰκὼν. Διότι,

ὅταν ὁ ὀφθαλμὸς ἀντιλαμβάνεται ταχέως καὶ ἀκωλύτως πολυαριθμούς μορφάς, ἢ λειτουργία τῆς ὀράσεως προάγεται καὶ πιστεύομεν τότε, ὅτι τὸ θέαμα εἶναι πραγματικῶς ὠραῖον. Παράδειγμα τούτων εἶναι ἢ ἡμετέρα προτομή. Τὴν ἀντίθετον θὰ εἴχομεν ἐντύπωσιν, ἐὰν ἐβλέπομεν ἀθλητὴν μὲ μῦς ὀγκώδεις καὶ λίαν σαφῶς περιγεγραμμένους ἢ ὑπέρσαρκον ὑποκείμενον ἢ λίαν ἀβρόν. Κατὰ τὴν πρώτην περιπτώσιν ὁ ὀφθαλμὸς θὰ ἀσχοληθῆ πολὺ, ἐπομένως δυσαρέστως, εἰς τὸ νὰ ἀντιληφθῆ τὰ πολυαριθμὰ διαγραφόμενα σχήματα. Καὶ κατὰ τὴν δευτέραν θὰ κωλυθῆ ἢ λειτουργία αὐτοῦ διὰ τὴν δυσκολίαν νὰ ἀνεύρη ἐκάστου μέλους τὸ σχῆμα καὶ τὰς διαστάσεις.

Ἄλλὰ καὶ ἡ κοσμιότης, εὐγένεια καὶ χάρις τῆς κόρης τῆς Χίου, ἂν καὶ καθαρῶς πνευματικαὶ ιδιότητες, δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, ὅτι πηγάζουσιν ἐκ τῆς αὐτῆς κυρίας ιδιότητος, τῆς ὑγείας, ἂν τὸν ὄρον τοῦτον ἐκλάβωμεν ὡς οἱ νεώτεροι φυσιολόγοι μὲ τὴν εὐρυτάτην σημασίαν τῆς ἁρμονικῆς ἀναπτύξεως πάντων τῶν ὀργάνων καὶ τοῦ ἐγκεφάλου, σημασίαν ἀνταποκρινομένην θαυμασίως πρὸς τὴν γνώμην τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων περὶ τοῦ τελείου ἀνδρός, τοῦ καλοῦ κάγαθοῦ. Αἱ πνευματικαὶ ιδιότητες φανερόντι καὶ διὰ πάντων τῶν μελῶν τοῦ σώματος, ἀλλὰ πρὸ πάντων, ὡς γνωστόν, διὰ τοῦ προσώπου. Οὕτως ἐπὶ τοῦ προσώπου τῆς ἡμετέρας κόρης ζωηρῶς ἐκφαίνεται καὶ ἡ πνευματικὴ αὐτῆς εὐρωστία. Ἐκ τῆς ἡρεμίας τῶν διαφόρων μορφῶν συμπεραίνομεν ἀσφαλῶς καὶ περὶ τῆς γαλήνης τοῦ πνεύματος, χαρακτηριστικῆς τῆς ἀριότητος αὐτοῦ. Καὶ ἀφοῦ περὶ τούτου εἴμεθα βέβαιοι δὲν εἶναι ἄπορον ὅτι διὰ μόλις αἰσθητὰς κινήσεις, ὡς εἶναι ἢ διάθεσις τῶν βλεφαρίδων, τὸ μικρὸν ἄνοιγμα τῶν χειλέων καὶ ἡ ἐλαφροτάτη παλμώδης κίνησις τῶν πέριξ, ἐπιτυγχάνεται ἢ ζωηρὰ παράστασις τῆς κοσμιότητος, τῆς εὐγενείας καὶ τῆς χάριτος.

Ἐπολείπεται νῦν νὰ ἐξετάσωμεν τὸ ζήτημα κατὰ πόσον ἦτο δύσκολον τὸ ἔργον τοῦ καλλιτέχνου. Διότι ἐν τούτῳ, ὡς εἴπομεν, θὰ εὐρωμεν τὸ μέτρον τῆς προσηκούσης εἰς τὸ καλλιτέχνημα ἐκτιμῆσεως.

Αἱ μέγισται δυσκολίαι, ἃς ἔχει νὰ ὑπερνικήσῃ ὁ καλλιτέχνης, ἵνα μιμηθῆ ἐπὶ τοῦ μαρμάρου τὴν ζῶσαν φύσιν, γίνονται πρὸ πάντων φανεραί, ἐὰν ἐννοήσωμεν καλῶς, ὅτι ἢ ἀναπαράστασις ζῶντος προσώπου, ὅπερ εἶναι ὁ τελικὸς σκοπὸς τῆς μιμήσεως, εἶναι φύσει ἀδύ-

νατος. Τὸ ὑλικὸν δὲν εἶναι πάντοτε ἐπιδεικτικόν. Πῶς δὲ εἶναι δυνατὸν νὰ ἀναπαρασταθῶσι τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ προσώπου π. χ., ἀφοῦ οὐδὲν ἐκ τούτων εἶναι δυνατὸν νὰ ὑπαχθῆ εἰς σχῆμά τι, οὗ τὰ ὄρια εἶναι σαφῆ καὶ ὠρισμένα; Διότι οὐδαμοῦ ὑπάρχει ἔστω μία εὐδηλος γραμμὴ, χρησιμεύουσα ὡς πέρας μέλους, ἀλλὰ μόνον ἐπιφάνειαι ἀπείρως μικραὶ καὶ ἀμέτρητοι, μεταπίπτουσαι εἰς ἀλλήλας κατὰ τρόπον ἀσύλληπτον.

Τεθέντος οὕτω, ὅτι ἡ τελεία μίμησις ζῶντος ὀργανισμοῦ εἶναι φύσει ἀδύνατος, ἔπεται ὅτι πᾶσα προσπάθεια ἐπιτυχάνουσα νὰ φέρῃ ἡμᾶς πλησιέστατα εἰς τὸ πρωτότυπον εἶναι ἀξία τοῦ ἡμετέρου θαυμασμοῦ. Εἶναι ἀληθές, ὅτι ἡ Τέχνη μετὰ φρονήσεως προβάσα ἠδυνήθη νὰ ἀπλοποιήσῃ κατὰ πολὺ τὸ δυσχερέστατον πρόβλημα. Ἄφ' ἧς ἐποχῆς ἔζησαν ἀνωτέρας ἀντιλήψεως ἄνθρωποι, δηλ. καλλιτέχναι, καὶ τοιοῦτοι ὑπῆρξαν ἀπὸ τῶν πρώτων χρόνων, ἀπέβλεψαν ἐν τῇ μιμήσει μόνον εἰς τὴν ἐντύπωσιν, τὴν προσγιγνομένην εἰς τὸν ὀφθαλμὸν ἀπὸ τοῦ ἀπεικονιστέου καὶ οὐδέποτε εἰς τὴν πραγματικὴν ἐν πάσῃ λεπτομερείᾳ κατάστασιν αὐτοῦ. Εἰργάσθησαν δὲ προσέτι εἰς τὴν ἀναπαραγωγὴν τῆς αὐτῆς ἐντυπώσεως διὰ μέσων ἀπλουστέρων καὶ διαφόρων ἐκείνων τῆς φύσεως. Διαγινώσκοντες δηλ. οἱ καλλιτέχναι μετὰ τῆς οἰκείας δυνάμεως τὰ κύρια καὶ δευτερεύοντα στοιχεῖα τοῦ ἀπεικονιστέου, ἠδυνήθησαν νὰ παραστήσωσι μόνον τὰ πρῶτα ἀλλὰ μετὰ δυνάμεως, νὰ παραλίπωσι δὲ τὰ δευτερεύοντα ἄνευ κινδύνου ἀποτυχίας. Οὕτως ἠπλοποιήθη κατὰ πολὺ τὸ ἔργον τῶν καλλιτεχνῶν. Ἄλλ' εἶναι πάντοτε τόσον μεγάλη ἢ ἐπιχείρησις, ὥστε πᾶσα ἐπιτυχὴς αὐτῆς ἐκβασίς εἶναι ἀξία ἀναγνωρίσεως.

Ὅτι ἐξαιρέτως ἐπέτυχεν ὁ ἡμέτερος καλλιτέχνης ἐν τῇ παραστάσει τῆς ζωῆς ἔσχομεν ἀνωτέρω εὐκαιρίαν νὰ πεισθῶμεν. Ἄλλὰ τὸ στάδιον, ἐν ᾧ κατήγαγε τὴν ὠραιότεραν αὐτοῦ νίκην, θὰ ἐννοήσωμεν καλῶς τώρα. Τοῦτο δὲν εἶναι αἱ διαστάσεις τῶν μελῶν, αἱ σχέσεις αὐτῶν πρὸς ἀλλήλας καὶ τὸ ὅλον, πράγματα ἄλλως ἐξόχως σημαντικά, ἀλλ' ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἀφανεῖς λεπτομέρειαι, ἐξ ὧν σημειοῦμεν τὰς ἐξῆς: τὴν ἐλαφροτάτην κλίσιν τοῦ λαιμοῦ πρὸς τὰ δεξιὰ, τὰς ἐπ' αὐτοῦ ἀβαθεῖς αὐλάκας, τὸ μικρὸν ἄνοιγμα τῶν χειλέων, τὸν ἐλαφρὸν κυματισμὸν τῆς γειτονίας αὐτῶν, τὸ ἥκιστα γεωμετρικὸν σχῆμα τῶν παρεῖδων καὶ τὴν ἐλαφρὰν ἐξόγκωσιν τοῦ μετώπου. Αἱ

ἀφανείς αὐταὶ λεπτομέρειαι εἶναι σπουδαιόταται διὰ τὴν παράστασιν τῆς ζωῆς. Ἐὰν ἔλειπον δὲν θὰ εἶχομεν πρὸ ἡμῶν πλέον ζῶσαν ὑπαρξιν ἀλλὰ νεκρὰν ἢ ξυλίνην πλαγγόνα, τεχνουργηθεῖσαν, ὡς ἔτυχε, ὑπὸ κοινοῦ τεχνίτου. Ἄφ' ἐτέρου πρὸς παράστασιν τούτων εἶναι ἀνάγκη ὄχι μόνον νὰ βλέπη καλῶς καὶ διατηρηῇ ἐν τῇ μνήμῃ τὰς δυσορίστους ταύτας μορφὰς ὁ καλλιτέχνης, ἀλλὰ καὶ νὰ κατέχη τὴν μεγίστην δεξιότητα νὰ ἐργάζεται τὸ μάρμαρον οὕτως, ὥστε τοῦτο νὰ ἀποδίδῃ μετὰ τῆς ἐφικτῆς ἀκριβείας τὰς πολυαρίθμους καὶ ἐλαφρὰς διακυμάνσεις τῆς ἐπιφανείας. Ἰδίως τὰ μαλακώτερα καὶ εὐκίνητοτερα μέρη, οἷα τὰ περὶ τὰ χεῖλη καὶ τοὺς ὀφθαλμούς, ἀπαιτοῦσι τὴν ὑπερτάτην τεχνικὴν δεξιότητα. Ὁμοίαν δεξιότητα θαυμάζομεν ἐπὶ τοῦ Ἑρμοῦ τοῦ Πραξιτέλους καὶ ἐπὶ εὐαρίθμων ἄλλων ἔργων ἀποδιδόμενων συνήθως εἰς τὸ ἐργαστήριον τοῦ αὐτοῦ μεγάλου καλλιτέχνου καὶ πρότερον μεταξὺ τῶν ἀρχαίων ἐν τῇ ἐργασίᾳ τοῦ μαρμάρου.

Κ. Α. Ῥωμαῖος

Ἐφορος τῶν ἀρχαιοτήτων

Ο ΟΙΚΟΣ ΤΩΝ ΑΔΕΛΦΩΝ ΡΑΛΛΗ

Τί δράς; ἀνίστω, μή σε νικάτω πόνος.
Αἰσχ. Εὐμην. 133

Βίον πορίζου πάντοθεν πλήν ἐκ κακῶν.

I

Ὅταν ἀκούῃ τις τοὺς ἄθλους μεγάλων ἀνθρώπων ἢ ὅταν βλέπη τὴν δόξαν ἔθνῶν, ἐκ φυσικῆς περιεργίας ζητεῖ νὰ μάθῃ πῶς ἤρχισαν οἱ ἄνθρωποι οὗτοι τὴν ἐργασίαν των καὶ ποῖα ἦσαν ἐξ ἀρχῆς τὰ ἔθνη ταῦτα. Μελετᾷ τὴν ἱστορίαν αὐτῶν, ἀκολουθεῖ τὴν ἐξέλιξίν των, ἐξετάζει τὸ περιβάλλον ἐν τῷ ὁποίῳ ἔζησαν καὶ ἀνεπτύχθησαν καὶ τὰς περιστάσεις καὶ συνθήκας, ὑφ' ἃς ἐξετελέσθη τὸ ἔργον.

Βεβαίως ἀπὸ πάσαν μεγάλην καὶ διαρκῆ ἐπιτυχίαν πρόπει νὰ ζητήσωμεν ἐργασίαν σταθερὰν καὶ θέλησιν ἰσχυράν. Ἄλλ' ὅπως ἐν ἔργον ριζώση καὶ εὐδοκιμήσῃ καὶ καταστήσῃ νὰ ὑφίσταται σχεδὸν ἀφ' ἑαυτοῦ, δὲν ἀρκεῖ μόνον ἐργασία σταθερὰ καὶ θέλησις ἰσχυρά, ἀλλ' ἀπαιτεῖται κυρίως ἐργασία σόφρων καὶ τιμίᾳ.

Τοιαύτην δ' ἐργασίαν καὶ τοιοῦτον χαρακτήρα, ἀνατρέχοντες ὅσον εἶνε δυνατόν εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ παγκοσμίου φήμης Οἴκου τῶν Ἀδελφῶν Ράλλη, εὐρίσκομεν εἰς τοὺς ἰδρυτὰς αὐτοῦ καὶ τοὺς συνεχίσαντας τὸ μοναδικὸν τοῦτο ἔργον.

Ἡ ἀρχαία καὶ πολυμελὴς οἰκογένεια τῶν Ράλλη εἶχεν ἐγκαταλείπει ἐν μέρει τὴν Χίον πρὸ τῆς Ἐπαναστάσεως. Αἰτία δὲ τούτου ἦτο ἀφ' ἑνὸς μὲν ὁ ἐμπορικὸς τῶν Ἑλλήνων ἐν γένει καὶ ἰδιαιτέρως τῶν Χίων χαρακτήρ καὶ ἡ πρὸς τὴν ἐμπορίαν τάσις τῶν δραστηρίων καὶ ὀξυδερκῶν υἱῶν τοῦ Στεφάνου Ράλλη Παντιᾶ, Γιάννη, Τομαζῆ, Αὐγουστῆ καὶ Στρατῆ, ἀφ' ἐτέρου δὲ ἡ ἀνώμαλος πολιτικὴ κατάστασις τῆς Χίου κατὰ τὴν μοιραίαν ἐπανάστασιν, ἕνεκα τῆς ὁποίας καὶ ἄλλαι χιακαὶ οἰκογένειαι ἠναγκάσθησαν νὰ ἐγκαταλείψουν τὴν φιλιτάτην Χίον.

Εἰς τὰ 1818 οἱ ἀδελφοὶ Γιάννης καὶ Στρατῆς Στεφάνου Ράλλη ἤλθον καὶ ἐγκατεστάθησαν εἰς τὸ Λονδῖνον ἀπὸ τὸ Λιβόρνον τῆς Ἰταλίας, ὅπου ἤμπορεύοντο. Κατὰ πᾶσαν πιθανότητα θὰ εἶχον κατ' ἀρχὰς πολὺ μικρὸν γραφεῖον, διότι δὲν ἀναφέρεται τοῦτο διόλου εἰς τὰ βιβλία τῶν διευθύνσεων τῆς ἐποχῆς ἐκείνης.

Δὲν εἶναι ἐξηκριβωμένον ἐπίσης καὶ τί ἄλλο ἐμπόριον ἔκαμναν ἐκτὸς τῶν σιτηρῶν. Ὑπάρχει ὅμως πιθανότης ὅτι ἤμπορεύοντο μετὰξια μὲ τὴν Μασσαλίαν, ὅπου ἔμενεν ὁ ἐκ τῶν ἀδελφῶν Αὐγουστῆς Στ. Ράλλης, πάππος ἐκ μητρὸς τοῦ κυρίου Παντελῆ Ἀργέντη.

Ἀπὸ τὸ 1823 ὅμως τὸ ὄνομα τῶν Ράλλη ἀναφέρεται εἰς τὸ βιβλίον τῶν διευθύνσεων καὶ τὸ κατάστημα ἐργάζεται ὑπὸ τὴν ἐταιρικὴν ἐπωνυμίαν «Ράλλης καὶ Πετροκόκκινος» εἰς τὸ 5 Union Court, Old Broad Street, εἰς τὸ City τοῦ Λονδίνου καὶ ὄχι πολὺ μακρὰν ἀπὸ τὸ μέρος ὅπου εὐρίσκεται σήμερον. Εἰς τὴν διεύθυνσιν αὐτὴν ἔμεινε μέχρι τοῦ 1825.

Αἱ ἐργασίαι φυσικὰ ἦσαν σχετικῶς περιορισμέναι, ἤμπορεύοντο δὲ τὰ σιτηρὰ πιθανὸν μὲ τὴν Μολδοβλαχίαν καὶ τὴν Ἀδριανούπολιν. Τότε ἴσως οὔτε κἂν ὠνειρεύοντο τὴν πρόοδον, εἰς τὴν ὁποίαν ἔφθασε κατόπιν τὸ κατάστημα καὶ τὴν φήμην, τὴν ὁποίαν ἀπέκτησε βραδύτερον.

Εἰς τὰ 1824, ὅτε ἤλθεν εἰς τὸ Λονδῖνον καὶ ὁ ἕτερος τῶν ἀδελφῶν, ὁ Παντιᾶς Στεφάνου Ράλλης, τὸ κατάστημα μετεφέρθη εἰς τὸ 25 Finsbury Circus, ὅπου καὶ εὐρίσκεται ἀκόμη. Ταχέως ἔκτοτε ηὔξησεν ὁ κύκλος τῶν ἐργασιῶν καὶ μετὰ ἓν ἔτος ὁ Στρατῆς Ράλλης μετέβη εἰς Μάντζεστερ, ὅπου ἰδρύσεν τὸ πρῶτον ἐν Ἀγγλίᾳ ὑποκατάστημα. Τὸ Μάντζεστερ ἦτο τὸ κέντρον τῆς ἀγορᾶς διὰ τὰς τσόχας. Κατὰ τὰ 1827 ὁ Γιάννης Ράλλης μετέβη ἐκ νέου εἰς Ὁδησόν, ὅπου ἐξηκολούθησε τὸ ἐμπόριον τῶν σιτηρῶν. Οὕτως ἔβαινον πρὸς τὰ πρόσω αἱ ἐργασίαι τῶν τολμηρῶν ἐπιχειρηματιῶν Χίων.

Οὐδεμία μεταβολὴ ἀξία μνείας ἐπῆλθε μέχρι τοῦ 1837, ὅποτε ἰδρύθη καὶ ἕτερον ὑποκατάστημα εἰς τὴν Ταυρίδα τῆς Περσίας ὑπὸ τὴν ἐπωνυμίαν «Ράλλης καὶ Ἀγέλαστος» διὰ λογαριασμὸν τῶν ἀδελφῶν Ράλλη τοῦ Λονδίνου καὶ τῶν «Ράλλη, Σκυλίτση καὶ Ἀργέντη» τῆς Μασσαλίας καὶ τὸ ὁποῖον διηυθύνετο ἀπὸ τοὺς Κ. Ἀγέλαστον καὶ Π. Α. Ράλλην ἐν συνεργασίᾳ μετὰ τοῦ Γ. Ν. Εὐμορφοπούλου.

Ἐκ Περσίας ἐξῆγον μετὰξια, εἰσῆγον δ' ἐκεῖ τσόχας καὶ ἄλλα ὑφάσματα ἀπὸ τὸ Μάντζεστερ τῆς Ἀγγλίας. Τρία ἔτη βραδύτερον τὸ ὑποκατάστημα τῆς Ταυρίδος ὑπήχθη ὑπὸ τὴν αὐτὴν ἐπωνυμίαν εἰς τὸ ἐν Κωνσταντινουπόλει κατάστημα τοῦ «Τομαζῆ Ράλλη καὶ Σία». Λεπτομερεῖς πληροφορίαι ἐλλείπουσι περὶ τῶν ἐργασιῶν καὶ οὔτε ἀναφέρεται πότε ἀκριβῶς ὁ Αὐγουστῆς καὶ ὁ Τομαζῆς προσελήφθησαν ὡς συνῆταιροι εἰς τὸ Κατάστημα. Δὲν εἶναι ἐπίσης ἐξηκριβωμέναι αἱ χρονολογίαι τῆς προσλήψεως τῶν υἱῶν τῶν συνεταιρῶν εἰς τὸ Κατάστημα, οὔτε ἄλλαι τακτικαὶ σημειώσεις ὑπάρχουσιν ἐκτὸς τῆς χρονολογίας τῆς διὰ πρῶτην φορὰν συστάσεως τοῦ Καταστήματος τῆς Καλκούττης εἰς τὰ 1851 ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ Ἰωάννου Εὐστρατίου Ράλλη καὶ Νικολάου Γεωργίου Πασπάτη καὶ τῆς εἰς τὰ 1861 ἐν Βομβάῃ καὶ Kurachee ἰδρύσεως καταστημάτων ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τῶν ἀδελφῶν Παντιᾶ καὶ Ἀμβρουζῆ Θεοδώρου Ράλλη.

Εἰς τὰ 1865 ἦτοι μετὰ τὸν θάνατον τοῦ μεγαλεπηβόλου Παντιᾶ Ράλλη, ὅστις διὰ τῆς ἐξαιρετικῆς αὐτοῦ φιλοπονίας καὶ τῆς διοργανωτικῆς ἰκανότητος ὑπῆρξεν ὁ δαιμόνιος ὀργανωτὴς τοῦ ὅλου συνεταιρισμοῦ καὶ ὁ θεμελιωτὴς τοῦ μεγάλου οἴκου τῶν Ράλλη, τὸ παλαιὸν κατάστημα διελύθη προσκαίρως¹⁾.

Τὰ διάφορα καταστήματα καὶ ὑποκαταστήματα ἦσαν τὰ ἐξῆς καὶ εἰργάζοντο ὑπὸ τὰς ἀκολούθους ἐπωνυμίας: «Ἀδελφοὶ Ράλλη» ἐν Λονδίῳ, Καλκούττη καὶ Βομβάῃ· «Ἰωάννης Νεγρεπόντης» ἐν Kurachee· «Ε. Ράλλης» ἐν Μάντζεστερ· «Ράλλης, Σκυλίτσης καὶ Ἀργέντης» ἐν Μασσαλίᾳ· «Στέφανος Π. Σκυλίτσης καὶ Σία» ἐν Κωνσταντινουπόλει· «Στέφανος Π. Σκυλίτσης» ἐν Τραπεζοῦντι καὶ Λίβερπουλ καὶ «Πέτρος Παντιᾶς Ράλλης» ἐν Ταυρίδι καὶ Rescht τῆς Περσίας.

Συνῆταιροι δὲ τοῦ καταστήματος πρὸ τοῦ θανάτου τοῦ ἀοιδίμου Παντιᾶ Ράλλη ἦσαν οἱ ἐξῆς: Γιάννης Στεφάνου Ράλλης, ὅστις ἀπέθανε τὴν 8ην Ὀκτωβρίου 1859, Τομαζῆς Στ. Ράλλης ἀποθανὼν τὴν

¹⁾ Ἴδὲ καὶ Ἰ. Γενναδίου «Στέφανος Ράλλης» 1902: ἄρθρα δημοσιευθέντα εἰς τὴν «Νέαν Ἠμέραν» Τεργέστης καὶ ἀναδημοσιευθέντα εἰς φυλλάδιον καὶ μεταφρασθέντα εἰς τὸ ἀγγλικὸν μετ' ἐπεξηγηματικῶν σημειώσεων (British museum 1906).

20^{ην} Ὀκτωβρίου 1858, ὁ Αὐγουστῆς Ράλλης ἀποθανὼν τὴν 18^{ην} Ἀπριλίου 1878, ὁ Στρατῆς Στ. Ράλλη ἀποθανὼν εἰς βαθὺ γῆρας τὸ 1884. Τὰ ὑποκαταστήματα τῶν ἀδελφῶν Ράλλη ἐν Ρωσσίᾳ διηθύνοντο ὑπὸ τῶν συγγενῶν των Σκαραμαγκᾶ καὶ ὑπὸ τὰς ἐξῆς ἐπωνυμίας: «Ἰωάννης Εὐστρατίου Ράλλης καὶ Σία» εἰς Ὀδησσόν, «Ράλλης καὶ Σκαραμαγκᾶς» εἰς Πετρούπολιν καὶ Ταϊγάνιον, «Σταμάτιος Σκαραμαγκᾶς» εἰς Ροστόβιον.

II

Ἀπὸ τῆς πρώτης Ἰανουαρίου 1866 ἀρχίζει νέα περίοδος ζωῆς καὶ δράσεως, ὡσαύτως ἀκμαίας, τοῦ Οἴκου τῶν ἀδελφῶν Ράλλη. Τὸ κατάστημα ἀνασυσταθὲν ὑπὸ τοῦ Στεφάνου Αὐγουστῆ Ράλλη καὶ Ἰωάννου Εὐστρατίου Ράλλη ἀνέλαβεν ὅλα τὰ ὑποκαταστήματα καὶ πρακτορεῖα, ἐκτὸς τῶν τῆς Ρωσσίας, τὰ ὁποῖα ἀνέλαβον οἱ Σκαραμαγκᾶ συνεχίσαντες τὴν ἐργασίαν ὑπὸ τὴν ἐπωνυμίαν «Σκαραμαγκᾶς καὶ Σία».

Τὰ τοῦ Μάντζεστερ καὶ Λίβερπουλ ἐπανέλαβον τὰς ἐργασίας των ὑπὸ τὴν ἐπωνυμίαν Ἀδελφοὶ Ράλλη, τὰ δὲ ἄλλα ἐξηκολούθησαν ὑπὸ τὴν αὐτὴν ὡς καὶ πρότερον ἐπωνυμίαν, ἐκτὸς τοῦ ἐν Kurachee, τὸ ὁποῖον κατηργήθη.

Διὰ μέσου τῶν κ. κ. Munziger καὶ Πιτσιπιού οἱ Ἀδελφοὶ Ράλλη ἤρχισαν τὸ πρῶτον νὰ ἐμπορεύωνται εἰς τὰ 1869 μὲ τὴν Νέαν Ὑόρκην, ὅπου ὀλίγον βραδύτερον τῷ 1871 ἴδρυσαν ὑποκατάστημα ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ Παντιᾶ Θ. Ράλλη, ὅστις μετέβη ἐκεῖ ἀπὸ τὴν Καλκούτταν.

Εἰς τὰ 1870 ἀπεφασίσθη ἕνεκεν τῆς ἐλαττώσεως τῆς ἐργασίας τῶν μεταξιῶν νὰ ἀποσυρθοῦν ἀπὸ τὴν Περσίαν καὶ οἱ λογαριασμοὶ ἐκλείσθησαν τὴν τριακοστὴν Ἰουνίου 1871. Τότε κατηργήθησαν καὶ τὰ καταστήματα τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ Τραπεζοῦντος.

Εἰς τὰ 1879 μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ἐτέρου τῶν διευθυντῶν Ἰωάννου Στρατῆ Ράλλη, προσελήφθησαν ὡς συνέταιροι τοῦ Στεφάνου Αὐγουστῆ Ράλλη ὁ ἐν Manchester Στέφανος Σκυλίτσης, ὁ Λουκᾶς Στρατῆ Ράλλης, ἀδελφὸς τοῦ ἀποθανόντος Ἰωάννου, καὶ ὁ Ἀλέξανδρος Ἀντωνίου Βλαστός ἐξάδελφος τοῦ Στεφάνου Αὐγουστῆ Ράλλη,

ὅστις ἦτο εἰς τὸ Λονδῖνον ἀπὸ τοῦ 1866 καὶ υπέγραφεν, «Ἀδελφοὶ Ράλλη».

Εἰς τὰ 1880 οἱ κ. κ. Παντελῆς Φακίρης καὶ Θεόδωρος Παντιᾶς Ράλλης ἀνέλαβον τὴν διεύθυνσιν τοῦ ἐν Νέᾳ Ὑόρκῃ ὑποκαταστήματος. Εἰς δὲ τὰ 1882 οἱ Ἀδελφοὶ Ράλλη ἠνοιξαν καὶ πάλιν ὑποκατάστημα εἰς τὸ Kurachee. Τὴν 31 Δεκεμβρίου 1892 ὁ κ. Λουκᾶς Στρατῆ Ράλλης ἀπεσύρθη ἀπὸ τὸ κατάστημα καὶ οἱ κ. κ. Θεόδωρος Ἀντωνίου Βλαστός, ἀδελφὸς τοῦ νῦν συνεταίρου Ἀλεξάνδρου Βλαστοῦ, καὶ Ἀμβρουζῆς Παντιᾶς Ράλλης προσελήφθησαν ὡς συνέταιροι. Τὸ αὐτὸ ἔτος τὸ κατάστημα τῆς Μασσαλίας μετωνομάσθη ἀπὸ «Ράλλη, Σκυλίτσης καὶ Ἀργέντης» εἰς «Ἀδελφοὶ Ράλλη».

Εἰς τὰ 1899 ὁ Χάρος πλήττει δύο ἐκ τῶν συνεταίρων, τὸν Ἀμβρουζῆ Παντιᾶν Ράλλη καὶ τὸν Ἀλέξανδρον Βλαστόν, ἀνθ' ὧν προσλαμβάνονται δύο νέοι συνέταιροι ὁ κ. Παντελῆς Λεωνίδα Ἀργέντης καὶ ὁ Θεόδωρος Παντιᾶ Ράλλης, ὅστις ἀπέθανε τὸ 1906 ἀποσυρθεὶς ἐκ τῆς ἐργασίας ὀλίγον πρὸ τοῦ θανάτου. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Θεοδώρου Βλαστοῦ, ἐπελθόντα τὴν πρώτην Νοεμβρίου 1901 ὁ Λουκᾶς Στρατῆ Ράλλης προσελήφθη ἐκ νέου ὡς συνέταιρος γενόμενος κεφαλὴ τοῦ καταστήματος, ὡς διάδοχος τοῦ ἀειμνήστου εὐεργέτου τῆς Χίου Στεφάνου Αὐγουστῆ Ράλλη (ἀποθ. 2 Ἀπριλίου 1902), ὅστις διὰ τῆς ἱκανότητος, νοημοσύνης, εὐθύτητος καὶ πρὸς τὴν ἐργασίαν ἀγάπης ἐπηδαλιούχησεν ἐπὶ ἡμισυν σχεδὸν αἰῶνα τὸ θαυμαστὸν τοῦτο ἴδρυμα ¹⁾.

Ἐπειδὴ τὸ ἐμπόριον τοῦ βάμβακος ἐν Ἀμερικῇ μετεβλήθη εἰς λίαν ἐπικίνδυνον καὶ κερδοσκοπικὴν ἐργασίαν, ἐξυπηρετοῦσαν μᾶλλον τὰς χρηματιστικὰς διαθέσεις τῶν κερδοσκοπῶν, καὶ ὡς ἐκ τούτου ἀντιβαίνουσαν εἰς τὰς παραδόσεις καὶ συντηρητικὰς ἀρχὰς τοῦ Οἴκου Ράλλη, ἐγκατελείφθη ἐντελῶς τὴν 20^{ην} Μαρτίου 1903. Τὸ αὐτὸ ἔτος ἰδρύθη ὑποκατάστημα ἐν Pondicheri τῶν γαλλικῶν Ἰνδιῶν.

Σήμερον ὁ οἶκος Ράλλη ἔχει ἐπὶ κεφαλῆς τοὺς συμπολίτας κυ-

¹⁾ Ἡ εἰς Χίον ἐπίσκεψις τοῦ ἀοιδίμου Στεφάνου Ράλλη μετὰ τῆς ἀνταξίας αὐτοῦ συζύγου εἰς τὰ 1891 ὡς ξένου τοῦ κ. Μιλτιάδου Καλβοκορέση καὶ ἡ πρὸς αὐτοὺς ἐνδειξίς σεβασμοῦ καὶ τιμῆς τοῦ Χιακοῦ λαοῦ μένει ἀναμφιβόλως ἀκόμη ζωηρὰ εἰς τὴν μνήμην πάντων. Ὁ δὲ θάνατος αὐτοῦ ἐθεωρήθη ἐθνικὴ συμφορὰ.

ρίους Λουκᾶν Ράλλην καὶ Παντελῆν Λεωνίδα Ἀργέντην, οἵτινες μὲ τὴν πολύτιμον ἀρωγὴν τῶν ἀξιοτίμων κυρίων Γεωργίου Κ. Σκαρμαγκᾶ, Ἀντωνίου Ἀλεξ. Βλαστοῦ, Γεωργίου Εὐμορφοπούλου καὶ τοῦ πρωτοτόκου υἱοῦ τοῦ ἀξιοτίμου κυρίου Λουκᾶ Ράλλη Εὐστρατίου, διευθυντῶν τοῦ ἐν Λονδίῳ καταστήματος, συνεχίζουσι τὰς πατριαρχικὰς παραδόσεις τοῦ Οἴκου καὶ βαίνουνσι διαρκῶς ἔμπρός, διατηροῦντες καὶ κρατύνοντες ἔτι μᾶλλον τὸ παγκοσμίως ἐπίζηλον γόητρον καὶ τὴν ἐπαξίως ἀποκτηθεῖσαν δυσσεφίτου μεγαλείου ὑπόληψιν καὶ ἐκτίμησιν, τὸ καύχημα τοῦ Ἑλληνισμοῦ.

III

Τὰ ἀνωτέρω εἶναι τὰ σπουδαιότερα σημεῖα τῆς ἱστορίας τοῦ Οἴκου Ράλλη. Δὲν ἔχομεν ἀναφέρει λεπτομερῶς ὅλα τὰ ὑποκαταστήματα καὶ πρακτορεῖα ἰδίως τῶν Ἰνδιῶν, τοῦτο ὅμως δὲν εἶναι εὐκόλον, διότι ὁ ἀριθμὸς καὶ ἡ ὑπαρξίς αὐτῶν ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς κατ' ἔτος γεωργικῆς παραγωγῆς καὶ τῶν ἀναγκῶν τοῦ ἐμπορίου δυνάμεθα ὅμως νὰ εἰπώμεν ὅτι ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐν Ἰνδίαῖς κυμαίνεται μεταξὺ τῶν 100-120.

Ὡς εἶπομεν ἀνωτέρω ὁ ἀριθμὸς τῶν πρακτορείων δὲν εἶναι σταθερὸς καὶ ἐξαρτᾶται ἐκ τῶν εἰσοδειῶν, διότι ἐν ᾧ πρότερον οἱ ἰθαγενεῖς ἔφερον τὰ ἐμπορεύματα εἰς τοὺς κεντρικοὺς λιμένας, ὡς τῆς Καλκούττης, Βομβάης καὶ Καρachee πρὸς πώλησιν, τελευταίως ἴσως ἔνεκεν τοῦ ἀνταγωνισμοῦ καὶ τῆς εὐκολίας τῆς εἰς τὸ ἐσωτερικὸν μεταβάσεως, ἤλλαξεν ὁ τρόπος τῆς ἐργασίας καὶ οἱ ἔμποροι ἀναγκάζονται νὰ μεταβαίνουν εἰς τὸ ἐσωτερικόν, ὅπως ἐπιτοπίως ἀγοράζουν τὰ ἐμπορεύματα.

Αὐτὸ εἶχε τὸ καλὸν ὅτι συνετέλεσε νὰ περιορισθῇ τὸ κερδοσκοπικὸν πνεῦμα, συνεπῶς δὲ καὶ ἡ παράλογος κερδοσκοπία, ἡ ὁποία ἐνηργεῖτο πρότερον μὲ τὴν συγκέντρωσιν τῶν προϊόντων εἰς ὀλίγους κεντρικοὺς λιμένας.

Ἡ μεταβολὴ τοῦ τρόπου τῆς ἐργασίας πιθανώτατα εἶχε σχέσιν μὲ τὸν περιορισμὸν τῶν διαμετακομιστικῶν ἐργασιῶν τοῦ Λονδίνου, χρησιμεύοντος ὡς παγκοσμίου κεντρικῆς ἀγορᾶς τῶν Ἰνδικῶν προϊόντων. Τότε τὸ Λονδίνον ἦτο κέντρον μεγάλης κερδοσκοπίας, τὴν ὁποίαν

φυσικὰ προεκάλει ἡ συγκέντρωσις τῶν προϊόντων, ἐν ᾧ τώρα τὸ τοιοῦτον περιορίσθη, διότι ἡ Εὐρώπη προμηθεύεται κατὰ μέγα μέρος ταῦτα ἀπὸ τὰς Ἰνδίας καὶ ὄχι μέσον τοῦ Λονδίνου.

Ἐκθέτομεν ἐν συντομίᾳ ὁποῖον εἶναι τὸ ἐμπόριον καὶ τὰ κυριώτερα προϊόντα, τὰ ὁποῖα ἐμπορεύεται ὁ οἶκος Ράλλη, ἀρχίζομεν δ' ἀπὸ τὴν Καλκούτταν, ὅπου ὡς εἶδομεν ἰδρῦθη τὸ πρῶτον κατὰ τὴν τάστημα.

Κατ' ἀρχὰς τὸ εἰσαγωγικὸν ἐμπόριον μὲ τὴν Καλκούτταν ἦτο τὸ τῶν ὑφασμάτων, ἐξῆγον δὲ μετάξι, δέρματα, ρύζια, νίτρον, twills (τούλλια), σπόρους, ἰδίως λινόσπορον, ραπανόσπορον καὶ ἀφιονόσπορον, σιτάρια τῶν ὁποίων ἠλαττώθη ἡ ἐξαγωγή, ὅπως ἐξέλιπε σχεδὸν καὶ τὸ indico (λουλάκι). Ἐξάγουν ἐπίσης τὸ chellac (γόμα διὰ βερνίκια), τὰ τζούτια (εἶδος χόρτου διὰ τὴν βιομηχανίαν νημάτων καὶ σακκιῶν) τὰ ὁποῖα ἤρχισαν νὰ ἐμπορεύωνται κατὰ τὸ 1860, ἀποτελοῦν δὲ τώρα τὸ κυριώτερον προϊόν τῆς ἐξαγωγῆς.

Τὸ κυριώτατον ἐμπόριον ἐν Βομβάῃ εἶναι τὸ τῶν βαμβακίων καὶ σπόρων, εἶναι δὲ πολὺν μέγαν ὁ κλάδος οὗτος τοῦ ἐμπορίου. Ἐμπορεύονται ἐπίσης τὰ σησάμια, λινόσπορον, ραπανόσπορον, ἀφιονόσπορον, φυστίκια, τὰ ὁποῖα ἐξάγουν κυρίως ἀπὸ τὸ Ποντιχερὸν τῶν γαλλικῶν Ἰνδιῶν, (οἱ σπόροι ἦσαν τὰ μόνα σημαντικὰ προϊόντα εἰς τὴν ἀρχὴν), τέλος δὲ καὶ σιτάρια, τὰ ὁποῖα ὅμως ὅπως καὶ εἰς τὴν Καλκούτταν ἤρχισαν νὰ ὀλιγοστεύουν. Ἀπὸ τὸ Kurachee ἐξάγουν ἰδίως σιτάρια, ραπανόσπορον, σησάμια καὶ βαμβάκια· ἐν γένει τὸ ἐμπόριον τοῦ Kurachee αὐξάνει καταπληκτικῶς.

Ἀνασκοποῦντες τὸ παρελθὸν τοῦ Οἴκου τῶν Ἀδελφῶν Ράλλη εὐρίσκομεν μεταξὺ ἄλλων ἀρετῶν καὶ τὸν οἰκογενειακὸν χαρακτήρα εἰς τὰς ἐργασίας των, τὸν ὁποῖον προσπαθοῦν πάντοτε νὰ διαφυλάττουν καὶ ὅστις διαιωνίζει τὴν πατριαρχικὴν παράδοσιν τοῦ σεβασμοῦ καὶ ἀφοσιώσεως πρὸς τοὺς γονεῖς καὶ ἀνωτέρους ἀφ' ἑνός, ἀφ' ἑτέρου τὴν ἐπιεικῆ μέριμναν τῶν γονέων πρὸς τὰ τέκνα των καὶ τῶν ἀνωτέρων πρὸς τοὺς κατωτέρους.

Οἱ νέοι οἱ εἰσερχόμενοι¹⁾ εἰς τὸ κατὰ τὸ ἐξέρονται κατὰ τὸ

¹⁾ Ἡ πρόσληψις εἰς τὸ κατὰ τὸ ἐξέρονται εἶναι ἀρκετὰ δύσκολος, ἐξαρτωμένη ἐκ τῶν ἠθικῶν καὶ πνευματικῶν προτερημάτων, ἐκ τῆς ἡλικίας, τῶν νέων προτι-

σύνηθες ἄνδρες μορφωθέντες καὶ διαπλασθέντες ὄχι μόνον ἐμπειρικῶς, ἀλλὰ καὶ κοινωνικῶς, ποτιζόμενοι μὲ τὰ νάματα τῆς τιμίας ἐργασίας καὶ τοῦ ἐκ ταύτης προσποριζομένου εὐλόγου κέρδους.

Οὐδέποτε ἐπιτρέπεται ἀνόητος κερδοσκοπία, ἀποφεύγει δὲ τὸ κατὰστημα ὅσον τὸ δυνατόν ταύτην. Ἐάν ποτε εἶναι δυνατόν, διότι εἶναι λεπτότατον πρᾶγμα νὰ ἐξυμνή τις ἀρετὰς ζώντων, νὰ περιέλθουν εἰς τὴν δημοσιότητα ζητήματα ἐσωτερικῆς φύσεως τοῦ καταστήματος καὶ ἠθικῆς συνάμα, ἀναντίρρητον εἶναι ὅτι πολλαχῶς θὰ ὠφελήσουν τὴν κοινωνίαν ἐν γένει καὶ τοὺς ἐμπορευομένους ἰδίως.

Εἶναι δὲ εἰς μερικοὺς κύκλους γνωστὰ μερικὰ παραδείγματα ἀπιστεύτου τιμιότητος, τὰ ὁποῖα ὅμως ὡς καὶ λεπτομερείας τῆς διοικήσεως καὶ ἐν γένει ὀργανισμοῦ καὶ στατιστικὰς τῶν ἐργασιῶν τοῦ καταστήματος ἀφ' ἑνὸς μὲν ἐξ εὐνοήτων ἐμπορικῶν λόγων, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἔνεκεν τῆς πρὸς τὴν διαφήμισιν ἀποστροφῆς τῶν Ἀδελφῶν Ράλλη, δὲν δυνάμεθα νὰ παρασχωμεν.

Κατ' οὐδένα λόγον ἐπιτρέπεται ὁ ἄμεσος ἢ ἔμμεσος συνεταιρισμὸς εἰς ἄλλην οἰανδήποτε ἐπιχείρησιν, ὅλοι ὀφείλουν νὰ φροντίζουν περὶ τῆς προαγωγῆς τῆς ἐργασίας καταβάλλοντες ὅλας τῶν τὰς διανοητικὰς δυνάμεις, οἱ δὲ πράττοντες τοῦτο ἐκ τῶν ὑπαλλήλων εἶναι βέβαιοι ὅτι καὶ τὸ κατὰστημα θὰ καταβάλλῃ πᾶσαν προσπάθειαν ὑπὲρ τῆς προαγωγῆς καὶ εὐημερίας αὐτῶν. Ἀπαιτεῖται ἐπίσης βίος οὐχὶ ὑπὲρ τὸ δέον πολυτελῆς καὶ ἀνάλογος πρὸς τὴν οἰκονομικὴν καὶ κοινωνικὴν θέσιν ἐκάστου, τῶν διευθυντῶν διδόντων τὸ παράδειγμα.

Ἀντιγράφω ἐνταῦθα τὴν γνώμην τοῦ διαπρεποῦς Ἑλληνοπολιτικοῦ καὶ λογίου κυρίου Ἰωάννου Γενναδίου, ὅστις ἀποδίδει τὸ μοναδικὸν τοῦτο ἔργον τῶν Ἑλλήνων ἐμπόρων εἰς τὴν «τῶν γνησίων Χίων πρὸς τὴν πατρίαν παράδοσιν, ὀξυδέρκειαν καὶ προορατικόν, μεθ' ὧν διέθετο ἀπ' ἀρχῆς τὰ τοῦ Οἴκου αὐτοῦ ὁ ἀείμνηστος Παντιάς Ράλλης».

Αὕτη εἶναι ἐν συντόμῳ ἡ ἱστορία τοῦ Οἴκου τῶν Ἀδελφῶν Ράλλη. Ἐξ ἐξωτερικῆς μᾶλλον ἀπόψεως δυνάμεθα νὰ περιγράψωμεν τοῦτο τὸ οἰκοδόμημα καὶ αὕτη ὅμως ἡ περιγραφή εἶναι δύσκολος,

μομένων, τῆς υγείας διὰ τὸ βαρὺ κλίμα τῶν Ἰνδιῶν, καὶ τῆς ἀνάγκης πρὸς ἀναμονὴν σειρᾶς ἔνεκεν τῆς πληθώρας τῶν αἰτήσεων.

διότι δὲν δύναται τις νὰ χαρακτηρίσῃ ἐπαξίως καὶ ἐν ὀλίγοις τόσον ἐπιβλητικόν, συγχρόνως δὲ πολυσχιδῆ καὶ πολύπλοκον ὀργανισμόν. Καὶ ἀποτελεῖ ὁ Οἶκος τῶν Ἀδελφῶν Ράλλη μοναδικὸν ὑπόδειγμα τῆς σταθερᾶς, τιμίας καὶ ἀκαμάτου ἐργασίας, διεκπεραιουμένης ὑπὸ ἀνδρῶν ἐχόντων ὡς ἀρχὴν τὴν εὐθύτητα, τὴν φιλοπονίαν, τάξιν καὶ πειθαρχίαν καὶ αὐτῶν ἔτι τῶν συνεταίρων ἀπέναντι τοῦ κανονισμοῦ καὶ τῶν ἀγράφων παραδόσεων τοῦ καταστήματος.

Αὗται αἱ ἀρχαί, αἵτινες αὐταὶ καθ' ἑαυτὰς εἶναι ἀπλούσταται, ἐγκλείουν τὸ μυστικὸν τῆς διαρκοῦς ἐπιτυχίας, τὸ μυστικὸν ζωῆς ἐνὸς περίπου αἰῶνος ἐμπορικοῦ ιδρύματος, οὐδέποτε κλονηθέντος, μὴ γνωρίζοντος διακυμάνσεις καὶ βαίνοντος πάντοτε μετὰ σταθεροῦ βήματος πρὸς τὰ πρόσω ἐν ἀπροσπελάστῳ ἀκμῇ καὶ εὐημερίᾳ.

Ἐν Λονδίῳ κατ' Αὐγούστον 1910

Μικὲς Α. Συριώτης

ΓΡΑΜΜΑΤΑ
ΤΩΝ ΕΠΙΤΡΟΠΩΝ ΤΗΣ ΕΝ ΧΙΩ ΣΧΟΛΗΣ
ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΕΠΙΤΡΟΠΟΥΣ ΤΗΣ ΕΝ ΛΙΒΟΡΝΩ
ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ

Φίλε κ. Ἀμαντε,

Ἀσμένως ἀποκρινόμενος εἰς τὴν φιλικὴν σου πρόσκλησιν συνεισφέρω καὶ ἐγὼ μικρὰν τινα συμβολὴν εἰς τὰ προσεχῶς δημοσιευθησόμενα «Χιακὰ Χρο- νικά» σου. Ἀποτελεῖται δὲ αὕτη ἐκ δύο ἐγγράφων ἀποσταλέντων κατὰ τὰ ἔτη 1797 καὶ 1803 παρὰ τῶν ἐπιτρόπων τῆς ὀρθοδόξου Ἑλληνικῆς ἐν Χίῳ σχολῆς πρὸς τοὺς ἐπιτρόπους τῆς ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας τῆς ἐν Λιβόρνῳ ἀκμαίας τότε Ἑλληνικῆς κοινότητος, παρακαλουμένους νὰ συνδράμωσι καὶ αὐτοὶ τὸ ἐθνωφελὲς ἴδρυμα, ὃπερ εἶχε καταστῆ κοινὸν τοῦ Γένους σχολεῖον, ὡς ἐμφαί- νεται ἐκ τοῦ ἐπισυναπτομένου εἰς τὸ πρῶτον ἐγγράφον ὀνοματικῶ καταλόγου πάντων τῶν ἐν τῇ σχολῇ τῆς Χίου τότε μαθητευόντων.

Ἴδου τὸ ἀκριβὲς κείμενον τῶν ἐν λόγῳ ἐγγράφων:

Α΄

« Πρὸς τοὺς εὐγενεστάτους Ἐπιτρόπους τῆς ὀρθοδόξου ἐν
Λιβόρνῳ Ἐκκλησίας τῶν Ἀνατολικῶν τῆς ἐπ’
ὀνόματι τῆς Ἁγίας Τριάδος.

1797 Ἰουνίῳ 27. Ἐν Χίῳ.

Εἶδομεν πόσον ἀναγκαῖον πρᾶγμα ἦτον νὰ γενῆ εἰς τὴν δυ- στυχῇ μας πατρίδα τὴν Ἑλλάδα ἓνα σχολεῖον φιλοσοφικόν. Ὁ ζῆ- λος ἐπαρακίνησεν ἡμᾶς νὰ δώσωμεν ἀρχὴν εἰς ἓνα τοιοῦτον θεάρε- στον ἔργον. Μετὰ βίας ἀνοίξαμεν τὸ σχολεῖον ἐδῶ εἰς Χίον, καὶ ἐσυ- νάχθησαν πλῆθος μαθητῶν ἀπὸ ὅλα τὰ μέρη τῆς Ἑλλάδος καὶ μά- λιστα ἐκ Πελοποννήσου καὶ Ρούμελης. Τὸ σχολεῖον ἕως τώρα κα- τευθύνεται μὲ ἐδικὰ μας ἔξοδα· ὅμως ἐκεῖνα μόνον, ὅπου ἡμεῖς ἠμ- ποροῦμεν νὰ ἐξοδεύσωμεν, δὲν ἐξαρκοῦσι διὰ νὰ λάβῃ τὸ σχολεῖον τὴν πρέπουσαν στερέωσιν καὶ εὐδοκίμησιν. Χρειαίεται νὰ τοῦ κά-

μωμεν καμμίαν ἐντράδαν καὶ ἕτερα διὰ νὰ σώζεται πάντοτε· διὰ τοῦτο ἐκρίναμεν εὐλογον νὰ παρακαλέσωμεν ἀκόμη καὶ τὴν εὐγε- νείαν σας, διὰ νὰ μᾶς γενῆτε συμβοηθοὶ εἰς τοῦτο τὸ θεάρεστον ἔρ- γον. Ἡμεῖς, εὐγενέστατοι ἄρχοντες, οὔτε ζητοῦμεν, οὔτε ἐζητήσαμεν ποτὲ ἀπὸ ἄλλας πολιτείας διὰ ὑποθέσεις ἀπὸ τὰς ὁποίας ἤθελεν ὠφε- λεῖται καὶ ἡ ἐδική μας· ἐκρίναμεν ὅμως εὐλογον νὰ ζητήσωμεν βοή- θειαν διὰ τὸ ρηθὲν σχολεῖον, ὡσὰν ὅπου μόνον ἀποβλέπει πρὸς κοι- νὸν ὠφελος τῆς Ἑλλάδος, ὡς ὑπὸ πάντων ὁμολογεῖται. Ναὶ ἀδελ- φοί, παρακαλοῦμεν, συγκατανεύσατε εἰς τὸ ζήτημά μας, ἐνθυμούμε- νοι τὴν ποτὲ λαμπρότητα τοῦ γένους εἰς τὴν φιλοσοφίαν καὶ μάθη- σιν· καὶ μὴν ὑποφέρετε νὰ ἀφήσετε ἀβοήθητον ἓνα κοινὸν καὶ ὠφε- λιμώτατον ἔργον, ὅπου σχεδὸν χωρὶς τῆς συνδρομῆς σας δὲν ἤθελε λάβῃ τὴν πρέπουσαν αὔξησιν. Ναὶ ἀδελφοί, ἢ συγκατανευσίς σας θέ- λει βάλῃ τὴν κορωνίδα εἰς τὰς τόσας λαμπράς σας πράξεις, αἱ ὁποῖαι εἰς μὲν τὸν παρόντα αἰῶνα θέλουν σᾶς ὑπογράψῃ στύλους καὶ ὑπερ- μάχους τοῦ Ἑλληνικοῦ γένους, εἰς δὲ τὸν μέλλοντα θέλουσι δυσω- πῆσει τὸν ἐν οὐρανοῖς βραβεύοντα νὰ ἀποδώσῃ μετὰ δόξης τὴν βα- σιλείαν κατὰ τὰς ἱεράς βίβλους.

Ὑγιαίνετε

Τῆς εὐγενείας σας ἐν Χ(ριστ)ῷ ἀδελφοί
Ἐπίτροποι τῆς ἐν Χίῳ σχολῆς

Ἀμβρόσιος Νεγρεπόντες
Νικόλαος Πατεράκης
Δημήτριος Πετροκόκκινος
Ἀντώνιος Εὐμορφόπουλος

Τοῖς εὐγενεστάτοις Ἐπιτρόποις
τῆς ὀρθοδόξου ἐν Λιβόρνῳ Ἐκκλησίας τῶν Ἀνατολικῶν
τῆς ἐπ’ ὀνόματι τῆς Ἁγίας Τριάδος, αἰσίως.

Εἰς Λιβόρνον

Οἱ μαθητευόμενοι ἐν τῇ σχολῇ τῆς Χίου

Μακάριος Ἱερομόναχος Χίος
Δαυρέντιος Ἱερομ(όναχος) Χίος
Κύριλλος Ἱερομ(όναχος) Χίος
Γενάδιος Ἱερομ(όναχος) Χίος
Εὐγένιος Ἱερομ(όναχος) Χίος
Καيسάριος Ἱερομ(όναχος) Χίος

Μακάριος Ἱεροδιάκονος Χίος
Ἀνατόλιος Ἱεροδ(ιάκονος) Χίος
Ἀνθιμος Ἱεροδ(ιάκονος) Χίος
Σταμάτιος Εὐμορφόπουλος Χίος
Νικόλαος Δρομοκαϊτης Χίος
Κωνσταντῖνος Μπενέτος Χίος

Λεόντιος Καραβανάκης Χίος
Ζωρζής Ιερόπαις Χίος
Μιχαήλ Μπάστας Χίος
Σταμάτιος Θαλασσινός Χίος
Εύστράτιος Χίος
Ἀθανάσιος Μακάς Χίος
Σέργιος Γαλάττης Χίος
Ἀντώνιος Ροῖζος Χίος
Δημήτριος Δημόπουλος Χίος
Δημήτριος Κουμελάς Χίος
Μιχαήλ Παπᾶ Ἡλία Χίος
Παντολέον Ἀγγερινός Χίος
Παυλῆς Μαυρογορδάτος Χίος
 (ἔπεται διαγεγραμμένον)
Ματθαῖος Μαυρογορδάτος Χίος
Παντελῆς Πετροκόκκινος Χίος
Παυλῆς Πετροκόκκινος Χίος
Ἀμοιρος Χίος
Δημήτριος Σκουλούδης Χίος
Νικόλ. Λογάδης Κωνσταντινουπολίτης
Φιλάρετος Κωνσταντινουπολίτης
Σωτήριος Κωνσταντ(ινουπολίτης)
Γεώργιος Κωνσ(αντινουπολίτης)
Μιχαήλ Κωνσ(αντινουπολίτης)
Δημήτριος Κωνσ(αντινουπολίτης)

Καὶ καθημερινῶς ἔρχονται ἀπὸ διαφόρους τόπους.

1797 Ἰουνίου 27.

Γεώργιος Κωνσταντινου(πολίτης)
Σωτήριος Μωραΐτης
Ἀβακούμ Μωραΐτης
Ἀδριανός Μωραΐτης
Διονύσιος Μωραΐτης
Παναγιώτης Μωραΐτης
Ἡσαΐας Ἱερομόναχος Μωραΐτης
Γεώργιος Μοσχονησιώτης
Γαβριήλ Μοσχονησιώτης
Βησσαρίων Ἀδριανουπολίτης
Ἰωάννης Θυραῖος
Βασίλειος Σιμαῖος
Διονύσιος Κρής
Φιλόθεος Γανοχωρίτης
Ἀθανάσιος Ἀγιορίτης
Χριστόφορος Ἀγιορίτης
Κύριλλος Μετιλναῖος
Κωνσταντῖος Μετιλναῖος
Γεώργιος Κύπριος
Δαμιανός Νησιώτης
Νεόφυτος Πάριος
Ρίγας Ζαγοραῖος
Γρηγόριος Κρής
Ἰωσήφ Ἀτριώτης
Μπαλάσιος Τζεκμετζελῆς

Ἀμβρόσιος Νεγρεπόντες
Νικόλαος Πατερᾶκης
Δημήτριος Πετροκόκκινος
Ἀντώνιος Εὐμορφόπουλος

Β'

**Πρὸς τοὺς εὐγενεστάτους Ἐπιτρόπους ἀγαπητοὺς ἡμῶν ἀδελ-
 φούς τῆς ἐν Διβόρνῳ Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας τῶν Ἀνατο-
 λικῶν, τὸν ἀδελφικὸν ἐν Χριστῷ ἀσπασμόν.**

Ἐκ Χίου 1803.

Ὁ Ἡρακλῆς, ὅσον δυνατὸς καὶ ἂν ἦτον, ἐχρειάσθη τὴν βοή-
 θειαν τοῦ Ἰολάου, ὅταν ἐπεχειρίσθη νὰ φονεύσῃ τὴν Ὑδραν τῆς
 Λέρονου. Πολλῶ μᾶλλον ἔχομεν ἡμεῖς οἱ ἀδύνατοι, χρεῖαν νὰ ζητή-

σωμεν τὴν βοήθειάν σας εἰς τὴν ἐπιχείρησιν, ὅπου ἐκάμαμεν ἐνὸς
 γενικοῦ σχολείου τῆς Ἑλλάδος πρὸς ἐξάλειψιν τῆς πολλῆς ἀμαθίας
 καὶ βαρβαρότητος, περὶ τοῦ ὁποίου καὶ ἄλλοτε σᾶς ἐγράψαμεν. Εἰς
 ἡμᾶς, εὐγενέστατοι Ἀδελφοί, εὐρίσκεται μὲν ἡ ἀγάπη διὰ τὸ κοι-
 νὸν συμφέρον τῆς Ἑλλάδος· ὁποῖον ἄραγε αὐτὸ τὸ κοινὸν συμφέ-
 ρον; εἶναι φανερόν τοῖς πᾶσιν, ὅτι εἶναι ἓνα σχολεῖον τῶν Ἐπι-
 στημῶν καὶ τῆς Φιλοσοφίας, τὸ ὁποῖον δύναται νὰ ἐγδύσῃ τὸ Γέ-
 νος ἀπὸ τὴν βαρβαρότητα καὶ νὰ τὸ φωτίσῃ, νὰ τὸ κοσμήσῃ, νὰ
 τὸ λαμπρύνῃ εἰς τὴν σοφίαν καὶ μάθησιν, καθὼς ἦτον ἓνα καιρὸν
 καὶ τὴν προειρημένην μας πρὸς τὸ Γένος ἀγάπην, τὴν ἐδείξαμεν ὄχι
 μόνον μὲ λόγια, ἀλλὰ καὶ μὲ πράξεις· εὐρίσκεται δὲ καὶ εἰς ἡμᾶς ὁ
 Ἡρακλῆς καὶ τρίχες σαμψωνικαί, ἀλλὰ εἶναι κάποιον ἐμπόδιον, ὅπου
 δὲν ἀφίνει τὸν Ἡρακλέα νὰ ἔλθῃ εἰς ἀνδρικήν ἡλικίαν, οὔτε τὰς
 προειρημένας τρίχας ν' αὐξήσωσι. Βεβαιωθῆτε, Ἀδελφοί, ὅτι κατὰ
 τὴν ἔφεσιν, ὅπου ἔχομεν εἰς τὴν προειρημένην ἐπιχείρησιν τοῦ Σχο-
 λείου, ἂν αἱ δυνάμεις, ὅπου εἴπομεν, δὲν μᾶς ἐχάνοντο συχνά, ἠθέ-
 λαμεν κατορθώσῃ ἐξάπαντος μίαν Ἀκαδημίαν, ἡ ὁποία δὲν ἠθέλεν
 εἶναι κατωτέρα μιᾶς τῶν τῆς Εὐρώπης. Ἀλλὰ μὲ ὅλην μας τὴν ἀδυ-
 ναμίαν δὲν ἐλλείψαμεν νὰ προξενήσωμεν διὰ μέσου τοῦ Σχολείου
 ἀρκετὴν ὠφέλειαν εἰς τὴν Ἑλλάδα· ἐπειδὴ πολλοὶ μαθηταὶ εὐδοκί-
 μησαν εἰς τὰ μαθήματα, καὶ τώρα εὐρίσκονται αὐτοὶ διδάσκοντες εἰς
 διάφορα μέρη τῆς Ἑλλάδος. Πελοπόννησος σὺν Θεῷ καὶ Ρούμελη
 καὶ νησιά διάφορα τοῦ Ἀρχιπελάγους καὶ Κωνσταντινουπόλις αὐτὴ
 ἔχουσι διδασκάλους ἐξ αἰτίας τοῦ ρηθέντος Σχολείου· καὶ καθ' ἕκα-
 στον χρόνον λαμβάνουσι διδασκάλους ἀπὸ ἐδώ· τὸ ὁποῖον, Ἀδελφοί
 ὡς βλέπετε δὲν εἶναι μόνον ὠφέλιμον εἰς ἡμᾶς, ἀλλὰ κοινῶς εἰς ὅλον
 τὸ δυστυχὲς ἡμῶν Γένος· ἀναμεταξὺ εἰς τὸ πλῆθος τῶν μαθητῶν ἐν
 ὀλιγότατον μέρος εἶναι Χῖοι, οἱ δὲ λοιποὶ ἀπὸ διαφόρους τόπους
 τῆς Ἑλλάδος. Ἀλλὰ μὲ ὅλον ὅπου εἶναι πρᾶγμα κοινόν, ἡμεῖς ἕως
 τώρα ἐτραβίξαμεν τὰ ἔξοδα, ὅμως ἐπειδὴ καὶ τὸ πρᾶγμα εἶναι ὑπὲρ
 τὴν δύναμίν μας, ζητοῦμεν τὸν Ἰόλαον νὰ μᾶς βοηθήσῃ· ἠξυέρομεν
 διὰ τῆς φήμης, ὅτι εἰς καιρὸν, ὅπου τὰ ἄλλα Γένη τῶν Ἑλλήνων
 ἐσχόλαζον ἀπὸ ἀγαθοεργίας, μόνη ἡ Εὐγενεία σας ἦνθη εἰς αὐτάς,
 καὶ καθ' ἕκαστην τὸ Γένος ἀπελάμβανε χάριτας μεγάλας ἀπὸ τὴν με-
 γαλοψυχίαν σας. Ὅθεν ἀποφασίζοντες νὰ ζητήσωμεν τὴν συνδρομὴν

καὶ βοήθειαν τῶν ὁμογενῶν μας Ἀδελφῶν διὰ τὸ ρηθὲν Σχολεῖον, ἐλάβαμεν τὸ θάρρος νὰ γράψωμεν καὶ πρὸς τὴν Εὐγενεῖαν σας παρακαλοῦντες τὴν περὶ αὐτοῦ, ὅσον ἦτον δυνατόν, καὶ ἠλπίζαμεν νὰ τὴν εὕρωμεν πλέον πρόθυμον εἰς τὸ ζήτημά μας· ἀλλ' ἡμεῖς ἐπάθαμεν ὅλον τὸ ἐναντίον· οἱ μὲν ἐν Ὀλλάνδᾳ Ἀδελφοὶ μᾶς ἠξίωσαν μὲ μίαν γενναίαν βοήθειαν, τὴν δὲ Εὐγενεῖαν σας βλέπομεν σιωπῶσαν. Τοσοῦτον ἀσύστατον ἄρα γε καὶ ἀνωφελὲς ἐφάνη εἰς τοὺς ἀγαπητοὺς ἡμῶν Ἀδελφοὺς τὸ ζήτημά μας; εἰς ἐσᾶς μάλιστα τοὺς εὐεργέτας τοῦ Γένους ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς δυστυχεστάτοις καιροῖς; εἰς ἐσᾶς μάλιστα, τῶν ὁποίων αἱ ἀγαθοεργίαι εἶναι σχεδὸν ἀναρίθμητοι; Καὶ εἰς ποίους ἔπρεπε νὰ κατευθύνωμεν τὸ ζήτημά μας μὲ περισσότερον θάρρος καὶ ἐλπίδα, παρὰ πρὸς ἐσᾶς τοὺς εὐεργέτας τοῦ Γένους, τοὺς φιλοπάτριδας, τοὺς φιλογενεῖς, τοὺς γινώσκοντας τὰ προερχόμενα κακὰ ἀπὸ τὴν ἀμαθίαν, τοὺς ἀγαπητοὺς ἡμῶν Ἀδελφοὺς, τοὺς φιλιτάτους, τῶν ὁποίων ἔχομεν τὴν γνωρημίαν καὶ διὰ τῆς φήμης καὶ τῶν γραφῶν καὶ τοῦ ἐμπορίου· μὲ τοὺς ὁποίους ἡμεῖς συνδεδεμένοι ὄχι μόνον μὲ τοὺς δεσμοὺς τῆς πραγματείας, ἀλλὰ καὶ μὲ αὐτοὺς τοὺς ἱεροὺς καὶ ἀλύτους δεσμοὺς μιᾶς εἰλικρινεστάτης ἀγάπης· τῶν ὁποίων Ἀδελφῶν μας ἡ εὐτυχία νομίζεται ἐδική μας εὐτυχία, καὶ ἡ δυστυχία διπλῆ καὶ πολλαπλῆ δυστυχία μας; Μή, ἀγαπητοὶ μας Ἀδελφοί, μὴ μας ἀποστραφῆτε, παρακαλοῦμεν τὴν Εὐγενεῖαν σας, εἰς τὸ ζήτημά μας. Λάβετε εἰς νοῦν, ὅτι ὁ Ναὸς ὁ περιήφημος ὁποῦ ἦτον ἓνα καιρὸν εἰς Ἐφεσον, τὴν ἀνακαινίζεται εἰς Χίον, εἰς τὸν ὁποῖον μέλλει νὰ ἐνθρονιασθῇ ὄχι τὸ εἶδωλον τῆς Ἀρτέμιδος, ἀλλὰ ἡ Σοφία τοῦ Θεοῦ, ἡ ὁποία ἴσως καὶ διὰ τὴν ἀπειρον αὐτοῦ εὐσπλαγχνίαν ἀποκαταστήσῃ τὸ Γένος, ὡς ἦτον ἓνα καιρὸν περιήφημον εἰς τὴν μάθησιν· αὐτὴ ἠμπορεῖ νὰ μᾶς ἀποδιώξῃ τὰ σκότη τῆς ἀμαθίας, ν' ἀποκόψῃ τὰς κακὰς συνηθείας καὶ ἀντ' αὐτῶν νὰ φέρῃ ἄλλας σεμνὰς καὶ τιμίας. Ἀλλὰ εἰς τέτοιον ναὸν χρειάζεται ὅλα τὰ Γένη τῶν Ἑλλήνων νὰ προσφέρωσι κανένα μονομέντον ἄξιον τῆς καταστάσεώς τους· αὐτὸ μέλλει νὰ γίνῃ μίαν φορὰν· ἀλλὰ τοῦτο θέλει εἶναι μία παντοτινὴ θυσία εἰς τὸν Θεόν, ἓνα αἰώνιον θυμίαμα ἔμπροσθεν τοῦ Θρόνου τῆς Θείας Δόξης. Τοῦτο δὲν εἶναι πρόξενον ζημίας, ἀλλὰ ἓνα σταμπιλημέντον, ἀπὸ τὸ ὁποῖον μέλλει νὰ προέρχεται ἓνα παντοτινὸν καλὸν τῆς Ἑλλάδος. Ναί, ἀγαπη-

τοὶ ἡμῶν Ἀδελφοί, λάβετε φροντίδα τοῦ ζητήματός μας, καὶ μὴ τὸ ἀφίσετε ἀνεξέταστον· οὐδὲ ἀνεπιμέλητον· ὡς ἀξιοθῆ καὶ τοῦτο νὰ ἔμβῃ εἰς ἓνα μέρος τῆς μεγάλης ἀλύσεως τῶν ἀγαθῶν σας πράξεων, τὸ ὁποῖον στοχαζόμεθα, ὅτι θέλει τῆς προξενήσῃ μεγάλην λαμπρότητα. Ἡμεῖς βέβαιοι, ὅτι μᾶς ἀγαπᾶτε καὶ μᾶς τιμᾶτε, ἐπειδὴ οὕτω πληροφοροῦμεθα καὶ ἀπὸ τὰς καρδίας μας· ὅθεν ἐλπίζομεν τελευταῖον νὰ ἐπιτύχωμεν τοῦ ζητουμένου πρῶτον μὲν, διατὶ ὡς εὐμενεῖς καὶ φιλόφρονες καὶ φιλογενεῖς μεταδίδοτε τὰς εὐεργεσίας καὶ βοηθείας σας ἀπλῶς εἰς τοὺς δεομένους, δεύτερον δέ, διατὶ οἱ δεόμενοι αὐτοὶ ἐτύχομεν νὰ ἡμεῖς φίλοι καὶ ἀδελφοί, οἱ ὁποῖοι ἐπιθυμοῦμεν νὰ σας λάβωμεν συμμετόχους καὶ συγκοινωνοὺς ἑνὸς τοιούτου μεγάλου καλοῦ τῆς Ἑλλάδος. Συμπαθήσατέ μας, Ἀδελφοί, διὰ τὸ μῆκος τῆς παρουσίας, τὸ ὁποῖον καὶ στανικῶς μας ἐπράξαμεν, ἐπειδὴ πολλὰ μᾶς ἐβίασεν εἰς τοῦτο ἡ ὑπόθεσις τοῦ πράγματος· καὶ διὰ νὰ μὴ μακρύνωμεν πλέον τὸν λόγον, ἀπερνοῦμεν εἰς τὴν σιωπὴν, μὲ τὸν συνήθη ἐν Χριστῷ ἐκ ψυχῆς ἀδελφικὸν ἀσπασμόν.

Οἱ ἀγαπητοὶ σας Ἀδελφοὶ καὶ ἐπίτροποι τῆς ἐν Χίῳ φιλοσοφικῆς τοῦ Γένους σχολῆς

Κωνσταντῖνος Μαυροκορδάτος
Παρασκευᾶς Σεινιάρης
Παβλῆς Τζητζήνιας
Ἀνδρέας Πεινιατέλης

Τοῖς εὐγενεστάτοις ἐπιτρόποις τῆς ἐν Λιβόρνῳ ὀρθοδόξου ἡμῶν Ἐκκλησίας· εὐτυχῶς».

Τὰ πρωτόγραφα τῶν ἐγγράφων τούτων, προερχόμενα ἐκ τοῦ ἀρχείου τῆς ἡδὴ ἐκλιπούσης σχεδὸν Ἑλληνικῆς ἐν Λιβόρνῳ κοινότητος, ἀπόκεινται ἀπὸ τοῦ 1906 ἐν τῷ τμήματι τῶν χειρογράφων τῆς Ἐθνικῆς ἡμῶν Βιβλιοθήκης.

Εὐχόμενος ἐκ καρδίας πλήρη εὐδοκίμησιν καὶ προκοπὴν εἰς τὸν εὐγενῆ πνευματικὸν σου ἀγῶνα διατελῶ μετ' ἀγάπης.

Ἐν Ἀθήναις, τῇ 20ῇ Ἰουνίου 1910.

Θεμ. Π. Βολίδης

Ἐπιμελητὴς τῶν χειρογράφων
ἐν τῇ Ἐθνικῇ Βιβλιοθήκῃ τῆς Ἑλλάδος.

ΑΓΙΟΣ ΙΩΑΝΝΗΣ ΑΡΓΕΝΤΗΣ

Ἀπὸ τοῦ ὑψώματος, ἐφ' οὗ τὰ ἐρείπια καὶ αἱ ὀλίγαι ἀπολειφθεῖσαι οἰκίαι τοῦ χωρίου Καταρράκτου (Ἐπάνω), τριῶρον τῆς πόλεως Χίου ἀφισταμένοι, παρέχεται ὠραίας καταφύτου κοιλάδος θέα, ἣς τὸ κοῖλον καὶ αἱ κλιτύες ἕως ἄκρων κατακαλύπτονται ὑπὸ ἐλαιῶν καὶ σχίνων, ὧν τὸ ἐλαφρὸν καὶ γλυκὺ χρῶμα ἀρμονικῶς συνδυάζεται πρὸς τὸ λευκάζον χῶμα τῆς μαστιχοφόρου γῆς. Τὸ χωρίον δεσπόζει καὶ τῆς κοιλάδος καὶ τῆς διαβάσεως αὐτόθι, ἦτο δ' ἄλλοτε ὀχυρωμένον. Κάτω τῆς πρὸς νότον ράχεως τούτου, διέρχεται σήμερον ἡ ὁδὸς ἀμαξιτή, περατουμένη ἐκεῖ που, εἰς καμπὴν τινα, ἔνθα διατέμνει ὑπερβάλλουσα μικρὸν φαραγγώδη χεῖμαρρον, ὅστις μ' ὄλην τὴν σημερινὴν πενιχρὰν δροσερότητά του, εἶνε ὁ πιθανῶς μεταδοὺς τὸ ἑαυτοῦ ὄνομα, εἰς τὸν καιρὸν τῆς ἀκμῆς αὐτοῦ, εἷς τε τὸ χωρίον καὶ τὸν τόπον καθόλου. Αὐτόθι, κατὰ τὴν καμπήν, ὑπάρχει πηγὴ ὕδατος ἀφθόνου, μακρόθεν, ὡς μοι εἶπον, διοχετευομένου.

Ὁ μικρὸς χεῖμαρρος ἀποχωρίζει τὸ χωρίον τόπου ἀπέναντι ὀμαλοῦ καὶ καταφύτου, καλουμένου Ἀργέντη, ἐν ᾧ ναῖσκος τις τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ πεπαλαιωμένος, ὁμοίως Ἀργέντης ἀποκαλούμενος, ὁρατὸς καὶ ἀπὸ τοῦ χωρίου, ὅθεν λαμβάνει τις κυρίως ἰδέαν τῆς ὅλης ἐκτάσεως τοῦ τόπου. Αὐτόθι, πλὴν τοῦ ρηθέντος ναΐσκου, εἰσὶ κατεσπαρμένα καὶ ἕτερα τρία ἢ τέσσαρα ναύδρια, λείψανα δὲ μᾶλλον τοιούτων, δύο μὲν, ὁ ἅγιος Νικόλαος καὶ ἡ ἁγία Τριάς, ἔαν καλῶς ἐνθυμοῦμαι, ἐγγὺς τοῦ ἁγίου Ἰωάννου, τὸ δὲ τρίτον, ἡ ἁγία Ἐρμιόνη, ἐρείπιον παρὰ τὸν χεῖμαρρον, ἅπαντα ὑπαγόμενα τῷ κεντρικῷ ναΐσκῳ ἁγίῳ Ἰωάννῃ, φέροντι εἰσέτι, μ' ὄλην τὴν ἐπιγενομένην φθορὰν χρόνου τε καὶ ἀνθρώπων, πολλὰ παλαιότητος μαρτύρια.

Ὡς ἔχει σήμερον ὁ τόπος, δύσκολον εἶνε νὰ εἰκάσῃ τις, ὁποῖος

περίπου ἦτο πρότερον. Μόλις διακρίνονται, τῆς παλαιᾶς ὁδοῦ, ἣτις ἔφερε πρὸς τὸν ναόν, παρὰ τὴν ἀμαξιτὴν ὁδόν. Ἰχνη, ἀπερ ἀκολουθῶν τις καὶ σήμερον καταλήγει, διὰ μέσου χωραφίων, εἰς τὸν πενιχρὸν καὶ γυμνὸν τοῦ ναοῦ περιβόλον, ἐν τῷ ὁποίῳ παλαιόν τι φρέαρ μόνον ὑπάρχει ἀξιοπαρατήρητον, ἐκτὸς δὲ τούτου καὶ ἐν τμήμα παλαιοῦ τείχους παχυτάτου, τοῦ περιβάλλοντός ποτε τὸν ναὸν καὶ τὴν παρὰ τοῦτον ἐξάπαντος μεσαιωνικὴν κατοικίαν, σφζόμενον πρὸς τὸν βόρειον τοῦ ναοῦ τοῖχον.

Τὸ ἐκκλησίδιον ἔχει σήμερον σχῆμα τὸ σύνηθες δρομικόν, εἶνε δ' ἐν πολλοῖς νεωστὶ ἐπεσκευασμένον. Τὸ σχῆμα τοῦτο δὲν εἶνε τὸ ἀρχικὸν τοῦ ναοῦ, ἀλλὰ τὸ ἐπιβληθὲν κατὰ τὴν ἀνακαινίσιν καὶ μετατροπὴν ἀπὸ ναοῦ ἡμετέρου εἰς δυτικόν, ἴσως δὲ καὶ ἡ μετατροπὴ νὰ ὑπῆρξεν ἀναγκαῖα ἐπισκευὴ μᾶλλον, τοῦ προτέρου καθολικοῦ τοῦ ναοῦ καταπεσόντος. Ὅτι δ' ὁ ναὸς μετετράπη κατ' ἀγνωστον ἡμῖν χρόνον εἰς ναὸν δυτικόν, τοῦτ' εἶνε ἀναμφίβολον, θέλει δ' ἀποδειχθῆ ἀμέσως, ὡς καὶ ὅτι τὸ ἀρχικὸν αὐτοῦ σχῆμα ἦτο διάφορον θέλει φανῆ ἐκ τῆς ἀρχιτεκτονῆς τοῦ προκειμένου παλαιοῦ μακροῦ νάρθηκος. Σήμερον ἡ ἐξωτερικὴ καὶ ἐσωτερικὴ τειχοποιία οὐδὲν τὸ διαφέρον παρέχουσι, οὐδ' ἀφῆκέ τι νὰ διαφαίνεται παλαιὸν τὸ ὀλέθριον ἀσθέστωμα, ὑφ' ὃ πᾶσα τυχὸν εἰκὼν, ἢ ἄλλη διακόσμησις εἶνε ἀδιόρατος, τὸ ἀπαραίτητον τῇ φιλοκαλίᾳ τῶν χυδαίων διασωστῶν τῶν ἡμετέρων παλαιῶν μνημείων ἀσθέστωμα, ἀπαραίτητον δὲ μάλιστα ἐκεῖ, ἔνθα πρόκειται νὰ ἐξαλειφθῶσι τὰ ἰχνη ἑτεροδόξου λατρείας.

Ἐπὶ τοῦ βορείου ἐσωτερικοῦ τοίχου εἰς ὕψος ἑνὸς καὶ ἡμίσεος μέτρου, ἀπέναντι τῆς θύρας, εἰκονίζεται δι' ἀβαθοῦς ἐντὸς τοῦ τοίχου σκαφῆς, ἐν σχήματι κυκλοειδεῖ ἐπιμήκει, μᾶλλον δ' ᾠοειδεῖ, θυροεὸς, ὁ οἰκογενειακὸς τῶν κυρίων τοῦ ναοῦ καὶ τοῦ παρ' αὐτὸν τόπου, φραγκικὸν ἔμβλημα, ὡς λέγομεν, παρέμβλημα δ' ἐν τῷ ναῷ γενοατικόν, ἐπασβεστωμένον οἰκτρῶς καὶ τοῦτο. Ἐὰν τοῦτο διεγιγνώσκετο ἡμέραν τινά, ἀφεύκτως θὰ ἐγνωρίζετο καὶ τὸ ὄνομα τοῦ καταλαβόντος τὸν τε ναὸν καὶ τὸν τόπον γενοάτου ἄρχοντος. Ἀλλὰ δύναται νὰ συμβῆ καὶ τοῦναντίον, νὰ γνωσθῆ, ἦτοι, ἄλλοθεν τὸ ὄνομα τοῦ οἴκου, ὃς ἐγένετο κύριος τούτου τοῦ τμήματος τῆς χιακῆς γῆς, καὶ τοῦ ἡμετέρου ναοῦ κατὰ συνέπειαν.

Ἐξ ἐπιγραφῆς εὐρεθείσης παρὰ τὸν Καταρράκτην, δημοσιευθεί-

σης δὲ μετὰ τῶν ἄλλων χιακῶν ἐπιγραφῶν ἐν τῇ «Ἀθηνᾶ» (τ. Κ', σ. 297) ἐπιβεβαιοῦται ὅπερ καὶ ἄλλοθεν γνωστὸν ἐτύγχανεν, ὅτι οἱ Ἰουστινιᾶναι ὄντως καὶ τὸν Καταρράκτην κατέλαβον καὶ ὠχύρωσαν, ἀλλὰ καὶ κατόκησαν αὐτόθι, ἀφοῦ ἐν τῇ ἐπιγραφῇ ταύτῃ γνωρίζεται ἡμῖν ὅτι τῶν οἰκογενειῶν ἐκείνων μία ὤκοδόμησεν, ἄγνωστον εἰς ποῖον ἀκριβῶς παρὰ τὸν Καταρράκτην μέρος, οἰκογενειακόν τι κτίσμα, τὸ ὁποῖον μέρος δὲν εἶνε ἴσως ἄσχετον πρὸς τὸν Ἀργέντην. Ἡ ἐπιγραφὴ εἶνε λατινικὴ, ἔχει δ' ἐν μεταφράσει ὧδε:

Τοῦτο τὸ ἔργον ἐποίησεν ὁ Ἰωάννης Βαπτιστῆς Ἰουστινιᾶνης τέως Δελλὰ Ρόκκα, εἰς μνήμην ἑαυτοῦ τε καὶ τῶν ἀπογόνων 1485.

Ἴσως δὲν πρέπει νὰ διστάσωμεν νὰποδώσωμεν τὴν κτιτορικὴν ταύτην ἐπιγραφὴν εἰς τὸν ἅγιον Ἰωάννην Ἀργέντην, οὗ ἀνακαινιστῆς ἢ καὶ κτίτωρ ἐγένετο ὁ φερώνυμος Ἰωάννης Βαπτιστῆς Ρόκκας πιθανῶς, τοσοῦτῳ μᾶλλον ὅσῳ γνωστὸν εἶνε ὅτι ὁ ναὸς οὗτος καὶ τὰ παρ' αὐτὸν ἐχρησίμευσαν ὡς πηγὴ λίθων καὶ παντοῦ οἰκοδομικοῦ ὑλικοῦ ἀνεξάντλητος, ἢ δὲ μονὴ τῶν Ταξιαρχῶν παρὰ τὰ Νένητα, ἐν ἣ ἢ ἐπιγραφῇ, ἡμίσειαν μόνον ὥραν ἀφίσταται τοῦ Ἀργέντη. Ἐὰν ὅθεν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν τὸν ἐν τῇ ἐπιγραφῇ μνημονευόμενον Ἰουστινιᾶνην ἀφ' ἑνὸς καὶ τὴν ἐν ταύτῃ χρονολογίαν ἀφ' ἑτέρου, θελήσωμεν δὲ νὰ σχετίσωμεν ἀμφοτέρω πρὸς τὸν Ἀργέντην, εὐρίσκομεν καὶ τὸν ἀνακαινιστὴν καὶ τὸν χρόνον τῆς μετατροπῆς, τὸ ὁποῖον δὲν εἶνε ἐσφαλμένον ἴσως συμπέρασμα, ἀφοῦ ἐν τῷ περίεξ τόπῳ ἀγνοεῖται ἢ ὑπαρξίς ἑτέρου ναοῦ, φέροντος ἀπτά δείγματα οὐ μόνον γενοατικῆς διαβάσεως τόσα, ἀλλὰ καὶ ἐγγυτέρου τῷ χωρίῳ Καταρράκτη, καταληφθέντι καὶ ὀχυρωθέντι, ὡς εἴπομεν, ὑπὸ τῶν Γενοατῶν. Εἰς τὸν Ἀργέντην ἐγκατασταθέντες οἱ Ἰουστινιᾶναι ἀνεκαίνισαν ναὸν καὶ κατοικίαν μεσαιωνικὴν προτέραν, ὡς φαίνεται ἐκ τοῦ παλαιοῦ τμήματος τοῦ ναοῦ, τὸ ὁποῖον εἶνε βυζαντιακῆς καθαρῶς τέχνης.

Ἄλλ' ἐπανέλθωμεν ἐν τῷ ναυδριῷ, ἐν τῷ καθολικῷ τοῦ ὁποίου οὐδὲν ἕτερον ἔχοντες νὰ ἴδωμεν, πλὴν ἀξιολόγου τινὸς εἰκονοστασίου, περὶ οὗ μετὰ ταῦτα, μεταβαίνομεν εἰς τὸν μικρὸν νάρθηκα, ἔχοντα σχῆμα ἰσοπλεύρου τετραγώνου, ὡς νομίζω, καὶ κοινωνοῦντα πρὸς τὸν λοιπὸν ναὸν διὰ μικρᾶς συνήθους θύρας. Τὸ τμήμα τοῦτο τοῦ ναοῦ

εἶνε παλαιὸν καὶ ἀνήκει εἰς τὸν πρῶτον βυζαντιακὸν ναόν. Καὶ τὸ μὲν ἐσωτερικὸν οὐδὲν σήμερον τὸ διαφέρον σχεδὸν παρέχει, πλὴν τινῶν ἐν βαφαῖς εἰκόνων, ἡμιεπιτήλων τῶν πλείστων, καλῆς τέχνης, αἵτινες καλύπτουσι μικρὸν τμήμα τῶν πρὸς βορρᾶν καὶ νότον τοίχων. Εἰκόν τισ ἐπὶ τοῦ βορείου τοίχου παριστᾷ εὐμεγέθεις κεφαλὰς δύο ἀνδρῶν καὶ γυναικὸς κατενώπιον, ἄλλη δ' ἐπὶ τοῦ πρὸς νότον ἑνα τῶν στρατιωτῶν μεγαλομαρτύρων, ὑποκρύπτονται δὲ καὶ ἀλλοχοῦ τῆς τοιχοποιίας εἰκόνες ἕτεραι ἐν βαφαῖς, ὑφ' ὧν βέβαιον εἶνε, ὅτι ἐκαλύπτοντο ὅλοι οἱ ἔνδον τοῖχοι, οἱ δι' ἀσβέστου νῦν καλυφθέντες μετὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ κονιάματος.

Ἡ ἐπίστρωσις τοῦ τε νάρθηκος καὶ τοῦ λοιποῦ ναοῦ εἶνε συνήθης διὰ πλακῶν κοινῶν, ἀλλ' ἢ τοῦ νάρθηκος ἔχει καὶ πλάκας αἰρετὰς δύο τετραγώνους, ἀποφραπτούσας στόμια τάφων. Ὡς ἔμαθον δὲ παρὰ τοῦ μοναδικοῦ καλογήρου, γέροντος ἐκ Βερβεράτου, ὅστις ἐπιμελεῖται ἀπὸ τριάκοντα καὶ πλέον ἐτῶν τοῦ ναοῦ καὶ τῶν περίεξ ἀγρῶν, τάφοι ἀνευρέθησαν πολλοὶ καὶ περίεξ τοῦ ναοῦ. Πλὴν τῆς πρὸς τὸν ναὸν θύρας ἔχει καὶ ἑτέραν πρὸς δυσμὰς κεκλεισμένην, παράθυρον δ' ἐσωτερικῶς οὐδὲν φαίνεται, ἔξω δὲ μόνον ἐπὶ τοῦ νοτίου τοίχου ἀπέμεινε τμήμα τι ἀψιδωτοῦ τοιοῦτου.

Ἡ ἐξωτερικὴ τοιχοποιία εἶνε τὰ μάλιστα διαφέρουσα, εἰς πλείστα μέρη διασωθείσης τῆς διὰ κεραμίδων παλαιᾶς διακοσμήσεως, ὡς ἀξιόλογος εἶνε καὶ ὁ σκέπων τὸ τετράγωνον ὅλον τοῦ μικροῦ νάρθηκος πλατὺς χαρίεις τροῦλλος, διὰ κεράμων κεκαλυμμένος. Τροῦλλους τοιοῦτους ἔχομεν πολλαχοῦ, οἱ παλαιότατοι δὲ σκέπουσι συνήθως μωσαλεῖα ἢ ταφεῖα, ἀλλὰ καὶ βαπτιστήρια. Ἄλλ' ἐνταῦθα δὲν εἶνε τοιαύτη ἢ περίπτωσις. Διότι τὸ κτίσμα τοῦτο ἐν τῷ συνόλῳ, θεωρῶ οὐ παλαιότερον τοῦ γ' αἰῶνος τελευτῶντος, μᾶλλον δὲ τοῦ ιδ' ἀρχομένου, καὶ ἀποκλίνω ὑπὲρ τῆς δευτέρας χρονικῆς περιόδου, ἥτις καὶ ἀκμὴν τινα βυζαντιακὴν ἐδωρήσατο τῇ νήσῳ¹⁾. Εἰς ἐνίσχυσιν τούτου παρατηρῶ ὅτι, τὸ μικρὸν τοῦτο κτίσμα ἔχει πλείστην ὁμοιότητα κατὰ τὸ σχῆμα, τὴν διακόσμησιν τῶν κεραμίδων καὶ τὸν τροῦλλον

¹⁾ Τὴν ἀπὸ τῆς ἐξασθενήσεως, εἶτα δὲ καὶ καταλύσεως τῆς ἀρχῆς τῶν Ζαχαριῶν, ἕως τῆς νέας ὑπὸ τῶν Γενοατῶν καταλήψεως τῆς νήσου, τῷ 1346.

ἰδία, πρὸς ἀνάλογον μικρὸν τετράγωνον προσκείμενον ὁμοίως τῷ κυρίως ναῷ τῆς Ἁγίας Θεοδώρας ἐν Ἄρτη¹⁾).

Τὸ ἀξιολογώτατον τῶν ἐν τῷ ναΐσκῳ εἶνε τὸ ἐκ ξύλου καρύας καλλιτεχνικὸν εἰκονοστάσιον, (ἴδ. εἰκόνα) ρυθμοῦ ἀναγεννήσεως, ἔργον ἰταλικόν, τοῦ 15' πιθανώτατα, ἀλλ' ἴσως καὶ τοῦ 13' αἰῶνος. Κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους, ἐν Ἰταλίᾳ ἤκμαζε κυρίως ἡ ξυλογλυπτικὴ ὡς γνωστόν, συνεχίζουσα ἢ μᾶλλον ἐν πολλοῖς παραλαμβάνουσα τὴν βυζαντιακὴν τέχνην ἐν τοῖς ἐκκλησιαστικοῖς κοσμήμασι. Κατὰ πᾶσαν δὲ πιθανότητα τὰ τοιαῦτα ἔργα ἠγοράζοντο ἤδη κατεσκευασμένα, διὰ τοῦτο καὶ ἐλλείπουσιν ἐκ τῶν ἐπὶ τοῦ εἰκονοστασίου πολυπληθῶν θυρεῶν, τὰ ἴδια τῆς οἰκογενείας σήματα, τὰ ὅποια ἀναμφιβόλως θὰ ἐτίθεντο ἐὰν εἶχε κατὰ παραγγελίαν ἐκτελεσθῆ τὸ ἔργον, ἐκτὸς ἐὰν ἐθεωρεῖτο ἀσέβεια ἢ παρένθεσις οἰκογενειακῶν ἐμβλημάτων ἐν τοσοῦτῳ ἱερῷ τόπῳ. Τοῦ ὅλου ἔργου ἡ ἐκτέλεσις εἶνε λεπτοτάτη καὶ κομψοτάτη, ὡς εἶνε πλουσιωτάτη καὶ ἡ διακόσμησις. Διὰ τοῦτο ἀρμόζει νὰ ἐξετάσωμεν τοῦτο ἐν λεπτομερείᾳ τινί, χρησίμῳ τῷ ἔχοντι πρὸ ὀφθαλμῶν τὴν εἰκόνα.

Κατὰ τὴν βᾶσιν εἶνε τέσσαρες ἀνάγλυφοι πίνακες, ὧν ὁ πρὸς τὰ δεξιὰ ἐλλείπει σήμερον, ἀφαιρεθείσης ἐκεῖθεν τῆς μικρᾶς θύρας, ἐφ' ἧς ἐγένλυπτο. Ἐπὶ ἕξ μικρῶν ἀλλὰ καὶ μακρῶν ἀναγλύφων στυλοβατῶν, διαχωριζόντων τοὺς πίνακας, στηρίζονται ἕξ χαρίεντες διὰ τὴν κομψότητα καὶ ἐλαφρότητα κιονίσκοι, ἕξ ὧν οἱ τέσσαρες μόνον ὑπάρχουσι σήμερον, ὁ πρὸς τὰ δεξιὰ δ' εἶνε τὴν ἄνω ἄκραν τεθραυσμένος. Εἰς τὴν βᾶσιν τῶν κιονίσκων, μεταξὺ ἄλλων ἀναγλύφων κοσμημάτων, ὡς καὶ κάτωθι τῶν ἁγίων εἰκόνων, ἐπὶ τῶν κεκοσμημένων πινάκων, ὑπάρχουσι θυρεοί, οἱ τελευταῖοι δ' ἔχουσιν ὑπὲρ αὐτοὺς στέμμα ὑποβασταζόμενον ὑπὸ δύο ἀγγέλων. Θυρεὸς πολυτελὴς ἔχει τεθῆ καὶ ἐπὶ τῆς κορυφῆς τῆς κεντρικῆς πυλίδος, εἶνε δ' οὗτος ὁ τεχνικώτερος τῶν λοιπῶν. Ἡ ἐν λόγῳ πυλὶς εἶνε ὁμοίως θαυμαστῶς ἐργασμένη. Ταύτης τὸ ἄνω τμήμα σχηματίζουσι διὰ τῶν σωμάτων αὐτῶν δύο περρωτοὶ δράκοντες, ὧν αἱ οὐραὶ συμπίπτουσι πρὸς τὴν κορυφήν, ἐφ' ἧς ὁ θυρεός. Τὴν αἰγίδα τῆς κεντρῆς πυλίδος στηρί-

Τέμπλον τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου Ἀργέντι

¹⁾ Ὁ ναὸς οὗτος ἐν τῇ μονῇ τοῦ ἁγίου Γεωργίου εὐρισκόμενος, ἐκτίσθη περὶ τὰ τέλη τοῦ 13' αἰῶνος ὑπὸ τῆς συζύγου τοῦ Δεσπότη Μιχαὴλ Β' Θεοδώρας.

ζουσιν ἐπὶ τῶν ὤμων αὐτῶν δύο ἀετοὶ μονοκέφαλοι, εἰς τὴν βάσιν δὲ ταύτης εἰκονίζονται μεταξύ ἄλλων καὶ δύο μικροσκοπικοὶ πτερωτοὶ λέοντες, ἐνῶ τὸ ἄκρον τῆς αἰγίδος ἀπολήγει εἰς στέμμα φερόμενον ὑπὸ δύο ἀγγέλων. Ἐπὶ τῶν ἕξ κορινθιακοῦ ῥυθμοῦ κιονοκράνων ἐπικάθηνται ἰσάριθμοι ἀετοὶ ἔχοντες εὐρέως ἀναπεπταμένας τὰς πτέρυγας καὶ φέροντες ἐπὶ τῶν ἑαυτῶν ὤμων ἓν εἶδει κιονοκράνων ἕξ εὐμεγέθεις κρηπίδας, ἐφ' ὧν ἐρείδεται τὸ ἀνώτερον τμήμα τοῦ εἰκονοστασίου, ἀποτελούμενον ἐκ σειρᾶς πλουσίων διαζωμάτων τέχνης οὐ τῆς τυχούσης. Τούτων ὠραιότερον τὸ παχύτερον ἐκεῖνο γείσωμα ἐκ περιπεπλεγμένων φύλλων καὶ καρπῶν ἀμπέλου, οὗ κατὰ μῆκος προέχουσι γεγλυμμένα κατὰ σειρὰν ὁμοιώματα τῶν δώδεκα Ἀποστόλων καὶ τοῦ Ἰησοῦ, κατέχοντος τὴν κεντρικὴν ἄνω τῆς πύλης θέσιν. Οἱ Ἀπόστολοι εἰκονίζονται καθήμενοι, κρατοῦντες κυλίνδρους ἐν χερσίν, οἱ μὲν ἐν τῇ δεξιᾷ, οἱ δ' ἐν τῇ ἀριστερᾷ, τινὲς δ' ἔχουσι καὶ τὴν κεφαλὴν κεκαλυμμένην, ἴσταται δὲ μόνος ὁ Ἰησοῦς, ὡς ἐν τῷ μέσῳ τούτων, φέρον βραχὺ γένειον, ἐπὶ τοῦ σώματος δὲ χιτῶνα, ζωστήρα καὶ μανδύαν. Ἡ ἐργασία ἐνταῦθα εἶνε κακοτεχνῆς μᾶλλον. Ἄνωθεν τοῦ διαζώματος τούτου εὐρίσκεται ἄλλο μικρότερον, ἐπὶ τούτου δὲ στηρίζονται τρισκαίδεκα μικροὶ πίνακες πλαισιοῦντες ἰσαριθμούς ἁγίας εἰκόνας, διαχωριζομένας ἀπ' ἀλλήλων διὰ σειρᾶς μικρῶν κιονίσκων ἀπομιμουμένων κορμούς φοινίκων. Ὑπὲρ ἐκάστην εἰκόνα εἰκονίζεται ἐπὶ τοῦ ξύλου ἀνὰ ἓν χερουβεῖμ, ἐπὶ δὲ τῶν μικρῶν κιονοκράνων ἐπικάθηνται ἄγγελοι κρατοῦντες ἐν χερσίν ἀνὰ ἓν ἐκ τῶν ὀργάνων τῶν παθῶν τοῦ Σωτῆρος, ὡς, λόγχην, σφύραν, ἥλους, ποτήριον, σπόγγον, κλίμακα, στέφανον κτλ. Τὸν σταυρὸν δὲ φέρει ὁ ἐν τῷ μέσῳ ὑπὲρ τὸν Ἰησοῦν ἄγγελος. Τούτων ἄνωθεν διάζωμα ἄλλο, ἀνθέων ταινία (guirlande) ὑπὲρ ἣν ἄλλο ἐκ λεσβίων φῶν. Τελευταῖον εἶνε ἀέτωμα ἕξ ἀνθέων καὶ τοῦτο, ἐπὶ δὲ τούτου ὑπάρχουσι τρεῖς μεγάλοι θυρεοί, ὧν ὁ ἐν τῷ μέσῳ φέρεται ὑπὸ δύο ἀγγέλων. Εἰς τὰς ἄκρας ἐπικάθηνται δύο ἀετοί.

Βλέπων τις τὴν εἰκόνα, κατανοεῖ ὅποσον δυσχερῆς ἀποβαίνει ἢ ἐν τοῖς καθ' ἕκαστα ἐξέτασις καὶ περιγραφὴ τῆς διακοσμῆσεως τοῦ περικόμψου εἰκονοστασίου, δι' ὅπερ καὶ ἡμεῖς ἠρκέσθημεν εἰς ταχεῖαν ἐξέτασιν τῶν οὐσιωδεστέρων παραστάσεων, πρὸς βοήθειαν τοῦ ἀνα χεῖρας ἔχοντος τὴν εἰκόνα.

Τελευτώντες τὴν παροῦσαν μικρὰν μελέτην, ἔχομεν νὰ εἴπωμεν ὅτι ἡ μικρὰ ἐκκλησία ἔσχε τρεῖς περιόδους ἀκμῆς, τὴν πρώτην βυζαντιακὴν κατὰ τὸν ιγ' πιθανῶς αἰῶνα, τὴν ἐπακολουθήσασαν κατὰ τὸν ιε' καὶ ις' γενοατικὴν καὶ τὴν τελευταίαν ἀπὸ τοῦ ις' καὶ ἐξῆς ἕως τοῦ 1822 πιθανῶς. Εἰς τὴν τελευταίαν δὲ ταύτην πενιχρὰν ἀκμὴν ἀποδοτέαι καὶ δύο ἀνακαινίσεις τοῦ ναΐσκου, γνωριζόμεναι ἐκ δύο ἐνεπιγράφων λίθων, ὧν ὁ μὲν παλαιότερος εἶν' ἐκτισμένος ἐν τῷ τοίχῳ τοῦ ταπεινοῦ καὶ μοναδικοῦ κελλίου, ὁρατὸς κατὰ τὸ ἥμισυ, ὁ δ' ἄλλος ὁ μεταγενέστερος χρησιμεύει σήμερον κατώφλιον τῆς μοναδικῆς τοῦ ναΐσκου θύρας, ἀμφότεροι δ' εἶνε λευκὰ μάρμαρα.

Ἐπὶ τοῦ πρώτου ἀναγινώσκονται:

✠ Ε Τ Σ ⊕ ρ χ (= Ἔτος 16...)

Ἐπὶ τοῦ δευτέρου:

1741. Μηνὶ Αὐγούστῳ 20.

Ἐπάρχει δὲ καὶ ἕτερα ἀνακαινιστικὴ νεωτέρα, ἀλλ' ἀδιάφορος ἐπιγραφή τοῦ παρελθόντος αἰῶνος ἐπὶ τοῦ ἀνωφλίου τῆς ἰδίας θύρας. Μετὰ λύπης ἔλαβον γνῶσιν τῶν ἀνακαινίσεων πασῶν τούτων, ἀναλογιζομένη ὅτι εἰς ταύτας ὀφείλεται, κατὰ μέγα μέρος, ἡ ἐξαφάνισις τῶν παλαιῶν χαρακτήρων τοῦ ἐρημικοῦ ναοῦ, τὸν ὅποιον σὺν τῷ χρόνῳ τελείως ἀπεγύμνωσαν οἱ περιοικοῦντες, ἀποκομίζοντες τοὺς λίθους πάντας.

Μ' ὄλην δὲ τὴν αὐτόθι παρουσίαν τεσσάρων ἐκκλησιδίων, δυσκόλως πιστεύω ὅτι αὐταὶ συνίστων μονὴν τινα ἢ μονύδριον, εἰ μὴ ἄσημον καὶ οὐ παλαιόν, διότι οὐδεμίαν τούτου ἕτεραν ἔχομεν ἔνδειξιν εἴτε γραπτὴν εἴτε μὴ. Ἄπαξ δὲ μόνον συνήνησα, ἐγὼ τοῦλάχιστον, τῷ ὀνόματι τοῦ τόπου: Ἰσὸν Ἀργέντην ἐν τινὶ κώδικι γειτονικοῦ χωρίου (1689-1694). Ἐνδεχόμενον εἶνε μόνον ὅτι συνεστάθη αὐτόθι μικρὸν τι μοναστήριον, ὅπερ συνέβη καὶ εἰς πολλὰς ἕτερας μοναδικὰς κατοικίας καὶ παλαιὰς πλουσίων, ἐγκαταλειφθείσας σὺν τῷ χρόνῳ. Οὐδ' ἔχομεν ἔνδειξιν τινα ὅτι, μετὰ τὴν ἐξαφάνισιν τῆς ἀρχῆς τῶν Ἰουστινιανῶν, καὶ τὴν βαθμιαίαν κατάπτωσιν τῆς ὑλικῆς τούτων εὐημερίας, ὁ τόπος οὗτος καὶ ὁ ναός, κατὰ συνέπειαν περιῆλθεν εἰς κυριότητα ἄλλης τινος οἰκογενείας, φερ' εἰπεῖν τῶν

Ἀργέντη, ὧν φέρει τὸνομα. Τοῦτο οὔτε πιθανὸν εἶνε, οὔτε μαρτυρεῖται, οὔτ' ἐγένετο. Τῶν Ἀργεντῶν γνωρίζομεν ἄλλην ἐν τῇ ὑπαίθρῳ χώρα ἰδιοκτησίαν ἐν τέλει τοῦ ις' αἰῶνος, ὑπὸ τὴν προσωνομίαν τ' Ἀργέντικα καὶ στ' Ἀργέντικα. Ὁ Ἀργέντης τοῦ Καταρράκτου θὰ εἶνε τοπωνυμία πολλῶ παλαιότερα, ἀφ' ἧς ἐκλήθη καὶ ὁ ναός Ἀργέντης, οὐχὶ δ' ὁ τόπος ἀπὸ τοῦ ναοῦ ἐν ὑστέρῳ χρόνῳ, ὡς θὰ ἐνόμιζέ τις. Τὸ ἐπώνυμον Ἀργέντης ἀπαντᾷ ἐν Χίῳ, πρὸ τῆς ἀφίξεως τῶν Γενοατῶν, ὡς ἐπώνυμον γένους πρωτεύοντος ἐλληνικοῦ, οὐ ξένου, ὡς γνωρίζω ἐκ τῶν ἐρευνῶν τοῦ πατρός μου, τὸ ὅποιον μετὰ ταῦτα ἦλθεν εἰς σχέσεις ἐπισήμους καὶ κηδεστίας πρὸς τοὺς γενοάτας ἄρχοντας, διὸ καὶ ἐνομίσθη γένος ἔπηλυ μᾶλλον. Τοῦτο γνωρίζουσα καὶ τὴν παλαιότητα τοῦ ὑφισταμένου τοῦ προτέρου ναοῦ τμήματος ὄρωσα, ἔχουσα δ' ὑπ' ὄψει καὶ πολλὰς ἕτερας τοπωνυμίας, ἃς ἔχομεν ἐν Χίῳ, γεννηθείσας ἐξ ἐπωνύμων παλαιῶν βυζαντιακῶν, πολλῶν καὶ ἐξαλειφθέντων ἤδη, πιστεύω ὅτι, ἡ παρὰ τὸν Καταρράκτην ἐν λόγῳ γῆ καὶ ὁ ναός, ὑπῆρξαν παλαιὸν κτῆμα τοῦ παλαιοῦ χιακοῦ οἴκου Ἀργέντη.

Ἐν Χίῳ 20 Δεκεμβρίου 1910.

Αἰμ. Γεωργίου Ζολώτα

Ο ΓΛΑΔΣΤΩΝ ΠΕΡΙ ΧΙΟΥ

Ὁ Μέγας Γέρον, ὡς ὀνόμαζον τὸν Γλάδστονα, εἰς ἓν ἐκ τῶν βιβλίων του «Ἀναμνήσεις τοῦ Παρελθόντος», εἰς τὸ ὁποῖον ἀνετύπωσεν ἄρθρα δημοσιευθέντα εἰς διάφορα περιοδικά, γράφων περὶ τῶν Ἑλλήνων ἐν γένει, λέγει τὰ ἑξῆς περὶ τῶν Χίων ἰδιαίτερος.

«Εἰς τὴν ἰδιαίτερον περιπτώσιν τῆς Χίου αἱ μεγάλαι ἄρχαι τῆς ἐπιτοπίου αὐτοδιοικήσεως ἐγκατασταθείσης ὑπὸ τῆς Γενοαικῆς ἐμπορικῆς ἐταιρείας τῶν Ἰουστινιανῶν ἔτυχε σεβασμοῦ παρὰ τῶν Σουλτάνων μετὰ τὴν κατάκτησιν τῆς νήσου τῷ 1ῷ66. Ἡ νῆσος ἔγινεν ἡ ἐστία σχετικῆς ἀσφαλείας καὶ εὐδαιμονίας. Ἐκράτησε δ' αὐτὸν τὸν χαρακτῆρα μέχρι τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως, ὁπότεν ὀλόκληρος ἢ σχεδὸν ὀλόκληρος ἐβάφη εἰς τὸ αἷμα ἔνεκα τῆς σφαγῆς, ἣτις ἦτο σχεδὸν παρομοία πρὸς τὴν βουλγαρικὴν ¹⁾ τοῦ παρόντος ἔτους. Μετ' αὐτὰς συνθήκας σχετικῆς ἐλευθερίας συνεχισθείσης ἐπὶ γενεᾶς οἱ κάτοικοι τῆς νήσου ἀνυψώθησαν εἰς ἀνώτερον ἐπίπεδον εὐφροσύνης καὶ εἶναι πράγματι ἀξιοπαρατήρητον, ὅτι ἡ Χίος παρέσχε τὸ μεγαλειότερον μέρος ἐκείνων τῶν ἐμπορικῶν οἰκογενειῶν, τὸσον μεστῶν εὐφροσύνης, ἐπιχειρηματικότητος καὶ ὀξυδερκείας, αἵτινες ἔδωσαν κατὰ τοὺς καθ' ἡμᾶς χρόνους τὴν ἐξέχουσαν καὶ ἰσχυρὰν θέσιν εἰς τὸ ἑλληνικὸν ἐμπόριον εἰς τὴν Δυτικὴν καὶ Ἀνατολικὴν Εὐρώπην».

Μ. Συριώτης

¹⁾ Ὁ Γλάδστον ἔγραφε τὴν ἐποχὴν τῶν Βουλγαρικῶν σφαγῶν (1877), ὁπότε ἤγειρεν ἐκ νέου τὴν φωνὴν του ὑπὲρ τῶν Χριστιανικῶν πληθυσμῶν ἐκφωνήσας τὸν ὀνομαστὸν λόγον του εἰς τὸ Blackheath, δι' οὗ κατεδίκασε τὴν ἀδράνειαν τῆς Ἀγγλικῆς κυβερνήσεως. Τότε ἐξέδωκε καὶ τὸ βιβλιάριόν του «αἱ Βουλγαρικαὶ φρικαλεότητες».

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ ΕΚ ΚΩΔΙΚΩΝ ΧΩΡΙΩΝ ΚΑΙ ΜΟΝΑΣΤΗΡΙΩΝ

ΚΩΔΙΞ ΑΓΙΟΥ ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΡΑΟΥΣΗ

Ἐν τῷ μνημονεῖῳ τοῦ χωρίου Καλλιμασιά εὐρίσκειται νῦν ὁ κώδιξ τοῦ κατὰ τὸν σεισμὸν τοῦ 1881 ἐρειπωθέντος μοναστηρίου τοῦ Ἁγίου Γεωργίου Ῥαούση. Ἐκ τοῦ φύλλου 24 τοῦ κώδικος τούτου ἀντιγράφομεν ἔνταῦθα τὰ ἑξῆς:

† Τὴν σήμερον ὁ πανοσιώτατος καθηγούμενος τοῦ Ἁγίου Γεωργίου Ῥαούση Σεραφεῖμ ἱερομόναχος παρόντων καὶ τῶν ἁγίων προηγουμένων ὑπόσχεται καὶ ὑπογράφει ὅτι ἔλαβεν ἀπὸ τὸν λογιώτατον Μισὲρ Κωνσταντῖνον Γορδάτον ἀσιλλ (=ἀσλάνια) 20 λέγω εἴκοσι διὰ νὰ μνημονεύεται εἰς τὸ καθημερινὸν τὸν ἅπαντα αἰῶνα τὸ ὄνομα Ἁντωνίου, διὸ εἰς ἔνδειξιν ὑπεγράφη ἐν τῷ παρόντι κώδικι τῆς μονῆς. Κατὰ τὸ ἀψλα' ἐν μηνὶ Σεπτεμβρίου ιη'.

Σημ. Ὁ «λογιώτατος» Κωνσταντῖνος Γορδάτος ἢ Λίλας εἶναι γνωστὸς Χίος διδάσκαλος καὶ συγγραφεύς, ἠκμασε δὲ κατὰ τὰς πρώτας δεκαετηρίδας τοῦ δεκάτου ὀγδοῦ αἰῶνος (βλ. Βλαστοῦ Χιακά τ. Β' σ. 125). Ἐπιστολὰς τινὰς τοῦ Κωνσταντῖνου Γορδάτου ἐξέδωκε πρὸ ὀλίγων ἐτῶν ὁ Θ. Φιλαδελφεὺς ἐν τῷ περιοδικῷ Ἀρμονία. Ἐν τῷ ταξειδίῳ τοῦ Χρυσάνθου πατριάρχου Ἱεροσολύμων εἰς Χίον κατὰ τὸ 1725 (ἐκδοθέντι ὑπὸ Γεωργιάδου ἐν τῷ βιβλίῳ, «Ὁ ἐν Γαλατῶν ἱερὸς ναὸς τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τῶν Χίων σελ. 179 σημ.) σημειοῦται καὶ ὁ «Κωνσταντῖνος Λίλας διδάσκαλος», ὅστις ἔδωκεν ὑπὲρ τοῦ Ἁγίου Ἱεροσολύμων «φλουρία 6, τὰ 4 βενέτικα καὶ τὰ 2 ζιντζιρλία».

Ἐν τῷ αὐτῷ καταλόγῳ τῶν συνδρομητῶν τοῦ Ἁγίου Ἱεροσολύμων σημειοῦται καὶ ἕτερος διδάσκαλος τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ὁ «Συμεὼν ἱερομόναχος Μηταράκις», ὅστις καὶ ὑπὸ τοῦ κώδικος ἡμῶν ἀναφέρεται, διότι ἔγραψε καὶ ὑπέγραψε τὸν κανονισμὸν τῆς Μονῆς τοῦ Ἁγίου Γεωργίου «Ῥαούση» κατακεχωρισμένον ἀμέσως ἐν ἀρχῇ τοῦ κώδικος ἡμῶν ὑπὸ ἡμερομηνίαν αψια'. Ὁ αὐτὸς Συμεὼν Μηταράκις ἔγραψεν ἐν τῷ κώδικι καὶ τὴν ἀνωτέρω ἀφιέρωσιν τοῦ Γορδάτου, ὡς φαίνεται ἐκ τῶν αὐτῶν γραμμάτων.

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ κώδικος λαμβάνομεν καὶ τὰς ἑξῆς δύο χρονολογικὰς σημειώσεις :

Φύλ. 26. Ἴσον ἐκ τοῦ γράμματος τοῦ πανιερωτάτου δεσπότη Κῦρ Δανιὴλ (τὸ γράμμα περιέχει νοθεσίας πρὸς τοὺς μοναχοὺς νὰ μὴ διασκεδάζουσι πολὺ κλπ.). Ἀψλβ' (1732) ἐν μηνὶ Ἰανουαρίῳ 25.

Φύλ. 114. Ὁ Χίου Διονύσιος ἐπιβεβαιοῖ 1806 ἀπριλίου 15.

ΚΩΔΙΞ ΑΓΙΟΥ ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΣΥΚΟΥΣΗ

Ἐν τῷ Μνημονεῖῳ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου Συκούση σφύζεται μικρὸς κώδιξ, ὅστις κατὰ τὴν σελίδα 122 εἶναι ἀντίγραφον ἐκ παλαιότερων χειρογράφων γενόμενον τῷ 1806 ὑπὸ τοῦ «ἐν ἱεροδιακόνοις ἐλαχίστου Ἰωακείμ Σταμούλου». Τὰ ἀπὸ σελ. 122 προσετέθησαν βραδύτερον, τῷ 1818 καὶ ἐπιβεβαιοῦνται ὑπὸ τοῦ ἀειμνήστου μητροπολίτου Πλάτωνος, τὰ δὲ μέχρι τῆς σελ. 122 ὑπὸ τοῦ μητροπολίτου Διονυσίου. Ἐκ τοῦ κώδικος τούτου ἐδημοσίευσεν ὁ κ. Κανελλάκις ἐν τοῖς «Χιακοῖς Ἀναλέκτοις» αὐτοῦ (σ. 389) ἄλλα τε καὶ τὴν διαθήκην τοῦ Σωφρονίου Σέψη, ἀνακαινιστοῦ τοῦ μοναστηρίου τοῦ Ἁγίου Γεωργίου κατὰ τὸ 1518. Ὁ κώδιξ περιέχει κατάλογον τῶν κτημάτων τῆς Μονῆς, ἀφιερωτήρια, ἐνοικιαστήρια κλπ. ἔγγραφα καὶ εἶναι διὰ τὴν τοπογραφίαν, ἱστορίαν καὶ διάλεκτον τῆς Χίου πολύτιμος καὶ πρέπει διὰ τοῦτο νὰ φυλαχθῆ ἀσφαλῶς. Ἐκ τοῦ κώδικος τούτου παραλαμβάνομεν ἐνταῦθα ὀνόματα οἰκογενειακά, τοπικὰ καὶ ἄλλα τινὰ σημειώματα, ἐπιφυλασσόμενοι νὰ δημοσιεύσωμεν ὀλόκληρα ἔγγραφα ἐν ἄλλῳ τεύχει τῶν «Χιακῶν Χρονικῶν». Ἡ σπουδαιότης τοῦ κώδικος δείκνυται καὶ ἐκ τῶν κατωτέρω ἐλαχίστων ἀποσπασμάτων :

Ἐν σελ. 4 ἀναφέρεται οἰκογενειακὸν ὄνομα Κουρτέσης, τὸ ὁποῖον, ὡς γνωστὸν, ἔφερε καὶ ὁ Πατριάρχης Γεννάδιος Σχολάριος, τὸν ὁποῖον ἱστορικοὶ τινες θεωροῦσι Χίον (βλ. Σάθαν ἐν Χρυσολογίῳ τ. 3 σ. 577). Προῆλθε δὲ τὸ ὄνομα Κουρτέσης ἐκ τοῦ ἰταλ. cortese, ἐξ οὗ καὶ τὸ κουρτεσὰ τὸ λεγόμενον ἀκόμη ἐνιαχοῦ τῆς Χίου.

Σελ. 5: «Εἰς τὴν Μισωρὰν πλησίον Μιχαὴλ Γορδάτου» (ἐν Λιθίῳ). Τὸ ὄνομα Γορδάτος, τὸ ὁποῖον ἐνυπάρχει καὶ ἐν τοῖς Μαυρογορδάτοις, διετηρήθη μέχρι σήμερον ἐν Βολισσῷ καὶ ἄλλαχοῦ, ὡς

ὄνομα δὲ τόπου εἰς Ὀλύμπους καὶ εἰς τὰ βορειότατα Νενητούρια.

Σελ. 5 καὶ 6 ἀπαντᾷ τὸ βυζαντιακὸν οἰκογ. ὄνομα Ἀκρίτας, τὸ ὁποῖον δὲν γινώσκω ἂν σφύζεται ἐν τινὶ χωρίῳ τῆς Χίου σήμερον. Καὶ τοπωνυμία «τὰ Ἀκρίτα» ἀναφέρεται ἐκ Χίου ἐν τοῖς ὑπὸ Miklosich καὶ Müller ἐκδεδομένοις ἔγγραφοις (τ. Ε' σ. 11), ἧτις ἔκτοτε ἀπωλέσθη, ὅσον ἐγὼ γινώσκω. Καὶ τὸ ὄνομα τοῦ ἥρωος τοῦ Ἀκριτικοῦ κύκλου Διγενῆ ἀπαντᾷ ἐν σελ. 94 τοῦ ἡμετέρου κώδικος ὡς οἰκογενειακὸν («εἰς τοῦ Κωστάκη τοῦ Διγενῆ»). Ἐκ τοῦ κώδικος λοιπὸν τοῦ Ἁγ. Γεωργίου Συκούση γίνεται φανερόν ὅτι τὰ προσφιλῆ ὀνόματα τῶν μεσαιωνικῶν Ἑλλήνων Διγενῆς καὶ Ἀκρίτας ἦσαν καὶ παρ' ἡμῶν συνήθη καὶ θὰ ἦτο εὐκταῖον νὰ ἐξακριβωθῆ, ἐὰν σφύζονται μέχρι σήμερον ἐν τινὶ χωρίῳ¹⁾. Ὠραῖαι παραλλαγαὶ τῶν ἀκριτικῶν ἁσμάτων ἐσώθησαν καὶ ἐν Χίῳ, ὡς φαίνεται καὶ ἐκ τοῦ παρόντος τεύχους τῶν «Χιακῶν Χρονικῶν».

Σελ. 6: «εἰς τὰ νένητα τῆς Καλαμοτῆς» (δίς). Νένητα ἐκαλοῦντο τὰ πρὸ μικροῦ ἀγορασθέντα κτήματα, τὰ νεώνητα, ὡς πρὸ ἐτῶν παρετηρήθη. Τὰ Νένητα τῆς Καλαμοτῆς εἶναι ἄγνωστα σήμερον, γνωστὰ δὲ πλὴν τῶν χωρίων Νενήτων καὶ Νενητουρίων ἦτοι μικρῶν Νενήτων, καὶ τὰ Νένητα τοῦ χωρίου Βικίου. Καὶ ἡ τοπωνυμία Ἀνήσιμος παρὰ τὸ χωρίον Νένητα φαίνεται ὅτι δηλοῖ Ὠνήσιμος καὶ ἀναφέρεται πιθανῶς εἰς τὴν ἐξαγορὰν κτημάτων ὑπὸ ἀπελευθερωθέντων γεωργῶν.

Ἐν σελ. 8 μνημονεύεται ἡ συνοικία τῆς χώρας Βλατταριά, ἧτις εἶναι γνωστὴ καὶ ἐκ τῶν Νεαμονησιῶν Φωτεινοῦ σελ. 189. Τὴν Βλατταριὰν ἠρμήνευσεν ὀρθῶς ὁ μακαρίτης Ζολώτας ὡς «τόπον τῆς κατασκευῆς, βαφῆς ἢ πωλήσεως τῶν βλαττίων» (Ἀθηνᾶ ΚΒ' 158 σημ.). Τὸ βλαττίον ἦτοι μεταξωτὸν ὕφασμα (πορφυροβαφὲς κυρίως) ἐκαλεῖτο καὶ βλαντί, ἐκ τούτου δὲ καὶ κύριον ὄνομα Βλαντῆς ἐν Χίῳ περιεσώθη ἡ λέξις βλαττί, ἀλλὰ προσέλαβε τὴν σημασίαν τῆς νόσου ἰλαρᾶς ἕνεκα τοῦ χρώματος. Ἐν Κωνσταντινουπόλει ἡ ἀγορὰ τῶν βλαττίων ἐκαλεῖτο Βλαττοπόλιον, ὃ δὲ πωλητῆς αὐτῶν βλαττᾶς,

¹⁾ Τελευταῖον μανθάνω ὅτι ἐν τοῖς χωρίοις Παγίδα καὶ Βουνῷ σφύζεται ὡς οἰκογενειακὸν τὸ ὄνομα Διγενῆς, ὅτι ἐν Κοινῇ ἀπαντᾷ ἡ τοπωνυμία τοῦ Διενῆ τὸ χωράφι.

ἐξ οὗ καὶ τὸ χιακὸν οἶκογ. ὄνομα Βλάττας καὶ ἡ Μονὴ τῶν Βλατταίων ἐν Μακεδονίᾳ. Ἡ Βλατταριὰ κατ' ἐμὲ δὲν ἔχει σχέσιν πρὸς τὴν Ἀπλωταριὰν ἀφοῦ, ὡς ἐκ τοῦ κώδικος ἡμῶν φαίνεται, ἀμφοτέρω τὰ ὀνόματα ἦσαν σύγχρονα. Ἄλλοτε πλείονα περὶ αὐτῶν.

Ἐν σελ. 11 σημειοῦνται τὰ «Ἀντρικιανὰ», πιθανῶς ἀντὶ Ἀνδρονικιανὰ ἐκ τινος αὐτοκράτορος Ἀνδρονίκου, Κομνηνοῦ ἢ Παλαιολόγου. Ἐφ' ὅσον ἐγὼ γινώσκω τὸ ὄνομα δὲν σφύζεται σήμερον, ἀγνοῶ δὲ καὶ ποῦ ἔκειντο ταῦτα.

Ἐν σελ. 12 ἀπαντῶσι τὰ ὀνόματα «Ῥαυδιᾶς» καὶ «Ἀπατσιανός». Περὶ τοῦ Βυζαντίου Ῥαβδᾶ ἰδὲ Notices et Extraits τ. 32, 1 σελ. 121 κέξ. Σήμερον σφύζεται τὸ Ῥαβδᾶς ἐν Βασιλεωνοίκῳ, ἐνωθὲν δὲ μετὰ τοῦ Καννάκις ἐσχημάτισε τὸ Ῥαβδοκαννάκις, ἐξ οὗ τὸ Ῥοδοκαννάκις. Ἐκ τινος οἰκογενείας Ἀπατσιανοῦ ἔλαβε τὴν ἐπωνυμίαν καὶ συνοικίαν τῆς χώρας παρὰ τὸν Ἅγιον Θωμᾶν καὶ τὴν Ἁγίαν Μαρίναν τοῦ Ἐγκρεμοῦ. Εἶναι δὲ τὸ Ἀπατσιανός πιθανῶς ἐθνικὸν μᾶλλον τῆς Πάτμου ἢ τῆς Ὑπάτης, τὸ δὲ τι ἐγένετο ται ὡς καὶ ἐν τῇ Ἀττικῇ ἀντὶ Ἀττικῇ (πρβλ. Ζολώτα, Συναγωγή Χιακῶν καὶ Ἐρυθραϊκῶν ἐπιγραφῶν σελ. 169). Ἐκ τῆς Πάτμου ἐκλήθησαν καὶ τὰ πολλαχοῦ τῆς Χίου γνωστὰ Πατιανὰ σταφύλια.

Σελ. 13: «πλησίον τοῦ Ἁγίου Γεωργίου Σαραπίου καὶ τῆς Κρήνας» Ἐκκλησία Ἁγίου Γεωργίου «Σαραπίωνος» εἶναι γνωστὴ ἡμῖν ἐν Παλαιοκάστρῳ ἐκ τῶν παρὰ Miklosich καὶ Müller ἐγγράφων καὶ ἐκ τῆς Scio Sacra τοῦ Michele Giustiniani (σ. 178 «la chiesa di S. Giorgio Serapio nel Borgo di Paliocastro»). Νῦν μανθάνομεν ἐκ τοῦ κώδικος τοῦ Ἁγ. Γεωργίου Συκούση ὅτι καὶ ἄλλη ἐκκλησία Ἁγ. Γεωργίου Σεραπίου ὑπῆρχε πλησίον τῆς Κρήνας. Καὶ τοπωνυμία δὲ τὸ Σαραπιὸν εἶναι γνωστὴ ἐκ τῆς περιοχῆς τῶν Καρδαμύλων.

Ἐν σελ. 19 καὶ 59 ἀπαντᾷ τὸ οἰκογενειακὸν ὄνομα Βέρβερης, ἐξ οὗ ἐκλήθη καὶ τὸ χωρίον Βερβεράτον, ὡς τὸ Κανναβουτσᾶτον, Στρατηγᾶτον, Βεσταρχᾶτον καὶ Καρβουνᾶτον ἔλαβον τὴν ἐπωνυμίαν ἐκ τῶν οἰκογενειῶν Κανναβούτση, Στρατηγοῦ, Βεστάρχη καὶ Καρβούνη. Ἐδήλου δὲ κατ' ἀρχὰς Βερβεράτον τὸ κτῆμα ἀπλῶς τὸ ἀνήκον εἰς τὴν οἰκογένειαν Βέρβερη, τὸ δὲ χωρίον εἶναι μεταγενέστερον. Τὸ ὄνομα Βέρβερης σφύζεται ἐν Καρδαμύλοις, ὡς μὲ πληροφορεῖ ὁ κάλλιστος φίλος, ἰατρὸς κ. Ἀσπιώτης.

Ἐν σελ. 22 καὶ 23 ἀναφέρονται τὰ οἰκογενειακὰ ὀνόματα Φάρκος καὶ Λέτζης, ἐξ ὧν ἐκλήθησαν δύο ἐκκλησίαι τῆς Χώρας Φάρκαινα καὶ Λέτζαινα.

Σελ. 100. «Κώστας Συκανός». «Συκιανός» ὡς οἶκογ. ὄνομα σφύζεται μέχρι σήμερον ἐν τῷ χωρίῳ Δαφνῶνι, εἶναι δὲ τὸ Συκιανός ἢ Συκανός ἐθνικὸν τόπου τινὸς Συκαῖ, ἐξ οὗ ἔχομεν καὶ ἐν ταῖς ἀρχαίαις Χιακαῖς ἐπιγραφαῖς ἄλλο ἐθνικόν, τὸ Συκαεὺς (Ζολώτα, Συναγωγή σελ. 164), ἐν δὲ τοῖς νεωτέροις χρόνοις καὶ τρίτον, τὸ Συκούσης. Αἱ Συκαῖ βεβαίως κατεῖχον τὴν θέσιν τοῦ Ἁγίου Γεωργίου Συκούση.

Ἐν σελ. 43 ἀναφέρεται πρᾶξις δικαστικὴ γενομένη ἐν τῇ Μητροπόλει Χίου ἐν ἔτει 1627 Ἰουνίου 1 ἐπὶ Μητροπολίτου Χίου Ἰγνατίου, ἐν δὲ σελίδι 101 βεβαιοῖ ὁ Χίου Διονύσιος ἔγγραφον τοῦ 1743 Σεπτεμβρίου ἰδ'.

ΚΩΔΙΞ ΤΗΣ ΑΔΕΛΦΟΤΗΤΟΣ ΤΩΝ ΑΓΙΩΝ ΑΝΑΡΓΥΡΩΝ
ΠΑΡΑ ΤΑ ΘΥΜΙΑΝΑ

Ὁ κώδιξ οὔτος, ὅστις περιήλθε τελευταῖον εἰς τὴν κατοχὴν τῆς Βιβλιοθήκης Κοραῆ, «ἐξεβλήθη ἤτοι μετεγράφη ἀπὸ τοῦ πρωτοτύπου δηλαδὴ παλαιοῦ κώδικος, ἡγουμενεύοντος τοῦ πανοσιωτάτου ἐν Ἱερομονάχοις καὶ πνευματικοῖς πατράσι Ἱεροθέου Παπαῦ Χαρίτου ἀπὸ χωρίου «Ἐφημιανῶν» μετὰ γνώμης τῶν πανοσιωτάτων προηγουμένων καὶ πάσης τῆς ἱερᾶς ἀδελφότητος. Κατὰ τὸ ἀψγ' μαῖφ ιη'».

Ὑπὸ μιᾶς χειρὸς ἀντεγράφησαν πράγματι πλείσται πράξεις ἐκ παλαιότερου κώδικος, τούτων δ' ἡ ἀρχαιοτάτη ἀνέρχεται εἰς τὸ ἔτος 1690. Ἡ ἀντιγραφή ἐγένετο ὅχι κατὰ χρονολογικὴν σειρὰν, μεταξὺ δὲ τῶν παλαιῶν πράξεων ἐγράφησαν ἔπειτα νεώτεραι, ἐφ' ὅσον ὑπῆρχε χῶρος. Τινὲς πράξεις ἐλέγχουσι τὴν γραφίδα λογίου ἀνδρός, ὡς ἐν σελ. 84, 158 καὶ ἀλλαχοῦ. Ἐκ τοῦ κώδικος τῶν Ἁγίων Ἀναργύρων ἀντιγράφομεν τὰ κατωτέρω διατηροῦντες τὴν ὀρθογραφίαν τοῦ πρωτοτύπου.

Σελ. 11.

1743 Σεπτεμβρίου 27.

† Εἰς τὸ ὄνομα τοῦ κυρίου ἀμήν. Τὴν σήμερον διὰ τοῦ παρόντος γράμματος ἐπὶ συνάξεως ὁ πανοσιώτατος καθηγούμενος παπᾶ

κὺρ Ἰάκωβος Μουρμούδη καὶ προηγούμενος παπᾶ κὺρ Σεραφεῖμ, παπᾶ Στρατήδη, μὲ γνώμην καὶ τῶν λοιπῶν πατέρων ὡς λέγουσι τοῦ μοναστηρίου τῶν ἁγίων ἀναργύρων τὸ ἐν τῇ θέσει ἀπὸ τὰ ἔξω τὰ ἐφημιανά· παραδίδουσι πρὸς τὸν ὀσιώτατον ἱερομόναχον κὺρ γαβριήλ μπαρμπόνην τὸ ὑποστατικὸν ὅπερ ἔχει τὸ αὐτὸ μοναστήριον ἐν τῇ θέσει Τραχὺς μὲ πύργον, ἀμπέλια, χωράφια, καθὼς ἐστὶ καὶ εὐρίσκεται διὰ τὸ ὁποῖον ἔδωσε πρὸς τὸ μοναστήριον διὰ ἐμπατήκια ἀσιλάνια (175) λέγω ἑκατὸν ἑβδομήντα πέντε· τὰ ὁποῖα ἐλάβασιν ἐξ αὐτοῦ σῶα καὶ ἀνελεπτῆ καὶ παραιτοῦσι πρὸς αὐτὸν τὸν ἄνωθεν παπᾶ κὺρ γαβριήλ μπαρμπόνην ἀπὸ τὴν σήμερον νὰ τὸ ἔχη εἰς τὴν ἔξουσίαν καὶ δεσποτείαν του ἕως ἐφ' ὅρου ζωῆς αὐτοῦ παντελεύθερον καὶ ἀδούλωτον καὶ ἀδέσποτον, ποιεῖν αὐτὸ ὡς θέλει καὶ βούλεται, ὡς ἴδιον αὐτοῦ κτήμα ἐπὶ ζωῆς αὐτοῦ· καὶ νὰ δίνῃ αὐτὸς ὁ παπᾶ κὺρ γαβριήλ εἰς αὐτὸ τὸ μοναστήριον, κάθε χρόνον διὰ πάκτος λάδι ὀκάδες δύο, ἕως τῆς ζωῆς αὐτοῦ· ἐκδημοῦντος δὲ τούτου νὰ μένωσιν τὰ αὐτὰ ἀσιλάνια εἰς τὸ μοναστήριον ἀνυπόσπαστα, καὶ τὸ ὑποστατικὸν ὡσαύτως ἐλεύθερον εἰς τὸ αὐτὸ μοναστήριον ὡς καὶ τὸ πρότερον, μηδενὸς ἐναντιουμένου ἢ ἀντιλέγοντος· καὶ εἰ μὲν εἰς τὸν καιρὸν του γίνῃ καμία ἀνάκτησις ἢ ἀνάστημα εἰς αὐτὸ τὸ ὑποστατικὸν νὰ μένῃ ἀφιερωμένη εἰς τὸ μοναστήριον· ὅθεν καὶ εἰς ἔνδειξιν καὶ ἀσφάλειαν ἔγινε τὸ παρὸν γράμμα καὶ κατεστρώθη ἐν τῷ κώδικι τοῦ ἱεροῦ μοναστηρίου καὶ ἐδόθη τὸ ἴσον τοῦ αὐτοῦ γράμματος εἰς χεῖρας τοῦ αὐτοῦ παπᾶ κὺρ γαβριήλ ἐπιβεβαιώσῃ τοῦ καθηγουμένου καὶ τῶν παρ' εὐρεθέντων ἀξιοπίστων μαρτύρων· εἰς τὰ ἀψμγ σεπτεμβρίου κζ ἡμέρα γ ὦρα ς'.

†

†

† *θεόδωρος ραλης*† *ζανῆς ἐωῖδης*† *λουκάς καλλιάρχος*† *μανόλης αὐγεργηνός*† *ζωρζῆς μάμουκας*† *τονμαζῆς γαλάτης*

Σημ. Δ. Αἱ ὑπογραφαί, πλὴν τῆς τοῦ Θ. Ράλη, ἐγράφησαν ὑπὸ τοῦ γράφαντος καὶ τὴν πρᾶξιν ἐν τῷ κώδικι, πιθανῶς τοῦ παπᾶ Γαβριήλ.

Σελ. 52.

1784 μαρτίου α ἡμέρα 5 (=Πέμπτη) ὄρα γ

† Με το παρὸν ὁμολογοῦσιν καὶ φανερόνουσιν ἡ ἐπίτροπι του νοσοκομίου τῆς Χείου ὅτε μισὲρ παντελῆς καριδιάς τοῦ ποτὲ διμιτρίου καὶ χατζῆ παντελῆς κλουμάσις τοῦ ποτὲ κονσταντῆ καὶ εἰς πρόσωπον

καὶ του ἑτέρου ἐπιτρόπου μισὲρ μάρκου τοῦ μισὲρ μηκὲ σιφομου ὁποῦ λήπι εἰς κονσταντινούπολιν ὅτι ἐπιδὶ καὶ φένετε γράμμα νοταρικὸν ἴστα 1783 αὐγούστου 10 εἰς τας πράξεις του ζαννῆ δρομοκάτι νοταρίου Χείου καὶ ἄφυσεν ὁ ποτὲ χατζῆ νηκολὸς καὶ μισὲρ διμιτριος καὶ μισὲρ ζαννῆς πέδες του ποτὲ χατζῆ κονσταντίνου σκαναβὶ καὶ ἐδιόρισαν εἰς τὸ αὐτὸ γράμμα νὰ λαμβάνι τὸ νοσοκομιον κατέτος καὶ παντοτινὸς ἀπο τῆς τρις ἀδελφότητας ἁγίους βικτώρους ἁγίους ἀποστόλους καὶ αγίους ἀναργύρους ἀπὸ τὴν κάθε μίαν ἀλλ 25 λέγω εἰκοσιπέντε ἀπὸ τις τρις ἀλλ 75 λέγω εφδομιντα πέντε αλεπιδὶς καὶ εἰς τὸ νοσοκομῖον ἔγινεν ἄλη ηκονομία καὶ σκέψης ἐκ τοῦ ἄνωθεν ποτὲ νικολάου τον υιον (;) μισὲρ κονσταντίνου καὶ μισὲρ διμιτρίου καὶ μισὲρ ζαννῆ σκαναβίδες καὶ διὰ τοῦτο ἡ αὐτῆ ἄνωθεν ἐπίτροποι εἰλόσχοντε ὅτι ταυτὰ ἀλλ 75 εφδομιντα πέντε περοντάς τα ἀπο τις ἀδελφότηταις νὰ δίδουσιν τὰ μὲν ἀλλ 25 ηκοσιπέντε κατέτος καὶ εωνῆος καὶ παντοτινὸς πρὸς τὴν μονὴν του ἁγίου μινὰ ἀλλ 25 ηκοσιπέντε διὰ νὰ γίνετε μιὰ ἀγριπνιὰ τον χρόνον εἰς ονομα νικολάου καὶ τα ἕτερα ἀλλ 25 ηκοσιπέντε νὰ τα δίδουσιν εἰς τὴν μονὴν τον ἁγιον αναργύρον δια νὰ γίνετε μιὰ ἀγριπνιὰ κατετος αἰωνίως εἰς ὄνομα διμιτρίου καὶ τα ἕτερα ἀλλ 25 ηκοσιπέντε νὰ τα δίδουσιν εἰς τὴν μονὴν τὸν διευχον διὰ νὰ γίνετε μιὰ ἀγριπνιὰ αἰωνίως καὶ παντοτινὸς εἰς ὄνομα ιω'' καὶ νάχη το νοσοκομῖον χρεος ἀπαρετιτον κατέτος καὶ παντοτινὸς εἰς το ἐξῆς νὰ τα δίδι εἰς ταῖς αὐταῖς τρις μοναῖς καθε μαρτίου πρώτη ἀρχηρόντα . . . (;) ἀπὸ τὴν σήμερον καὶ τελειονοντας ὁ χρόνος νὰ δίδοντε ὡς ἄνωθεν διὸ καὶ εἰς ἔνδειξιν ἔγινε τὸ παρὸν εἰπογεγραμένον

Κατὰ ἀψπδ μαρτίου α

- † *παντολέων καριδιάς* βεβεώνω τὰ ἄνωθεν
- † *παντολέων κλουμάσις* βεβεώνω τὰ ἄνωθεν
- † *παυλῆς μαυρογορδάτος* μάρτης
- † *νικόλαος πατεράνις* μάρτης
- † *παντήας ἄμιρος* μάρτης
- † *Νικόλαος πετροκόκκινος* μάρτης
- † *κονσταντινος πασπάτης*
- † *ζανῆς δρομοκάτης* νοταριὸς Χείου

Κ. "Αμαντος

Η ΟΜΟΡΦΗ ΤΟΥ ΚΟΣΜΟΥ

(*Ἐκ Καρδαμύλων τῆς Χίου*).

*Ἄκλωστη κλωστή κλωσμένη
᾿ς τὴν ἀνέμην τυλιμμένη,
δός της κλωτσον νὰ γυρίση
παραμύθιν ν᾿ ἀρχινήση.*

Μιάβ βολὰγ κ᾿ ἕναγ καιρὸν ἐκάθετον εἰς τὰ Καρδάμυλα ἕνας πλούσιος πάροικος¹⁾ μὲ πολὺ βιό, ἀμπέλια, χωράφια, χτήματα. Εὐ- τὸς ὁ πλούσιος εἶχεν ἕναμ πολὺμ μετρημένομ παιδίμ ποῦ τό ᾿χεβ βαφτισμένογ κάποιος ἄρχοντας ἀφ᾿ τὸ Κάστρο²⁾.

Σὰν ἐκόντευγεν νὰ ᾿πεθάνη ὁ ἀφένδης τοῦ παιδιοῦ, τὸ καλεῖ καὶ τοῦ λέγει. «[Υἱ]γέ μου τὴν εὐκὴμ μου καὶ τὴγ κάταράμ μου σοῦ δίνω καὶ μὲ σπανὸ νὰ μὴγ κάμης ποτέ σου παρέϊα». «Ἐννοιά σου, ἀφένδη».

Σὰν ἐμεγάλυνεν τὸ παιδί καὶ ἤρτεν ἡ καλὴ ὥρα νὰ πανδρευτῆ, ἔπρεπε νὰ πάρη καὶ τὴν εὐκὴν τοῦ παγηρῖ του. Φορτώννει μιὰν τα- χυνὴν³⁾ τὸ δισάκκιν του ᾿ς τ᾿ ἄλογόν του, παίρνει καὶ τ᾿ ἄλλα πο- σάτια⁴⁾ κι᾿ ἀρματώννει γιὰ τὴ χώρα.

Δὲν εἶχεμ πὰ μισὴν ὥρα δρόμο καὶ νὰ καὶ τ᾿ ἀπαντᾷ ἕνας σπα- νὸς κονδὰ ᾿ς τὸ Λησταρειό⁵⁾. Ἄμα τὸν εἶδεν ἐθθυμίζεται τὰ λόγια τ᾿ ἀφένδη του καὶ μιὰγ καὶ δυὸ ᾿πίσω ᾿ς τὸ χωριό. Τὴδ δεύτερην ἡμέρα ἀρματώννει πάλι δὲν εἶχεμ πὰ ᾿ς τὸ Δερφίνι⁶⁾ καὶ νὰ καὶ

¹⁾ Ἐγγαμος πολίτης. ²⁾ Πρωτεύουσα τῆς Χίου. ³⁾ Πρωϊταν. ⁴⁾ Τὰ τῆς πο- ρείας σκεύη. ⁵⁾ Τοπωνυμία τῆς περιφερείας Καρδαμύλων. ⁶⁾ Ὀρμος ΒΑ τῆς Χίου· ἰδὲ Θουκυδ. 8, 38.

τ᾿ ἀπαντᾷ πάλι ὁ ἴδιος σπανός. Ξαναγυρίζει πίσω. Ξεκινᾷ καὶ τὴν τρίτην ἡμέραν νὰ πάλιν ὁ σπανός. Ἄ! μὰ ᾿νδα κούρεμα¹⁾ νὰ κάμω! νὰ γυρίσω ᾿πίσω πάλι; μπροστὰ θὰ ᾿πάγω κι᾿ ὅτι θε᾿²⁾ ἄς γίνη! Κάμνει τὸσ σταυρόν του, λαλεῖ τ᾿ ἄλογο καὶ προφτάνει τὸσ σπανό.

— Καλὴ ᾿μέρα, μπάρμπα.

— Καλῶς τὸ παιδί.

— Γιὰ ποῦ μπάρμπα;

— Γιὰ τὴχ χώρα.

— (Δ)ἐμ μοῦ θέτεις τὴμ πατατοῦκαμ μου ἄσ σοῦ βολεῖ³⁾ ᾿ς τ᾿ ἄλογο;

— Μπράβου, μπάρμπα ἔλα νὰ κάτσης κι᾿ ἀπάνω.

— (Ν)ὰ κάτσω, παιδίμ μου.

Τὸ παιδὶν ἐπειδὴ ἐφοβᾶτο, ὄλον τὸ κωλυβάρε⁴⁾. ᾿Σ τὸδ δρόμον ἐδιπάσασιν. Πᾶσιν εἰς τὸ Παντουκειό⁵⁾.

Ἐκεῖ ἦταν ἕναμ πηγαδάϊ ὄχι πολὺ ὄυχό. Φωνάζει ὁ σπανός τοῦ παιδιοῦ νὰ κατήβη νὰ τοῦ δώκη νὰ πιῆ· τὸ παιδὶν ἐπειδὴ ἐφοβᾶτον, τοῦ ᾿πε νὰ κατήβη ὁ ἴδιος.

— Ὅχι, ἐσὺ θὰ κατήβης. Γιὰ νὰ μὴν τὰ μωρολογοῦμεν, ἐκατή- βηκεν τὸ παιδίγ καὶ τοῦ ᾿δωκεν καὶ ᾿πιεν. Νά σου⁶⁾ καὶ πιάνει ὁ σπα- νὸς ἕναθ θερίογ κρεμμὸν νὰ τὸσ σύρη τοῦ παιδιοῦ.

— Γιατὶ θὰ μὲ σκοτώσης μπάρμπα;

— Θὰ μοῦ ᾿πῆς καμένε εἶντα θὰ κάμης εἰς τὴχ Χώρα, γιατί σὲ ᾿σκοτώσα.

— Πάγω, μπάρμπα, νὰ πάρω τὴν εὐκὴν τοῦ παγηρῖ μου νὰ πάγω νὰ ζητήσω τὴν ὄμορφην τοῦ κόσμου.

— Καλό· ἄθ θε᾿ νὰ μὴ σὲ σκοτώσω θὰ μοῦ κάμης ὄρκογ πῶς θὰ πῆς εἰς τὸν παγηρῖ⁷⁾ σου πῶς ἐγὼ εἶμαι ὁ φηγιότσος⁸⁾ καὶ σὺ ὁ δοῦλός μου.

— Σοῦ ὀρκίζομαι ᾿ς τὸθ θεὸγ πῶς θὰ πῶ ἐδεδέτσι⁹⁾. Σὰν ἐπή-

¹⁾ = Τί διάβολο. ²⁾ = Θέλει. ³⁾ Ἄν εἶναι δυνατόν. ⁴⁾ Ἐβάδιζεν ὀπισθεν βραδέως. ⁵⁾ Ὀρμίσκος παρὰ τὸ χωριὸν Συκιάδα, οὐ πολὺ μακρὰν τοῦ Δελφι- νίου· τὸ ὄνομα ἔκ τινος πανδοχείου βεβαίως. ⁶⁾ Ἄν θέλῃς νὰ γνωρίζῃς. ⁷⁾ Ἀνά- δοχον. ⁸⁾ Ἀναδεξιμαῖος. ⁹⁾ Οὕτως.

γασι ἔς τὴν Χώρα, ἐρωτήσασιν καὶ μάθασιν τοῦ παγηρῆ τὸ σπίτιν καὶ πᾶσι καὶ τὸν εὐρίσκουσι.

— Καλῶς τὰ παιδιὰ. — Καλὰ νὰ ἴσαι. — Αἴ! καὶ ποιοὶ εἶστε, καλὰ παιδιὰ; — Ἐγὼ εἶμαι, λέγει ὁ σπανός, ὁ φιγιότσος σου ὁ Καρδαμυλίτης. — Ἀμμὲ ὁ ἄλλος; — Δουλός μου. — Καὶ κάτι ὡς ἐδῶ; — Ἦρτα νὰ πάρω τὴν εὐκήσ σου νὰ πάγω γιὰ τὴν ὄμορφην τοῦ κόσμου. — Καλόμ, παιδί μου.

Σὲ λιγά(κ)ῖν ὄραν ἐφάγασιν κι' ἀπὲ ἐρκινίσασ σου τὰ τραγούδια, ψαρομυδιές, ἦθες, παιχνίδια ¹⁾, γιὰ τὸ σπανό. Τὸ παιδὶν ἐπερέτα.

Σὰν ἐπήγασιν νὰ γύρουσι ²⁾, λέγει ὁ παγηρῆς εἰς τὸ σπανό: Ἐ παιδί μου, ἐσὺ νὰ μὴμ πὰς εὐτοῦ ποῦ μελετᾶς γιὰτὶ θὰ σὲ φάσιν τὰ ἄγρια θερία ἔς τὸδ δρόμο, μόνον νὰ στείλωμεν τὸδ δουλόσ σου.

— Καλόμ, παγηρῆ. Σὰν ἐγύρασι, βλέπει τὸ παιδὶν τὸν ἀφέντην του ἔς τὸν ὕπνον του καὶ τοῦ λέγει. — Ἐ! παιδίμ μου, αὔριον μελετᾶ ὁ παγηρῆς σου κι' ὁ σπανός νὰ σὲ στείλουσι νὰ πὰ τῶφ φέρης τὴν ὄμορφην τοῦ κόσμου. Καὶ ἠξέρω πῶς θὲς καὶ σὺ νὰ πὰς, μόνον νὰ τῶς ζητήσης πέντε μουλάρια κριάς βούδινο, ἄλλο τόσο σιτάριγ κι' ἄλλο τόσο μέλιμ ποῦ θὰ σοῦ χρειαστοῦσι ἔς τὸδ δρόμο.

— Καλόν, ἀφέντη. Ταχὺ ταχὺ σὰν ἐξύπνησεν, τοῦ λέγι' ὁ παγηρῆς του, πῶς θὰ πὰ νὰ φέρη ἔς τὸσ σπανόν τὴν ὄμορφην τοῦ κόσμου.

— Μετὰ χαρᾶς σου, ἀφεντικό, νὰ πάγω, μόνοθ θὰ μοῦ δώκετε, γιὰ τὸδ δρόμο πέντε μουλάρια κριάς βούδινο, πέντε μουλάρια σιτάριγ, κι' ἄλλο τόσο μέλι

— (Ν)ὰ σοῦ τὰ δώκωμεμ παιδί μου. Παίρνει τα τὸ παιδίγ κι' ἀρματώννει πηγαίνοντας, πηγαίνοντας ὕστερ' ἀπὲ τρεῖς μῆνες πὰ ἔς τὴν Ἐρημογ καὶ κεί τ' ἀπαντᾶ ἕναγ κοπάδι λιοντάρια, ποῦ χυμίσασιν κατὰ πάνω του νὰ τὸρ ξουφήσουσιν ἀφ' τὴμ πεῖνα.

— Σταθῆτε τῶλ λέγει καὶ τῶρ ῥίχνει τὰ βούδια τὸ κριάς. Σὰν τὸ φάγασιν ἐκεῖνα εὐχαριστήθησαγ καὶ τοῦ ἴπασιν: πάρε μιὰν τρίχαν ἀφ' τὸ ποκάριμ μας καὶ σὰς σου χρειαστοῦμε, τσίκνωσέ τηγ καὶ ὠχονοῦ ³⁾ θὰ ἴμεστεν ἐκεῖ. Παίρνει τὴν τὸ παιδίγ καὶ τὴν χώννει μέσ' τὴν ταμπακέραν του καὶ ξακουλουθᾶ πάλιν τὸδ δρόμον του. Νά! καὶ τ' ἀπαντοῦσισ σύννεφα μερμηῆκοι μὲ φτερά καὶ μονομιᾶς κατεπάνω του.

¹⁾ Μουσική. ²⁾ Κοιμηθῶσι ³⁾ Ἀμέσως.

ῥίχνει των τὸ σιτάρι. Σὰν τὸ φάγασιν εὐχαριστήθησαν καὶ τοῦ δώκασιν ἕνα φτερουλά(κ)ῖ, νὰ τὸ χώση καὶ νὰ τὸ τσίκνωση σὰν τοῦ χρειαστοῦσι.

Παίρνει τὸ καὶ τὸ χώννει. Περιπατῶντας μέσ' ἔς τὴν Ἐρημο, νὰ καὶ τ' ἀπαντοῦσιν ἀσμάρια μέλισσες πεινασμένες ποῦ τὸν ἐτριγυρίσασιν καὶ γουγίζασιν ¹⁾. Σὰν τῶν ἔρριξεν καὶ ἴκειν τὸ μέλι, τοῦ δώκασιν ἕνα φτερουλάι νὰ τὸ τσίκνωση σὰν τοῦ χρειαστοῦσι.

Ἐπῆρέν το καὶ τό ἴχασε κι' ἀπὲ ἐπήγαιεν ἐπήγαιεν κ' ὕστερι ἀπὲ τρεῖς μῆνες θωρεῖ μιὰμ πολιτείαμ ποῦ λαμπες σὰν τὸν ἥλιον καὶ μέσ' τὴ μέση εἶχεν ἕνα βουναλάι κι' ἀπάνω σ' εὐτὸ ἦταν ἕνας ἀθεώρατος πύργος ποῦ ἴβγαλεν τὸ φῶς.

Ἐρωτᾶ νὰ μάθη εἶντα ἴμ' ποῦ τρέχει.— Ἐδῶ ἔς εὐτὸν τὸμ πύργου, παιδάι μου, κάθεται ἡ ὄμορφη τοῦ κόσμου, ποῦ τὴφ φυλάγουσισ σαράντα δράκοι.

— Καλό, σᾶς εὐκαριστῶ πολύ. Πὰ καὶ χτυπᾶ τὴμ πόρταν τοῦ πύργου, ἀνοίγει του ὁ δράκος.— Εἶντα ἴμ' ποῦ θὲς ἐδῶ, καλόμ παιδί;— Τὸδ βασιλέ. Πά τον ὀμπρός του.— Καλὴ-σπέρα ἀφέντη βασιλέα.— Καλῶς τὸ παιδί εἶντα ἴμ' ποῦ θὲς ἐδῶ;— Ἦρτα γιὰ τὴβ βασιλοπούλλα.

— Τί νὰ σοῦ πῶ, καλόμ παιδί. Καλόμ, μὰ νὰ ξέρης πῶς πολλοὶ ἦρτασι καὶ κανέναν δὲν ἐγύρισεν ὀπίσω· ἕναμ πύργον ἐγέμισα κεφαλές καὶ τώρα μιὰ λείπει νὰ γλυτώση ²⁾ καὶ σοῦ παραγγέλλω νὰ φύγης γιὰτὶ ἔχεις νὰ κάμης τριὰ στοιχήματα σὲ τρεῖς βραδυνές κι' ἂδ δὲν τὰ κάμης, θὰ σοῦ πάρουσιν οἱ δράκοι τὴγ κεφαλή.— Εὐκαριστῶ ἀφέντη βασιλέα μὰ μιὰμ ποῦ ἴρτα θὰ δοκιμάσω κ' ἐγὼ τὴν τύχη μου.

Παραγγέλλ' ὁ βασιλές καὶ τὸγ κλειοῦσι βραδὺ σὲ μιὰγ κάμαραγ καὶ τοῦ δίνουσι νὰ φὰ πέντε βούδια ψημένα καὶ πέντε φούρνους χαλιὰ ³⁾ σὲ μιὰβ βραδυνή. Μένει μονάχον τὸ παιδί, τοῦ ἴρχεται νὰ σκάση· (δ)ὲν ἠξέρει εἶντα νὰ κάμη. Κλαὶ καὶ δέρνεται, ἔρχονται τὰ μεσάνυχτα καὶ μαῦρος ἴδρωσ τὸμ περεχύνει, κοντεύει νὰ ξημερώση, τὸ κριάς ἄγγιχτο. Νὰ καὶ ἴθυμίζεται τὴν τρίχα τῶλ λιονταριῶ, τσίκνώνει τηγ κι' ὠχονοῦ ἔρχονταιί σου τὰ λιοντάρια.

¹⁾ Ἐβόμβουν. ²⁾ Τελειώση, γλυτωμένο = τελειωμένο. ³⁾ Παξιμάδια.

— Εἶντα ἴμ' ποῦ θές, ἀφέντη, ἀπὲ μᾶς. — Νὰ φᾶτεν τὸ κριάς καὶ τὰ χαλιά. — Μετὰ χαρᾶς σ' ἀφέντη. Ἄρχινοῦσ σου καὶ σ' ἔναμ πάτερ ἡμῶν τὸ φαγεῖν ὄλο γλυτωμένο. — Θές τίποτε ἄλλο, ἀφέντη; — Ὅχι, σᾶς εὐκαριστῶ πολὺ. Φεύγουσιν τὰ λιοντάρια καὶ πέφτει τὸ παιδίγ καὶ γέρνει.

Σὰν ἐξύπνησεν ὁ βασιλὲς ταχὺ ταχὺ ἐπῆρεν τοὺς δράκους καὶ πῆγεν εἰς τὴν κάμαρα τοῦ παιδιοῦ. Θωροῦσιν ἀπ' ἐδῶ, θωροῦσιν ἀπ' ἐκεῖ κριάς, χαλιά πούβετι ¹⁾.

— Μπράβου σου, παιδίμ μου, τό ἴκαμες τὸ στοίχημα. Περνᾷ ἡ ἴμέρα ἔρκεται βραδὺν καὶ τὸν κλειοῦσιμ πάλι σὲ μιὰ θερίαγ κάμαρα σιδεροκλειδωμένημ ποῦ ἴχε μέσα μιὰγ καραβιάσ σιτάριγ κριθάριγ καλαμπούκιμ μαυροκούκκισ σησάμισ σπασούριβ βασόλια βασόλες κουκκιά ροβίτια ἀνακατεμένα ὄλα καὶ τοῦ λέγ' ὁ βασιλὲς, πῶς σὲ μιὰβ βραδυνήμ πρέπει νὰ τὰ ξεχωρίση χωριστὰ ὄλα. Ἐκατсен τὸ παιδί κ' ἐσκέβγετο. Σὲ λιγαῖν ὄρα ἔρκεται ἴς τὸν νοῦν του τὸ φτερουλάι τῶμ μερμήκω, τσικνώννει το κι' ὄχονοῦ νά σου κ' ἔρκουνται οἱ μερμήκοι τῆς Ἐρημου.

— Εἶντα ἴμ' ποῦ θές, ἀφέντη, ἀπὲ μᾶς; πᾶς καὶ θές νὰ φᾶμεν τοῦτανάι ὄλα; — Ὅχι. — Ἄμμέ; — Νὰ τὰ ξεχωρίσετε χωριστά. Καὶ νά σου μιὰγ καὶ δυὸ ἴς ἔναμ πιστεύω ἦσαν ὄλα ξεχωριστά. — Θές τίποτε ἄλλο; — Ὅχι, σᾶς εὐκαριστῶ καὶ χάνουνται οἱ μερμήκοι.

Πέφτει πάλι ἴς τὸν ὕπνο. Ταχὺ ταχὺ νά σου κ' ἔρκεται πάλιν ὁ βασιλὲς κ' οἱ δράκοι. Σὰν τὰ ἴδασι ξεχωρισμένα ἐσατίσασι. Πιάνει τον ἀφ' τῆγ χέραν ὁ βασιλὲς καὶ τοῦ λέγει. Ἐσὺ θά ἴσαι ὁ γαμπρός μου· μόνον ἔνα στοίχημα θὰ κάμης ἀκόμη: αὔριο θὰ γίνη ἡ κόρη μου χῆνα μαζί μὲ δυὸ δοῦλές της καὶ θά ἴμπη μέσα ἴς τὴλ λίμνη γιὰ νὰ λουστῆ· ἐσὺ τότε ἂν τὴν ἐγνωρίσης θὰ γέν ²⁾ ἡ κόρη μου ἐσόνα.

Τὸ παιδί σὰν ἐβράδυασεν ἐπῆγεν νὰ γύρη κ' ἐκεῖ τοῦ ἴρτεν εἰς τὸν νοῦν του τὸ φτερουλάιν τῆς μέλισσας, τσικνώννει το καὶ νά σου κ' ἔρκουνται οἱ μέλισσες τῆς Ἐρημου. — Εἶντα θές, ἀφέντη; — Εὐτό κ' εὐτό μοῦ ἴπεν ὁ βασιλὲς. — Καλόν, τοῦ λέγ' ἡ βασίλισσα ³⁾. Ἐγὼ θὰ παραφυλάγω ἀπόψι τῆβ βασιλοπούλλαγ κι' αὔριο μὲς τὴλ λίμνη

σὰγ κολουμπᾶ, θὰ πετῶ γύρου γύρου ἴς τὴγ κεφαλὴν της. — Εὐκαριστῶ πολὺ· κι' ἀπὲ ἐφύγασιν οἱ μέλισσες.

Σὰν ἐξημέρωσε παίρνουσιν τὸ παιδὶν ὁ βασιλὲς κ' οἱ δράκοι καὶ τὸ πάσι ἴς τὴλ λίμνη ποῦ κολουμποῦσαν οἱ τρεῖς χῆνες. — Ποιὰ γέν ἀφ' τὰς τρεῖς, λέγ' ὁ βασιλὲς. — Κεῖνη νὰ γέν, λέγει τὸ παιδὶν, ποῦ τὴν ἐγνώρισεν ἀφ' τὴμ μέλισσα. — Αἴ! ἐκέρδισες τὰ στοιχήματα. Ἐσόναν γέν ἡ βασιλοπούλλα. Παίρνει τὴν τὸ παιδί, παίρνει καὶ τὰ καλὰ καὶ μιὰγ καὶ δυὸ ἴς τοῦ παγηρῆ. Τότε τοῦ ἴπεγ καὶ τὴν ἱστορίαν τοῦ σπανοῦ. Πιάνουμ μού τον τὸγ κακὸσ σπανὸγ καὶ δένουσ σου τον σὲ δυὸ ἄγρια μουλάρια ποῦ τὸν ἐσκίσασιν ἴς τὴμ μέση. Τὸ βράδυ ἐκάμασι γάμους καὶ χαρές, καὶ ξεφάντωσες καλές, καὶ φυγα κ' ἐγὼ ἀπ' ἐκεῖ, μ' ἔναγ κόσκινοφ φακῆ.

Μιχαὴλ Ν. Πιτίδης

¹⁾ Οὐδαμοῦ. ²⁾ Εἶναι. ³⁾ ἐνν. τῶν μελισσῶν.

ΔΗΜΩΔΗΣ ΠΟΙΗΣΙΣ

Α' ΑΚΡΙΤΙΚΑ ΔΣΜΑΤΑ

(Προβλ. τὴν μελέτην τοῦ Κυρίου Πολίτου ἐν Λαογραφίας Α' 169-275).

1. Ὁ Διγενής.

(Κατεγράφη ἐν τῷ χωρίῳ Βικίῳ ὑπὸ τοῦ φοιτητοῦ τῆς φιλολογίας καὶ ἡμετέρου μαθητοῦ Ἰωάννου Τσερμούλα).

Τρίτην ἐπλάστ' ὁ Διενὴς καὶ Τρίτην ἐγεννήθη
καὶ Τρίτην τό ἴδε τ' ὄνειρο πῶς ἤθελ' ἀποθάνει.
Οὐτ' ἔτρωεν οὐτ' ἔπινεν, οὔτε καλὰ τραοῦδαν,
μόνο παράτειεν τὰς ἀνδρειῆς καὶ πούλαν τ' ἄρματά του.

5 Μιὰν Κυριακὴν Λαμπρὴν ταῦτ', μιὰμ πίσσημην ἡμέρα,
παίρνει νὰ πὰ ἴς τὴν ἐκκλησιὰ νὰ κάμη τὸ σταυρό του,
κι' ὁ Χάροντας τοῦ πάντησε ἴς τῆς ἐκκλησιᾶς τὴμ πόρταν.

— Καλῶς τονε τὸχ Χάροντα νὰ φᾶμεγ καὶ νὰ πιούμεν.

— Καὶ ποῦ τὸ ξέρεις, Διενή, πῶς τρώω ἴγὼ καὶ πίνω;

10 ἔμένα μ' ἔστειλεν ὁ Θεὸς νὰ πάρω τὴ ψυσὴ σου.

— Δίχως τρομάρα καὶ ἀρρωστιὰ ἐγὼ ψυσὴ δὲ δίω·
πάμε παραπηρήσωμε κάτω σ' ἀνήλιους κάμπους,
κι' ἄμ με νικήσης, Χάροντα, νὰ πάρης τὴ ψυσὴ μου,
ἄσ σὲ νικήσω, Χάροντα, ἐγὼ ψυσὴ δὲ δίω.

15 Ἐπήσηεν ὁ Διενὴς καὶ πὰ πενήντα μίλια
κι' ὁ Χάρος καταπό(δ)ιν του καὶ πὰ σαρανταπέντε.

Σὰν εἶδ' αὐτὰ ὁ Χάροντας ἀφῆκέν τον κι' ἐδιάβη.

Ὁ Διενὴς τοῦ φώναξε κι' ὁ Διενὴς τοῦ λέει:

— γιὰ πέ μου, πέ μου, Χάροντα, πότε νὰ σ' ἀπαντέχω.

20— Ὄνταμ πονέσης δόντι σου τότε σὲ τριγυρίζω,

ὄνταμ πονέσης μάτι σου τότε κοντά σου εἶμαι,
κι' ὄνταμ πονέσης τὴγ καρδιὰ τότε θὲ νὰ ποθάνης.
Ὁ Διενὴς ψυχοματεῖ κι' ὁ κόσμος συντρομάσσει,
τρέχουν οἱ ἄρχοντες πεζοὶ κι' οἱ Τοῦρκοι καβαλλάροι,
25 τρέχουν καὶ τὰ μικρὰ παιδιὰ γιὰ νὰ κοντοπλακώσουν.

Σημειώσεις. 1 ἐγεννήθη: ἐν πολλοῖς χωρίοις σφύζεται ἀκόμη ὁ ἀρχαιότερος ἀόρ. ἐγεννήθην-ης-η-ημεν-ητε-ησαν, ἐνιαχοῦ δὲ ἐγεννήθην καὶ ἐγεννήθηκα, ἐγεννήθησαν καὶ ἐγεννηθήκαν. 3 τραοῦδαν: ἐν τοῖς πλείστοις χωρίοις διατηρεῖται ἀκόμη ὁ ἀρχαιότερος παρατατικός ἐγέλου-ας-α, -οῦμεν-ᾶτε-οῦσαν. Ἐκ τοῦ ἐγέλουν ἐσχηματίσθη ἀλλαχοῦ καὶ τύπος ἐγέλουνα, ἐκ δὲ τοῦ ἐγέλαε, ἐγέλαγε καὶ ἐγέλαγα, ἃ δὲν ἀπαντῶσιν ἐν Χίῳ. Τὸ ἐγέλουν-ας-α ἀντὶ τοῦ νεωτέρου ἰγελοῦσα-ες-ε ἐλέγετο ἀκόμη πρὸ τριακοσίων ἐτῶν καὶ ἐν τῇ πόλει Χίῳ, ὡς φαίνεται ἐκ τῆς γραμματικῆς τοῦ Girolamo Germano (*Grammaire du Grec vulgaire* ἐκδ. ὑπὸ Pernot σ. 91). 4 τὰς ἀντρεῖές: ἐν ὀλίγοις χωρίοις λέγεται ἀκόμη τὸ ἄρθρον τὰς, ἐν πολλοῖς τὲς ἀντρεῖές καὶ τὸ νεώτατον τοῖς ἀντρεῖές. 5 τασύ: τὸ χ προφέρεται ἐν τισὶ βορείοις χωρίοις παρεμφερῶς πὼς τῷ γαλλικῷ *ch*, ταύτην δὲ τὴν προφορὰν ἐδηλώσαμεν διὰ παχείας στιγμῆς ὑπὲρ τὸ σ. 11 δίω=δίω· τὰ μέσα βγδ ἀποβάλλονται συχνότατα ἐν Χίῳ, μάλιστα δὲ ἐν τῷ χωρίῳ Βικίῳ καὶ τῷ γειτονικῷ τούτου Ἀμάδες, ἀλλ' ὄχι ἐν τοῖς ἐπίσης γειτονικοῖς Καρδαμύλοις. Καὶ ἐν τῇ χώρῃ ἄλλοτε ἀπεβάλλοντο συχνότατα, μία δὲ τῶν ἀπείρων μαρτυριῶν εἶναι καὶ ἡ ἐν Κάμπῳ τοπωνυμία Σιερός ἐκ τοῦ βυζαντιακοῦ ὀνόματος Σιδερός. 12 πᾶμε παραπηρήσωμε: ἐπιρρηματικὴν σχεδὸν ἔννοιαν λαμβάνει τὸ πᾶμε ἐνταῦθα, ὡς καὶ εἰς τὰς φράσεις, πὰ φύγω, πὰ φύγωμε. 12 ἀνήλιους κάμπους: πᾶσα δημῶδες ποίησις φιλεῖ σφόδρα τὴν ἀόριστον γεωγραφίαν, ὡς ἐνταῦθα. 23 συντρομάσσει: αἱ καταλήξεις τῶν εἰς -άζω καὶ -άσω ῥημάτων ἔπαθον ἀμοιβαίαν ἐπίδρασιν καὶ διὰ τοῦτο λέγεται σήμερον ἐν τοῖς χωρίοις τῆς Χίου τρομάσσω καὶ τρομάζω, βολάζω καὶ βολάσσω, φριμάσσω καὶ φριμάζω, μαλάσσω καὶ μαλάζω, σπουδάζω καὶ σπουδάσσω.

2. Ὁ Δράκος.

(Κατεγράφη ἐν Πιτυῷ ὑπὸ τοῦ ἡμετέρου μαθητοῦ Στ. Λεώβαρη.
Προβλ. Κανελλάκι, «Χιακὰ Ἀνάλεκτα» σ. 41).

Γιαννάκις μας ἐξώμεινεν εἰς τὸ βουνὸν ἐπάνω,
κι' ἐν ἔχει μέρος νὰ σταθῆ καὶ μέρος νὰ πλαγιάσῃ,
κι' ἠῦρεν τοῦ Δράκου τὴ σπηλαιὰ κι' ἦμπε μέσα νὰ μείνῃ.
Δὲν ἦτο ποῦ ἴβρε κι' ἔμεινε, μόνο τραοῦδαγ κι' ὄλας
5 κι' ὁ Δράκος τὸν ὠσμῆθηκε ἀφ' τὸ λαγοκνηγί.
— Καλῶς ἠῦρα τὸ δεῖπνόμ μου, καλῶς τὸ πρόγεμμά μου
κι' ἄμ μ' ἀπομείνῃ καὶ σταλιὰ τὸ μεσημεριανό μου.

- Μασαίρια θά 'ν' τὸ δεῖπνό σου, σπαθιά τὸ πρόγεμά σου
κ' ἓνα μασαῖρι δίστομο ἀπάνω 'ς τὴν καρδιά σου.
- 10 Βρὲ τίνος εἶσαι σὺ παιῖ καὶ Δράκ' ἀντιλοέσαι;
—Εἶμαι τῆς ἀστραπῆς παιῖ καὶ τῆς βροντῆς ἐγγόνι
καὶ τῆς ἀνεμοταραστῆς εἶμαι δισέγγονό της.
Κι' ὄνταν ἀστράψω καύγω σε, κ' ὄντα βροντῶ χαλῶ σε,
κ' ἂν κάμω ἀνεμοταραστὴν εἰς τὸ γιαλὸ σὲ ῥίχτω.
- 15 Ὁ Δράκος ὅταν τό 'κουσε, ἀφῆκέν τον κ' ἐδιάβη.

Σημ. 1 ἐξώμεινε: διενυκτέρευσε ἐκτὸς τῆς οἰκίας· ἡ λέξις γνωστὴ εἰς ἐμὲ καὶ ἐκ τοῦ χωρίου Συκιάδα. 5 ὁσμῶμαι: ὁσφραίνομαι, ἔπειτα ἐρευνῶ, ἀνιχνεύω. 6 καύγω: κατὰ τὸ φεύγω, ἐγένετο καὶ τὸ χορεύω, παλαίω, χορεύω, παλεύω, τῇ ἐπιδράσει δὲ τούτων τῶν εἰς -εύγω ῥημ. ἐγένετο καὶ τὸ καύω, καύγω.

3 Ἡ γυναῖκα τοῦ Πρωτομάστορη

(Ἐκ Βικίου ὑπὸ I. Τσερμούλα. Πρβλ. Λαογραφίας Α' 260).

- Κάτω 'ς τὸν Ἅγιο Σίερο, 'ς τὸν Ἄϊ Κωσταντῖνο
μαζώνονται, συνάζονται ὅλ' οἱ ἀνδρειωμένοι
νὰ χτίσουν πύργο κιβωτό, κάμαρα ἀτσαλένια
κ' ἀπὸ βρα(δ)ῦ τὸ χτίζανε καὶ τὸ πρῶϊν ἐχάλα
- 5 Καὶ τὸ θεριὸν ἐμίλησε 'ς τὴν μεσιακὴν καμάρη:
«ἐδῶ πύργος δὲ χτίζεται, καμάρη δὲ στεργίζει,
εἰ μὴ ὄνταμ μοῦ φέρετε τοῦ πρώτου τῆ γυναῖκα
οὔτε φτωχοῦ, οὔτ' ἄρχοντα, οὔτε περιβολάρη,
μόνο τοῦ πρωτομάστορη τὴν ὁμορφὴν γυναῖκα».
- 10 Στέλλει τὰ μαθητόπουλλα νὰ πὰν νὰ τῆς μιλήσουν:
«ᾧρα καλὴ μαστόρισσα κ' ὁ μάστορης σὲ θέλει
—εἶντα μὲ θέλ' ὁ μάστορης τώρα τὸ μεσημέρι;
παίρνει καὶ πὰ καὶ βρίσσει τον καὶ κάτο καὶ τραοῦδαν
—ᾧρα καλὴ σου μάστορη καὶ τί μηνᾶς μου νὰ 'ρω;
15—Τὸ δακτυλί μου 'χασα 'ς τὴν μεσιακὴν καμάρη.
'Σ τὸ πρῶτόν της χεράπλωμα πιάνει μωροῦ κεφάλι,
τὸ δεύτερο χεράπλωμα πιάν' ἀνδρειωμένου πλάτη,
τὸ τρίτον της χεράπλωμα πιάνει τὸ δακτυλί.
«Σύρε με πρωτομάστορη κ' ἠῦρα τὸ δακτυλί».
- 20 Μ' ἄλλος τῆς κρού με τὸ σπαθί, κ' ἄλλος με τὰ χαλίκια.

- τῆς κρού κ' ὁ πρωτομάστορης με τὰ πελεκου(δ)άκια.
«Ἀνάθεμά σε, μάστορη, ἐσὺ καὶ τὰ καλά σου,
πού 'φηκα τὸ παι(δ)άκι μου 'ς τὴν κούνιαγ καὶ κοιμᾶται,
ἔφηκα τὸ ψωμάκι μου 'ς τὴ σκάφη ζυμωμένον.
- 25 Τρεῖς ἀδερφᾶδες ἤμεθα κ' οἱ τρεῖς στοιχειὰ γινῆκαν
ἢ μιά 'χτισε τὸν κιβωτὸ κ' ἢ ἄλλη τὸ γεφύρι
κ' ἐγὼ ἢ πλεῖο μικρότερη τὸν Ἄϊ Κωσταντῖνο».

Σημ. 14 βρίσσει = εὐρίσκει· τὸ σκ ἐν πολλοῖς χωρίοις τῆς Χίου μετεβλήθη πρὸ τοῦ φθόγγου ι εἰς σσ: σσύλλος, σκύλλος, σσίνοσ, σκίνοσ κλπ. 14 κάτο = ἐκάθητο· ἢ ἀποβολὴ τοῦ θ εἶναι σπανία, συνήθης δὲ εἰς τὸ ῥῆμα καθίζω, κάθημαι, ἐκάισα, καίστοσ (ἐν Λιθίῳ). 20 κρούω, κρούς, κρού = πατάσσω, ῥαπίζω, κτυπῶ, τὸ ῥῆμα γνωστὸν ἴσως μόνον ἐν Βικίῳ, διότι δὲν εὔρον αὐτὸ ἀλλαχοῦ μέχρι τοῦδε.

Β' ΤΟ ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟ

(Υπηγορεύθη εἰς ἐμὲ ἐν Σπαρτοῦντι ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ Μπουρνιά)

- Μόσχος καὶ λιθανόχορτο, δυόσμος καὶ καρνοφύλλι
κάθονταν καὶ μαλώννανε τὸ πιὸμ μυρίζει κάλλια
βγαίνει τὸ τριαντάφυλλο τὸ μοσχομυρισμένο·
«σταθῆτε σεῖς βρωμόχορτα καὶ σεῖς βρωμοβοτάνια,
- 5 ἐγὼ 'μαι τὸ τριαντάφυλλο τὸ μοσχομυρισμένο,
ἐγὼ στολίζω ζωντανούς, στολίζω ποθαμένους
τῆς παντρεμένης τὰ μαλλιά, τῆς λεύτερης τὸν κόρφο,
τῆς χήρας τὸ προσκέφαλο, τῆς καλογραιᾶς τὸ ῥάσο».

Γ' Η ΚΑΤΑΡΑ

(Ἐκ Καρδαμύλων. Ἐδημοσιεύθη ὑπὸ τοῦ φιλάτου ἱατροῦ κ. Ἀσπιώτου ἐν τῇ ἐφημερίδι «Παγχακῆ», φύλ. 24 Αὐγούστου 1910).

- Τριὰ κάτεργα πὰν τὸ γιαλὸ κ' ἢ κόρη πὰ τὴν ἄμμο.
—Κάτεργ' ἐλάτε τὸ γιαλό, ἐλάτ' ὄξω 'ς τὴν ἄμμο,
πὼ 'χω τριὰ λόγια νὰ σᾶσ πῶ καὶ τριὰ νὰ σᾶσ μιλήσω·
πᾶ κ' εἶδετε τὸν ἀρνηστή, τὸ ψεύστη τῆς ἀγάπης,
ὁποῦ μ' ἐφίλει κ' ἤμονε, «ἄδ δὲ σὲ δῶ 'πεθαίνω»,
καὶ τώρα τῆς ὀβριᾶς ὁ γυιὸς ἀπελησιμόνησέ με;

Ἐπὲ ψηλὰ νὰ κρεμιστῆ καὶ χαμηλὰ νὰ δώση
καὶ ἀπὸ κάτω νὰ βρεθοῦν τριὰ δίστομα μαχαίρια,
τό ἴνα νὰ τό ἴμπη ἴς τὴν καρδιά καὶ τ' ἄλλο ἴς τὸ σικώτι,
τό ἴστερο τὸ φαρμακερὸ μέσα ἴς τὰ φυλλοκάρδια.
Περασιμιὰ κ' ἐγὼ ἀπ' ἐκεῖ νὰ τὸν καλημερίσω.
«καλῶς τὰ κάμνετε παιδιὰ μ' αὐτὸν τὸν ἀνδρειωμένο;
ἔχω κ' ἐγὼ λίγομ παννί, σαράντα πέντε πῆγες
κι' ὄλομ μοτάρι νὰ γενῆ ἴς αὐτὸν τὸν ἀνδρειωμένο».

Κ. Ἄμαντος

ΤΑ ΣΧΟΛΕΙΑ ΤΗΣ ΝΗΣΟΥ ΧΙΟΥ

Δημοσιεύομεν κατωτέρω ἀπαρίθμησιν τῶν σχολείων καὶ μαθη-
τῶν καὶ μαθητριῶν τῆς νήσου Χίου κατὰ τὸ σχολικὸν ἔτος 1909-
1910 παραχωρηθεῖσαν ἡμῖν προθύμως ὑπὸ τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως
Χίου. Παραβάλλοντες τοὺς ἀριθμοὺς τούτους πρὸς τοὺς δημοσιευ-
θέντας τῷ 1901 ὑπὸ τοῦ ἀοιδίμου Ζολώτα (Ἔκθεσις τῶν σχολικῶν
πεπραγμένων τῶν ἐτῶν 1893-1900 σελ. 236) εὐρίσκομεν ὅτι μετὰ
μίαν δεκαετίαν ἐπῆλθεν αὔξησις καὶ μαθητῶν καὶ μαθητριῶν περί-
που κατὰ 1000 (1900: μαθηταὶ 4213, μαθήτριά 1597 — 1910: μα-
θηταὶ ὑπὲρ τὰς 5000, μαθήτριά ὑπὲρ τὰς 2500).

Παρὰ τὴν ἀριθμητικὴν ταύτην πρόοδον ἡ κατάστασις ἢ ποιο-
τικὴ τῶν σχολείων τῶν χωρίων τῆς Χίου δὲν δύναται νὰ ἐνθουσιάσῃ
ἡμᾶς τοὺς Χίους, οἵτινες ἔπρεπε νὰ ἔχωμεν τὰ ἄριστα σχολεῖα τοῦ
Αἰγαίου. Αἱ αἰτίαι εἶναι πολλαὶ καὶ διάφοροι, κυριώταται ὅμως ἡ
ἔλλειψις χρημάτων καὶ ὀργανωμένης καὶ συστηματικῆς διοικήσεως
καὶ ἐποπτείας. Εἰς ἐπόπτης ἱκανὸς καὶ εὐσυνείδητος θὰ ἐβελτίου
ἀμέσως τὴν παιδείαν τῆς Χίου χειραγωγῶν τοὺς διδασκάλους εἰς
τὸ δέον.

Εὐτυχῶς ἀπὸ τινων ἐτῶν ἀνέτειλε νέα περίοδος διὰ τὰ σχολεῖα
τῶν χωρίων. Δύο Χιακαὶ παροικίαι ἐν τῇ ξένη ἢ τοῦ Καίρου καὶ
τῆς Ἀλεξανδρείας ἔσχον τὴν εὐγενῆ πρωτοβουλίαν νὰ βοηθήσωσι τὰ
σχολεῖα τῶν χωρίων δι' ἐτησίων χορηγημάτων καὶ ἐκλογῆς ἱκανῶν
διδασκάλων καὶ δημιουργίας ἰδιαίτερου σχολικοῦ ἀποθεματικοῦ κε-
φαλαίου. Ἡ ἑτέρα τῶν ἀδελφοτήτων, ἢ τοῦ Καίρου, κατέθηκεν ἐφέ-
τος εἰς τὰς Τραπεζὰς ὡς πυρῆνα μέλλοντος κεφαλαίου ὑπὲρ τῶν scho-
λείων τῶν χωρίων ὑπὲρ τὰ χίλια εἰκοσάφραγκα, ταχέως δὲ εὐχόμεθα
νὰ ἀκολουθήσῃ ἐν τούτῳ καὶ ἡ ἀδελφότης Ἀλεξανδρείας, ἧς μέλη

εἶναι καὶ οἱ ἐνθέου φιλοπατρίας καὶ ζήλου ὑπὲρ τῆς παιδείας τῆς Χίου ἐμπορούμενοι ἀδελφοὶ Χωρέμη. Μέχρι τοῦδε αἱ ἀδελφότητες ἐχορήγησαν βοηθήματα εἰς τὰ χωρία Αὐγώνυμα, Πιτυός, Παρπαριάν, Ἅγιον Γάλα, Κουρούνια, Κέραμον καὶ Βίκι, πρὸς τούτοις δὲ συντηροῦσι καὶ τρεῖς ὑποτρόφους ἐν τῷ ἱεροδιδασκαλείῳ τῆς Σάμου καὶ ταχέως θὰ ἀποστείλωσι καὶ ἄλλους. Ἡ ἠθικὴ καὶ πνευματικὴ ἀναγέννησις τῶν χωρίων θὰ εἶναι ἔργον ἀποκλειστικὸν τῶν ἀδελφοτήτων Ἀλεξανδρείας καὶ Καΐρου, τί δὲ ἐθνικώτερον καὶ εὐγενέστερον ἔργον τούτου;

Πρὸς τὰς ἀδελφότητας τῆς Αἰγύπτου ἀντιφιλοτιμούμενοι ὀλίγον καὶ ἡμεῖς οἱ ἐν Χίῳ πρέπει νὰ φροντίσωμεν τοῦλάχιστον περὶ μορφώσεως ἱκανῶν καὶ μονίμων διδασκάλων καὶ περὶ εὐσυνειδήτου ἐποπτείας καὶ χειραγωγίας αὐτῶν. Μίαν καλὴν ἀρχὴν ἔχω νὰ ἀναφέρω: εἰς τὸ πρὸ ὀλίγου ἀναθεωρηθὲν πρόγραμμα τῶν δημοτικῶν σχολείων τῆς Χίου εἰσήχθησαν καὶ γενικώταται τινες γνώσεις γεωπονικαί, αἱ ὁποῖαι ἐν τῷ μέλλοντι, παρασκευαζομένων ἐν τῷ μεταξὺ κάλλιον πρὸς τοῦτο τῶν διδασκάλων, πρέπει νὰ ἀυξηθῶσι. Τὰ δημοτικὰ σχολεῖα τῶν χωρίων δὲν ὀφείλουσι νὰ παρασκευάζωσι μετανάστας τῆς Ἀμερικῆς ἀλλὰ καλοὺς χωρικοὺς, καὶ ἐπομένως πρέπει νὰ διδάξωσιν αὐτοὺς τὰ στοιχειωδέστατα γεωργικὰ ζητήματα μὲ τὸν σκοπὸν νὰ ἐμβάλωσιν εἰς αὐτοὺς τὴν πεποίθησιν ὅτι ὑπάρχει γεωργία καλυτέρα τῆς ἀσκουμένης ἐν τῷ χωρίῳ, ὅτι πρὸς ταύτην πρέπει νὰ τείνωσι, διότι διὰ ταύτης θὰ ζήσωσιν ἀνετώτερον καὶ χωρὶς νὰ ἔχωσιν ἀνάγκην τῆς ἐν Ἀμερικῇ ἀποκαταστάσεως. Πρὸ πεντήκοντα ἐτῶν διαπρεπῆς συμπολίτης μας, ὁ Ἰάκωβος Πιτσιπιός, ἔγραφε μετὰ πόνου ψυχῆς περὶ τοῦ ἐκπατρισμοῦ τῶν Ἑλλήνων ἐν τῷ ὑπομνήματί του περὶ τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς καὶ ὅμως καὶ σήμερον ἀκόμη δὲν ἐλάβομεν κανὲν μέτρον κατὰ τῆς μεταναστεύσεως, οὐδ' ἔχομεν σαφῆ συνείδησιν ὅτι διὰ ταύτης θὰ ἐρημωθῶσιν αἱ χῶραι αὗται, ἅς ἀπὸ τριῶν χιλιάδων ἐτῶν καὶ πλέον οἰκοῦμεν καὶ ὅτι θὰ κατοικηθῶσι τίς οἶδε ὑπὸ τίνος Ἀφρικανικοῦ ἢ Ἀσιατικοῦ λαοῦ. Καθ' ἡμᾶς τὸ κυριώτατον φάρμακον κατὰ τῆς μεταναστεύσεως εἶναι ἡ βελτίωσις τῆς γεωργίας μας καὶ διὰ τοῦτο ἐζήτησα καὶ τὴν εἰσαγωγὴν γεωργικῶν τινῶν μαθημάτων εἰς τὰ δημοτικὰ σχολεῖα (πρὸβλ. ἐφημερίδα Παγκυριακὴν ἀρ. 119 καὶ 178) καὶ διὰ τοῦτο πρέπει νὰ εὐρεθῇ τρόπος

νὰ μισθωθῇ περιοδεύων γεωπόνος, ἵνα διδάξῃ ὅσα ἐπὶ τοῦ παρόντος εἶναι ἐπιδεκτικοὶ οἱ γεωργοὶ νὰ ἀκούσωσιν. Ἄς εὐχηθῶμεν νὰ εὐρεθῶσιν ἄνθρωποι καὶ ἀναλάβωσι νὰ λύσωσι τὸ ζήτημα τοῦτο, ὅπερ εἶναι ζωτικώτατον διὰ τὴν Χίον.

Ἄμεσως ἐνταῦθα παραθέτομεν τὴν σχολικὴν στατιστικὴν τῆς Χίου:

Χώρα εἰς ὅλα τὰ σχολεῖα τῆς κοινότητος ἐνεγράφησαν μαθηταὶ καὶ μαθήτριά 2266

	τάξεις ἀρρένων	μαθηταὶ	τάξ. θηλέων	μαθήτριά
Λιβάδια	5	147	4	135
Ἅγ. Γεώργιος Βροντάδου	4	160	4	98
Ἐρειθιανή	6	153	4	95
Ἅγ. Μάρκος Βροντάδου .	4	108	4	90
Θυμιάνα	4	81	4	84
Νεχώρι	4	74	4	49
Βαβύλοι	4	35	4	30
Βασιλεώνοικος	4	50	—	—
Χαλκειὸς	4	87	4	55
Βερβεράτος	4	35+15 μαθητρ.	—	—
Ζυφιάς	4	35	—	—
Δαφνώνας	4	36+8 μαθητρ.	—	—
Καλλιμασιά	6	180	4	126
Θολοποτάμι	4	50+25 μαθητρ.	—	—
Ἅγ. Γεώργιος Συκούσης .	5	150	4	70
Μυρμήκι	4	29+13 μαθητρ.	—	—
Ἐξω Διδύμα	—	—	—	—
Μέσα Διδύμα	4	39+19 μαθητρ.	—	—
Παγίδα	—	—	—	—
Καταρράκτης	—	—	—	—
Νένητα	4	112	4	90
Βουνός	4	54	4	50
Φλάτσια	4	40+20 μαθητρ.	—	—
Κοινὴ	4	38+22 μαθητρ.	—	—
Καλαμωτὴ	6	150	4	60
Ἀρμόλεια	4	38	2	32
Βέσα	4	43	4	28
Λιθὶ	6	110	4	52
Ἐλάτα	4	50	4	35
Πυργί	5	110	2	45
Ὀλύμποι	4	56	4	25
Μεστά	4	75	3	42
Καρναὶ	4	77	3	54
Αὐγώνυμα	3	55	—	—
Ἀνάβατος	4	30 (;	—	—

	τάξ. ἀρρέν.	μαθηταί	τάξ. θηλέων	μαθήτριαι
Πιτυός	4	50 (;)	—	—
Σιδηροῦντα	4	30	—	—
Κατάβασις	—	—	—	—
Διευχά	4	40+10 μαθητρ.	—	—
Βολισσός	6	150	4	90
Ποταμιά	3	20	—	—
Πυραμά	4	25	—	—
Παρπαριά	}	53	—	—
Τρυῖπες				
Μελανιός	3	12	—	—
Ἁγιον Γάλα	—	—	—	—
Νενητούρια	3	13	—	—
Κουρούνια	}	46	—	—
Ἐγρηγόρος				
Κέραμος	4	34	—	—
Χάλανδρα	}	34 (;)	—	—
Ἁφροδίσια				
Πισπιλοῦντα	3	14	—	—
Λεφτόποδα	4	27	—	—
Σπαρτοῦντα	4	20 (;)	—	—
Πατρικά	4	31+17 μαθητρ.	—	—
Φυτά	—	—	—	—
Καμπιά	4	32+ 8 μαθητρ.	—	—
Βίκι	4	47	—	—
Ἀμάδες	3	39	—	—
Λαγκάδα	4	80	—	—
Κυδιάντα	4	30	—	—
Συκιάδα	6	81	4	39
Οἰνοῦσαι	6	131	4	80
Ψαρά	2 (ἰδιωτ.)	15	—	—
Καρδάμυλα	6	127	4	90
»	4	125	4	96

Κ. Ἄμαντος

ΧΑΜΔΗ ΒΕΗΣ

[Ἡ κατωτέρω σύντομος βιογραφία ἐγγράφη ὑπ' ἐμοῦ ἐπὶ τῇ βάσει ἀρθρου τῆς Servet-i-Funoun (19 ἔτος ἀρ. 984) μεταφρασθέντος μοι ὑπὸ τοῦ φίλου συναδέλφου κ. Μαυροπούλου σταλέντος δ' ἡμῖν προθύμως ὑπὸ τοῦ κ. Μ. Κεφάλαι].

Ἐν τοῖς «Χιακοῖς Χρονικοῖς» ἀξίζει νὰ καταχωρισθῶσιν ὀλίγαι βιογραφικαὶ σημειώσεις περὶ τοῦ πέρουσιν ἀποθανόντος διευθυντοῦ τοῦ Αὐτοκρατορικοῦ Ὁθωμανικοῦ Μουσείου Χαμδῆ βέη, ὅστις ἐγεννήθη ἐκ πατρὸς Χίου καὶ ὅστις συνετέλεσεν, εἴπερ τις καὶ ἄλλος, εἰς τὴν ἀνάπτυξιν διαφέροντος παρὰ τοῖς Τούρκοις ὑπὲρ τῶν ἀρχαίων ἐλληνικῶν σπουδῶν καὶ εἰς τὴν διαφύλαξιν τῶν ἐν Τουρκίᾳ ἀνασκαπτομένων ἀρχαιοτήτων.

Πρὸ ἐξήκοντα περίπου ἐτῶν ἐπὶ τοῦ Σουλτάνου Μετζήδ, ἐνεργεῖα καὶ τοῦ Prokesch-Osten, συνήχθησαν αἱ ὑπάρχουσαι ἐλληνικαὶ ἀρχαιότητες ἐν Κωνσταντινουπόλει εἰς τὸν βυζαντιακὸν ναὸν τῆς Ἁγίας Εἰρήνης, ὅστις χρησιμεύει σήμερον ὡς στρατιωτικὸν μουσεῖον. Βραδύτερον ἰδρύθη τὸ πρῶτον τουρκικὸν ἀρχαιολογικὸν μουσεῖον ἐν Τσινλή-Κιόσκ, ἐξαρτήματι τοῦ ἀρχαίου Τὸπ-Καποῦ, εἰς τοῦτο δ' ἐκομίσθησαν καὶ αἱ ἀρχαιότητες τῆς Ἁγίας Σοφίας.

Μετὰ τὸν Déthier, πρῶτον διευθυντὴν τοῦ νέου μουσείου, ἐκλήθη (1881) ἐπὶ τὴν διεύθυνσιν ὁ ἐν Γαλλίᾳ σπουδάσας τὴν ζωγραφικὴν καὶ τὰ νομικὰ Χαμδῆ βέης, συστάσει τοῦ ἐν Παρισίοις πρέσβεως τῆς Τουρκίας Μουνήρ βέη.

Ὁ Χαμδῆ βέης ἐγεννήθη τῷ 1842 ἐν Κωνσταντινουπόλει ὡς υἱὸς τοῦ Ἐτέμ πασᾶ, ἔπειτα ὑπουργοῦ τῶν Ἐσωτερικῶν καὶ Μεγάλου Βεζίρου, ὅστις ἐγεννήθη ἐν Χίῳ ἐκ τῆς οἰκογενείας Πυρίκη τοῦ χωρίου Βέσσας, ἐν ᾧ καὶ σήμερον σφύζονται συγγενεῖς αὐτοῦ. Τὴν δρᾶσιν τοῦ Χαμδῆ βέη θὰ ἱστορήσωμεν ἐνταῦθα δι' ἐλαχίστων. Πρῶ-

τον καλὸν ἔργον αὐτοῦ ὡς διευθυντοῦ τοῦ αὐτοκρατορικοῦ ὀθωμανικοῦ μουσείου ὑπῆρξεν ἡ πρόσκλησις τοῦ Γάλλου ἀρχαιολόγου *Salomon Reinach* πρὸς ταξιθέτησιν τῶν ἀρχαιοτήτων τοῦ μουσείου καὶ καταρτισμὸν καταλόγου αὐτοῦ. Ἀκολουθῶς ἐβελτίωσε τὸν πρὸ ὀλίγων ἐτῶν γενόμενον πρῶτον περὶ ἀρχαιοτήτων ἐν Τουρκίᾳ νόμον καὶ ἠδυνήθη οὕτω νὰ πλουτίσῃ μεγάλως τὸ ὀθωμανικὸν μουσεῖον. Καίπερ μὴ ὢν εἰδικὸς ἀρχαιολόγος ἐπεχείρησε μετὰ μεγάλης ἐπιτυχίας ἀνασκαφὰς ἐν Αἰολίδι, παρὰ τὰς Τράλλεις, ἐν Σιδόνι καὶ ἀλλαχοῦ ἀνευρῶν τότε καὶ τοὺς περιφήμους βασιλικούς τάφους, τοὺς κοινῶς καλουμένους τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου, οἵτινες ἀποτελοῦσι πολύτιμον κόσμημα τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει Μουσείου. Μετὰ ζήλου παρομιώδους εἰργάζετο πρὸς διαφύλαξιν τῶν ἀνακαλυπτομένων ἐν τῷ κράτει ἀρχαιοτήτων, εἰ καὶ οἱ ξένοι πρέσβεις ἀνέτρεπον πολλάκις τὰς ἐνεργείας του καὶ τοῦ ἐπέβαλλον διὰ τῶν ἀνακτόρων τοῦ Γιλδίξ τὴν θέλησίν των. Ἀρκετὰ χαρακτηριστικὸν εἶναι τὸ λεγόμενον ὅτι κατῶρθωσέ ποτε νὰ ἀναστείλῃ γενομένην ἤδη δωρεὰν ἀρχαιοτήτων ὑπὸ τῶν ἀνακτόρων πρὸς ξένην πρεσβείαν ἀπειλήσας ὅτι θὰ αὐτοκτονήσῃ ἐπὶ τοῦ λεγομένου τάφου τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου, ἵνα παράσχῃ εἰς τοὺς ξένους τὴν εὐχαρίστησιν νὰ ἐξαγάγῃ μετὰ τοῦ πτώματός του καὶ τὸν τάφον τοῦτον ἐκ Κωνσταντινουπόλεως.

Ὁ Χαμδῆ βέης εἰργάζετο πρὸς τούτοις καὶ ὑπὲρ τῆς ἀναπτύξεως τῶν καλῶν τεχνῶν ἐν Τουρκίᾳ ἰδρύσας καὶ σχολὴν αὐτῶν παρὰ τὸ Τσινλή-Κιόσκ. Αἱ ὑπὲρ τῶν ἀρχαιοτήτων μέριμναί του δὲν τὸν ἠμπόδισαν νὰ ἐνοσχολῆται εἰς τὴν προσφιλεῖ του ζωγραφικὴν, πολλὰ δὲ εἰκόνες τουρκικῆς ὑποθέσεως ἐξετέθησαν ἐν Εὐρώπῃ καὶ ἠγοράσθησαν ὑπὸ Εὐρωπαϊκῶν μουσείων.

Ἡ Εὐρώπη ὀλόκληρος ἀνεγνώρισε τὰς εὐγενεῖς προσπάθειάς τοῦ Χαμδῆ βέη ὑπὲρ ἀναπτύξεως τῆς ἀγάπης τῶν Τούρκων πρὸς τὰς ἑλληνικὰς καὶ λοιπὰς ἀρχαιότητας καὶ πρὸς τὰς καλὰς τέχνας καὶ ἐπεζήτησε πᾶσαν κατάλληλον εὐκαιρίαν, ἵνα ἐκδηλώσῃ πρὸς αὐτὸν τὴν συμπάθειαν καὶ ἐκτίμησίν της. Πλεῖστα ἀρχαιολογικὰ ἰνστιτούτα καὶ πανεπιστήμια ἔκοψαν μετὰ ἀναμνηστικὰ πρὸς τιμὴν, οἱ δὲ Γάλλοι ἔστειλαν αὐτῷ ἐπὶ τῇ 25ετηρίδι αὐτοῦ ὡς διευθυντοῦ τὸ ἐξῆς: «*Académie des inscriptions et belles lettres à S. E. Hamdi bey directeur du Musée Impérial de Constantinople*

1881-1906». Ἄπειρα ἐπιστημονικὰ σωματεῖα ἀνεκήρυξαν τὸν Χαμδῆ βέην ἐπίτιμον μέλος, τὸ πανεπιστήμιον τῆς Πενσυλβανίας ἀπένειμεν εἰς αὐτὸν τὸν τίτλον *docteur des sciences*, τὸ δὲ τῆς Λειψίας καὶ ἄλλα τὸν τίτλον *doctor honoris causa*.

Ὁ Χαμδῆ βέης δημιουργήσας σοφώτατα καὶ μετὰ εὐφυΐας καλλιτέχνου ὀλόκληρον θαυμαστὸν μουσεῖον σχεδὸν ἐκ τοῦ μηδενὸς κατέστη πράγματι ἄξιος τῆς εὐγνωμοσύνης ὅχι μόνον τῶν Τούρκων ἀλλὰ καὶ τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ πεπολιτισμένου κόσμου. Τὸ ἑλληνικὸν αἷμα, ὅπερ ἔρρεεν εἰς τὰς φλέβας του, ἀταβιστικῶς ἐκίνησεν αὐτὸν νὰ ἐργασθῇ ὑπὲρ τῶν ἑλληνικῶν ἀρχαιοτήτων καὶ ἐπιδράσῃ οὕτως ὠφελιμώτατα ἐπὶ τοὺς ὁμοθρήσκους αὐτοῦ. Τὸ ἔργον του ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ πολιτισμοῦ τῆς Ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας ὑπῆρξε πράγματι μέγα, εἴθε δὲ νὰ εὐρεθῶσι καὶ ἄλλοι Τούρκοι μιμηταὶ τοῦ Χαμδῆ βέη, διότι ἀναμφιβόλως ἡ ἀγάπη τῶν ἑλληνικῶν ἀρχαιοτήτων θὰ ὠφελήσῃ καὶ τὴν ὀθωμανικὴν ἀνατολήν, ὡς ὠφέλησε καὶ τὸν λοιπὸν πεπολιτισμένον κόσμον.

Κ. Ἄμαντος

ΑΝΑΚΑΙΝΙΣΙΣ ΤΟΥ ΛΩΒΟΚΟΜΕΙΟΥ ΤΗΣ ΧΙΟΥ

*Εφέτος συνετελέσθη ἡ ἀπὸ δύο ἐτῶν ἀρξαμένη ἀνακαίνισις τοῦ Λωβοκομείου τῆς Χίου, τοῦ ὁποίου ἡ ἀρχὴ ἀνάγεται εἰς τοὺς χρόνους τῆς Γενοατικῆς κατακτήσεως αὐτῆς (βλ. Βλαστοῦ Χιακὰ τ. Β' σελ. 142). Νομίζομεν ὅτι πρέπει διὰ βραχυτάτων νὰ ἐκθέσωμεν ἐν τοῖς Χιακοῖς Χρονικοῖς τὰ τῆς ἀνακαίνισεως ἔργου φιλανθρωπίας τιμῶντος τὴν σύγχρονον Χίον.

Ἦδη ἀπὸ τοῦ 1900 ὁ φιλόπατρις καὶ ἐρίτιμος συμπολίτης κ. Μιλτιάδης Α. Καλβοκορέσης, εἰς ὃν ἡ πατρις ὀφείλει πλείστας καλὰς βουλὰς καὶ πλείστα καλὰ ἔργα, ἤρχισε νὰ συνηγορῇ καὶ ἀλληλογραφῇ πρὸς τοὺς ἐν Λονδίῳ Χίους ὑπὲρ τῆς ἀνακαίνισεως τοῦ Λωβοκομείου, ὡς καὶ ὑπὲρ τῆς βελτιώσεως τῆς οἰκονομικῆς καταστάσεως τῶν σχολείων, τοῦ νοσοκομείου καὶ τῆς φιλοπτώχου ἀδελφότητος. Τὴν ὑπὲρ ἀνακαίνισεως τοῦ Λωβοκομείου φιλόπατριν συνηγορίαν τοῦ κ. Καλβοκορέση — περὶ τῆς ἐνεργείας αὐτοῦ ὑπὲρ τῶν λοιπῶν καταστημάτων τῆς Χίου θὰ γίνῃ λόγος ἐν ἄλλῳ τόπῳ — ἤκουσαν προθύμως πρῶτοι ἐν Λονδίῳ ὁ κ. Λεωνῆς Ματθαίου Καλβοκορέσης τοῦ κλάδου Μουζάλα, ὅστις καὶ πρὸ ἑκατὸν καὶ πλέον ἐτῶν εὐηργέτησε τὸ Λωβοκομεῖον (βλ. Βλαστὸν ἐνθ' ἄνωτ.), ὁ διευθυντὴς τῶν καταστημάτων Ῥάλλη κ. Παντελῆς Α. Ἀργέντης καὶ ὁ κ. Ζ. Γ. Μιχαληνός, οἵτινες καὶ εἰργάσθησαν ἐν Λονδίῳ ὑπὲρ συλλογῆς τῶν ἀναγκαίων ἐράνων, ἐζήτησαν δὲ καὶ νὰ μάθωσι τὰς γνώμας εἰδημόνων περὶ τοῦ καταλλήλου τρόπου ἀνακαίνισεως τοῦ Λωβοκομείου. Ὁ κ. Μιλτιάδης Καλβοκορέσης συνεννοηθεὶς μετὰ τῆς Ἐφορείας τοῦ καταστήματος τούτου καὶ ἄλλων συμπολιτῶν παρεκάλεσε τοὺς ἰατροὺς κ.κ. Ροδοκανάκην, Δεμιρζάκην καὶ Πιταούλην νὰ ἐπισκεφθῶσι καὶ μελετήσωσι τὸν ὑγιεινότερον τρόπον ἀνοικοδομῆς αὐτοῦ. Μετὰ τὴν

γνωμοδότησιν τῶν ἰατρῶν περὶ ἰδρύσεως χωριστῶν περιπτέρων εὐηλίων καὶ εὐαέρων ἀνέλαβε νὰ ἐκπονήσῃ τὰ κατάλληλα σχέδια ὁ μηχανικὸς κ. Ἰω. Μπερικέτης, ὅστις καὶ ἐπεστάτησε μέχρι τέλους τῆς ἀνακαίνισεως, εἰς τὴν φιλοπατρίαν δὲ καὶ τιμιότητα τούτου ὀφείλεται ἡ λαμπρὰ κατασκευὴ τοῦ ἔργου.

Πρῶτον ἰδρύθησαν δύο περιπτέρα δαπάναις τοῦ κ. Α. Μαθ. Καλβοκορέση, οὗτινος καὶ τὸ ὄνομα φέρουσι, ἀκολούθως δὲ ἕτερα δώδεκα δαπάναις τῶν κατωτέρω σημειουμένων φιλοπατρίδων Χίων. Ἐκαστον τῶν περιπτέρων περιλαμβάνει δύο δωμάτια, ἐν ἑκατέρῳ τῶν ὁποίων διατιθῶνται δύο ἀσθενεῖς (ἐπὶ τοῦ παρόντος εὐρίσκονται ἐκεῖ 34 ἀσθενεῖς—ἄλλοτε περὶ τοὺς 150!) Τὰ περιπτέρα ὠκοδομήθησαν ἀντισεισμικά, ἐφωδιάσθησαν δὲ με ἀλεξικέραυνα, με σωλῆνας ὕδατος χάριν λουτρῶν καὶ κατὰ τῶν πυρκαϊῶν, με μικρὰ προστεγασματα ἐκ χυτοσιδήρου χάριν μακροτέρας παραμονῆς τῶν ἀσθενῶν ἐν ὑπαίθρῳ. Ἰδία φροντίς ἐλήφθη περὶ διοχετεύσεως ἀφθόνου ὕδατος εἰς τὰ περιπτέρα, ὡς καὶ περὶ κατασκευῆς ὀχετοῦ καὶ βόθρων ἔνεκα τῶν ἀκαθαρσιῶν. Ὅχι δὲ μόνον τὸ οἰκοδόμημα ἀνεκαινίσθη συμφώνως πρὸς τοὺς κανόνας τῆς ὑγιεινῆς καὶ τῆς μηχανικῆς, ἀλλ' ἐστάλησαν προσέτι ὑπὸ τῶν ἐν Λονδίῳ Χίων νέαι κλίνας, στρώματα καὶ κλινοσκεπάσματα, ἰδρύθη δὲ καὶ συσσίτιον τῇ συστάσει καὶ ἐτησίᾳ ἀρωγῇ ἐκ £ 100 τοῦ κ. Α. Μαθ. Καλβοκορέση, ἵνα λαμβάνωσι καλυτέραν τροφήν οἱ ἀσθενεῖς. Πρὸς τούτοις ἠγόρασε νέα μαγειρικὰ σκεύη ὁ κ. Μιλτιάδης Καλβοκορέσης διὰ δαπάνης εἴκοσιν εἰκοσαφράγκων.

Οὕτως ἐδημιουργήθη ἐκεῖ παρὰ τὴν Ἁγίαν Ὑπακοὴν ἔργον φιλανθρωπίας καὶ πολιτισμοῦ, τὸ ὁποῖον τιμᾷ τὴν Χίον, διότι πιστεύομεν ὅτι μόνον αὕτη καθ' ἅπασαν τὴν Ἀνατολὴν ἔχει τόσον τέλειον Λωβοκομεῖον. Ἡ πατρις Χίος ὑπερήφανος εὐλογεῖ τὰ τέκνα τῆς τὰ ὁποῖα καὶ ὡς πολῖται μεγάλου κράτους ἐτίμησαν τὸ ὄνομά τῆς καὶ μετὰ τῆς μνήμης τῶν ἰδίων πατέρων καὶ πάππων διατηροῦσιν εὐλαβῶς καὶ τὴν τῆς κοινῆς ἀτυχοῦς μητρός. Ἡ κοινὴ αὕτη μήτηρ θὰ εὐχεται τῶρα νὰ ἀποκτήσῃ καὶ σχολεῖα ἐν τοῖς χωρίοις, ἂν ὄχι ἔξῃ σου μεγαλοπρεπῆ ὡς τὸ Λωβοκομεῖον, ἀλλὰ πάντως ἀνάλογα ἐκείνου, σχολεῖα τὰ ὁποῖα δὲν θὰ εὐκολύνουν μόνον τὴν εἰς Ἀμερικὴν μετανάστευσιν ἀλλὰ καὶ τὸν πορισμὸν τοῦ ἄρτου ἐνταῦθα, ἐν τῇ γε-

νετείρα. Οὐδ' ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι οἱ ἔξω τῆς πατρίδος Χῖοι πληροφορούμενοι τὴν λυπηρὰν κατάστασιν τῶν σχολείων τῶν χωρίων θὰ φροντίσωσι καὶ περὶ τούτων, ἀφοῦ ἡμεῖς οἱ ἐν Χίῳ δὲν εἴμεθα ἱκανοὶ νὰ βοηθήσωμεν αὐτὰ δεόντως διὰ τὸν ἓνα ἢ τὸν ἄλλον λόγον.

Ἐν τῇ βραχυτάτῃ ταύτῃ περιγραφῇ ἀνάγκη χάριν τῆς ἀληθοῦς ἱστορίας νὰ σημειωθῇ καὶ ὁ κατάλογος τῶν συνδρομόντων εἰς οἰκοδομὴν τοῦ μεγαλοπρεποῦς Λωβοκομείου τῆς Χίου, ἐκτὸς τῶν ὑπὸ τοῦ κ. Λεωνῆ Ματθ. Καλβοκορέση δαπανηθεισῶν

	£ 555,5
Ἄδελφοὶ Ράλλη	» 1000,—
Γεώργιος Ἀργέντης	» 100,—
Αὐγουστῆς Ἀργέντης	» 200,—
Μιλτιάδης Α. Καλβοκορέσης	» 100,—
Θ. Ἐμ. Ῥοδοκανάκις	» 50,—
Π. Ῥοδοκανάκις	» 100,—
Μ. Πετροκόκκινος	» 20,—
Σ. Π. Ῥοδοκανάκις	» 20,—
Θ. Π. Ῥοδοκανάκις	» 40,—
Βαρῶνος Τσιτίτσας	» 200,—
Π. Θ. Ράλλης	» 50,—
Π. Π. Ράλλης	» 100,—
Μ. Γ. Μαυρογορδάτος	» 100,—
Π. Μαυρογορδάτος	» 200,—
Μιχαηλὸς καὶ Σία	» 25,—
Ἄδελφοὶ Πετροκόκκιννοι	» 150,—
Στέφανος Σκυλίτσας	» 100,—
Παντιᾶς Π. Ράλλης	» 50,—
Κυρία Paul Schilizzi	» 200,—
» Α. Ἀργέντη	» 25,—
» Θ. Ζαρίφη	» 200,—
» Ἰουλία Δ. Σκαραμαγκᾶ	» 100,—
» Jenny Mavrogordato	» 50,—
» Jenny Rodokanaki	» 25,—
» John Zarifi	» 25,—

Ὁ κύριος Παντελής Α. Ἀργέντης ἔστειλε καὶ δευτέραν συνδρομὴν πρὸς συμπλήρωσιν τοῦ ἔργου ἐκ £ ἐξήκοντα.

Κ. Ἀμαντος

ΜΙΚΡΑΙ ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Ξελείμματα

Ὁ Michele Giustiniani ὁμιλεῖ ἐν σελ. 13 κέξ. τῆς Scio Sacra περὶ τῆς περιφήμου συνωμοσίας τῶν Χίων κατὰ τῶν Μαονέων καὶ προσθέτει ὅτι οἱ ἀνακαλυφθέντες συνωμόται κατεδικάσθησαν καὶ «*furono appiccati a merli d'esso castro*». Εἰς τοὺς ἀνακαλύψαντας τὴν συνωμοσίαν ἐδόθη ὡς ἀμοιβὴ μέρος τῶν κτημάτων τῶν συνωμοτῶν, τὸ δὲ λοιπὸν διενεμήθη μεταξὺ τῶν ἀρχόντων Γενοατῶν, ταῦτα δὲ τὰ κτήματα ἐκλήθησαν «*Xelimata*, εἰσὲ *beni confiscati*». Τὰ δὲ δημευθέντα ἐκκλησιαστικὰ καὶ κληρικὰ κτήματα ἐκλήθησαν *beneficii*— ὄχι ξελείμματα—, περὶ τούτων δ' ἐγένετο ἔπειτα ἀγὼν πολὺς μεταξὺ Μαονέων καὶ καθολικοῦ κλήρου. Ἐχομεν λοιπὸν ἐνταῦθα σαφῆ διάκρισιν τῶν ξελειμμάτων ἤτοι τῶν δημευθέντων κτημάτων τῶν συνωμοσάντων πολιτῶν καὶ τῶν *beneficii* ἤτοι τῶν ἐκκλησιαστικῶν κτημάτων ἡμῶν τῶν ἀθαιρέτως τότε ὑπὸ τῶν Φράγκων καταλαμβανομένων. Περὶ τῆς συνωμοσίας καὶ τῶν ξελειμμάτων ἰδὲ ὅσα γράφει ὁ κ. Κ. Σγουρὸς ἐν τῇ ἐφημερίδι «*Παγχαχῆ*» ἀρ. 185. Ὁ Βλαστός ἀντὶ τῆς ὀρθῶς ἐχούσης παρὰ τῷ Michele Giustiniani λέξεως «*Xelimata*» ὁμιλεῖ περὶ πωλημάτων, ἄνευ οὐδενὸς λόγου διότι ἐνταῦθα δὲν πρόκειται περὶ πωλήσεως ἀλλὰ περὶ δημεύσεως. (Χιακὰ Β' σελ. 32).

Ἀλλὰ τί σημαίνει ἡ λέξις «*Xelimata*» παρὰ τῷ Giustiniani; Τὴν σημασίαν ταύτην δυνάμεθα καλῶς νὰ νοήσωμεν ἐξετάζοντες τὴν χρῆσιν τῆς σφζομένης καὶ σήμερον λέξεως ἐν τοῖς χωρίοις ὑπὸ τὴν μορφήν ξέλειμμα καὶ ξάλειμμα. Ἐν τῇ χώρᾳ βεβαίως δὲν εὐχρηστεῖ πλέον ἡ λέξις, ὅπως πρὸ τριακοσίων ἐτῶν. Ἐφ' ὅσον λοιπὸν ἐγὼ μέχρι τοῦδε γινώσκω ξέλειμμα καὶ ξάλειμμα δηλοῖ. 1) Ἐν Καρδαμύλοις τὴν ἐξάλειψιν: ξάλειμμα θὲν τ' ἀγκάθια τοῦ χωραφιοῦ. 2) Ξαλειμὸς καὶ ξάλειμμα νὰ σ' εὔρη, ἐν Καμπίοις, Αὐγωνύμοις καὶ ἄλλαχού = ἐξόλοιο. 3) Ἐν Διευχοῖς τὸ ἐγκαταλειφθὲν καὶ ἐρημωθὲν χωράφι ἰδίως ἀμπέλι. 4) Ἐν Λιθίῳ τὸ ἀδύνατον μελίσι τὸ εὐκόλως ἐξαφανιζόμενον. 5) Ἐν Μεστοῖς ξελείμματα καὶ ἐν Ὀλύμποις ξαλειμμένα = τὰ μικρὰ παιδιά τὰ συνήθως ἀτακτοῦντα «ἦρθαν τὰ ξελείμματα καὶ μοῦ καμαν τὸ καὶ τό». 6) Ἐνιαχοῦ τὸ πληρωνόμενον δικαίωμα εἰς τὰς κοινότητας ὑπὸ τῶν ἀκλήρων, οἵτινες θὰ ἐξαλειφθῶσιν ἐκ τοῦ κώδικος αὐτῆς (ἄλλως ξεκληρισμός). Ἐκ τούτων ὅλων γίνεται σαφὲς ὅτι τὸ ξελείμματα δύο τινὰ δύναται νὰ δηλοῖ παρὰ τῷ Giustiniani, ἢ τὰ κτήματα τῶν φρονευθέντων καὶ ἐξαλειφθέντων ἢ τὰ παραμεληθέντα καὶ ἐρημωθέντα κτήματα.

2. *Ἐπιγραφικά.*

— Πλησίον τοῦ Βερβεράτου εὐρίσκεται τὸ ἐρημωθὲν χωρίον τῶν Πετρανῶν (περὶ τῆς λέξεως ἰδὲ ὅσα ἔγραψα ἐν τῷ φιλολογικῷ περιοδικῷ Ἀθηνᾶ τόμ. ΚΒ' 198), ἐν τῇ περιφερείᾳ τοῦ ὁποίου εὐρέθησαν πολλὰ τεμάχια κεράμου καὶ ἴχνη ὑδραγωγείου καὶ μαρμαρινὸν θραῦσμα ἀρχαίου δίσκου πιθανῶς, κατὰ τὴν περιγραφὴν τῶν χωρικῶν. Ἐπὶ δὲ λίθου ἐγχωρίου (τιτανολίθου) αὐτοφυοῦς, ὡς δοκεῖ, σφύζεται κάλλιστα ἡ ἐπιγραφή:

Ο Ρ Ο Σ

(Περὶ ἄλλων ὄρων ἐκ Χίου ἰδὲ Ζολώταν ἐν Ἀθηνᾶ Κ' 260). Ὁ λίθος εὐρίσκεται πλησίον τῆς μικρᾶς ἐκκλησίας τῶν Πετρανῶν, ἣτις διατηρεῖ ζωηρὰ ἴχνη τοῦ ἐμπρησμοῦ καὶ τῆς λοιπῆς κακώσεως τῆς γενομένης εἰς αὐτὴν κατὰ τὸ 1821. Ὑπὲρ τὴν θύραν τῆς Ἐκκλησίας ἀναγινώσκεται ἡ ἐξῆς ἐπιγραφή ἐπὶ μικρᾶς λευκῆς μαρμαρινῆς πλακός: *Ἀνηγέρθη ὁ πάνσεπτος | ναὸς τῆς ὑπεργίας Θεοῦ | δι' ἐξόδου Γεωργίου ποτὲ | Μιχαὴλ Ἀρφάνη. Τὸ στερέωμα τῶν ἐπὶ σοὶ πεποιοτότων | στερέωσον Ἐε τὴν ἐκκλησίαν, | ἣν ἐκτίσω τῷ τιμίῳ σου αἵματι. Ἐτελειώθη 1754 | Δεκεμβρίου α'.* Δὲν ἐτηρήσαμεν τὴν ἀνορθογραφίαν τῆς ἐπιγραφῆς. Ἡ οἰκογένεια Ἀρφάνη κατέφυγε μετὰ τὴν Ἐπανάστασιν εἰς Σῦρον, ἐνθα σφύζεται. ΝΔ τῆς Ἐκκλησίας καὶ ὀλίγον ὑψηλότερον σφύζονται λείψανα γενοατικῆς ὀχυρώσεως μικροῦ ἀλλ' ἀγρίου βράχου, ἣτις φέρει σήμερον τὸ ὄνομα, τὰ Καστέλλια καὶ τῶν Ἑλλήνων τὰ σπιτάκια.

— Πλησίον τοῦ χωρίου Ζυφιᾶ ὑπάρχει ἡ ἐκκλησία τῆς Παναγίας Ἐλεούσης ἰδιοκτησία τῆς οἰκαγενείας Μάμουκα. Παρὰ τὴν ἐκκλησίαν ὑπάρχουσι καὶ πολλὰ ἐρείπια κελλίων, ἐξ ὧν φαίνεται ὅτι ἐχρησίευσεν αὐτὴ καὶ ὡς ἡσυχαστήριον μοναχῶν. Ἐνδέχεται ὅμως τὰ ἐρείπια ταῦτα νὰ εἶναι λείψανα πύργου εὐγενοῦς τινος οἰκογενείας. Ἐν τοῖς τοίχοις τῆς κατὰ τὸ πλεῖστον ἀνοικοδομηθείσης τελευταῖον ἐκκλησίας ἐνεκτίσθησαν τεμάχια μαρμαρίνα βυζαντιακῶν χρόνων, ὧν προέχει κατὰ τὴν βορείαν πλευρὰν ὠραῖον βυζαντιακὸν κόσμημα, οὗ ἐλπίζομεν ἄλλοτε νὰ δώσωμεν φωτογραφικὴν εἰκόνα. Ὑπὲρ τὴν θύραν τῆς δυτικῆς πλευρᾶς ἐκτίσθη μαρμαρινὴ πλάξ κομισθεῖσα, ὡς μοὶ εἶπον, ἐκ τοῦ ὑπάρχοντος ἄλλοτε κωδωνοστασίου τῆς ἐκκλησίας μετὰ τὴν ἐξῆς ἐπιγραφὴν: *ἀνεκαίνισε τὸ παρὸν Πέτρος ἱερεὺς Καλῖαρχος 1702 Μαρτίῳ 17.* Τὰ γράμματα τοῦ ὀνόματος Καλῖαρχος διαχωρίζονται ὑπὸ ἐλαφρῶς ἀναγλύπτου δικεφάλου ἀετοῦ, τοῦ μόνου ἴσως ὑπάρχοντος ἐν Χίῳ. Τὸ πτέρωμα τοῦ ἀετοῦ εἶναι σχετικῶς καλῶς εἰργασμένον, οὐχὶ δὲ καὶ ἡ κεφαλὴ μετὰ τοῦ λαιμοῦ. Περὶ τῆς οἰκογενείας Καλῖαρχου ἔγραψεν, ὡς γνωστόν, ὁ κ. Κοντογιάννης ἐν τῷ περιοδικῷ Ἀθηνᾶ.

— Εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Ἁγίου Ἰσιδώρου παρὰ τὸ χωρίον Ἀμάδες εὐρέθη ἡ ἐξῆς ἐπιτύμβιος ἐπιγραφή κατ' ἀνάγνωσιν τοῦ διδασκάλου κ. Λίναρι.

ΣΙΛΛΙΣ ΚΑΛΛΙΤΕΚΝΕ
ΧΑΙΡΕ

Θέλων νὰ ἔχω ἀκριβεστέρως λεπτομερείας ἔγραψα εἰς τοὺς διδασκάλους τῶν γειτονικῶν χωρίων Ἀμάδων καὶ Βικίου κ.κ. Κάστανον καὶ Κουφοπαντελῆν νὰ μοὶ στείλωσι περιγραφὴν τοῦ λίθου καὶ νέαν ἀνάγνωσιν. Δυστυχῶς ὁ λίθος ἐθραύσθη ἐν τῷ μεταξύ ὑπὸ τῶν χωρικῶν, οἱ δὲ προορηθέντες διδάσκαλοι μόνον τὸ ἥμισυ τοῦ λίθου ἠδυνήθησαν νὰ ἀνεύρωσιν ἐν τῇ νέᾳ ἐκκλησίᾳ τοῦ Ἁγίου Ἰσιδώρου μετὰ τὰ ἐξῆς μόνον γράμματα:

ΛΙΤΕΚΝΕ
ΡΕ

Τὸ μῆκος τοῦ ἀνευρεθέντος ἐκ λευκοῦ μαρμάρου τεμαχίου εἶναι 0,25 τοῦ μέτρου, τὸ δὲ πλάτος 0,20. Ἄλλας ἐπιτυμβίους ἐπιγραφὰς ἐκ Χίου ἰδὲ ἐν Ἀθηνᾶ τ. Κ', σ. 241-260.

Κ. Ἀμαντος

ΠΡΟΣΘΗΚΗ ΠΕΡΙ ΜΟΣΤΡΑΣ

Ἐν τῷ ἐπομένῳ τεύχει τῶν Χιακῶν Χρονικῶν θέλομεν δημοσιεύσει καὶ ἄλλας ἀκόμη εἰδήσεις περὶ τῆς Μόστρας, τελουμένης καὶ εἰς ἄλλα τῆς Χίου χωρία, εἰς τὰ Θυμανά, ἐπὶ παραδείγματι. Θὰ προσπαθήσωμεν δὲ καὶ νὰ ἐρμηνεύσωμεν τὸ ἔθιμον τοῦτο, τὸ ἱκανῶς περιέργον καὶ ἀρχαϊκόν.

Π. Μ. Κοντογιάννης

ΠΙΝΑΞ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ ΤΟΥ ΠΡΩΤΟΥ ΤΕΥΧΟΥΣ

(Λεπτομερής πίναξ ὀνομάτων καὶ πραγμάτων θὰ δημοσιευθῆ μετὰ τὴν ἔκδοσιν τευχῶν τινῶν).

<p>Ἀλεξανδρίδου Ἡλ. Τινὰ περὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς καταστάσεως τῆς Χίου ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χριστιανικῶν χρόνων μέχρι τῆς δεκάτης ἑκτης ἑκατονταετηρίδος . . . . .</p>	<p>σελ. 7— 17</p>
<p>Ἀμάντου Γ. Κωνστ. Σημειώσεις ἐκ κωδίκων καὶ μοναστηρίων . . . . .</p>	<p>» 125—131</p>
<p>Δημώδης ποίησις . . . . .</p>	<p>» 138—142</p>
<p>Τὰ Σχολεῖα ἐν Χίῳ . . . . .</p>	<p>» 143—146</p>
<p>Ὁ ἀρχαιολόγος Χαμδῆ βέης . . . . .</p>	<p>» 147—149</p>
<p>Ἡ ἀνακαίνισις τοῦ Λωβοκομείου . . . . .</p>	<p>» 150—152</p>
<p>Μικραὶ σημειώσεις: 1. Ξελείμματα. 2. Ἐπιγραφικά . . . . .</p>	<p>» 153—155</p>
<p>Ἀνδρεάδου Μιχ. Ἄνδρ. Κορηγλία Δ. Ροῦδου τὸ γένος Ῥοδοκανάκη . . . . .</p>	<p>» 18— 25</p>
<p>Βολίδου Π. Θεμ. Γράμματα τῶν ἐπιτρόπων τῆς ἐν Χίῳ σχολῆς πρὸς τοὺς ἐπιτρόπους τῆς ἐν Διδόρῳ ἐλληνικῆς ἐκκλησίας . . . . .</p>	<p>» 110—115</p>
<p>Δὲ Βιάζη Σπ. Οἱ Χῖοι Σέρραι . . . . .</p>	<p>» 85— 90</p>
<p>Ζολώτα Γ. Αἰμ. Ἅγιος Ἰωάννης Ἀργέντης . . . . .</p>	<p>» 116—123</p>
<p>Κορτογιάννη Μ. Π. Ἡ Μόστρα . . . . .</p>	<p>» 50— 52</p>
<p>Προσθήκη . . . . .</p>	<p>» 155</p>
<p>Κρεατσούλη Καλλινίκου. Ἐκκλησις τῆς ἐπιτροπῆς τῆς Χίας Σχολῆς . . . . .</p>	<p>» 37— 42</p>
<p>Λάμπρου Π. Σπυρ. Παρὰ τὸν τάφον τοῦ Κοραῆ . . . . .</p>	<p>» 43— 49</p>
<p>Παπάδη Ν. Κ. Ἐντυπώσεις ἐκ Παρραριάς . . . . .</p>	<p>» 77— 84</p>
<p>Πετροκοκκίνου Π. Δ. Χῖος διπλωμάτης κατὰ τὸν 15 αἰῶνα . . . . .</p>	<p>» 26— 34</p>
<p>Πιτίδου Μιχαῆλ Ἡ ὄμορφη τοῦ κόσμου . . . . .</p>	<p>» 132—137</p>
<p>Ῥωμαίων Α. Κωνστ. Ἡ ἐκ Χίου ἀρχαία προτομή κόρης . . . . .</p>	<p>» 91—100</p>
<p>Σγουροῦ Κωνστ. Τὰ χρυσοβουλλα τῆς Νέας Μονῆς . . . . .</p>	<p>» 53— 76</p>
<p>Συριώτη Α. Μ. Ὁ οἶκος τῶν Ἀδελφῶν Ῥάλλη . . . . .</p>	<p>» 101—109</p>
<p>Ὁ Γλάδστον περὶ Χίου . . . . .</p>	<p>» 124</p>
<p>Χατζηδανιῆλ Δ. Εἰδήσεις τινὲς περὶ Χίων ἐκ τῆς μονῆς τοῦ Ἁγίου Διονυσίου ἐν Ἀθῶν . . . . .</p>	<p>» 35— 36</p>
<p>Εἰκόνες ἐκτὸς τοῦ κειμένου.</p>	